

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

"Yeni" Güney Afrika: Kararan Kapitalizm

Güney Afrika'da Kapitalizm, Irk, Sınıf

TOLGA TÖREN

TSBD 2011-2013 Yılı
Doktora Tezi Kategorisinde-Mansiyon

SOSYAL
ARAşTIRMALAR
VAKFI

SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı

ISBN 978-605-86699-6-3

Sosyal Araştırmalar Vakfı 47

**“Yeni” Güney Afrika: Kararan Kapitalizm
Güney Afrika’da Kapitalizm, Irk, Sınıf**

Tolga Tören

Birinci Basım: Şubat 2014

Yayına Hazırlayan
Serap Korkusuz Kurt

Kapak Tasarım
İlknur Kavlak

Baskı Öncesi Hazırlık
Ülkü Gündoğdu

Baskı ve Cilt:
Kayhan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 244
Tel: 0 212 576 01 36

Sosyal Araştırmalar Vakfı
İktisadi İşletmesi
İstiklal Caddesi Sahne Sk. No: 5/6
Beyoğlu – İstanbul

Tel/Fax: 0 212 292 55 85 - 86

Web: www.sav.org.tr

e-mail: merhaba@sav.org.tr

Tolga Tören

**“Yeni” Güney Afrika:
Kararan Kapitalizm**

Güney Afrika’da Kapitalizm, Irk, Sınıf

*...kara kıtanın en ucunda yaşayan, dünyanın en acımasız
rejimlerinden birisine karşı verdikleri mücadeleyle birçok
halka ilham veren, ama şimdi eski egemenlerin arasına
katılmış siyah sermayedarlar nedeniyle rengi beyazdan
karaya çalan ve karartısını günden güne daha da hissettiren
kapitalist üretim ilişkileri altında yaşamaya devam eden,
neşeli, umutlu, güzel insanlarına...*

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	9
KISALTMALAR	10
TEŞEKKÜR	15
ÖNSÖZ / MEHMET TÜRKAY	20
GİRİŞ	23
BÖLÜM I	
SORUN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	33
<i>Apartheid</i> Sonrası Güney Afrika'ya Dair Literatür	33
Güney Afrika'nın Özgünlüğü:	
İrk Ayrımcılığının Kapitalist Gelişmeye İçkinliği	41
Güney Afrika'nın Kapitalist Gelişme Sürecine Kısa Bir Bakış	42
Erken Dönem İrk ve Kapitalist Gelişme Tartışması	46
İrk Ayrımcılığı ve Kapitalist Gelişme Süreci:	
Bağlam Bağlı Bir İlişki	52
Apartheid Sonrası Güney Afrika: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme	
Çerçevesinde Yeniden Eklemlenme	56
<i>Siyah Ekonomik Güçlendirme</i> : Eşitsiz ve Bileşik Gelişme	
Çerçevesinde Yeniden Eklemlenme	59
BÖLÜM II	
EKLEMLENMENİN KAYNAKLARI:	
APARTHEID ÖNCESİ GÜNEY AFRIKA	61
Güney Afrika'da Tüccar Sermayenin Nüfuzu ve Üretim	
Tarzlarının Biraradalığı (Kolonyalizm Dönemi)	61
Güney Afrika'da Sermaye İhracı Dönemi	
ve Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi	80

BÖLÜM III

APARTHEİD DÖNEMİ:

SERMAYE BİRİKİMİNDE VE IRK İLİŞKİLERİNDE

DEĞİŞEN YAPI DEĞİŞEN AKTÖRLER 111

Ticaret Sermayesine Dayalı Birikim Sürecinden

Sanayi Sermayesine Dayalı Birikim Sürecine Geçiş

ve *Apartheid*’in İnşası 111

Apartheid Karşıtı Direnişin Başlangıcı ve

“Ulusal Demokratik Devrim”in İnşası 126

Üretken Sermayeye Dayalı Birikim Süreci ve Derinleşen

İrk Ayrımcılığı: Büyük (Grand) *Apartheid* 133

Kapitalizmin Krizi, Üretken Sermayeye Dayalı Birikimin Krizi,

İrk Ayrımcılığına Dayalı Birikimin Krizi 153

Apartheid Karşıtı Mücadelenin ve

“Ulusal Demokratik Devrim”in Yükselişi 156

Apartheid’e Dayalı Birikim Sürecinin Yapısal Sınırları 170

BÖLÜM IV

İSTİKRARSIZ DENGEDEN SERMAYE HÂKİMİYETİNE

ve YENİDEN EKLEMLENMENİN KAYNAKLARI 201

İstikrarsız Dengeden Sermaye Hâkimiyetine 201

Geçiş Döneminde Kurulan Sermaye Hâkimiyetinin

Belirleyicileri: 206

- *İrk ve Sınıfın Sermaye Birikiminin Tarihselliği*

Temelinde Olumsuzluğu 206

- *Sınıfsal Yapıdaki Farklılaşma* 209

- *Sovyetler Birliği’nin Çözülüşü* 210

• *ANC’nin Dönüşümü: Ulusal Demokratik Devrimden*

Ulus İnşasına, Halk İktidarından

“*Hepimiz İçin Daha İyi Bir Yaşam*”a 211

• *SACP’nin Dönüşümü: Halk İktidarı İçin*

Ayaktan Saldırıya Sosyal Demokrasiye, İşçi Sınıfının

Öncü Partisinden Sosyal Partnerliğe 215

• *COSATU’nun Dönüşümü: İşçi Sınıfının Örgütlü*

Gücünden Stratejik/Korporatist Sendikacılığa 218

- <i>Sermayenin Kamuoyu Oluşturma Stratejileri</i> <i>ve Yeni Güney Afrika İçin Senaryolar</i>	223
Yeniden Eklemlenmenin İlk Kaynağı Olarak Yeni Güney Afrika'nın İnşası	227

BÖLÜM V

SERMAVE BİRİKİMİNİN TARİHSELLİĞİNDE IRK VE SINIFIN YENİDEN EKLEMLENMESİ:

SİYAH EKONOMİK GÜÇLENDİRME (BEE) .....

<i>Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin Maddi ve Düşünsel</i>	253

Kaynakları	253

- <i>Özel Tür Bir Kolonyalizm Analizi, Ulusal</i> <i>Demokratik Devrim ve Özgürlük Bildirgesi</i>	255

- <i>Kongre İttifakı'nın Sınıfsal Yapısı</i>	257

- <i>Apartheid Rejiminin Ayırışma Politikaları</i>	259

“Siyah Ekonomik Güçlendirme” Kavramına Farklı

<i>Yaklaşımlar</i>	264

Apartheid Sonrasını ve Siyah Ekonomik Güçlendirme'yi

<i>Tanımlayan/Oluşturan Yasal/Kurumsal Düzenlemeler</i> ..	268

- Özel Mülkiyete Anayasal Güvence ve Sanayi

Kalkınma Kurumu'nun (IDC) Yeniden

<i>Yapılandırılması</i>	269

- Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı (RDP):

Siyah Ekonomik Güçlendirme'ye Toplumsal

<i>Meşruiyet ve Resmi Boyut</i>	271

- Kamu İhale Sürecinin Yeniden Yapılandırılması ve

Küçük, Orta ve Mikro Ölçekli İşletmelere

<i>Destek Stratejileri</i>	272

- <i>Çalışma İlişkileri Yasası</i>	277

- Utangaç Neoliberalleşmeden Açık

Neoliberalleşmeye: Büyüme, İstihdam ve Gelir

<i>Dağılımı Programı (GEAR)</i>	280

- <i>1996 Anayasası: Tüm İktidar ANC'ye</i>	288

- <i>Ulusal Güçlendirme Fonu</i>	291

- Vastı Geliştirme Yasası (1998), İstihdamda Eşitlik

<i>Yasası (1998), Rekabet Yasası</i>	293
1997 Asya Krizi ve <i>Siyah Ekonomik Güçlendirme</i> Sürecinde Kırılma	294
<i>Siyah Ekonomik Güçlendirme</i> 'nin Yeniden Yapılandırılması ve Siyah Ekonomik Güçlendirme Komisyonu (BEECOM)	303
ANC İçinde <i>Siyah Ekonomik Güçlendirme</i> Zemininde Çatışmalar	307
<i>Siyah Ekonomik Güçlendirme</i> Sürecinin İkinci Dönemi	312
- <i>Tercihli Kamu Alım Politikası Çerçeve Yasası</i> (2000)	313
- <i>Sektör Sözleşmeleri</i>	314
<i>Siyah Ekonomik Güçlendirme</i> 'nin Üçüncü Dönemi: Geniş Temelli <i>Siyah Ekonomik Güçlendirme</i> ve İyi Uygulama Yönetmelikleri	320
SONUÇ YERİNE	331
EKLER	343
KAYNAKÇA	357

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Madencilikte, Özel Sanayide, Güney Afrika Demiryolları ve Limanlarında Afrikalı İstihdamı	106
Tablo 2 : Özel Sanayide Siyah İşçi İstihdamı	116
Tablo 3 : Güney Afrika’da Sektörler İtibarıyla İstihdamın İrksal Yapısı, 1960	151
Tablo 4 : Irk ve Sektöre Ortalama Aylık Nakit Kazanç (Rand cinsinden)	152
Tablo 5 : ANC'nin önde gelen girişimci politikacıları	263

KISALTMALAR

AALC	Afrika-Amerika Emek Merkezi (African American Labour Centre)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri,
AHI	Afrikaner Ticaret Enstitüsü (Afrikaanse Handelsinstituut) (Afrikaner Trade Institute)
AIFLD	Hür Emek Gelişimi için Amerikan Enstitüsü American Institute for Free Labour Development
ALUSAF	Güney Afrika Alüminyum Şirketi (Aluminum Corporation of South Africa)
ANC	Afrika Ulusal Kongresi (African National Congress)
AZAPO	Azanya Halk Örgütü (Azanian People's Organisation)
BBBEE	Geniş Temelli Siyah Ekonomik Güçlendirme (Broad Based Black Economic Empowerment)
BEE	Siyah Ekonomik Güçlendirme (Black Economic Empowerment)
BEECOM	Siyah Ekonomik Güçlendirme Komisyonu (Black Economic Empowerment Commission)
BUSA	Güney Afrika Girişimciler Birliği (Business Unity South Africa)
CBO	Toplum Temelli Örgüt (Community Based Organisation)
CHAMSA	Güney Afrika Ticaret ve Sanayi Odası (the Chamber of Commerce and Industry South Africa)
CIA	Merkezi Haberalma Servisi (Central Intelligence Agency)

CODESA	Demokratik Güney Afrika Kurultayı (Convention for Democratic South Afrika)
COSATU	Congress of South African Trade Unions (Güney Afrika Sendikalar Konfederasyonu)
CPSA	Güney Afrika Komünist Partisi (Communist Party of South Africa)
ESCOM	Elektrik Arz Komisyonu (Electricity Supply Commission)
FABCOS	Afrikalı Girişimci ve Tüketici Hizmetleri Vakfı (the Foundation for African Business and Consumer Services)
FNLA	Angola Ulusal Özgürlük Cephesi. (The National Front for the Liberation of Angola) (Frente Nacional de Libertação de Angola)
FOSATU	Güney Afrika Sendikalar federasyonu (Federation of South African Trade Unions)
FRELIMO	Mozambik Özgürlük Cephesi (The Liberation Front of Mozambique) (Frente de Libertação de Moçambique)
GEAR	Büyüme, İstihdam ve Gelir Dağılımı (Growth, Employment and Redistribution)
GNU	Ulusal Birlik Hükümeti (Government of National Unity)
IDC	Sanayi Kalkınma Kurumu (the Industrial Development Corporation)
IFP	Inkhata Özgürlük Partisi (Inkhata Freedom Party)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Money Fund)
ISCOR	Demir Çelik Kurumu (the Iron and Steel Corporation)
MERG	Makro Economic Araştırma Grubu (Macro Economic Research Group)
MPLA	Angola'nın Özgürlüğü İçin Halk Hareketi- Emek Partisi

	(The People's Movement for the Liberation of Angola -Labour Party) (Movimento Popular de Libertação de Angola - Partido do Trabalho)
NAFCOC	Ulusal Afrikalı Federe Ticaret Odası (National African Federated Chamber of Commerce)
NALEDI	Ulusal Emek ve Ekonomik Kalkınma Enstitüsü (National Labour and Economic Development Institute)
NDR	National Democratic Revolution (Ulusal Demokratik Devrim)
NEDLAC	Ulusal Ekonomik Kalkınma ve Emek Konseyi (National Economic Development and Labour Council)
NEF	Ulusal Ekonomik Forum (National Economic Froum)
NEM	Normatif İktisadi Model (Normative Economic Model)
NGO	Hükümet Dışı Organizasyon (Non-Governmental Organization)
NP	Ulusal Parti (National Party)
NUM	Ulusal Maden İşçileri Sendikası (National Union of Mine Workers)
NUMSA	Güney Afrika Ulusal Metal İşçileri Sendikası (National Union of Metal Workers of South Africa)
ORIT	Amerikalararası Bölgesel İşçi örgütü (Inter-American Regional Organization of Workers) (Organización Regional Interamericana de Trabajadores)
PAC	Afrika Birliği Kongresi (Pan African Congress)
RDP	Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı

RENAMO	(Reconstruction and Development Programme) Mozambik Ulusal Direniş (The Mozambican National Resistance) (Resistência Nacional Moçambicana).
SABC	Güney Afrika Radyo Televizyon Şirketi (South African Broadcasting Corporation)
SACOB	Güney Afikalı Girişimciler Odası (South African Chamber of Business);
SACOD	Güney Afrika Demokratlar Kongresi (South African Congress of Democrats)
SACP	Güney Afrika Komünist Partisi (South African Communist Party)
SACPO	Güney Afrika Melez Halk Örgütü (South African Coloured People's Organisation)
SACTU	Güney Afrika Sendikalar Kongresi (South African Congress of Trade Unions)
SADF	Güney Afrika Savunma Gücü (South African Defence Force)
SAIC	Güney Afrika Hint Kongresi (South African Indian Congress)
SASOL	Güney Afrika Kömür ve Petrol İşletmeleri (Suid Afrikaanse Steenkool en Olie) (South African Coal and Oil)
SWAPO	Güney Batı Afrika Halk Örgütü (The South West Africa People's Organization)
TDK	Türk Dil Kurumu
TUCSA	Güney Afrika Sendikalar Konseyi (Trade Union Council of South Africa)
UNITA	Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik (The National Union for the Total Independence of Angola) (União Nacional para a Independência Total de Angola)
USSALEP	Birleşik Devletler Güney Afrika Lider Değişim Programı

USAID	Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development)
ZANU	Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği (Zimbabwe African National Union).
ZAPU	Zimbabwe Afrika Halk Birliği (Zimbabwe African People's Union)

Teşekkür ve Sunuş

Bu çalışma, 2009-2010 yılları arasında katılımcısı olduğum ve Witwatersrand Üniversitesi Sosyoloji Bölümü tarafından organize edilen Küresel Emek Üniversitesi Emek Politikaları ve Küreselleşme programı kapsamında, Güney Afrika'nın korkunç ırk ayrımcısı rejiminin “altın yılları” olarak kabul edilen 1960 -1973 yıllarına ilişkin yaptığım çalışmalar sonrasında akla düştü.

2009 yılında Johannesburg'a giderken bir yandan bu çok da bilmediğim coğrafyada kalkınma literatürü ile ilişkilendirebileceğim yeni konularla karşılaşacağımı hissediyor, diğer yandan da, orada yapacağım çalışmaların heyecanını yaşıyordum. Johannesburg'da yaşamaya başladığımda ilk hissiyat, bilmediğim bir coğrafyada olmanın heyecanı haricinde, her yerde görünür olan “ulusal demokratik devrim” tamlamasının yarattığı coşku idi. Bende ve çevremdeki -özellikle de siyah- Güney Afrikalılarda... Ülkede devrim oluyordu! Çok sayıda olay bu coşkuyu pekiştiriyordu; ama gene de kafamı karıştıran şeyler vardı. Bunların ilklerinden olan bir tanesini buraya da almak isterim: Witwatersrand Üniversitesi içerisinde konakladığım tesislerde, tanıştığım bir siyah işçi, dışarıdan gelen birisiyle tanışan çoğu Afrikalının yaptığı gibi, ülkemi öğrendikten sonra, ülkemde hangi “diller”in konuşulduğunu sordu. Resmi dilin Türkçe olduğunu söylediğimde, yüzünde, anlamadığını yansıtan bir ifade belirdi. “Neden sadece Türkçe, başka yaşayan yok mu orada” diye sordu. Durumu, yani ülkede yaşanan ulusal sorunu dilim döndüğünce anlatmaya çalıştığımda verdiği cevap çarpıcıydı: (Sağ elini üç defa kalbinin üzerine vurduktan sonra, yumruğunu havaya kaldırarak) “Bizde tam 11 resmi dil var!”. Beni ezmişti!.. Sonra hikâyesini sordum.

Eskiden üniversitede kadrolu işçi olarak çalışıyormuş. O dönemlerde sendika üyesiymiş aynı zamanda. Sonra işten çıkarmışlar, sendika üyeliği de düşmüş ve şimdilerde üniversitedeki tamir-bakım işlerini yapan çok sayıda taşerondan birisiymiş. İş çıktıkça para kazanıyormuş, emekliliği yokmuş... Hikâye, en azından bir kısmı itibarıyla, benzerdi ve buna benzer hikâyelerle karşılaştıkça kafam karışıyordu.

Aynı dönemlerde ülkenin finans bakanı, Dünya Bankası'nın ekonomik programına sadık kalacağı yönünde beyanat veriyordu. Kendisini iktidar partisi Afrika Ulusal Kongresi'nin (ANC) "sosyal partneri" olarak tanımlayan Güney Afrika Sendikalar Konfederasyonu (COSATU) ise -kabinde kendi üyesi olan bakanlar da vardı- Merkez Bankası'nın bağımsızlığına ve enflasyon hedeflemesine karşı açıklamalar yapıyordu. Kafam daha da karışıyordu. "Ulusal demokratik devrim" kavramının her kesim için aynı anlamı ifade etmediğini, "ırk" olgusunun ülkenin iktisadi ve politik süreçlerinde hala önemini koruduğunu, geçmişin sınıfsal ve ırksal ayrışmalarının büyük ölçüde yerinde durduğunu anlamam ise fazla zaman almayacaktı. Dolayısıyla kısa bir süre sonra "bu ülkede devrim oluyor" cümlesi yerini çeşitli sorulara bırakmaya başladı. "Eski rejim tamamıyla ortadan kalktı mı?", "Ulusal demokratik devrim' söylemine rağmen, nasıl oluyor da neredeyse her gün madenlerden ölüm haberleri gelmeye devam ediyor?", "İrkçılık karşıtı mücadelenin en önemli örgütlerinden birisi olan bir sendikanın -COSATU- desteklediği bir hükümette nasıl oluyor da yirmiye yakın sermayedar bakan görev alıyor?", "Güney Afrika Komünist Partisi tüm bu olup bitene rağmen bir yandan hükümeti desteklerken kendisi dışındaki toplumsal muhalefete neden uzak duruyor?", "Her gün haberini aldığımız grevlerde polis işçilere karşı neden şiddet kullanıyor?"...

Kuşkusuz, bu sorular, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi birçok olgunun iç içe geçtiği muazzam karmaşık bir sosyal gerçeklik karşısında duyduğum şaşkınlığın, yaşadığım kafa karışıklığının ilk dışavurumları idi. Zamanla sorular daha da derinleşti: "İrk olgusu ile hesaplaşmadan bugünkü Güney Afrika anlaşılabilir mi?", "İrk olgu-

su, ülkenin kapitalist gelişme sürecinden bağımsız bir biçimde ele alınabilir mi?”, “İrkçılık ya da apartheid, hangi toplumsal dinamiklerin, yapısal ya da öznel faktörlerin sonucunda ortaya çıktı, ülkenin bir gerçekliği haline geldi ve ortadan kalktı” gibi sorular, bir yandan bu derinleşmenin göstergeleri, diğer yandan da bu çalışmanın ilk adımları idi. İşe öncelikle Küresel Emek Üniversitesi kapsamındaki çalışmalarımı tamamlamakla, bunu yaparken de ülkenin kapitalist gelişme süreci üzerine yoğun bir okuma yapmakla başladım. Bu dönemki çalışmalarım daha çok apartheid dönemi ve apartheid dönemi emek hareketi üzerine idi. Küresel Emek Üniversitesi programı sona erip de Türkiye’ye döndüğümde, bu programa ilişkin çalışmalarım bir süre daha devam etti. Bu süre zarfında Marmara Üniversitesi Kalkınma İktisadi ve İktisadi Programı’nda yazacağım doktora tezimin apartheid sonrası Güney Afrika üzerine olması konusunda da kesin olarak karar vermiştim. Bu karar sonrasında, 2010 yılında, bu defa bu çalışma için, yeniden, ama daha kısa bir süre için Johannesburg’a gittim. Döndüğümde elimde Güney Afrika’nın kapitalist gelişme sürecine, apartheid dönemine ve apartheid sonrası na ilişkin binlerce sayfa; kafamda, ırk, sınıf ve kapitalist gelişme sürecinin iç içe geçtiği bu coğrafyaya ilişkin onlarca yeni soru vardı. Sonrasında geçen yaklaşık iki yılda da bu çalışma ortaya çıktı.

Kuşkusuz, bu çalışmanın ortaya çıkışı sadece benim emeğimle gerçekleşen bir şey değil. Bu çalışmanın akla düşmesinden, kaleme alınmasına ve nihayetinde okuyucuya ulaşmasına kadar geçen süre zarfında çok sayıda insanın fikri, birikimi, maddi ve manevi emeği var.

Akademik birikimini, deneyimini paylaşmaktan bir an bile geri durmayan, “olacağına” dair inancını hep hissettiren ve önemli bir kısmı kendisinin çok emek verdiği Marmara Üniversitesi Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme kürsüsünde geçen akademik hayatım boyunca her açıdan tez danışmanı olmanın çok ötesine geçen sevgili Mehmet Türkay, Mehmet hocam, teşekkürler...

Çalışmayla her aşamasında ilgilenen, heyecanı ile heyecanımı besleyen, motive edici tavırları ile kaygılarımın giderilmesine yar-

dımcı olan, ama hepsinden önemlisi, Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme kürsüsünde geçen yıllarım boyunca, bilgi ve donanımının yanında eşitlikçi / dayanışmacı tutumu ile bize akademinin öbür yüzünü tanıtan sevgili Fuat Ercan, Fuat hocam, teşekkürler...

Marmara Üniversitesi Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme doktora programında ders aldığımız diğer hocalarımız, sevgili Müfit Akyüz, sevgili Berna Güler Müftüoğlu, sevgili Kurtar Tanyılmaz hocalarımız... Bir harf bir yana, milyonlarca kelime öğrendik, teşekkürler...

İzleme jürisi üyeliği boyunca sorularıyla beni hep yeniden düşünmeye teşvik eden, bununla birlikte motive edici tavırlarını hiç eksik etmeyen sevgili Kuvvet Lordoğlu, Kuvvet hocam, teşekkürler...

Doktora ders döneminin sona ermesi sonrasında, herkes gibi ben de kendime yol çizmeye çalışırken, gönlümün uzak diyarlarda olduğunu fark edip, aklıma Beşiktaş'taki Kamburun Çay Bahçesi'nde Küresel Emek Üniversitesi'ni (Global Labour University) sokan, bu programın Güney Afrika ayağını tercih ettiğimde biraz kaygılsa da, hem Güney Afrika'ya gidene kadar geçen sürede hem de orada yürüttüğüm çalışmalarda her daim desteğini ve dostluğunu yanımda hissettiren sevgili Gaye Yılmaz, teşekkürler...

Güney Afrika'ya, “uzak”, “güzel” ve “bilmediğim ülke”ye gidişimden bir süre sonra peşimden gelecek ve altı ayını orada geçirecek kadar yanımda olan, öncesinde de hep yanımda olmuş olan ve ilerleyen dönemlerde de olacağından şüphe duymadığım, yoldaşım ve yol arkadaşım Nevra Akdemir Tören, teşekkürler...

Akademik hayatımın başlangıcından bu yana maddi manevi her türlü desteklerini sunan sevgili aile bireylerim, annem Hatice, babam İsmail, kardeşlerim Tahsin, Taner, Esra ve Ayşıl Özkan, yeğenim Buse Tören, teşekkürler...

Witwatersrand Üniversitesi'nde öğrencisi olma mutluluğuna eriştiğim ve çok şey öğrendiğim, Edward Webster, Roger Southall, Devan Pillay, Seeraj Mohamed; Güney Afrika'ya gideceğim dö-

nemlerde işlemlerimin yürütülmesinde muazzam bir emek sarf eden Christine Bischoff, teşekkürler...

Güney Afrika'da kurduğumuz dostluğu, Johannesburg'dan ni-kâhımıza katılmak üzere İstanbul'a gelecek kadar pekiştiren, bunun da ötesinde beni oralarda olup bitenler konusunda her daim bilgilendiren sevgili John Treat, teşekkürler...

Bütün gecikmelerimi anlayışla karşılayan, ama teşvik edici, motive edici tavrını hiç elden bırakmayan Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV) editörü sevgili Serap Kurt, nam-ı diğer Serap Abla, teşekkürler...

Bu çalışmanın mizanpajını ve dizgisini titizlikle yapan, Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV) emekçisi Ülkü Gündoğdu, teşekkürler...

Ve kara kıtanın en ucunda yaşayan, dünyanın en acımasız rejimlerinden birisine karşı verdikleri mücadeleyle birçok halka ilham veren, ama ne yazık ki, şimdi eski egemenlerin arasına katılmış siyah sermayedarlar nedeniyle rengi beyazdan karaya çalan ve karar-tısını günden güne daha da hissettiren kapitalist üretim ilişkileri altında yaşamaya devam eden, neşeli, umutlu, güzel insanlar, teşekkürler...

Önsöz

AFRİKA

Afrika dediğin bir garip kıta

El bilir alem bilir

Ki şekli bozulmasın diye Akdeniz'in

Hala eskisi gibi çizilir

Haritalarda

Cemal Süreyya

Kapitalizmin bir toplumsal sistem olarak ortaya çıktığı süreç, dünya ölçeğinde birbiri ile ilişkili üç bağlamda yayılma pratiği ile biçimlenmiştir. Bu pratik elbette kapitalist rasyonele göre işlemiştir. Söz konusu bağlamlar; mekâna dönük yayılma, ilişkisel yayılma ve kurumsal yayılma olarak ifade edilebilir. Mekâna dönük bu iddianın arkasında yatan rasyonel, hammadde temini ve yeni pazarlar bulmak-yaratmak olarak karşımıza çıkmaktadır ilk etapta. Batı Avrupa kökenli bu mekânsal yayılma pratiğini tamamlamak üzere ilişkisel yayılma pratiği takip edecektir. Nihayet, ulaşılan mekânlara taşınan kapitalist rasyonelin tanımladığı ‘ilişkilerin’ yeniden üretimini ve bu anlamda sürekliliğini sağlayacak olan kurumsal yayılma. Söz konusu üç boyutlu yayılma dinamiğini bütünsel bir perspektifle değerlendirdiğimizde karşımıza kapitalist sermaye birikim süreci çıkacaktır. Bir toplumsal süreç olarak kapitalist sermaye birikimi birbirini tamamlayan, destekleyen eşitsizlik, farklılık, dışlama, içirme gibi pratiklerin yer aldığı bir mekanizma, bir işleyiş olarak tanımlayabileceğimiz eşitsiz ve bileşik gelişme’nin işleyişi ile hayata geçer. Bu süreç, eşitsizliğin ve farklılaştırmanın farklı tarihsel ve toplumsal koşulların kendi özgünlükleri tarafından biçimlenip koşulandığı bir niteliğe sahiptir. Toplumsal/bütünsel bir perspektiften okuma yapıldığında esas olarak bir eklemlenme süreci ile karşı kar-

şıya olduğumuz açık hale gelecektir. Kapitalizmin Batı Avrupa'dan diğer coğrafyalara yayılması genel olarak Afrika, özel olarak da Güney Afrika için 'yeni' bir tarihin başlaması anlamına geldi. Kapitalizm ile karşılaşmış kendi iç dinamiklerinin de sağladığı olanaklarla başlayan farklı eklenme deneyimleri 'yeni' ilişki ve kurumsallaşmalarda ifadesini buldu. Söz konusu 'yeni' tarih Afrika yerlileri için bir tahribat anlamına gelmekteydi, kapitalist vahşet bu kıtada en kanlı yüzünü gösterdi.

Bu çalışmada Tolga Tören, Güney Afrika'nın yaşadığı kapitalleşme sürecini yukarıda vurgulanan bütünsel perspektifle ele almaktadır. Böyle bir perspektifin sağladığı olanakların sonuna kadar kullanıldığı, Güney Afrika üzerine olan literatürün de aynı perspektifle değerlendirilmesini de kapsayan çalışmada kritik olan, Güney Afrika'nın özgünlüklerinin kendi tarihsellikleri içinde ele alınmasıdır.

Çalışmada da gayet açık ve kapsamlı bir biçimde ele alındığı gibi, Güney Afrika deneyimini özgün kılan, yukarıda vurgulanan, sermaye birikim sürecini niteleyen farklılaştırma, dışlama, içirme gibi temel mekanizmaların işleyişlerinin en somut halleriyle izlenebildiği durum ırkçılık pratiğidir. ırkçılık, bu pratiğin muhatabı olan yerlileri birikim sürecine içermenin mümkün en uç ve vahşi yoludur. Zor ve şiddet yoluyla birikim sürecini denetlemek üzere oluşturulan pratik, Güney Afrika'nın yaşadığı deneyimde en açık halini almaktadır. Karşılıklı etkileşim üzerinden yaşanan bir süreç elbette kendi içinde çatışmalı tarafları da barındıracaktır. Güney Afrika'da da ırkçılık karşıtı bir tür koalisyonun örgütlediği karşı çıkış, anti-kapitalist özelliğini yitirdiği oranda sisteme içerilerek asli sorun olarak tanımlanan ırkçılığın aşıldığı yanılsamasını beraberinde getirmiş ve yerliler sınıfsal ayrışmalarına göre sistemin yeniden üretimine farklı bir biçimde dâhil edilmiştir. Sınıf perspektifi ile başlayıp sonra bir dizi pratik, pragmatik kaygıyla girilen ittifaklar bir zorunluluk olduğu ölçüde çözücü ve dönüştürücü bir süreci de beraberinde getirir. Bu çalışmada bu durum ırkçılık karşıtı hareket özelinde derinlemesine bir biçimde ele alınmaktadır.

Tolga Tören'in bu çalışması, Güney Afrika'nın yaşadığı dönüşüm sürecinin uğraklarını, sermaye birikim sürecinin tarihsel olarak değişen gereklilikleri ile ırkçılık karşıtı hareketin dönüşümünü karşılıklı etkileşimlerini göz önüne alan bir çalışma olarak bugün gelişen aşamada Güney Afrika'da olanları anlamamızı sağlayacak bir içerik ve niteliğe sahiptir.

Mehmet Türkay

“Madenlerin, bankaların ve tekelci endüstrinin kamulaştırması ANC’nin politikasıdır ve bu konuda görüşlerimizde bir değişiklik ya da düzeltme tartışılmaz (Nelson Mandela’nın 1990 tarihinde serbest bırakılması sonrasında yaptığı konuşmadan, aktaran, Saul, 2005: 204).

...

“Bizim ekonomik politikalarımızda kamulaştırma gibi şeylere dair tek bir referans yok ve bu tesadüfî değil. Bizi Marksist ideoloji ile bağlayacak tek bir slogan yok...” (Nelson Mandela’nın 1994 tarihli bir konuşmasından, aktaran Marais, 2008: 122).

...

“İnsanların hayatlarını kurban ettiği şey bu mu? Eğer biz kazanmışsak bu kaybetmiş olması gerekenler nasıl oluyor da hiçbir şey kaybetmemişler gibi görünüyorlar (Şair Dennis Brutus’ten aktaran Murray, 1994: 5)”

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Güney Afrika’da İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından, 1948 yılında, uygulamaya konan, kabaca kurumsallaşmış ırk ayrımcılığına dayalı bir kapitalist gelişme süreci olarak tanımlanabilecek olan apartheid rejiminin, ortaya çıktığı süreci ve 1994 yılında sona ermesinin ardından yaşanan süreci sermaye birikimi perspektifinden değerlendirmek ve yorumlamaktır.

Apartheid rejimini tanımlayan en önemli özellik, ülkenin ezici çoğunluğunu oluşturan siyah nüfusun kurumsallaşmış bir ırk ayrımcılığına tâbii tutulmasıdır. Siyah nüfusun şehir merkezlerinin dışında yaşamaya zorlanması, beyazlarla aynı konumda çalışmalarının yasaklanması, farklı ırklara mensup kişilerin evliliklerinin yasaklanması, ücret, statü ve benzeri konumların/hakların ırk temelinde belirlenmesi ve bu skalada siyah nüfusun en altlarda yer alması, siyah işçilerin yetkili sendika kurmalarının engellenmesi gibi politikalar,

Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin özgün bir yanını oluşturan ırk ayrımcılığı ile iç içe geçmişliğin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki formu olan apartheid rejiminin en bilinen uygulamalarıdır.

Kapitalist sistemin uluslar arası ölçekte yaşadığı dönüşüm ve buna paralel olarak Güney Afrika'da üretim ilişkilerinin farklılaşan yapısı, 1970'li yıllar itibarıyla apartheide dayalı kapitalist gelişme sürecini yapısal sınırlarına getirir. Çalışmada detaylı olarak ele alınacak olan bu gelişmenin yanında, Güney Afrika'nın 1970'li yıllarını tanımlayan bir başka gelişme de, apartheidin kuruluşundan bu yana varlığını koruyan ırkçılık/apartheid karşıtı direnişin en yüksek noktasına varmış olmasıdır. 1970'ler (ve sonraki dönemler itibarıyla) bu karşı koyuşun, Güney Afrika'nın 1990 sonrasında da oldukça belirleyici olacak olan, üç temel öznesi olduğunu söylemek mümkün. Bunlardan ilki, Güney Afrika'da 1950'li yılların başında gelişen politik sendikacılığın ve ülkenin emek hareketinin rönesansı olarak kabul edilen 1970'lerde ortaya çıkan tabana dayalı sendikacılığın mirası üzerinde yükselen; günümüzde de toplumsal hareket sendikacılığının önemli örneklerinden birisi olarak kabul edilen Güney Afrika Sendikalar Kongresi'nde (COSATU) somutlanan emek hareketidir. Apartheid rejimine karşı mücadele yürüten diğer önemli özneler ise, başta Güney Afrika Komünist Partisi (SACP) olmak üzere sosyalist hareket ve 1912 yılında kurulan, 1960'lardan dönüşümün yaşandığı 1990'lara kadar kimileri tarafından antikapitalist olarak da tanımlanan bir dil kullanan, Nelson Mandela'nın başkanlığını yürüttüğü Afrika Ulusal Kongresi (ANC)'dir.

Apartheid karşıtı mücadelenin lokomotif gücü olarak kabul edilen ve Kongre İttifakı olarak bilinen bu ittifaklarını apartheid sonrası Güney Afrika'da da koruyan bu örgütlerin yürüttüğü mücadelenin teorik temeli ise, 1955 yılında kabul edilen Özgürlük Bildirgesi'ne dayanır. ANC, Güney Afrikalı Hint Kongresi (SAIC), Güney Afrika Demokratlar Kongresi (SACOD), Güney Afrikalı Melez Halk Örgütü (SACPO) gibi örgütleri kapsayan, dönemin militan sendikası Güney Afrika Sendikalar Kongresi'nin (SACTU) ve SACP'nin de desteklediği Halk Kongresi tarafından yayınlanan öz-

gürlük Bildirgesi, ülkedeki tüm ırkların/cinsiyetlerin eşitliği, yer al-
tı zenginliklerinin ve bankaların kamulaştırılması, ülkenin zenginli-
ğinin paylaşılması gibi vurguları içerir.

Bu noktada, bu çalışmanın sorunsalı açısından önemli bir olgu-
nun, 1990 sonrası Güney Afrika'da oluşan toplumsal yapının Özgür-
lük Bildirgesi'nin işaret ettiğinin oldukça uzağında olduğunun altını
çizmek gerekiyor. Bu durumun ilk ve oldukça önemli bir simgesel-
liğe sahip göstergelerinden birisi apartheid karşıtı mücadelenin efsa-
nevi isimlerinden birisi olan Nelson Mandela'nın söylemlerinde,
1990 yılında 27 yıl boyunca tutulduğu Roben Adası'ndaki hücresin-
den salındıktan sonra yaşanan dönüşümdür. Apartheid rejiminin so-
na erdirilmesi için beyaz yönetim ile apartheid karşıtı güçlerin gö-
rüşmelerinin devam ettiği 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında
Nelson Mandela ve arkadaşları Özgürlük Bildirgesi'nin yukarıda
ifade edilen ilkelerine oldukça bağlı durumdadır. Bu durumla tutar-
lı olarak, Mandela, 1990 yılında, dünya kamuoyuna bir seremoni bi-
çiminde sunulan cezaevinden salınışı sonrasında, Özgürlük Bildir-
gesi'ne bağlılık ifade eden çok sayıda açıklama yapar. Mandela'nın
Özgürlük Bildirgesi'ne, özellikle de bildirgenin önemli vurguların-
dan birisi olan madenlerin kamulaştırılması ifadesine bağlılık ifade
eden açıklamaları, ülkedeki sermaye sınıfı açısından kaygı verici ola-
rak değerlendirilir. Kuşkusuz Mandela'nın liderliğini yaptığı
ANC'nin SACP ve COSATU ile ilişkilerinin devam ediyor olması
bu kaygıların artmasında oldukça önemli bir rol oynar.

Başta Mandela olmak üzere apartheid karşıtı mücadeleye yön
veren öznelerin Özgürlük Bildirgesi'nde ifade edilen öğelere bağlı-
lıkları ya da apartheid sonrası Güney Afrika'da kapitalist üretim iliş-
kilerinin sorgulanacağı yönündeki beyanları uzun sürmez. Bir baş-
ka ifadeyle 1990'lı yılların başından itibaren yaşanan oldukça hızlı
bir dönüşümün sonucunda Mandela'nın -ve ANC'nin- dilinde 'özel
sektörün önemi', 'yatırımlarının güvenliği', 'ekonomik büyüme',
'yabancı sermaye', 'yatırım iklimi', 'serbest piyasa' gibi kavramlar
önemli bir yer işgal etmeye başlar. Mandela'nın -ve ANC'nin önde
gelen diğer öznelerinin- dilinde bu kavramların önemli yer işgal et-

meye başlamasına paralel olarak, ANC'nin yol arkadaşları olan COSATU'nun ve SACP'nin söylemleri içerisinde de 'korporatizm', 'kapitalizmle bir arada varoluş', 'yeniden inşa', 'uzlaşma' gibi ifadeler daha fazla duyulur hale gelir.

Kuşkusuz apartheid sonrası Güney Afrika'da ortaya çıkan durumun tek göstergesi Nelson Mandela'nın ve apartheid sonrasına yön veren diğer öznelerin söylemlerinde ortaya çıkan bu farklılaşma değildir. Bir başka ifadeyle, Mandela'nın ülkedeki apartheid karşıtı mücadelenin efsanevi lideri olması nedeniyle sembolik bir anlam taşıyan bu yönelimi dışında, 1990 sonrası ülkede yaşanan sürece birikim aksında kısa bir bakış da 1990 sonrasında Güney Afrika'da yaşananlar hakkında yeterli bilgi verir niteliktedir.

Apartheid sonrası Güney Afrika'da yaşanan sürece sermaye birikimi açısından bakıldığında, geçiş döneminde oluşturulan birçok korporatist yapının yanında üç olguya değinmek gerekir. Bunlardan ilki, ülkenin ilk demokratik seçimlerinin yapıldığı 1994 yılında yürürlüğe konan ve resmi olarak 1996 yılına kadar uygulamada kalan, en genel hatları ile sosyal demokrat, ulusal kalkınmacı ya da bölüşüm ilişkilerine odaklı bir program olarak tanımlanabilecek Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı (RDP) sürecidir. Hazırlanmasında, ülkenin en militan sendika konfederasyonu olan COSATU'nun oldukça kritik bir rol oynadığı programa dair -yaratılan- en önemli beklenti, apartheid döneminde ırk ayrımcılığı ile iç içe geçmiş acımasız bir yoksulluğa mahkûm edilen milyonlarca kişinin, özellikle de ülkede çoğunluğu oluşturan siyah nüfusun, işsizlik, konut, elektrik, sağlık ve su gibi sorunlarını çözüme kavuşturmasıdır.

Özelleştirme konusunda, geçiş döneminin uzlaşmacı karakteri nedeniyle belirsiz ifadeler taşımakla birlikte, ırk ayrımcılığının tarihsel, ekonomik, sosyal sonuçlarının ortadan kaldırılması, toprak reformu, kamu yatırımlarına öncelik, özel sektörün kısa vadeli karlardan vazgeçmeye zorlanarak disiplin altına alınması, temel ihtiyaçlar gibi ifadeler bu programı tanımlayan önemli vurguları oluşturur. Bununla birlikte RDP'nin en önemli söylemlerinden birisi de geçmişin eşitsizliklerinin giderilmesine odaklanan bir Siyah Ekonomik Güç-

lendirme (BEE) programının hayata geçirilmesidir.

Söz konusu programın, Siyah Ekonomik Güçlendirme olarak tanımlanan öğelerine ilişkin birkaç yasal düzenleme dışında, bölüm ilişkilerine ilişkin maddelerinin neredeyse hiçbirisi hayata geçirilemez. Nihayetinde RDP 1996 yılında ani bir biçimde uygulamadan kaldırılır. Kuşkusuz, RDP'nin rafa kaldırılmasında ülkedeki büyük sermayenin programa yönelttiği eleştiriler önemli rol oynar. Bu noktada, programın kaldırılmasında rol oynayan tek faktörün ülkedeki büyük sermayenin programa yönelttiği eleştiriler olmadığını, geçmişte apartheid rejimine karşı mücadele vermekle birlikte apartheidin ortadan kalktığı 1990'lar sonrasında sınıfsal ve ideolojik konumu farklılaşan çok sayıda öznenin bu süreçte rol oynadığını belirtmekte fayda var.

Sürecin bir sonraki aşaması ise 1996 yılında, özelleştirme-piyasalaştırma, serbest ticaret, esnek emek rejimi, kamu özel işbirliği projeleri gibi vurgulara sahip olan Ekonomik Büyüme, İstihdam ve Gelir Dağılımı (GEAR) programının uygulamaya konmasıdır. Söz konusu programın içerik olarak Dünya Bankası'nın yapısal uyum programlarını andırması bir yana, hazırlanmasında ve uygulanmasında da en önemli aktörlerden birisi Dünya Bankası olur. Ancak bu durum, söz konusu programın hayata geçirilmesinde ve uygulanmasında ülke içi aktörlerin, özellikle de ülkede öteden bu yana faaliyette bulunan ve geçmişin ırk ayrımcısı politikaları aracılığıyla önemli bir sermaye birikimi düzeyine ulaşmış olan sermaye çevrelerinin rolünün olmadığı anlamına gelmez. Dahası, GEAR programının kabul edilmesinde ve uygulanmasında, apartheid döneminde Kongre İttifakı'nın içerisinde yer alsa da apartheid sonrasında sınıfsal ve ideolojik konumu farklılaşan çok sayıda özne de önemli rol oynar. Nitekim resmi bir politika metni olarak kabul edilmesi sonrasında GEAR sadece ülkede oldukça sert bir neoliberalleşme başlatmakla kalmaz, ANC, SACP ve COSATU arasında, yani Kongre İttifakı'nın özneleri arasında oldukça sert kırılmalar yaratır.

Apartheid sonrası Güney Afrika'da yaşanan önemli süreçlerden birisi de, izleri apartheid dönemine kadar uzanmakla birlikte,

asıl olarak apartheid sonrası dönemde uygulamaya konan Siyah Ekonomik Güçlendirme (BEE) programıdır. Apartheid sonrası dönemde, ülke nüfusunun önemli bir çoğunluğunu oluşturan siyah nüfus ile beyaz nüfus arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, ‘tarihsel olarak’ dezavantajlı kesimlerin dezavantajlarının ortadan kaldırılması, siyah bir orta sınıf yaratılması, geçmişin eşitsizliklerinin düzeltilmesi, siyah nüfusa beceri kazandırılması gibi söylemlere dayanan Siyah Ekonomik Güçlendirme programının yerine getirdiği asli fonksiyon ise ülkede siyah bir sermaye sınıfı yaratılması olur. Siyah Ekonomik Güçlendirme programının temel öğeleri şu şekilde sıralanabilir:

- Özelleştirmelerden, kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılmasından, kamu kuruluşlarının ihalelerinden, çeşitli alanlara dair lisans dağıtımlarından, kamu özel işbirliği projelerinden, öncelikle siyah sermayedarların faydalandırılması ya da bu kesimlere “pozitif ayrımcılık” uygulanması,
- Kamunun mal ve hizmet satın alımından, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı protokollerini uygulayan, örneğin hisselerinin bir kısmını yeni siyah sermayedarlara devretmeyi kabul eden firmalara öncelik verilmesi,
- Siyah sermayedarların, ülkedeki şirketlerin ortakları arasında yer almasının teşviki ve bunun için çoğu zaman ülkedeki birinci kuşak beyaz sermayenin ve devletin desteğiyle, başta finansman sağlanması olmak üzere çeşitli mekanizmaların yaratılması,
- Yönetim mekanizmalarında siyahlara ağırlık veren şirketlere kamu ihaleleri ve benzeri süreçlerde öncelik verilmesi,
- Siyah işçilerin becerilerinin arttırılması, siyah işçiler lehine istihdamda eşitlik sağlanması.

Öğeleri yukarıda sayılan Siyah Ekonomik Güçlendirme programı, bir yandan siyah nüfus içerisinde sınıfsal bir ayrışma yaşanmasına yol açarken diğer yandan da ülkedeki birinci kuşak sermaye ile yeni oluşan siyah sermaye sınıfı arasında hem çatışmalar hem de uz-

laşmalar barındıran, karmaşık bir ilişkiler bütününi ortaya çıkarır. Siyah bir sermaye sınıfı yaratılması olgusunun kapitalizm zemininde hayata geçirilebilecek bir gerçeklik olması bu ilişkiler bütününi uzlaşma zeminini oluştururken, siyah sermayedarlar lehine, ama siyah sermaye içerisinde de birikim düzeyleri görece yüksek kesimler lehine hayata geçirilen düzenlemeler ise çatışmaları besleyen en önemli dinamiği ifade eder.

Apartheid rejiminin sona ermesinden bu yana farklı aktörler tarafından farklı bağlamlarda tartışılan, başta yaşanan ekonomik krizlere ve kapsadığı toplumsal kesimlerin çatışmaları/uzlaşmaları barındıran ilişkilerine bağlı olarak zaman zaman uygulama biçimi ya da söylemleri farklılaşan programın en önemli sonucu, önemli bir sermaye birikimi düzeyine ulaşmış, ülkedeki birinci kuşak sermaye ile önemli iş ilişkilerine sahip bir siyah sermaye sınıfının oluşumu olur. Kuşkusuz bu durum, apartheid sonrası Güney Afrika’da sınıf içi ve sınıflar arası çatışmaların daha görünür olmasında da oldukça önemli bir rol oynar. Bu süreçte sınıf içi çatışmalar, yeni oluşan siyah sermayenin kendi içindeki çatışmalar ve ülkedeki birinci kuşak sermaye ile yaşadığı çatışmalar bağlamında öne çıkarken, sınıflar arası çatışmalar, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı ile eş zamanlı olarak süregiden neoliberalleşme sürecinde açığa çıkan esnek çalışmanın, işsizliğin, yoksulluğun artışı bağlamında görünür hale gelir. Öte yandan Siyah Ekonomik Güçlendirme programı apartheid sonrası Güney Afrika’da süregiden tartışmalarda ya da sosyal yapıda ırk olgusunun varlığını korumasında en önemli rolü oynayan faktörlerden birisini oluşturur.

Bu noktada apartheid karşıtı direnişe yön veren öznelere yön nettiği bir coğrafyada bu gerçekliğin, hangi tarihsel ilişkiler sonucu ortaya çıktığı, meşruiyetini hangi kaynaklardan elde ettiği ve nasıl tanımlanabileceği gibi sorular karşımıza çıkıyor. Çalışmada, bu sorunun yanıtlanabilmesinin, bir başka ifadeyle bugünkü Güney Afrika’nın anlaşılmasının, sadece ülkenin kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinde değil bugün de önemli bir gerçeklik olan ırk olgusuna değinmeksizin mümkün olmadığı noktasından hareket edili-

yor. Bu nedenle sadece kurumsallaşmış ırk ayrımcılığı olarak tanımlanan apartheidin sona ermesi sonrasındaki gelişmeler değil, ülkenin, kapitalist gelişme sürecinin erken dönemleri de çalışmanın kapsamı içerisinde yer aldı. Çalışmanın bu denli geniş tutulmasında rol oynayan bir diğer faktör de Türkçe literatürde Güney Afrika üzerine hatırı sayılır sayıda çalışma olmaması.¹

Çalışma beş bölümden oluşuyor. Girişi takip eden ilk bölümde, ilk olarak apartheid sonrasına ilişkin literatür ve Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecine ilişkin en önemli tartışma başlıklarından birisi olan kapitalist gelişme sürecinde ırk ayrımcılığının rolü üzerine tartışmalar değerlendiriliyor. Bölümün devamında ise bu çalışmanın, genelde Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığı ile iç içe geçmiş kapitalist gelişme sürecine, özelde ise apartheid sonrası döneme ilişkin yaklaşımı formüle ediliyor.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk bölümde bahsi geçen tartışmalarda ortaya çıkan pozisyonların ne anlama geldiğinin daha açık olarak görülebilmesi, ülkenin kapitalist gelişme sürecinin ırk ayrımcılığı ile iç içe geçişine tarihsel bir boyuttan bakılabilmesi ve böylelikle ırk olgusunun ülkenin kapitalist gelişme sürecinde oynadığı rolün ortaya konabilmesi amacıyla ırk ayrımcılığının ilk dönemleri, apartheid öncesi dönem, ele alınıyor. Çalışmanın ilgili bölümünde de görüleceği üzere, Güney Afrika'nın söz konusu dönemini açıklanmasında üretim tarzlarının eklemelenmesi yaklaşımına özel bir önem atfediliyor. Bu noktada eklemelenme kavramının çalışmanın sonraki bölümlerinde de karşımıza çıkacağını belirtmekte fayda var.

Çalışmanın üçüncü bölümü, ülkenin ticaret sermayesi ile birikim döneminden sanayi sermayesine dayalı birikim sürecine geçiş

---

1 Türkçe literatürde ya da Türkiye'deki üniversitelerde Güney Afrika üzerine sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalardan bazıları için bkz: Güven (1995), Özkaya (2000), Şahin (2003), Acar (2004), Dal (2012). Güney Afrika'nın üzerine kitap olarak yayımlanmış Türkçe bir çalışma için bkz. Uçkan (1986). Güney Afrika üzerine Türkçe'ye çevrilmiş çalışmalar için bkz. Carlin (2010), Boraine (2005). Türkçe literatürde bir bölümü Güney Afrika'ya ayrılmış bir çalışma için bkz. Peet (2011).

dönemine denk gelen 1940'lı yılların sonlarında, 1948 yılında, kurulan apartheid dönemine ayrılıyor. Irk olgusunun kapitalist gelişme sürecindeki rolünün sermaye birikimi aksında farklılaştığını gösterir bir şekilde, 1948-1960 arası dönem ile 1960 ve 1970'lerin ortasını kapsayan dönemde farklı bir yapıya sahip olan apartheid rejiminin, 1970'lerin ortalarından itibaren, sermaye birikimi bağlamında ortaya çıkan yapısal sınırları da bu bölümde ele alınan bir diğer konuyu oluşturuyor. Bölümde, yukarıda ifade edilen tarihsel düzlemde, apartheid karşıtı mücadele, özellikle de Kongre İttifakı'nın yürüttüğü mücadele de ele alınıyor.

Çalışmanın dördüncü bölümü, 1990-1994 yıllarını kapsayan ve üzerine muazzam bir literatür olan "yeni" Güney Afrika'ya geçiş dönemine ayrıldı. Bu bölümde, yukarıda da ifade edildiği üzere, apartheid karşıtı mücadelenin en önemli dinamiği olan ve apartheid karşıtı mücadele boyunca Özgürlük Bildirgesi'ni şiar edinen Kongre İttifakı'nın yeni yönelimlerinin, dolayısıyla, apartheid sonrasının nasıl bir toplum olacağının işaretlerinin iyiden iyiye belirlediği bu dönemde, bu yönelimlerin kaynağını oluşturan kimi gelişmeler ele alınıyor. Irk ayrımcılığının kapitalist gelişme sürecindeki rolünün farklılaşması, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve bunun Kongre İttifakı'nı oluşturan örgütler üzerindeki etkileri, siyah nüfus içerisindeki sınıfsal farklılaşma bu başlıklardan bazılarını oluşturuyor.

Çalışmanın beşinci ve son bölümü ise daha çok Siyah Ekonomik Güçlendirme programı üzerinden okunan apartheid sonrası Güney Afrika'ya ayrıldı. Yukarıda ifade edildiği üzere, izleri apartheid öncesi döneme kadar uzansa da asıl formunu apartheid sonrası Güney Afrika'da bulan Siyah Ekonomik Güçlendirme programının maddi ve düşünsel kaynakları, uygulama araçları, sosyal etkileri, Kongre İttifakı'nın özneleri arasında yarattığı tartışmalar, ülkedeki sınıfsal yapı üzerindeki etkileri bu bölümde ele alınan konulardan bazıları. RDP, RDP'den GEAR'a geçiş süreci, bu iki program ve Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında yürütülen özelleştirme-piyasalaştırma vb. gelişmeler de bu bölümde ele alınan diğer konu başlıklarını oluşturuyor. Çalışmada, -2007 yılında ANC

içerisinde yaşanan iktidar değişimi nedeniyle bu tarihten sonrasının izlenmeye, anlaşılmaya muhtaç bir zaman dilimi oluşturduğu gerekçesiyle - 1990'ların başından 2007 yılına kadar olan uygulamaları ele alınan Siyah Ekonomik Güçlendirme programının Güney Afrika üzerindeki en önemli etkisinin ırk ve sınıf olgusunun yeniden eklemlenmesi olduğu iddiası dile getiriliyor.

Çalışmada, daha çok, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, Güney Afrika Cumhuriyeti dahil çeşitli ülkelerden üniversiteler ve emek örgütleri ile birlikte organize ettiği Küresel Emek Üniversitesi kapsamında, 2008 – 2009 döneminde yürütülen araştırmalara ek olarak, 2010 Eylül'ünde bu çalışma üzerine araştırma yapmak için ziyaret edilen Witwatersrand Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yürütülen çalışmalarda elde edilen kaynaklara başvuruldu.

Bölüm I

Sorun ve Kavramsal Çerçeve

Apartheid Sonrası Güney Afrika'ya Dair Literatür

Apartheid karşıtı mücadele yürüten öznelere apartheid döneminde tahayyül ettikleri toplumsal ilişkiler setiyle apartheid sona erdikten sonra ortaya çıkan sosyal gerçeklik arasındaki geniş açının anlaşılması, tanımlanması ya da anlamlandırılmasına dönük muazzam bir yazın olduğunu söylemek mümkün. Tek bir çalışmada, Marksistlerden ulusal kalkınmacılara, post-modern kimlik çalışmalarından, Weberyen/liberal analizlere kadar geniş bir yelpazeye yayılan bu yazının tümüne değinmek mümkün değilse de, aşağıda bu çalışmanın amaçları/sorunsalı açısından önem taşıyan çalışmalara kısaca değinilecek.² Ancak söz konusu literatüre değinmeden önce, bu literatüre ilişkin kimi noktalara dikkat çekmekte fayda var. Bu noktalardan ilki, literatürü oluşturan çalışmaların ortak noktasının, apartheid karşıtı mücadele yürüten öznelere 1990 öncesinde tahayyül ettiği Güney Afrika ile bugün ortaya çıkan sosyal gerçeklik arasındaki farklılığa yaptıkları vurgudur. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların hemen hepsi Güney Afrika'da apartheid sonrasında yaşanan sürecin belirleyicisi olarak ülke içerisinde yaşanan sürece ve

---

2 Bu noktada, söz konusu literatür içerisinde, özellikle bu çalışmanın argümanlarının oluşturulması açısından önem arz eden ve Poulantzas'tan Gramsci'ye, Bağımlılık Kuramı'ndan eşitsiz ve bileşik gelişme yasasına, kolonizasyon/dekolonizasyon ve postmodernizm yazınına kadar farklı kavramsal çerçevelere sahip akımlara yaslanan eleştirel/Marksist literatüre ağırlık verileceğini belirtmek gerekiyor. Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini Weber'e dayalı liberal bir perspektiflerden hareketle ele alan bir yaklaşım için bkz. Lipton (1989) ve Lipton (1993).

söz konusu dönemde kapitalist sistemin uluslar arası ölçekte yaşadığı gelişmelere değinir. Bu bağlamda, olgusal düzeyde, GEAR, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı, Afrika rönesansı, ulus inşası/gökkuşağı ulusu gibi apartheid sonrası Güney Afrika’da yaşanan süreçler/olgular odaklanılan içsel gelişmeleri ifade ediyor. Odaklanılan dışsal faktörler ise, daha çok başta Sovyetler Birliği’nin/Soğuk Savaşın ortadan kalkması ve ekonomik kriz olmak üzere, apartheidin son dönemlerinde kapitalist sistemin uluslar arası ölçekte yaşadığı gelişmelerin apartheid sonrası Güney Afrika üzerinde yarattığı etkiler. Literatürde ortaya çıkan farklılaşmaların ise, apartheid sonrasının anlaşılmasında, ülkenin yapısal/tarihsel faktörlerine vurgu/ağırlık, dönüşümde rol oynayan aktörlerin/öznelerin rolüne yüklenen anlam, yaşanan dönüşümün karakterine ya da belirleyicilerine ilişkin tanımlamalar/kavramsallaştırmalar, dönüşümün süreklilik ya da kopuş olarak ele alınması/tanımlanması gibi noktalardan kaynaklandığını söylemek mümkün.

Örneğin, Güney Afrikalı Marksist sosyal bilimci Patrick Bond, Güney Afrika’da apartheid sonrası yaşanan süreci elit değişim (elite transition) olarak tanımlarken, bu sürecin anlaşılması için açıklanması gereken önemli noktalardan birisinin, popüler/halkçı apartheid karşıtı projeden resmi neoliberalizme geçişin nasıl gerçekleştiği, olduğunu belirtir. Apartheid sonrası sürecin anlaşılmasında apartheid karşıtı öznelerin ‘devrime ihanet ettikleri’ gibi söylemlerin ötesine geçilmesi gerektiği perspektifinden hareket eden Bond (2000: 2) geçiş döneminin şekillenmesinde önemli rol oynayan, ekonomik kriz, sosyal sözleşme felsefesi, liberalizme teslimiyet, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların etkileri gibi olgulara değinir (Bond, 2000: 1-3).

Bununla birlikte, Bond, apartheid sonrası süreci, Marks’ın eşitsiz gelişme olarak tanımladığı, ilerleyen dönemlerde Marksist yazın içerisinde eşitsiz ve bileşik gelişme olarak yeniden formüle edilen ve kapitalist birikim sürecinin mutlak genel yasası mertebesinde olması vesilesiyle bütün kapitalist toplumlar için geçerli olan bir olgunun Güney Afrika’da ortaya çıkan yansıması olarak değerlendirir.

Buradan hareketle Bond, ülkede 1990 sonrası süreçte yaşanan dönüşümü 1970'lerde ortaya çıkan aşırı üretim sorunu ile ilişkilendirir (Bond, 2000: 6). Bond daha sonraki bir çalışmasında ise, Güney Afrika'da ırksal apartheidin yerini sınıfsal apartheidin aldığı altını çizerek (Bond, 2007a: 136; Bond, 2004). Bir başka ifadeyle Bond, apartheid sonrası Güney Afrika'da ırk sorununun yerini sınıf sorunu-na bırakmaya başladığını ifade eder.

Dennis Davis (2003) "Özgürlük Bildirgesi'nden Washington Konsensüsü'ne" başlıklı makalesinde, ANC'nin, kamulaştırma talebinden ekonomiyi Washington Konsensüsü'ne bağlı ekonomistlere teslim edecek, İngiltere kökenli parasalcı bir merkez bankası uzmanını merkez bankası başkan yardımcılığına atayacak bir aktör haline nasıl geldiği sorusuna yanıt bulmaya çalışır. Bond'un aksine, Güney Afrika'da yaşanan sürecin, elitler arasında yürütülen bir pazarlık sonucunda apartheidten neoliberalizme geçiş olarak tanımlamanın kolayca kaçmak olduğunu belirten Davis, bu yöndeki açıklamaların dönüşüm döneminde var olan iki önemli faktörü – küresel ekonominin etkisi ve ANC'nin yapısı- ihmal ettiği noktasından hareket eder (Davis, 2003: 42). Bir başka ifadeyle Davis, apartheid sonrasında yaşanan süreci, bu sürecin en önemli öznelere birisi olan ANC'nin sınıfsal karakterinden/politikalarından ve dönüşümün yaşandığı dönemde, kapitalist sistem içerisinde yaşanan gelişmelerden hareketle açıklar. Davis'e göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında ANC içerisinde birisi neoklasizm diğeri neomarksizm olmak üzere iki akım belirir. 1960'lara kadar, apartheid serbest girişim sisteminin rasyonalizmiyle çelişkili bir sistem olarak tanımlayan birinci akım ANC içinde hegemonik bir konum elde eder. Güney Afrika'da kapitalizmin gelişiminin apartheid ortadan kaldıracağı argümanına dayanan ve apartheidin reformist bir biçimde sönümlenmesi için mücadele eden bu akımın 1960'lardaki başarısızlığı ANC içerisindeki neomarksistlerin önünü açar. Bu ise ulusal demokratik devrim söyleminin ön plana çıkmasını sağlar. Özü itibarıyla sosyalizm talebinden uzak olan bu söylem ise, ülkenin kriz ile karşı karşıya kaldığı, Washington Uzlaşması'nın geçerli olduğu, Sovyetler Birliği'nin

yıkıldığı 1990’larda, politik yapının değişmesi ama ekonomik yapının aynı kalmasına dayanan uzlaşmanın zeminini oluşturur (Davis, 2003: 46).

Vishwas Satgar (2008) “Neoliberalleştirilmiş Güney Afrika: Emek ve Pasif Devrimin Kaynakları” başlıklı makalesinde, elit dönüşüm ve benzeri kavramların Güney Afrika’da apartheid sonrasında yaşanan süreci doğru açıkladığı; fakat sürekliliğinin nasıl sağlandığını açıklamadığı noktasından hareket eder. Apartheid sonrası Güney Afrika’da yaşanan sürecin tekelci sermayenin ulus ötesileşmesi arcılığıyla sermaye birikiminin restore edilmesi olarak tanımlayan Satgar, Güney Afrika’nın bu haliyle, bir devrimsiz devrim olarak tanımlanabilecek bir süreç olarak -ve Antonio Gramsci’nin geliştirdiği bir kavram olan- pasif devrim yaşadığını iddia eder. Apartheid sonrası Güney Afrika’nın vizyonunun devrimci milliyetçilikten sol sosyal demokrasiye, Sovyet bilimsel sosyalizmine kadar genişleyen bir söylem kullanan bir ulusal özgürlük hareketi tarafından belirlendiğini ifade eden Satgar’a göre 1994 yılında yapılan ilk demokratik seçimler sonrasında ülkedeki değişimin yönü sağa dönmüştür; ancak ANC’nin prestiji, Mandela faktörü ve nihayetinde ulus ötesi liberalizmin ulusal özgürlük söylemi ile ikiye bölünmüşlüğü, ülkede olup bitenlerin anlaşılması önünde bir engel olagelmıştır (Satgar, 2008: 40). Apartheid sonrasında ortaya çıkan neoliberalizm ise apartheidin son dönemlerinde derinleşen organik ve konjonktürel krize yanıt olarak ortaya çıkmış, bu dönemde Güney Afrika’da sermaye birikim süreci ulus ötesi neoliberalizm ile uyumlu bir biçimde yapısal bir farklılaşma ile karşı karşıya kalmıştır: tekelci kapitalizmden ulusötesileşmiş yerli kapitalizme geçiş (Satgar, 2008: 40). Bu süre zarfında Güney Afrika türü Afroneoliberalizmin oluştuğunu da ifade eden Satgar’a göre pasif devrim oluşumu Afroliberal projeyi Güney Afrika’da sürdürebilecek bir ulus ötesi sınıf fraksiyonunun oluşumuyla ortaya çıkar. Böylesi bir sınıf fraksiyonunun Afroneoliberal projenin yeniden üretiminde oldukça önemli bir role sahip olduğunu ifade eden Satgar, bu projenin, küreselleşen beyaz tekelci sermaye, ANC liderliği içindeki küçük burjuva fraksiyon, anahtar konumdaki bü-

rokratik kadro arasında yakınlaşma sağlayan siyasi-ideolojik faktörler aracılığı ile bir sınıf bilinci geliştirdiğini ifade eder (Satgar, 2008).

Apartheid sonrası sürecin anlaşılmasında iktidar ve rızanın nasıl üretildiğinin anlaşılmasının temel önemde olduğunun altını çizen Hein Marais de elit uzlaşma vb. tanımlamaların yetersizliğinden hareket eder. Güney Afrika’da apartheid sonrası sürecin anlaşılmasında politik ve ideolojik otoritenin toplumsal üstyapıda nasıl yaygınlaştırıldığının anlaşılmasının önemine vurgu yapan ve bu noktada, Satgar gibi, Gramsci’nin geliştirdiği kavramlara başvuran Marais (2008: 229) ANC’nin 1994 öncesinde peşinden koştuğu kimi politika ve söylemlerin apartheid sonrası dönemde değerlendirilebilecek yapısal dönüşüm imkânlarını ortadan kaldırdığının altını çizer. Güney Afrika ekonomisini küresel ekonomiye daha fazla entegre etmeye dönük çabaların sadece sistemden kaynaklı objektif baskılar olmadığını, ülke sermayesi tarafından da dile getirildiğini ifade eden Marais (2008: 230-231), Sovyetler Birliği’nin yıkılması, neoliberal ideolojinin yükselişi, popüler hareketlerin örgütsel/stratejik zayıflıkları, ANC içerisindeki sınıfsal farklılaşmalar gibi gelişmelerin bu süreçte önemli rol oynadığı öne sürer. Apartheid sonrasında yaşanan süreci sınıf ve çıkar ortaklıklarının gelişimi ile desteklenen istikrarsız bir denge olarak tanımlayan Marais, bu belirsiz dengenin (yerli/uluslar arası) sermaye, kısmen orta sınıflar, Afrikalı küçük burjuvazi ve Güney Afrika’daki örgütlü işçi sınıfı lehine işlediğini ifade eder (Marais, 2008: 230-231).

Devletin, toplumun ideolojik olarak işgal edilmesi dışında, gereksinim duyduğu liberalizasyon sürecini ve Güney Afrika sermayesinin kıtada yayılmasının zeminini hazırlamak gibi noktalarda önemli işlevler üstlendiğini belirten Marais, ANC’nin yaşanan süreçte rıza üretmekte oldukça önemli bir rol oynadığının altını çizer. 1980’lerde partinin ülkedeki muhalif yapı üzerindeki etkisi, ilerleyen dönemlerde seçim sloganı haline getirdiği ve parti içindeki farklı sınıfsal temsiliyetler tarafından farklı anlamlandırmalara tabi tutulan ‘hepimiz için daha iyi bir yaşam’ söyleminin yarattığı kapsayıcılık çabası bu durumun kimi örnekleridir. Marais’e göre, apartheid

sisteminin dışlamaya dayalı ideolojisi ANC'nin herkesi içermeye dayanan ideolojisini beslemiş, bu anlamda ANC'nin birleştirici ve içerici ideolojisi apartheidin dışlayıcı ideolojisi ile bir diyalektik oluşturmuştur (Marais, 2008: 234-236). İçerme düşüncesinin, 1990'lar boyunca bütün topluma yayılmaya çalışılan bir ideoloji haline geldiğini belirten Marais, bu süreçte ülkede uzlaşma ve ulus inşası gibi söylemlerin de ön plana çıktığını ifade eder (Marais, 2008: 236).

Martin Murray (1994) ise "Ertelenmiş Devrim" başlıklı çalışmasında, Güney Afrika'nın anlaşılmasında süreklilik/kopuş, kendiliğindenlik/bilinçli eylemlilik ve görünümsel olan/yapısal olan gibi ayrımların izini sürmenin önemini belirtir (Murray, 1994: Önsöz). Kurulu düzenin çözülüşü ile bu yapının tarihsel kökenlerini, yeninin kuruluşu ile kırılğanlığını ayrıştırmanın kolay olmadığını belirten Murray, ülkedeki dönüşümün mülkiyet eşitsizliği, zorunlu emek, sermayenin yoğunlaşması, okyanus ötesi yatırımlara bağımlılık, zayıf iç pazar, kalifiye işgücü kıtlığı, güvencesizlik, yaygın işsizlik gibi yapısal faktörlerin ışığında incelenmesinin zorunluluğuna vurgu yapar (Murray, 1994: 3). Apartheidin son dönemlerini Nicos Poulantzas'tan ödünç aldığı "uzlaşmanın istikrarsız dengesi" kavramı ile ifade eden ve bu sürecin 1986 yılında Güney Afrika'nın tanınmış sermayedarlarının yurtdışında sürgünde bulunan ANC liderleri ile ilişkileneceğiyle başladığını belirten Murray'a göre, bu görüşmeler, apartheid karşıtı mücadele üzerinde önemli etkiler doğurur (Murray, 1994: 9). Güney Afrika sermayesinin apartheide dayalı gelişme politikalarının sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanması açısından sürdürülemez olduğunu anlamasına bağlı olarak mücadelenin önemli isimlerini sisteme entegre etme çabaları anlamına gelen bu durum, her şeyden önce, ANC'nin yurtdışı kadroları ile demokratik kitle örgütlerinde faaliyette bulunan kadroları arasında ideolojik ayrışmaları da tetikler (Murray 1994: 14). Aynı dönemlerde apartheid karşıtı mücadelenin sürükleyici gücü olan özgürlük hareketinin, Siyah Bilinç Hareketi (Black Consciousnes Movement), Kongre İttifakı, sosyalistler gibi farklı kamplara bölünmesi ve bu durumun pazarlık sürecinde de devam etmesi ise, apartheid karşıtı hareket içerisinde pragmatik rea-

lizmin ön plana çıkmasına yol açmıştır (Murray, 1994: 15).

Sovyetler Birliği'nin çözüldüğü, Kongre İttifakı'nın belirsiz antikapitalizmi, ülke sermayesinin yeni Güney Afrika'ya ilişkin senaryoları, düşünce kuruluşlarının/üniversitelerin rolü, uluslararası finans kuruluşlarının basıncı gibi olgulara da vurgu yapan Murray (1994: 20-21) direnişten yeniden inşaya sloganında yansımasını bulan bu süreci bir sınıf uzlaşması olarak tanımlar (Murray, 1994: 23).

Gelecek Özgürlük Mücadelesi başlıklı çalışmasında, Afrika'nın bugün yaşadığı krizin kökenlerinin kolonyal dönemde ve hâlihazırda yaşanan dönüşümde olduğunu ifade eden John Saul (2005:9) apartheidin sona erişini bir mücadele döneminin sonu iken bir başka mücadele döneminin başlangıcı olarak tanımlar (Saul, 2005: 6). Güney Afrika'da apartheidin son dönemlerindeki pazarlık sürecine içkin olan uzlaşmanın ülkenin yoksulları için olumlu sonuçları ortadan kaldırdığını ifade eden Saul (2005: 17) apartheid sonrası Güney Afrika'nın karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınması durumunda ortaya çıkan manzaranın bir bütün olarak üçüncü dünya ile aynı bağlamda değerlendirilebileceğini vurgular. Apartheid sonrası dönemi ele alan birçok sosyal bilimci gibi, apartheid sonrasında yaşanan sürecin işaretlerinin daha öncesinde bulunduğu dikkat çeken Saul, apartheid sonrasında açıklanmasında emek hareketinin başarısızlığının ya da devrime ihanet edilmiş olması gibi ifadelerin ancak kısmi doğruları ifade ettiğinin altını çizerken (2005: 195-196). Frantz Fanon'un, bir girişimci ve politik/bürokratik siyah orta sınıf yaratılması sürecini de içeren yanlış de-kolonizasyon nosyonunun Güney Afrika'ya da uyarlanabileceğini iddia eder (Saul, 2005: 211).

Julian Kunnie (2000) *Apartheid Gerçekten Bitti mi?* başlıklı çalışmasında, Saul'den bir adım daha öteye giderek, apartheid sonrası Güney Afrika'yı beyazların başlattığı kolonizasyon sürecinin bir devamı olarak tanımlar. Bir çok yazarın 1990'larda Güney Afrika'da varılan uzlaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamasına rağmen, özellikle de işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturan siyahlar açısından hayatın hiç iyi gitmediğini vurgulayan Kunnie, sermayenin, yatırımlarını garanti altına almanın tek yolunun siyahların sisteme entegre

etmek olduğunu anlamasıyla bir siyah elit yaratma çabasına giriştiğini, bu stratejinin geçmişte farklı hatlarda mücadele etmiş olan siyah özgürlük hareketi içinde en doğru yolun kapitalizm olduğu fikrinin yaygınlaşmasına yol açtığını, böylelikle siyah nüfus içerisinde bir tabakalaşma ortaya çıktığını belirtir (Kunnie, 2000: 56-57).

1989 yılı itibarı ile apartheidin Güney Afrika'nın endüstriyel kapitalizmi açısından sorun yaratıyor olması nedeniyle daha fazla yaşamasının mümkün olmaktan çıktığını ifade eden kimi teorisyenlerin bulunduğunu ifade eden Kunnie, bu yönde fikir beyan edenlerin Güney Afrika'daki kolonyalistlerin de kapitalist oldukları mantığından hareket ettiklerinin altını çizerek, Kunnie'nin buradaki iddiası ise, Güney Afrika'yı ele alan Marksistlerin ırk sorununu ön plana çıkarmaktan kaçındıkları biçimindedir. Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini analiz eden neo-klasiklerin ise apartheid ile kapitalizm ilişkisini ortadan kaldırdıklarını ifade eden Kunnie, neomarksist analizlerin aşırı sömürü (super exploitation) noktasına vurgu yaparak kolonyal dönemde ırk ile sınıf arasındaki yakınlaşmayı ihmal ettiğini; ancak aslında apartheidin Avrupa egemenliğinin bir sonucu olduğunu ifade eder. Buradan hareketle Kunnie, Güney Afrika'da kapitalizmin kölelik ve kolonyalizmin bir sonucu olarak geliştiğini ve bu süreçte Avrupalı olmayanların hayatlarının her alanının insanlık dışı bir muameleye maruz kaldığını, kolonyalistleri kapitalizm ile bir tutmanın, beyaz ırkçılığın ihmal edilmesi anlamına geldiğinin altını çizerek, Dolayısıyla Kunnie'ye göre, apartheidin ortadan kaldırılması ve 1994'te ilk demokratik seçimlerin yapılmasıyla başlayan dönem, sermayenin hegemonyasının ve Güney Afrika'nın toprak ve ekonomisi üzerindeki beyaz mülkiyetin sürekliliğinin sağlanması sürecidir (Kunnie, 2000: 84).

Eric Louw ise Güney Afrika'daki modernleşme sürecinin birbiriyle rekabet içinde olan ama aynı zamanda birbirine bağlı da olan 3 farklı modernleşme projesi ile birlikte geliştiğinin altını çizerek ve bunları şu şekilde sıralar:

- Anglo-ırksal kapitalist model,
- Afrikaner milliyetçiliğinin apartheid modeli,

- ANC'nin apartheid sonrası döneminde ırk ayrımcılığına dayalı kapitalizmin yeniden yapılanması olan ve Siyah Ekonomik Güçlendirme programı ile iç içe yaşanan süreç (Louw, 2004: 2).

Louw'a göre (2004: 176) ilk iki dönemin sonucu, ırk ayrımcılığı ile iç içe geçen bir kapitalist gelişme süreci olurken, üçüncü aşamada ortaya çıkan sonuç, apartheidin çoğunluk demokrasisiyle, beyaz yüzlerin de siyah yüzlerle yer değiştirdiği ve Güney Afrika'nın ırksal (racial) kapitalizme dayanan sosyo-ekonomik düzeninin istikrara kavuşmasını sağlayan bir anlaşma olur. Bu anlaşmanın sonucunda ANC'nin aldığı ödül Güney Afrika'nın siyasi kontrolü olurken, şirketler dünyasının ödülü de Güney Afrika ekonomisini belki de geçmiştekinden daha yüksek oranda kontrol etmek olur. Bu ise siyah ulusalcı elitler tarafından kontrol edilen bir politik sistem ve beyazlar tarafından kontrol edilen bir ekonomi anlamına gelir.

Güney Afrika'nın Özgünlüğü: İrk Ayrımcılığının Kapitalist Gelişmeye İçkinliği

Yukarıda aktarılan literatür içerisinde yer alan çalışmalar kuşkusuz Güney Afrika'nın apartheid sonrası döneminin tasvir edilmesi, anlaşılması ve kavramsallaştırılması açısından gerekli ipuçlarını sunuyor. Bu noktada özellikle, Bond'un apartheid sonrası Güney Afrika'ya ilişkin eşitsiz ve bileşik gelişme yasasından hareketle getirdiği çerçeveye, Louw'un Güney Afrika'nın tarihsel gelişimi boyunca farklı aktörler tarafından yönlendirilen üç farklı modernleşme projesinin altını çizmesine ya da Satgar'ın pasif devrim vurgusuna özel önem atfetmek gerekiyor. Aynı şeyi, yanlış dekolonizasyon, hegemonya inşası vb. tanımlamalar için söylemek de mümkün. Ancak bu noktada Ben Fine ve Zayareh Rustomjee'nin baskın bir kapitalist ekonominin içinde ırkçılığın aldığı güçlü form nedeniyle Güney Afrika'nın gelişmesinin hazır yapım analitik çerçevelerden hareketle ele alınmasının zorluğu (aktaran Bond ve Desai, 2006: 20) ya da Harold Wolpe'nin Güney Afrika'daki ırk egemenliğinin ideolojik ve politik yapılarının bulanıklığına karşın ırk ayrımcılığının ampirik bir

gerçeklik olması nedeniyle politik sistemin teorize edilmesinin ve tarihsel olarak değerlendirilmesinin zor olduğu (1988:10) biçimindeki hatırlatmalarına dikkat çekmek gerekiyor.

Fine ve Rustomjee'nin ve Wolpe'nin haklı olarak yaptığı bu uyarılar Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin, erken dönemlerinin ve bugününün anlaşılmasında, yukarıda aktarılan literatürü oluşturan çalışmalardan daha farklı bir yol izlenmesi gerektiği konusunda bir ipucu verir nitelikte. Bu çalışmada, izlenecek bu farklı yolun, Güney Afrika'nın apartheid öncesi dönemden apartheid sonrası döneme miras olarak kalan, bu anlamda tarihsel bir süreklilik taşıyan olgulara, sermaye birikimi zemininde odaklanmak olduğundan hareket edilmektedir. Buradan hareketle, literatürde yer alan ve yukarıda özetlenen çalışmaların önemli bir kısmının, Güney Afrika'nın apartheid sonrası döneminin açıklanmasında, Güney Afrika'nın özgün, özgün olduğu kadar da karmaşık kapitalist gelişme sürecinin, yalnız sonuçları değil, etki ve belirleyicilik gücü de bugüne uzanan bir gerçekliğine, yer yer değinse de yeterince ağırlık vermediğini ya da hak ettiği merkezi konuma yerleştirmediğini söylemek mümkün: Irk ve kapitalist gelişme sürecinin, dolayısıyla sınıf ve ırk sorununun iç içe geçmişliğinin bugün de varlığını koruyan tarihselliği.

Bu yargı bu çalışmanın argümanının gelişiminde birinci noktayı ifade etmektedir. Bir başka ifade ile bu çalışmada, Güney Afrika'nın bugünkü gerçekliğinin anlaşılmasının, ülkenin kapitalist gelişme sürecinin özgünlüklerine değinmeksizin mümkün olmadığı görüşünden hareketle, ülkenin en önemli özgünlüğünü ifade eden "ırk" olgusu ile kapitalist gelişme sürecinin iç içe geçmişliğinin apartheid sonrası süreç üzerinde de belirleyici olduğundan hareket edilecektir.

Güney Afrika'nın Kapitalist Gelişme Sürecine Kısa Bir Bakış

Ülkenin kapitalist gelişme sürecine kısa bir bakış, ırk olgusunun oynadığı rolün ve bu olgunun ülkenin kapitalist gelişme sürecindeki etkilerinin kanıtlarından ilki olarak değerlendirilebilir. Bu

noktada Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecine, ana hatlarıyla değinmekte fayda var.³

Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini, kabaca dört temel döneme ayırmak mümkün. Bunlardan ilki, Hollanda kökenli ticaret sermayesinin kontrolündeki Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin (Dutch East India Company), okyanusta, sömürgeler arasında seyahat eden gemilerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Ümit Burnu'nda yerleşim merkezleri/koloniler kurduğu dönemdir. Uluslar arası ölçekte daha çok meta hareketleri ile karakterize olan bu dönemde, Hollandalı yerleşimciler mümkün olan her yerde kölelik ve benzeri uygulamalara girişmeler de, fırsat buldukları dönemlerde yerli halkların topraklarına el koymak gibi zor öğelerine başvursalar da, coğrafyadaki üretim ilişkilerinin tümü açısından bakıldığında ciddi bir dönüşüm söz konusu olmaz. Bir başka ifadeyle, bu dönemde Güney Afrika'da yerli topluluklar tarafından sürdürülen üretim tarzları ile Doğu Hindistan Şirketi'nin kolonyal üretim birimleri aracılığıyla oluşturduğu üretim tarzı bir arada, ama birbirinden yalıtık bir şekilde, bulunmaya devam eder. Yukarıdaki dönemi, başta sanayi devrimi olmak üzere bir dizi gelişmenin sonucunda kapitalist sistem içerisinde hegemonik bir konum elde eden İngiltere'nin, Ümit Burnu'ndaki Hollanda kolonilerini, Fransa'nın eline geçmesini önlemek üzere ele geçirdiği dönem izler. Bu gelişme sonucunda Güney Afrika'da İngiliz egemenliği dönemi başlasa da 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Güney Afrika İngiltere için önemsiz bir coğrafya olarak kalmaya devam eder.

19. yüzyılın ikinci yarısında Witwatersrand ve Kimberley'de altın ve elmas yataklarının bulunması ise, Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin en önemli dönüm noktalarından birisini ifade eder. Bilindiği üzere 19. yüzyılı tanımlayan önemli olgulardan birisi, meta ihracı ile karakterize olan kolonyalizm döneminden -klasik

---

3 Çalışmanın bu kısmında bu süreç oldukça özet biçimde sunulacak olmakla birlikte, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu gelişmeler kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Bu nedenle burada referans verilmemektedir.

emperyalizm kuramcılarının tanımlamasıyla- sermaye ihracı ile karakterize olan emperyalizme geçiş dönemi olmasıdır. Altın ve elmas gibi madenlerin keşfinin de etkisiyle bu dönemde Güney Afrika sermaye ihracına konu olan önemli bir coğrafya haline gelir. Bu durum 19. yüzyılı Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinde bir kırılma noktası haline getiren bir başka gelişmeyi ifade eder. Bu nedenle 19. yüzyıl Güney Afrika'sı, John Hobson'dan Vladimir Lenin'e, Rudolf Hilferding'ten Rosa Luxemburg'a, Leon Tortsy'e, klasik emperyalizm kuramcılarının çalışmalarında önemli bir yer bulur;⁴ kimi zaman kapitalist sistem içerisindeki hâkimiyetin Hollanda'dan İngiltere'ye geçtiğinin, kimi zaman kolonyalizm döneminden emperyalizm dönemine geçildiğinin kimi zaman da kapitalizmin kapitalizm öncesi üretim tarzlarına ihtiyacının bir kanıtı olarak ele alınır.

Emperyal tahakküm döneminde Güney Afrika'nın -başta İngiltere kaynaklı- madencilik, ulaştırma altyapı gibi alanlarda maruz kaldığı sermaye ihracı, Hollanda kökenli tüccar sermayenin nüfuzunun başladığı dönemden bu yana, farklı ırkların (farklı üretim tarzlarının) yan yana ve birbirileri üzerinde çok önemli etkiler doğurmadan bir arada bulunduğu coğrafyada köklü dönüşümlerin yaşanmasına yol açar. Başta madencilik olmak üzere yeni üretim alanlarındaki kalifiye işgücü ihtiyacını karşılamak üzere bölgeye Avrupa'dan, kalifiye olmayan işgücünün sağlanması için diğer Afrika ve Asya ülkelerinden işçi getirilmesi, tarımsal üretimin ticarileşmesi, siyah nüfusun tarımda ya da madencilikte ihtiyaç duyulan ucuz (ve göçmen) işgücünü sağlamak üzere rezervlere hapsedilmesi bu gelişmelerden bazılarıdır. Bu gelişmeler, İngiliz sermayesinin coğrafyadaki nüfuzunun artmasının yanında, yansımaları bugünkü Güney Afrika'ya kadar gelen ve yukarıda kısaca değinilmiş olan bir başka önemli sonucunu beraberinde getirir: Ülkenin kapitalist gelişme sürecinin ve bu sürecin asli ögesi olan sınıf ilişkilerinin ırk sorunu ile iç içe geçmesi. Bir başka ifadeyle, 19. yüzyıl aynı zamanda Aydın-

---

4 Bkz. Hobson (1902), Lenin (1995), Hilferding (1981), Lüksemburg (1986), Troçki (1935).

lanma ve Sanayi Devrimi gibi gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan ‘akıl’ fetişleştirmesinin, İngiliz sermayesinin nüfuzu ile birlikte ve ırkçılık biçiminde Güney Afrika coğrafyasına sıçradığı bir zaman dilimini ifade eder. Dahası, 19. yüzyıl Güney Afrikası, ‘ilerleme’ ve ‘barbar ulusları medenileştirme’ nosyonunun test edildiği coğrafyalardan birisi haline gelir.

Çalışmanın başında da ifade edildiği üzere, ırk ilişkileri ülkenin kapitalist gelişme sürecine içkinliği Güney Afrika’nın kapitalist gelişme sürecinin sadece erken dönemlerine ait bir olgu olarak değerlendirilemez. Bir başka ifadeyle kapitalist üretim ilişkilerinde ve bu sürecin aslı dinamiği olan sınıf içi ve sınıflar arası ilişkilerde ırk sorununun oynadığı merkezi rol ülkenin kapitalist gelişme sürecinin sonraki aşamalarında da –bu çalışmada iddia edileceği üzere bugün dahi- karşımıza çıkacak bir sorun alanı oluşturur. Bu durumun, kuşkusuz, en önemli göstergesi, kapitalist sistemin uluslar arası ölçekte yeniden yapılandığı bir başka dönemde, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında, ülkenin kapitalist gelişme sürecinin apartheid adı verilen ve kurumsallaşmış ırk ayrımcılığı olarak tanımlanabilecek olan bir uygulama ile iç içe geçmiş olmasıdır.

Bu çalışmada ırk, sınıf ve kapitalist gelişme sürecinin iç içe geçmişliği olgusunun, apartheid sonrası Güney Afrika’nın ırk ayrımcılığından arındırılmış bir yapı olarak tanımlanmasına karşın, bugün dahi varlığını koruyan bir özgünlük olduğundan hareket edilecektir. Güney Afrika üzerine çalışmalarıyla bilinen çok sayıda sosyal bilimci de ırk meselesinin Güney Afrika’nın genelde kapitalist gelişme sürecinde özelde ise, bugünkü gerçekliği içerisinde oynadığı role farklı bağlamlarda, -teorik çerçeveden hareketle ya da güncel gelişmelerden hareketle- dikkat çeker. Örneğin, Wolpe (1988) Güney Afrika’nın sosyal formasyonunun analiz edilmesinde merkezi teorik sorunun ırk ve sınıf arasındaki ilişkinin anlaşılma biçimi olduğunu ifade ederken, Güney Afrikalı Marksist entelektüel, aktivist ve araştırmacı Salim Vally, Enver Motala ile kaleme aldığı çalışmada Güney Afrika’nın bugününü ve geçmişinin analiz edilmesinde sınıf kavramının oldukça büyük bir öneme sahip olduğunu, bununla bir-

likte, sınıf, ırk ve cinsiyet gibi kavramların birbiri ile karşılıklı ilişkilerinin kavramsallaştırılması yönündeki çabaların epistemolojik açıdan oldukça kritik olduğunu vurgular (Motala ve Vally, 2010). Güney Afrikalı sosyolog Roger Southall ve Marksist entelektüel David Masondo da benzer vurgular yaparlar. Örneğin Southall (2004a: 2) çeşitli örneklerden hareketle Güney Afrika’da ırk ilişkilerinin hala temel bir belirleyici olduğunun altını çizerken, Masondo (2007: 76) ise, neoliberalizm sürecine siyahların da katılımının ırk eşitliği açısından temize çıkarıldığını belirtir. Bunlar dışında, Güney Afrika’nın apartheid sonrası sürecinde, işçi sınıfı içindeki parçalanmadan, sermaye birikim sürecindeki etki gücüne, oy verme davranışlarından HIV/AIDS sorununa kadar birçok alanda, ırk meselesinin devam ettiğini ifade eden çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkün.⁵

Bu noktada karşımıza bir başka soru çıkıyor: Kimlik çalışmalarının ya da liberal tezlerin çoğulculuk tuzağına düşmeden, kapitalist üretim ilişkilerinin asli ögesi olan sermaye birikimi kavramını ihmal etmeden ya da dekolonizasyon yazınında görüldüğü üzere, emperyalizm/kolonyalizm kavramlarını kapitalist üretim ilişkilerinden soyutlamadan, bu anlamda ırk indirgemeciliğine düşmeden, ırk, sınıf ve kapitalist gelişme süreci arasındaki ilişkiler nasıl ele alınabilir? Bu üç değişken arasındaki ilişki bugünkü Güney Afrika’nın açıklanmasında nasıl işlevsel kılınabilir?

Erken Dönem ırk ve Kapitalist Gelişme Tartışması

Marksist sosyal bilimci Gillian Hart (2007: 47) Güney Afrika’da erken dönemlerde yaşanan ırk-sınıf tartışmasında alınan pozisyonların bugünü anlamak için önemli olduğunu ifade ederken,⁶ Wolpe (1988: 10), yukarıda da ifade edildiği üzere, Güney Afrika sosyal formasyonunun analiz edilmesinde temel teorik sorunsalın

---

5 Örneğin Allen (2006), Seekings ve Nattrass (2005), Kunnie (2000).

6 Yukarıdaki bilgilerle tutarlı olarak Masondo da 1970’ler ve 1980’ler boyunca çok sayıda sosyal bilimcinin ırk-sınıf ilişkisini kavramalaştırmaya ve bu kavramallaştırmadan hareketle apartheid karşıtı mücadeleye yön vermeye dönük çalışmalar yaptıklarını ifade eder (Masondo, 2007).

ırk ve sınıf arasındaki ilişkinin ele alınma biçimi olduğunu belirtir. Motala ve Vally ise, Güney Afrika bağlamında sınıf ve “ırk” arasındaki ilişkilerin ele alınma biçiminin sadece teorik açıdan değil aynı zamanda politik pratikler açısından ya da soldaki siyasi örgütlerin sınıf formasyonlarını değerlendirme biçimleri, ittifakları, uzlaşmaları strateji ve taktikleri açısından da önemli olduğunu ifade eder (Motala ve Vally, 2010).

Bu noktada, erken dönemlerdeki ırk-sınıf tartışmasındaki pozisyonların bugünü besleme biçiminin görülmesi açısından Güney Afrika’da oldukça eski bir tarihi olan ırk sınıf tartışmasına kısaca değinmekte fayda var.

İrk ve sınıfı birbirine dışsal olarak ele alan liberal yaklaşımlar, Güney Afrika Komünist Partisi tarafından formüle edilen özel tür kolonyalizm/içsel kolonyalizm tezi, 1970’lerin başında Harold Wolpe tarafından formüle edilen üretim tarzlarının eklemelenmesi yaklaşımı, 1970’lerin sonlarından itibaren ağırlık kazanan sermaye fraksiyonları yaklaşımı, 1980’lerin başında John Saul ve Stephen Gelb tarafından formüle edilen ırksal kapitalizm/ırksal fordizm yaklaşımı, Patrick Bond ve Ashwin Desai tarafından dile getirilen eşitsiz ve bileşik gelişme, Ben Fine ve Zavareh Rustomjee tarafından dile getirilen maden-enerji kompleksi ve 1980’lerde formüle edilen sosyal tarih yaklaşımı bu tezlerin en önemlilerini oluşturmaktadır (Masondo, 2007: 66, Bond, 2007b; Bond ve Desai, 2006; Bond, 2010).

Güney Afrika’nın kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinden bu yana yaşadığı süreci analiz eden liberal yaklaşımların önemli vurgularından birisi, Güney Afrika ekonomisinin bir ikili yapıya sahip olduğudur. Söz konusu yaklaşımlarda ikili yapının ögelerinden ilki, kalkınmanın sağlanması için arzulanan bir model olarak kapitalist bir ekonomi, ikincisi ise, geleneksel, geri bir yapılanma olan ve bu anlamda ortadan kaldırılması gereken kapitalizm öncesi formasyonlar olarak tanımlanır. Kuşku yok ki burada kastedilen ikili yapıdan modern olanı, erken dönemlerde ülkeye yerleşen İngiliz sermayesinin, yani beyaz nüfusun oluşturduğu kapitalist ekonomi

iken, diğeri (geri olanı) ÷lkede var olan siyah nüfusun erken dönemlerde kurdukları geçimlik ekonomilerdir.⁷

Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini yukarıdaki biçimde ele alan liberal yaklaşımlar, ırk ayrımcılığının ortaya çıkışını kapitalist gelişme sürecine dışsal olarak tanımlar ve bu ikisi arasındaki diyalektik ilişkiyi görmezden gelerek, iki olguyu birbirinden bağımsız süreçler olarak değerlendirir. Bu noktadan hareketle ırk ayrımcılığı, sanayileşme ve modernleşmenin önünde –rasyonelliğı ortadan kaldıran- bir engel olarak ele alınırken, erken dönemlerde İngiliz sermayesinin Güney Afrika'da liberal bir ekonomi kurmuş olması durumunda siyasî hegemonyanın ırkçı formunun ortaya çıkmasının mümkün olmayacağı vurgusu yapılır (Masondo, 2007: 68). Söz konusu yaklaşımın Güney Afrika'nın ilerleyen dönemlerine ve apartheid sonrasına ilişkin çıkarımı ise, ÷lkede kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ile ırk sorununun ortadan kalkacağı perspektifinden hareketle, siyahların işçileşmesi de dahil, kapitalizmin gelişimi önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılması biçiminde olur.

Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini ele alan bir başka yaklaşım olan ve Güney Afrika'da ırk sorununun ortaya çıkışını ÷lkede yaşanan “özel tür kolonyalizm”e bağlayan yaklaşım ise, ikili

---

7 Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde gör÷leceğı üzere, Güney Afrika'nın tarihsel gelişimi içerisinde bu tür tanımlamalardan sadece siyah nüfus nasibini almaz. İngiltere kökenli sermaye temsilcileri ÷lkeye yerleştikleri dönemde, sadece ÷lkedeki siyah nüfusu ‘geri’ olarak tanımlamaz, ÷lkeye kendilerinden daha önce yerleşmiş bulunan Hollanda kökenli nüfusu da geri olarak tanımlar. ÷lkedeki Hollanda kökenli nüfusu tanımlayan ve çiftçi anlamına gelen ‘Boer’ kelimesi bu dönemlerden kalma, biraz da aşağılama içeren bir tanımlamadır. Öte yandan ÷lkede İngiliz sermayesinin nüfuzunun kurulduğu bu dönemde, İngilizcenin ön plana çıkarılması, Anglikanizasyon uygulamaları, İngiliz kültürünü yücelten ve Hollanda kültürünü aşağılayan ifadelerden Hollanda kökenli beyaz nüfus da muzdarip olur. Tüm bu gelişmeler, coğrafyada Afrikaner milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Ancak, bu durum gene de “beyaz adamın birkaç basamak aşağısında” olarak tanımlanan kesimlerin ya da rezervlere hapsedilip uzun bir süre oy hakkından mahrum tutulmanın siyahlar olması gerçeğini değıştirmez.

yapı analizlerinin bir bakıma tersine çevrilmiş bir versiyonunu ifade eder. Daha çok Güney Afrika Komünist Partisi çevresinde toplanan aydınlar tarafından formüle edilen ve bağımlılık kuramının Güney Afrika'ya uyarlanmış bir versiyonu olan bu yaklaşım, Güney Afrika'daki ırk sorununun kolonyalizm ve emperyalizmin bir sonucu olduğundan hareket eder (Masondo, 2007: 73). Irk ayrımcılığının sömürü sorununun bir mekanizması olduğu, bu anlamda kapitalist gelişmenin, ırk sorunu ile iç içe geçtiği, dolayısıyla, ırkçılığa karşı mücadelenin kapitalizme karşı mücadele anlamına geldiği söylemine yaslanan yaklaşım, koloni ve yarı kolonilerde işçi sınıfının ve üretici güçlerin gelişmemiş olması nedeniyle bu mücadelenin iki aşamalı olacağını ifade eder. Ulusal demokratik devrim olarak adlandırılan ilk aşamada, emperyal baskıya son verilerek devletin ekonomi üzerindeki ağırlığının garanti altına alınacağını vurgulayan özel tür kolonyalizm tezi, işçi sınıfı ile köylülüğün ittifakının bu süreçte önemli rol oynayacağını altını çizerken, bu ittifakta sosyalizme doğru uzanan kapitalist olmayan yolun garanti altına alınacağı argümanına dayanır. Yaklaşımın ırk-sınıf ilişkilerine dair en önemli vurgusu ise ırk ve sömürü sorunu arasında daima bir fonksiyonel bir ilişkinin varlığı biçimindedir. Yaklaşımın buradan hareketle vardığı sonuç, birincisine karşı mücadele etmenin ikincisine karşı da mücadele etmek olduğu, dolayısıyla birincisinin ortadan kalkmasının ikincisini de ortadan kaldıracağı tezidir (Masondo, 2007: 75).

Çalışmanın başında Güney Afrika'daki dönüşümü ele alan literatürde bir kısmı aktarıldığı üzere, bugün azımsanmayacak sayıda sosyal bilimci, Güney Afrika'nın apartheid sonrası içine girdiği yönelimde, ülke gerçekliğinin yukarıda kısaca özetlendiği şekilde –ulusal demokratik devrim teziyle– açıklanmasının oldukça önemli rol oynadığını ifade eder. Bugünkü Güney Afrika'da süre giden can acıtıcı sermaye birikim sürecine eşlik eden en önemli söylemin ulusal demokratik devrim olduğu hatırlanacak olduğunda, bir çarpık olmayan kapitalizm yaratılmasının gerekliliği biçiminde de yorumlanabilecek olan bu teze getirilen bu tür eleştirilerin çok da haksız olduğu söylenemez. Öte yandan, ırk ve kapitalist gelişme sürecinin

birbirine tamamen dışsal olduğunu iddia eden liberal tezlerin tersine bu ikisinin birbirine her koşulda içsel olduğunu vurgulayan özel tür kolonyalizm tezinin, geliştirdiği ulusal demokratik devrim nosyonuyla bir yandan ırk ve sınıf arasındaki ilişkinin diyalektik doğasını kavramsallaştırmanın uzağında kalırken diğer yandan da ülkede bugün liberallerden kimi eleştirel sosyal bilimcilere kadar uzanan geniş bir çerçevede kullanım bulan ve ülkenin var olan gerçekliğinin yeniden üretiminde oldukça önemli rol oynayan ikili yapı analizlerine kapı araladığını söylemek mümkün.⁸

Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini ve dolayısıyla ülkede yaşanan ırk sorununu ele alan bir başka yaklaşım ise Poulantzas'ın formüle ettiği sınıf fraksiyonları kavramsallaştırmadan hareketle formüle edilen yaklaşımdır. 1910 yılında kurulan Güney Afrika Birliği'nin yabancı madencilik sermayesi ile tarım sermayesinin sınıf ittifakının sonucu olduğu argümanından hareket eden bu yaklaşım, sermaye fraksiyonları arasındaki ittifakın 1920'lere doğru küçük toprak sahiplerinin, imalât alanında faaliyet gösteren yerel kapitalistlerin ve beyaz ırkçı işçilerin ittifakına doğru evrildiğini, bu ittifakın aynı zamanda tarımsal sermayeyi de içerdiğini, 1930'lara doğru ise madencilik sermayesi ile sanayi sermayesi arasındaki bağların güçlendiğini; fakat tarım sermayesinin bu ittifaka destek vermediğini ifade eder. 1930'ların sonlarına doğru büyük şeker üreticilerinin ve küçük burjuvazinin de desteklediği bir koalisyon oluştuğunu ifade eden yaklaşım, 1948'de, kapitalist tarım, tekelci olmayan sanayi sermayesi, beyaz küçük burjuvazi ve beyaz işçi sınıfının ittifakının iktidara geldiğini, bu ittifakın politikalarının ise apartheid ile somutlandığının altını çizer. Yaklaşımına göre, apartheid politikalarını bu ittifak için rasyonel kılan ise, apartheidin tarımsal sermayenin gereksinim duyduğu ucuz (siyah) işgücünün kırdı tutulmasına, siyah işçi sınıfının kendi yerini almasından çekinen beyaz işçi sınıfının taleplerine uygun olarak da siyah işçilerin işgücü piyasasından

---

8 Bu yöndeki değerlendirmeler için bkz. Bond (2010), Bond ve Desai (2006), Bond (2007b)

dışlanmasına zemin hazırlayan politikalarıdır (Bond, 2007b: 10 -11; Davies ve diğerleri, 1976).

Apartheid politikalarının, yüksek ücretler ve benzeri yollarla yüksek orandaki beyaz nüfusun tüketimini arttırmak aracılığıyla sanayi sermayesinin gereksinim duyduğu geniş iç pazarı yaratması ise, bu ittifakı sanayi sermayesi açısından rasyonel kılan yanı oluşturmaktadır. Bu anlamda, bu yaklaşımda gerek ülkedeki ırk sorunu gerekse apartheid sermayenin farklı fraksiyonları arasındaki çatışmaların bir sonucu olarak ele alınır (Bond, 2007b: 10-11; Davies vd., 1976). Ancak Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini sermaye fraksiyonlarından hareketle okuyan bu yaklaşım oldukça sert eleştirilerle karşı karşıya kalır. Bu eleştirilerden en önemlisi ise Simon Clarke'tan gelir. Clarke, 1978 yılında kaleme aldığı makalesinde Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini sermaye fraksiyonları arasındaki ilişkiden hareketle ele alan bu yaklaşımın sermaye birikim sürecinin kendisini ve emek ile sermaye arasındaki çatışmaları ihmal ettiğinin altını çizer (Bond, 2007b: 11).⁹

Güney Afrika'da ırk ve sınıf ilişkilerinin formüle edilmesine dönük özel bir tür kolonyalizm tezi, özellikle 1960'lardan sonra Güney Afrika Komünist Partisi ve etkisinde olan örgütler aracılığıyla ANC üzerinde, dolayısıyla apartheid sonrası dönemde de önemli bir etki alanına sahip olurken, aynı şeyi ülkenin ırk ve sınıf ilişkilerini sınıf fraksiyonları aracılığı ile açıklayan yaklaşımlar için söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte apartheid sonrasının şekillenmesinde rol oynayan tek teorik çerçeve özel tür kolonyalizm tezi olmaz. 1980'lerin ortalarından itibaren Stephen Gelb ve John Saul tarafından formüle edilen, apartheid dönemini siyahlar tarafından kitlesel üretimin, beyazlar tarafından da kitlesel tüketimin gerçekleştirildiği bir "ırksal fordizm" olarak tanımlayan yaklaşım da apartheid sonrasında yaşanan neoliberalleşme sürecinde oldukça önemli rol

---

9 Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini sermaye fraksiyonlarından hareketle açıklayan bu yaklaşıma benzer yönde bir eleştiri de Innes ve Plaut'tan gelir. Bkz. Innes ve Plaut (1978).

oyunar. Apartheidin son dönemlerinde özellikle de sendikal hareket üzerinde oldukça etkili olan bu tez, “kar sıkışması” nedeniyle ırksal fordizm olarak tanımlanan yapıda ortaya çıkan sorunlara karşı, post-fordist bir yapılanmaya gidilmesi gerektiği argümanını dile getirir. Söz konusu argüman, COSATU’nun kimi çalışma grupları aracılığıyla dolaşıma girerek, başta apartheidin son dönemleri olmak üzere, bir dönem boyunca ülkenin en etkili sendikası tarafından sahiplenilir (Masondo, 2007: 71; Bond ve Desai, 2006: 20).

İrk Ayrımcılığı ve Kapitalist Gelişme Süreci: Bağlam Bağımlı Bir İlişki

Bu çalışmada Güney Afrika’da ırk-sınıf ilişkilerinin erken dönemine ilişkin tartışmalarda Harold Wolpe tarafından geliştirilen eklemleme yaklaşımının hem sosyal gerçekliği açıklayıcılık gücü hem de ırk ve sınıf arasındaki ilişkiyi birbirine tamamen dışsallaştıran (liberal) ya da tamamen içselleştiren (özel tür kolonyalizm) yaklaşımlara etkili bir yanıt olması nedeniyle oldukça önemli olduğu kabul edilmektedir.

Wolpe ırk ve sınıf ilişkilerinin erken dönemine ilişkin yaklaşımını, 1972 yılında kaleme aldığı “Güney Afrika’da Kapitalizm ve Ucuz Emek Gücü: ‘Tecride Dayalı Ayrımcılıktan Apartheid’e” başlıklı makalesinde ayrıntılı bir şekilde açıklar. Güney Afrika’da ekonomik sistemin daima farklı üretim tarzlarını içerdiğini ifade eden Wolpe, Güney Afrika’nın erken dönemlerinden itibaren bu sistemin oluşturucu öğelerini (constitutive elements) tanımlamaya koyulur. Güney Afrika tarihi içerisinde kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışının, birincisi İngiliz emperyalizmi, ikincisi ise içsel kapitalist gelişme olmak üzere iki olgu ile başladığını vurgulayan Wolpe, söz konusu dönemde, Güney Afrika’daki ekonomik sistemin en azından üç üretim tarzını bir araya getirdiğini, bunlardan özellikle ikisinin birbiri ile önemli derecede ilişkili olduğunu altını çizer. Bunlardan ilki, artı değer üretimine dayanan kapitalist üretim tarzıyken ikincisi, Afrikalı nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde görülen, toprağın toplumun ortak malı olduğu, geniş aile tarafından işlendiği, elde edilen

emek ürününün mübadele ilişkileri aracılığıyla değil bölüşümün belirli kurallarına uygun olarak dağıtıldığı kapitalist olmayan üretim tarzıdır (Wolpe, 1972: 431-432).

Wolpe'ye göre bu iki üretim tarzını birbirinden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Bu durumun en önemli nedeni ise, Afrikalı toplulukların temsil ettiği kapitalist olmayan üretim tarzının, ülkeye 19. yüzyılın ortalarında yatırım yapan İngiliz sermayesinin madenlerinde gereksinim duyulan ucuz emek gücünü garanti altına alacak şekilde ve ırk ayrımcılığının kurumsallaşmasına da yol açacak bir dizi uygulama ile yapılandırılmasıdır. Bir başka ifadeyle, dönemin koşulları içerisinde, kapitalist olmayan üretim tarzlarının, madenlerde çalışacak ucuz emek gücünün sürekliliğini sağlamak amacıyla korunduğu bu süreçte, iki üretim tarzı, kendi iç dinamiklerini korumak suretiyle, ama bir yandan da karşılıklı ilişkiye sahip olarak bir arada var olmaya devam eder. Bununla birlikte Wolpe'ye göre bu iki üretim tarzı arasındaki ilişki çelişkili bir doğaya sahiptir. Bir başka ifadeyle, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimi, bu dönemde rezerv olarak adlandırılan kapitalizm öncesi üretim tarzlarının sürmesini imkânsız kıldığı ölçüde, bu yapılar büyük ölçüde çözülmeye başlar. Sonuç ise, tek bir kapitalist üretim tarzının ortaya çıkmasıdır (Wolpe, 1972: 432).¹⁰ Apartheid ise, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının çözüldüğü, dolayısıyla sermayenin gereksinim duyduğu ucuz emeği sağlama fonksiyonunu kaybettiği bir dönemde, bu defa sanayi sermayesinin gereksinim duyduğu ucuz emeğin garanti altına alınmasına dönük bir yapı olarak belirlenir (Wolpe, 1972: 432).

Çalışmada da görüleceği üzere, Wolpe'nin sunduğu bu çerçeveye, Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin, özellikle de erken dönemlerinin, açıklanmasında oldukça önemli bir boşluğu doldururken, erken dönem ırk-sınıf tartışmalarında ırk ayrımcılığını kapitalist üretim ilişkilerinden koparan liberal yaklaşımlara da güçlü bir yanıt niteliği taşır. Bu yanıtın en güçlü argümanı ise ırk ayrımcı-

---

10 Wolpe'nin analizlerine ilişkin benzer değerlendirmeler için bkz. Guy (2007) ve De Angelis (2007).

lığının kapitalist gelişme sürecindeki rolünün görmezden gelinmeyecek bir olgu olmasıdır. Wolpe'nin, belirli bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi gereken, ırk ve sınıfın karşılıklı ilişkisi ve ırksal egemenliğin ucuz siyah emek gücünün sömürülmesine yardımcı olduğu argümanına dayanan tezlerinin, Güney Afrika'da ırk ile sınıf olgusunun birbirine tamamen dışsal olarak ele alan, ekonominin ırk körü olduğundan hareketle, ırk ayrımcılığını bir tür rasyonel olmama ile açıklayan yaklaşımlara önemli bir yanıt verdiğini ifade eden Ari Sitas da (2007: 40) benzer bir vurgu yapar. Bununla birlikte Wolpe'nin bu yaklaşımı farklı dönemlerde ortaya çıkan ırk ayrımcısı pratikleri homojenleştirerek özgün koşulları ihmal eden, özel bir tür kolonyalizm yaklaşımına da bir yanıt niteliği taşır (Hart, 2007). Wolpe'nin kapitalizm öncesi ve kapitalist üretim tarzları arasındaki ilişkilerin dinamikliğini vurgulamak suretiyle, özel tür kolonyalizm/içsel kolonyalizm yaklaşımına verdiği yanıtın argümanı ise ırk ve kapitalist gelişme sürecinin işlevselliğinin mutlaklaştırılamayacak oluşudur ki, bu, üstü örtük olarak, ilişkinin eşitsiz doğasına olduğu kadar bileşik gelişimine de bakılması gerektiği anlamına gelir.

Wolpe, 1988 yılında kaleme aldığı *Irak, Sınıf ve Apartheid Devleti* başlıklı çalışmasında ise, hem ırk ve sınıfı dışsal olarak ele alan liberal yaklaşımlara hem de kendisinin de üyesi olduğu Güney Afrika Komünist Partisi'nin resmi görüşü olan özel bir tür kolonyalizm/içsel kolonyalizm argümanına, bu defa, kapitalist öncesi üretim tarzlarının tamamen çözüldüğü, siyah nüfus içerisinde de sermaye birikimi olgusunun ortaya çıktığı bir dönem olması itibarıyla, başka bir bağlamda, eleştirel yanıt üretir. Bahsi geçen çalışmasında, Güney Afrika'nın anlaşılmasına dönük çerçevelerin genel olarak ırk ya da sınıf indirgemeci olduğunu ifade eden Wolpe, bu yaklaşımların birçoğunun ırk ve sınıf olgusunu birbirinden izole ederek ele aldığını, bu durumun istisnasının ise özel tür kolonyalizm tezi olduğunu vurgular (Wolpe, 1988: 2). Bununla birlikte, Wolpe'ye göre, özel tür kolonyalizm tezi de, ırk-sınıf arasındaki ilişkinin her daim fonksiyonel oluşuna vurgu yaparak bu olgular arasındaki diyalektik ilişkiyi ihmal etmektedir ki, böylesi bir yaklaşım, ırksal ilişkilerin ortadan kal-

dırılmasını kapitalizmin ortadan kaldırılmasına eşitler. Oysa Wolpe'ye göre, Güney Afrika'nın geldiği aşamada, ırk ayrımcılığının ortadan kalkmasının kapitalizmi de ortadan kaldıracağına ilişkin bir işaret söz konusu değildir. Özel tür kolonyalizm tezinden farklı olarak ırk-sınıf ve kapitalist ekonomi-beyaz egemenlik sistemi arasındaki ilişkiyi olumsal (contingent)¹¹ olarak tanımlayan Wolpe (1998:2), verili bir dönemdeki belirli bir politik konjonktürün anlaşılması için, betimselliğin yeterli olmadığını, tarihsel olarak spesifik olanın analiz edilmesi gerektiğini, bunun ise analize konu olan dönemin karakterini ve spesifik özelliklerini oluşturan yapısal koşulların analize dahil edilmesini zorunlu kıldığını ifade eder (Wolpe, 1988: 3).

Wolpe, kapitalist gelişme sürecinde ırk ilişkilerinin aynı tarihsel dönemde dahi birbirine fonksiyonel ya da birbiri ile çatışan özellikler barındırabileceğini, ırk ve kapitalist üretim ilişkilerinin birbirine fonksiyonel olabileceği alanların en önemlilerinden birisinin belirli ilişkilerin ve sınıf pozisyonlarının yeniden üretimi olduğunu altını çizer. Bu noktadan hareketle yapı ve ilişkilerin kuruluşunun daima karşıt grup ya da sınıfların mücadelelerinin sonucu olduğunu belirten Wolpe, bu sonucun daima aynı anda çatışmalı ve fonksiyonel olmasından dolayı iki taraflı olduğunu belirtir. İlişkinin hangi kutbunun (fonksiyonel-çatışma) belirleyici olacağını ise sosyal formasyonun tarihsel olarak spesifik koşulları belirler (Wolpe, 1988: 8).

Masondo, Wolpe'nin kapitalizm ile ırksal egemenlik arasındaki ilişkiyi bağlamsal/konjonktürel (conjunctural) olarak tanımlamasıyla, ikisi arasındaki fonksiyonel ilişkinin bir zorunluluk ilişkisi olma-

---

11 Orhan Hançerlioğlu (1993: 290) olumsal kelimesinin, zorunlu deyi mi karşıtı olduğunu; ancak İngiliz felsefesinde koşullu anlamında da kullanıldığını ifade eder. Wolpe'nin çalışmalarından ise olumsal kavramının İngilizce karşılığı olan contingent ifadesinin, zorunlu olmamakla birlikte belirli şartlar altında olabilecek olanı işaret eder biçimde kullanıldığını söylemek mümkün. Bunun söylenebilecek olmasının en önemli nedeni ise, Wolpe'nin ırk ayrımcılığının kapitalist gelişme sürecindeki işlevselliğini sermaye birikimi sürecinin ihtiyaçları bağlamında değerlendirmesidir. Bu da ilişkinin bağlam bağımlı oluşunu da işaret eder.

dığı, dolayısıyla örneğin ırksal formun ortadan kalkmasının her zaman kapitalizmin ortadan kalkması ile sonuçlanmayacağı sonucuna vardığını, bu bağlamda, bunun gerçekleşeceği argümanına dayanan bağımlılık okuluna da bağımlılık okulunun Güney Afrika'ya uyarlanmış versiyonu olan özel tür kolonyalizm tezinin tuzaklarına karşı da önemli bir uyarı yaptığını ifade eder (Masondo, 2007: 67-69). Hart ise, Wolpe'nin, belirli bir bağlamda literatüre oldukça önemli bir katkı yapan, süregiden tartışmalara önemli bir müdahale olan ve eklemleme kavramını Güney Afrika literatürüne dahil eden üretim tarzlarının eklemleme kuramının ardından kullandığı olumsal kavramının, eklemleme kavramının, bir başka bağlamda yeniden yorumlanması anlamına geldiğini ifade eder (Hart, 2007: 48). Hart'ın bu bağlamda önerdiği kavram ise yeniden eklemleme olur.

Bu çalışmada da, Wolpe'nin izlediği yol izlenecektir. Bir başka ifadeyle çalışmada Wolpe'nin, Güney Afrika'da ırk ayrımcılığının, ülkenin, kolonyalizm ve sermaye ihracı gibi süreçlerle iç içe geçmiş özgün kapitalist gelişme sürecinin doğal ve zorunlu bir sonucu olduğu; bu anlamda ırk-sınıf ilişkilerinin bağlam bağımlı olduğu, dolayısıyla, ırk ayrımcılığının son bulmasının kapitalizmin de sonunu getirmeyeceği biçimindeki açıklamaları paylaşılmakta ve bu durumun en önemli göstergesinin apartheid sonrası Güney Afrika olduğu savunulmaktadır.

Apartheid Sonrası Güney Afrika:

Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Çerçevesinde Yeniden Eklemleme

Yukarıda da ifade edildiği üzere, bu çalışmada eklemleme kavramının, Güney Afrika'nın sosyal formasyonunun özgün yanını oluşturan ırk, sınıf ve kapitalist gelişme süreci arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında önemli ipuçları sunduğundan hareket edilecektir. Apartheid sonrası Güney Afrika'nın eklemleme kavramı çerçevesinde ele alınması iki açıdan büyük önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, kavrama dayanarak yapılan bu biçimdeki bir çalışmanın, sosyal bilimlerin alanında üretilen bir çalışmanın yerine getirmesi gereken bir işlevi yerine getirmeye olanak sağlaması, yani, literatüre yeni bir

katkı sağlamaya imkân vermesidir. Beinart'ın eklemleme olgusunun Güney Afrika'da bütün sonuçları ile sorgulanmadığı yönündeki vurgusu bu yargıyı doğrular niteliktedir. Beinart'ın yaptığı bir başka vurgu da, kavramın, apartheid sonrası Güney Afrika'da, özellikle ülkedeki siyah nüfusun sisteme entegre edilişi bağlamında öneme ve geçerliliğe sahip oluşudur (Beinart, 1995: 179-180).

Gillian Hart ve Ari Sitas da eklemleme kavramının bugünkü Güney Afrika bağlamındaki önemine dikkat çeker. Hart (2007: 62), Ernesto Laclau tarafından formüle edilmiş olan yapısalcı versiyonundan çok Stuart Hall (1980) tarafından formüle edilen Gramsci'ye dayanan versiyonunu ön plana alsa da, eklemleme kavramının Güney Afrika bağlamında açıklayıcılık gücünün yüksekliğinin altını çizirken, Sitas (2007: 42), apartheid sonrasında, en önemlileri, siyahlar ve beyazlar; modern yapılar ile şeflik kurumu; devlet, şirketler ve sendikalar arasında olmak üzere çok sayıda uzlaşmanın eklemlemenin örnekleri olarak ele alınabileceğini belirtir.

Eklemleme kavramının bugünkü Güney Afrika'nın anlaşılmasında önemli olmasının bir başka nedeni de, kavramın kapitalist üretim ilişkilerinin asli dinamiğini oluşturan eşitsiz ve bileşik gelişme yasasına da dayanan işlevselliğidir. Bu son noktaya, eşitsiz ve bileşik gelişme olgusunun, Güney Afrika örneğinde olduğu üzere, kimi spesifik bağlamlarda üretim tarzlarının eklemmesi biçiminde açıklanmasının yaygınlığını vurgulayan Patrick Bond ve Ashwin Desai de (2006: 3) dikkat çeker. Eşitsiz ve bileşik gelişme nosyonuyla eklemleme kavramı arasında bir dizi noktada ortaklık kurulabilir: Bağlam bağımlılığa, şematizm karşıtlığına, doğrusal ilerleme fikrinin yanlışlığına, farklılıkların diyalektik bir aradalığına, tarihselliğe ve özgün olana yapılan vurgular bu ortaklıklardan bazıları olarak görülebilir. Trotsky'in aşağıda yer alan ifadeleri bu yargıyı doğrular niteliktedir:

Tarihsel bakımdan geri bir ulusun gelişmesi, zorunlu olarak, tarihsel sürecin farklı evrelerinin özgün bir kombinasyonuna yol açar. Betimlenen bu yörünge bütünsel olarak düzensiz, karmaşık ve bileşik bir niteliğe bürünür. Ara aşamaların üzerinden atlama imkanı,

şurası iyi bilinsin ki, mutlaka gerçekleşecek bir şey değildir; sonuçta o da ülkenin iktisadi ve kültürel kapasiteleriyle sınırlanmıştır. Dolayısıyla, geri bir ülke daha ilkel olan kültürüne uyarlamak için dışarıdan hazırlop aldığı şeyleri sık sık çarçur eder. Bu durumda, söz konusu özümleme sürecinin kendisi çelişkili bir niteliğe bürünür. Rasyonel tarih yasasının çok bilmiş şematizmle hiçbir ortak yanı yoktur. Tarihsel sürecin en genel yasası olan **ritmin eşitsizliği** geri ülkelerin mukadderatlarında çok daha güçlü ve karmaşık bir şekilde ortaya çıkar. **Dış zorunlulukların kamçısı altında, geri kalmış olan hayat sıçramalarla ilerlemek mecburiyetindedir. Bu ritimlerin eşitsizliği evrensel yasasından değişik aşamaların birbirine yaklaşması, farklı evrelerin birleşmesi, arkaik biçimlerin en modern biçimlerle alaşımı anlamında, daha uygun bir tanımlamanın yokluğunda bileşik gelişme yasası diye adandırabileceğimiz bir başka yasa doğar** (Troçki, 1998: 15-16).¹²

Bu noktadan hareketle bu çalışmada, Bond ve Desai'nin vurgusu paylaşılmakla birlikte, Wolpe'nin Güney Afrika'ya ilişkin geliştirdiği eklemlenme kavramı ile eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının bir tamamlayıcılık ilişkisine sahip olduğu iddia edilmektedir.¹³ Bir başka ifade ile çalışmada, ülkenin özgünlüklerinin kapitalist üretim ilişkileri içinde gerçekleşmiş olduğu gerekçesiyle, apartheid sonrası Güney Afrika, birbiri ile örtüşen, ancak birisi kapitalist üretim ilişkilerinin doğasını ve tarihsel gelişim sürecini tanımlayan, diğeri ise Güney Afrika'ya özgü farklılıkları bu teori ışığında ele almaya imkân veren eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının ve eklemlenme kavramının bir bileşimi olarak ele alınacaktır.

---

12 Vurgular bana ait.

13 Melih Ersoy (1984: 17-18) 'Modernleşme' ve 'Bağımlılık' kuramlarının 'Eklemlenme' kuramı ile bir karşılaştırmasını da yaptığı çalışmasında, 'Eklemlenme' kuramının olgulardan değil, üretim tarzı, üretici güçler ve ilişkileri, bunların gelişme ve eklemlenme düzeyleri gibi kavramlardan hareket ettiğinin altını çizer. Ersoy çalışmasının ilerleyen kısımlarında ise yaklaşımın 'Modernleşme' ve 'Bağımlılık' kuramlarından farklı olarak, iç içe geçen ilişki ve bağlantıların incelenmesinde önemli açılımlar sunduğunu, durağan sınıflandırmalardan çok dinamik ilişkilere/süreçlere yer verdiğini vurgular.

Siyah Ekonomik Güçlendirme:

Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Çerçevesinde Yeniden Eklemlenme

Çalışmada Güney Afrika’da apartheid sonrasında yaşanan süreç, yukarıda aktarılmaya çalışılan teorik çerçevede ve Siyah Ekonomik Güçlendirme Programından hareketle ele alınacaktır. Tarihsel olarak dezavantajlı grup biçiminde tanımlanan siyah nüfusun sosyal olarak güçlendirilmesi ve “bir siyah orta sınıf yaratma” gibi söylemlere dayansa da fiilen ülkede bir siyah burjuvazi yaratılmasına hizmet eden bu programının apartheid sonrası Güney Afrika’da oynadığı rol çok sayıda sosyal bilimci tarafından ve farklı biçimlerde ele alınmıştır. Örneğin, Jo Beall ve diğerleri (2005) Siyah Ekonomik Güçlendirme programının ülkede ırk ilişkilerini bir yandan istikrara kavuşturduğunu ama diğer yandan zayıflatığının altını çizer. Franco Barchiesi, Güney Afrika’nın Mandela sonrasındaki ilk devlet başkanı olan ve ülkenin Afrika rönesansı söylemi eşliğinde liberalleşmesinde oldukça önemli rol oynayan Thabo Mbeki’nin, Siyah Ekonomik Güçlendirme programını, hem ülkedeki beyaz sermaye hem de ulusal özgürlük hareketi nezdinde meşrulaştırmak için ırk kavramının yeniden mobilize edildiğini vurgular (2004: 331). Hart ise, Wolpe’ye referansla, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının apartheid sonrasında sınıf ve ırkın yeniden eklemlenmesini sembolize ettiğini vurgular (Hart, 2006: 25-26; 2007: 50-51).

Bu çalışmada da, kimi özellikleri Giriş bölümünde ve bu kısmın başında vurgulanan bu programın, bir yandan ülkedeki ırk-sınıf ilişkilerinin yeniden eklemlenme biçimini ve diğer yandan kapitalizmin asli dinamiği olan eşitsiz ve bileşik gelişme olgusunu yansıttığı iddia edilecektir.

Bölüm II

Eklemlenmenin Kaynakları: *Apartheid* Öncesi Güney Afrika

Güney Afrika’da Tüccar Sermayenin Nüfuzu ve Üretim Tarzlarının Biraradalığı (Kolonyalizm Dönemi)

Karl Marx (2004: 682) Kapital’de kapitalist üretim tarzının temelini atan devrimin perdesinin 15. yüzyılın son otuz yılı ile 16. yüzyılın ilk on yılında oynandığını belirtir. Kapitalist üretim tarzının temellerinin atıldığı bu dönem, aynı zamanda bu çalışmanın konusunu da oluşturan Güney Afrika Cumhuriyeti’nin kolonyalizm, emperyalizm ve ırk ayrımcılığı ile iç içe geçen kapitalist gelişme sürecinin erken aşamalarını oluşturur. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, Marx’ın (2004: 716) 17. yüzyılın başta gelen kapitalist ulusu olarak tanımladığı ve sömürge yönetiminin tarihini, ihanetlerin, rüşvetlerin, kırımların ve bayağılıkların tarihi olarak değerlendirdiği Hollânda’nın, Güney Afrika’daki kolonyal geçmişine kısaca değinilecek. Bu noktada, burada değinilecek olanın bir bütün olarak Hollânda halklarının tarihi olmaktan çok, gene Marx’ın (2004: 716) ifade siyle, “savaş alanı bütün yer yuvarlağı olan Avrupalı ulusların ticaret savaşı”nda rakiplerini saf dışı ederek dünya ekonomisi içerisinde uzun süre belirleyici bir güç olacak Hollânda kökenli tüccar sermayesinin tarihi olduğunu belirtmek gerekiyor. Keza Marx, aynı dönemlerde, yani Hollânda kökenli tüccar sermayesinin birikimini artırdığı dönemlerde Hollânda halkının Avrupa ülkelerinin hepsinden daha yoksul olduğunu, daha fazla çalıştığını ve daha büyük bir baskı altında olduğunu da altını çizer (Marx, 2004: 718).¹⁴

---

14 Marx bu dönemdeki gelişmeleri şu sözlerle ifade eder: “Amerika’da altın ve gümüşün bulunması, yerli halkın kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve

Charles Tilly (2001: 137) 16. ve 17. yüzyıllarda dünya ekonomisi üzerinde belirleyici bir güç olabilmenin, taşınabilir silâhlara sahip olmakla ve denizcilikteki gelişme düzeyiyle ilintili olduğunu belirtir. Tilly'nin vurguladığı bu özellikler, 16. ve 17. yüzyıl Hollandasını da tanımlar niteliktedir. Bir başka ifadeyle, 17. yüzyılda Hollânda, dünya ekonomisinde 1576-1609 yılları arasında yaşanan kriz, bağımsızlık ile sonuçlanacak Dilenciler Savaşı ve 1580 yılında İspanya'nın Portekiz'i işgali gibi gelişmelerin de etkisiyle, denizcilikte oldukça önemli avantajlara sahip bir konuma gelir. Bu sürecin en önemli sonucu ise, Hollânda'nın dünya ekonomisinde önemli etkiler bırakacak yayılmacı bir güç olarak yükselen bir ülke konumu elde etmesidir (Tilly, 2001: 164; Ferro, 2002: 86).¹⁵ Nitekim yüzyıl

---

madenlere gömülmesi, Doğu Hint adalarının ele geçirilmeye ve yağmalanmaya başlanması, Afrika'nın kara deri ticaretinin av alanı haline getirilmesi, kapitalist üretim çağının pembe renkli şafak işaretiydi. Bu pastoral gelişmeler, ilkel birikimin belli başlı adımlarıydı. Bunu, savaş alanı bütün yer yuvarlağı olan Avrupalı ulusların ticaret savaşı izler. Bu savaş, Hollânda'nın İspanya'ya karşı baş kaldırmasıyla başlar, İngiltere'de jakobenlere karşı savaşta dev boyutlara ulaşır ve Çin'e karşı afyon savaşı ile hala sürer gider. İlkel birikimin farklı önemli anları şimdi, az çok bir tarih sırasıyla, özellikle, İspanya, Portekiz, Hollânda, Fransa ve İngiltere üzerinde dağılmış bulunuyor. Bunlar, 17. yüzyılın sonunda, İngiltere'de sömürgelerin, kamu borçlarını, modern vergi ve himaye sistemlerini kapsayan sistematik bir bütün meydana getirirler. Bu yöntemler, bazen, örneğin sömürge sisteminde olduğu gibi kaba kuvvete dayanırlar Ama hepsi de feodal üretim tarzının, kapitalist tarza dönüşüm sürecini yapay bir şekilde hızlandırmak ve bu geçiş kısıltmak için, devlet gücünü, toplumun bu örgütlenmiş kuvvetini kullanırlar. Zor, yeni bir topluma gebe her eski toplumun ebesidir. Zor, kendisi, bir ekonomik güçtür (Marx, 2004, 716)”

- 15 Friedrich Engels Hollanda'nın yükselişi ile başlayan süreci şu sözlerle ifade eder: “Hollanda'nın imparatorluktan ayrılması, Almanya'yı, dünya ticaretinden ayırdı ve daha başından onun sanayi gelişmesini en kısır boyutlara indirdi; ve Almanlar, iç savaşların yıkımından zorlukla kurtulup yavaş yavaş kendilerine gelirken, her küçük prensliğin ve imparatorluk baronunun tabilerinin sanayii bağımlı kıldığı gümrük duvarlarına karşı ve insafsız ticari yönetmeliklere karşı hiçbir zaman pek yüksek olmayan medeni enerjileri ile direndikleri bir sırada, Almanya kentleri lonca ve soylu baskısı altında

boyunca, Goudalı Van Houtman, Uzak Ülkeler Kumpanyası adı verilen bir şirket kurmuş olan Amsterdamlı tacirlerden çeşitli miktarlarda gemi, top ve personel elde ederek, başta Hindistan ve Uzakdoğu'ya olmak üzere, çıktığı seferlerden önemli ticari kazançlarla ülkesine geri döner. İlerleyen dönemlerde ise, çeşitli şirketlerin ortaklıklar kurması ile çok sayıda sefer düzenlenir ve bu gelişmelere bağlı olarak Hollânda kökenli tüccar sermayesi, 17. yüzyıl boyunca koloni politikaları ve uluslar arası ticaretten önemli karlar elde eder (Tilly, 2001: 137; Ferro, 2002: 86).

Yukarıda özetlenen sürecin vardığı en üst nokta, kentlerin bir araya gelmesiyle oluşturulan federe eyaletlere benzer bir biçimde, okyanuslarda sefere çıkan şirketlerin federe bir yapı altında bir araya gelmesiyle 1602 yılında Doğu Hindistan Kumpanyası'nın kurulmasıdır (Ferro, 2002: 86). Kumpanyanın, Güney Atlantik'ten Hint Okyanusu'na, Pasifik'e kadar oldukça geniş bir coğrafyada etkinlik gösteren devasa bir güç haline gelmesi ise fazla zaman almaz. Bir başka ifadeyle, şirket, kısa süre içinde, Portekiz'in okyanuslardaki üstünlüğüne son verecek, büyük imparatorlukları yönetecek, rakiplerine karşı top kullanacak bir güç elde ederken, gerek pazar üzerindeki hâkimiyeti aracılığıyla gerekse savunma masraflarını uluslararasılaştırma yoluyla, rakip tüccarlar karşısında oldukça önemli avantajlar elde eder (Ferro, 2002: 86; Tilly, 2001: 164). Kuşkusuz tüm bu gelişmeler, şirketin, dolayısıyla, Hollandalı tüccar sermayesinin kısa süre içerisinde dünyanın en büyük deniz ve ticaret gücü haline geldiğinin de göstergesi niteliğindedir (Tilly, 2001: 165). Nitekim 1606 yılına gelindiğinde şirketin kar oranları %15'ten %75'e yükselir (Ferro, 2002: 86). Marx (2004: 718), Doğu Hindistan Kumpanyası'nın söz konusu dönemde ulaştığı gücü şu sözlerle ortaya koyar:

---

hareketsizlik ve kısırlık içinde kıvranıp iflase sürüklenirken, bu sırada Hollanda, İngiltere ve Fransa, dünya ticaretinde başa geçiyorlar, sömürge üstüne sömürge ediniyorlar ve kömür, ve demir madeni yataklarına bütün değerlerini kazandıracak olan buhar sayesinde, İngiltere'nin en sonu modern burjuva gelişmesinin başına geçtiği ana kadar, imalat sanayiini, en yüksek bir açılıp gelişme düzeyine ulaştırıyorlardı" (Engels, 1993: 28).

Sömürge sistemini ilk kez tam olarak gerçekleştiren Hollânda, daha 1648 yılında ticarî gücünün tepe noktasında bulunuyordu. ‘Güneydoğu ve kuzeybatı Avrupa arasındaki ticaret ile Doğu Hindistan ticaretinin hemen tamamını elinde bulunduruyordu. Balıkçılığı, deniz ticaret filosu, manüfaktürleri, diğer ülkelerden çok daha ileri-
deydi. Cumhuriyetin toplam sermayesi beklî de geride kalan Avrupa ülkelerinin toplamından daha önemliydi.’

Hollânda kökenli tüccar sermaye, dünya ekonomisi içerisinde belirleyicilik gücünün oldukça yüksek boyutlara ulaştığı bu dönemde, çeşitli bölgelerde, ticareti geliştirmek ya da okyanusta seyahat eden gemilerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla koloniler oluşturma yoluna gider (Wood, 2003: 163). Gerek dünya ekonomisindeki kritik rolü gerekse sonraki dönemlere bıraktığı etkiler açısından, bu kolonilerin en önemlisi ise 6 Nisan 1652 tarihinde Jan van Riebeeck yönetimindeki 200 Hollandalının, okyanuslarda seyahat eden gemilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir merkez kurmak amacıyla yerleştiği Cape kolonisi olur (Ferro, 2002: 86-87; Tilly, 2001: 166; Greenberg, 1980: 34 - 37).

Genelde kolonyalizm özelde ise Güney Afrika’da kurulan Cape kolonisi, kapitalist üretim ilişkilerinin erken aşamalarını oluşturmaya vesilesiyle çok sayıda düşünürün ya da sosyal bilimcinin dikkatini çeken bir olgu olur, farklı açılardan değerlendirmeye tabii tutulur. Örneğin, Ania Loomba (2000: 21) –Güney Afrika dâhil- kolonyalizmin Avrupa kapitalizminin doğuşunda oynadığı önemli role dikkat çeker. Ekonomi politiğin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith de daha erken dönemlerde -Amerika’nın keşfedilmesi ile birlikte- Ümit Burnu üzerinden Doğu Hindistan yolunun bulunmasını, daha çok merkantilist sistem ve uluslar arası ticaret üzerindeki etkileri açısından bir değerlendirmeye tâbii tutar ve insanlık tarihinin en büyük ilerlemelerinden birisi olarak değerlendirir. Smith’e göre, “Ümit burnu aracılığı ile Doğu Hindistan bölgesine bir geçit bulunması Amerika’dan da çok daha geniş bölgeleri dış ticarete açmış”tır (Smith, 2002: 35). Bu durumun yaratacağı en önemli etki ise, dünyanın farklı bölgelerinin birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamalarını

sağlayarak, Avrupa'nın ticarî kentlerinin kendi küçük bölgelerinin yanında, Asya, Afrika ve Amerika'nın tüm değişik ulusları için de nakliyecilik ve imalatçılık haline gelmeleri, böylelikle birbirilerinin sanayileşmesini teşvik edecek olmalarıdır (Smith, 2002: 226). Smith bu düşüncelerini şu sözlerle getirir:

...Burası, eğer deyim yerindeyse Avrupa ile Doğu Hindistan arasındaki yolun tam ortası olup, hemen hemen her Avrupa gemisi hem gidişte, hem de dönüşte buraya uğrayıp bir süre kalmaktadır. Bu gemilere sadece her türlü taze gıda maddesi, meyva ve bazen de şarap temin edilmesi, tek başına kolonicilerin ürün fazlaları için çok geniş bir pazar oluşturmaktır (Smith, 2002: 237).

Marx ise Cape kolonisinin keşfi de dâhil sömürgeciliği kapitalist üretim ilişkilerinin ilk kıvılcımları arasında görmekte birlikte, bu sürecin dünya halkları için ortaya çıkaracağı sonuçlar bağlamında Smith ile aynı görüşte değildir. Bir başka ifade ile Hollândalı tüccarların sömürgeleri de dâhil tüm bu gelişmeler Marx için yeni -ve Smith'in olumladığının aksine- ekonomi dışı zorun birçok ögesini de barındırmak üzere, kapitalist üretim çağıının, yani kan ile yoğunlaştırılmış sömürü sürecinin başlangıç işaretleridir. Marx bu görüşlerini şu şekilde ifade eder:

Sömürge sistemi, ticaret ile deniz ulaşımını bir limonluk gibi besleyip olgunlaştırdı. Luther'in 'tekelci şirketleri' sermaye birikimi için güçlü araçlardı. Sömürgeler, tomurcuklanan manüfaktür için pazar üzerindeki tekel aracılığı ile artan bir birikim sağladı. Avrupa dışında düpedüz talan, köleleştirme ve katillik yoluyla ele geçirilen servet, ana yurda taşınarak sermayeye çevrildi (Marx, 2004: 718).

Güney Afrika'yı kapitalizm ile tanıştıran toplumsal sınıfın tüccarlar olduğunu belirten Bond (1991: 9-10) da Marx ile benzer bir noktaya dikkat çeker. 1870 öncesi dönemde uluslar arası tüccarların Cape ekonomisini ve coğrafyanın iç bölgelerinin ekonomisini şekillendirdiğini ifade eden Bond, 1860'larda coğrafyaya İngiliz kökenli ticaret bankalarının varmasından çok önce ülkenin emperyalizme maruz kaldığının altını çizerek (Bond, 1991: 10). Nitekim Hollândalı tüccar sermayenin Güney Afrika'ya yerleşiminin sonuçları Marx'ı

(ve Bond'u)¹⁶ haklı çıkarır niteliktedir. Bu durumun daha iyi anlaşılması için Hollânda kökenli tüccar sermayesinin Güney Afrika'da yaratılmasında rol oynadığı üretim ilişkilerine biraz daha yakından bakmakta fayda var.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Hollândalı tüccarların kurduğu Doğu Hindistan Şirketi'nin, Jan van Riebeeck önderliğinde, 1652 yılında Masa Koyu'nda (Table Bay) bir koloni oluşturmalarının en önemli nedeni şirketin, bölge üzerinden Doğu Hindistan'a giden gemilerinin et, meyve, su başta olmak üzere çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Şirket bu amaçla bölgede ticarî ve geçimlik tarımın karmasından oluşan ve toprağın yaygın kullanımına dayalı bir üretim sistemi oluşturur (Greenberg, 1980: 34-37).¹⁷ Kuşkusuz bu yapının öncelikli amacı, Doğu Hindistan Şirketi'nin pazardaki egemen konumunu sürdürmeye yardımcı olmaktır ve şirket bunun için bir dizi önlem alır. Merkantilist dönemin tekelci eğilimini yansıtan bu önlemlerden ilki, bölgeye yerleşen yerleşimcilerin¹⁸ ürettiği ürünlerin

---

16 Bond (1998), Güney Afrika'ya İngiliz kökenli sermaye gelmezden önce ülkenin emperyalizme maruz kalmış olduğunu ifade etse de klasik emperyalizm kuramlarının emperyalizm ile sömürgeciliği birbirinden ayrı tuttuğunu, sömürgecilik kavramının meta ihracıyla, emperyalizmi ise sermaye ihracıyla tanımladıklarını bu noktada hatırlatmakta fayda var. Bu noktada Bond'un emperyalizm kavramını, ülkenin sosyal gerçekliğinde köklü değişimler yaratan dışsal bir müdahale olarak kullandığı düşünülebilir. Bununla birlikte Bond (1998) "Güney Afrika'da Finansın ve Eşitsiz Coğrafi Gelişimin Tarihi" başlıklı bir çalışmada Güney Afrika'da formel bankacılığın coğrafyaya beyazların ilk adımından 140 yıl sonra, yani İngiltere'nin Cape kolonisini ele geçirmesinden önce başladığını ifade eder. 19. Yüzyılın başında, özellikle de İngiltere'nin Cape kolonisini ele geçirmesiyle birlikte ise, daha çok ticari faaliyetlere dayanan coğrafyanın finansın egemenliği altına girdiğini ifade eder.

17 Şirket ilk yerleşim döneminde beraberinde az sayıda köle de getirir. Beş yıl sonra ise, coğrafyada toprak sahibi olacak ilk nüfus yerleşir (Allen, 1995: 28).

18 Bölgeye yerleşen bu nüfus ilerleyen dönemde Hollânda dilinde çiftçi anlamına gelen Boer kelimesi ile anılır. Boer kelimesi ilerleyen dönemlerde coğrafya üzerinde egemenlik kuran İngiliz sermayesi ve temsilcileri tarafından ise bir aşğılama ifadesi olarak kullanılır.

şirkete oldukça düşük bir fiyattan satılmasıdır. Ayrıca şirket, bu yerleşimcilerin bölgede kendilerinden önce yaşayan yerli nüfusla ticaret yapmasını ve üretilen ürünlerin Hollânda dışındaki ülkelere ait gemilere de satışının yapılmasını yasaklar. Bu durumun nedeni, sınırlı bir alanda üretim yapılıyor olmasından kaynaklı olarak, söz konusu kesimlere de satış yapılmasının ortaya çıkaracağı fiyat arttırıcı etkinin, şirkete ait gemilerin seyahat maliyetlerini arttıracak olmasıdır. Bölgede yaşayan yerli halklardan, karşılığında mal ya da hizmet satın almaya engel oluşturmaması amacıyla tütün ekiminin; Hollânda'da aynı malları üreten firmaların pazarını daraltacak olması ve şirketin koloniye yapılan ithalâttan elde ettiği gümrük vergilerini azaltacak olması nedeniyle de imalâtın yasaklanması şirketin getirdiği diğer kurallardır (Feinstein, 2005: 23).

Şirketin, bölgeye gönderdiği az sayıda asker ya da denizcinin kolonilerde bahçecilik yaparak ürettiğinden daha fazla tarımsal ürüne ihtiyaç duymasına ek olarak şirketin bölgedeki toprakların daha fazla üretim yapmak için yeterliliğinden şüphe duymaması gibi gelişmeler (Feinstein, 2005: 23) şirketin bölgede gerçekleştirdiği tarımsal üretimin daha da artmasına neden olur. Bir başka ifadeyle, ilerleyen dönemlerde şirketin bölgede sürdürdüğü faaliyetin amacı, okyanusta seyahat eden gemilerinin ihtiyaçlarını karşılamamanın ötesine geçer. Bu durum aynı zamanda bölgeye, Hollânda'dan, buğday, tahıl, ekmek üretmek, sığır ve koyun yetiştirmek gibi amaçlarla yeni göçmenlerin getirilmesiyle sonuçlanır (Feinstein, 2005: 1-2). Özellikle 1680'lerin sonlarına doğru, bölgeye az sayıda tarım uzmanına ek olarak Amsterdam ve Rotterdam gibi şehirlerin yetimhanelerinden toplanan bir miktar kadın gönderilir. Aynı dönemlerde getirilen ve üzüm bağcılığı, tahıl üretimi gibi alanlarda uzmanlaşmış küçük bir nüfus, coğrafyanın farklı bölgelerine dağıtılır. Bu nüfus dışında ilerleyen dönemlerde bölgeye kendi iradesi ile gelen kişiler de olur. Gene de 1680'lerin sonuna gelindiğinde bölgeye yerleşen Avrupalı nüfus çok büyük rakamlara ulaşmaz. Örneğin 1680'lerin ikinci yarısında bölgeye yerleşen Avrupalı beyaz sayısı 800 civarındadır (Greenberg, 1980: 34-37).

Şirket, 1652 yılında coğrafyadaki ilk yerleşimini kurmasından itibaren, Avrupa'dan gelen emek gücüne bağımlılıktan kurtulmak amacıyla ve coğrafyada oluşturulan tarımsal üretimde kullanılmak üzere köle ticaretine de başlar. 1658 yılında Angola ve Gine sahillerinden bölgeye köle getirilir. Ancak, coğrafyadaki iklim şartlarının sertliği nedeniyle getirilen kölelerin önemlice bir kısmı hayatını kaybeder. Koloninin kurucusu Jan Van Riebeeck 1662 yılında koloniden ayrıldığında, sahip olduğu köle sayısı sadece 23'tür (Allen, 1995: 28).

Bölgeye köle akışı Hollandalı tüccarların bölgedeki nüfuzu süresince devam eder. İlerleyen dönemlerde bölgeye, Angola, Batı Afrika, Madagaskar ve Güneydoğu Asya'nın çeşitli bölgeleri başta olmak üzere birçok bölgeden önemli sayıda köle getirilir. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, köle nüfusu, çoğunluğu Batı Cape'te yaşamak üzere, yaklaşık 26.000'e yükselir (Greenberg, 1980: 34-37). Daha sonra, 18. yüzyılda Cape kolonisi, oldukça organize bir köle toplumu haline gelir. Öte yandan coğrafyada oluşan kölecî sistem köleliğin var olduğu diğer bölgelerdekinden daha katı ve kapalıdır (Allen, 1995: 28).

Bölgeye getirilen köleler, Cape Town'un kentsel bölgeleri ve çiftlikleri olmak üzere iki temel alanda kullanılır. Her iki alanda da köleler birbirleri ile en az düzeyde iletişim kurarlar ve küçük gruplar halinde yaşarlar. Bu durumun en önemli nedeni ise köle sahiplerinin bir köle ayaklanmasından çekiniyor olmalarıdır. Başlangıçta köleliği düzenleyen çeşitli düzenlemeler varsa da şirket bunları uygulamak için yeterli araca sahip değildir; ancak ilerleyen dönemlerde, söz konusu düzenlemeler katı bir şekilde uygulanmaya başlanır. Örneğin 1754 yılında çıkarılan bir yasa ile kölelerin sokağa çıkması, ata binmesi, caddelerde arabalara binmesi, şarkı söylemesi, akşamları ıslık çalması, benzeri “gürültüler” çıkarması, alkol satın alması, barlarda buluşması, hizmet saatleri içerisinde kiliselerde bulunması yasaklanır. Kadın kölelerin, erkek sahiplerinin cinsel istekleri de dâhil olmak üzere her türlü isteğini karşılaması da kölelerin yerine getirmesi gereken zorunluluklar arasında yer alır. Bu yapılanma içeri-

sinde, kuşkusuz ki, kölelerin, kırbaçlanması, idamı, vücutlarının dağlanması ve benzeri uygulamalar ise oldukça sık rastlanan uygulamalardır (Allen, 1995: 29-31).¹⁹

Şirketin, coğrafyaya getirilen köle sayısının artmasından da anlaşılabacağı üzere, bölgedeki üretimi arttırma yönündeki girişimleri bölgedeki beyaz yerleşimciler ile bölgede yaşayan yerli halklar arasındaki ilişkilerin farklılaşmasına yol açar. Daha açık bir ifadeyle, bu süreçte, beyaz yerleşimciler, toprak, su kaynakları, otlaklar gibi konularda yerli nüfus ile çok sayıda çatışma yaşar (Feinstein, 2005: 24-25). Bu çatışmaların galibi ise çoğu zaman daha gelişmiş silâhlara ya da benzeri araçlara sahip olan beyaz yerleşimci nüfus olur. Bir başka ifadeyle şirketin bölgede, başta şarap olmak üzere, ticarî tarımsal faaliyetlerinin artması, coğrafyada etkileri bugüne kadar başlayan ırk ayrımcılığının ilk örneklerinin de ortaya çıkmasına yol açar (Beinart ve Dubow, 1995: 1).²⁰

-
- 19 Allen (1995: 29) bütün bu uygulamalar karşısında kölelerin sahip olduğu tek yolun Cape kolonisinin sınırlarını geçerek, bu dönemde coğrafyada yaşana yerli topluluklardan birisi olan Khoikhoi'lerim topraklarına sığınmak olduğunu, bunun da sonunun, ya öldürülmeleri ya da geri verilmeleri ile sonuçlanacağını, daha öteye, kuzeye, giderek, asimile olmalarının çok kolay olduğu Xhosa'ların topraklarına sığınmalarının ise neredeyse imkansız olduğunu belirtir.
- 20 Güney Afrika'da ırk ayrımcılığının ve apartheidin ilk köklerinin Hollandalı tüccarların yerleştiği dönemde mi yoksa ülkeye İngiliz sermayesinin geldiği dönemde mi ortaya çıktığı bir tartışma konusudur. Bununla birlikte azımsanmayacak sayıda araştırmacı ülkede ırk ayrımcılığının Hollandalılar döneminde ilk işaretlerini görülmekle birlikte gene de bu dönemde ülkedeki farklı ırkların kendi yaşamlarını büyük ölçüde sürdürüldüğünü vurgulamaktadır. Söz konusu çalışmaların çoğunda ırk ayrımcılığının bir politika olarak, yani sistematik anlamda ortaya çıktığı dönemin İngiliz sermayesinin egemenlik dönemi olduğu vurgulanır. Bu çalışmada da benzer bir argüman savunulmaktadır. Bir başka ifadeyle çalışmada ırk ayrımcılığının kimi örneklerinin tüccar sermayesinin egemenliği döneminde de görülmekle birlikte asıl olarak sanayi sermayesinin nüfuzu döneminde kurumsallaştığı ve ülkenin sermaye birikim sürecinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği savunulmaktadır. Bu durum ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

Hollândalı tüccarların coğrafyada koloni oluşturdıkları dönemde, ilk karşılaştıkları nüfus, özel mülkiyetin bulunmadığı topraklarda geçimlik tarım yapan, göçebe, avcı ve toplayıcı kırsal bir topluluk olan Khoikhoilerdir ('Bushman' ya da 'Hottentot') (Beinart ve Dubow, 1995: 2; Greenberg, 1980: 34-37; Feinstein, 2005: 1-2). Hollândalı yerleşimcilerin ilerleyen dönemlerde karşılaştığı bir başka topluluk ise Sotholardır. Söz konusu toplum ise erkekler tarafından bakılan ve oldukça yüksek ekonomik değeri olan sığır sürülerine sahip bir nüfustur.²¹

Başlangıçta beyaz yerleşimciler ile bu yerli topluluklar arasındaki ilişkiler sınırlıysa da, hatta Van Riebeeck 1660 yılında Khoikhoilere ait topraklar ile beyaz yerleşimcilerin toprakları arasındaki sınırların belirlenmesi için acıbadem, böğürtlen ve dikenli çalı yetiştirilmesi yönünde emir vererek bir nevi bir çitleme operasyonu yapar. Van Riebeeck, elemanlarına bu sınırların ötesine geçilmemesi yönünde talimat verirse de, bu durum yerli nüfus ile yeni yerleşimciler arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine engel teşkil etmez (Greenberg, 1980: 34-37; Feinstein, 2005: 24-25).

Coğrafyadaki beyaz yerleşimci nüfusun faaliyetlerinin artması-

-
- 21 Sığır birikimin, serveti muhafaza etmenin ve yeniden üretmenin oldukça önemli bir aracı olduğu Sotho toplumunda, sığırlar aynı zamanda temel değişim aracı olarak işlev görür. Öte yandan, bu toplumlarda büyük sürü sahipliği güç ve statü sahibi olmak anlamına gelir. Sürü sahipleri, daha az mülkiyet sahiplerine sığır olarak borç vermek yoluyla patronaj ilişkileri kurabiliyordu. Bu patronaj ilişkileri, borç alanın borç verene emek ve sadakat sunması biçiminde gerçekleşiyordu. Yemek için kesilmeyen, ama evlilik ve cenaze benzeri törenlerde kurban edilebilen bu sığırlar aynı zamanda, evlilik merasimlerinde gelinin ailesini sunulması gerekli olan bir nevi başlık parası fonksiyonu görüyordu. Öte yandan oldukça patriarkal yapıda olan bu toplumlarda daha büyük bir sığır sürüsüne sahip olan erkekler daha fazla evlilik yapma şansına da sahip oluyordu. Başlık parası aynı zamanda erkeğin karısının ve gerek kültürel nedenlerle gerekse de hane halkı emek arzına sunduğu katkı açısından oldukça büyük önem taşıyan çocuklarının ev ve üretim alanlarındaki emeği üzerinde kontrol gücü elde etmesini sağlıyordu (Feinstein, 2005: 18).

na ve dolayısıyla gittikçe daha fazla toprak ve doğal kaynak kullanmalarına bağlı olarak bu kesim ile yerli nüfus arasında toprak, su ya da benzer kaynaklar üzerindeki egemenliğe ilişkin anlaşmazlıklar da ortaya çıkar (Feinstein, 2005: 2; Ferro, 2002: 88).²² Başlangıçta küçük ölçekli olan bu anlaşmazlıklar, zaman içerisinde daha da derinleşir ve yerleşimcilerin yerli nüfus üzerinde egemenlik kurmasıyla, dahası, yerleşimcilerin yerli nüfusun mülklerine el koyarak bu kesimi köleleştirmesi ile sonuçlanır. Kuşkusuz bu durumda beyaz yerleşimcilerinin askeri üstünlüklerinin ve hareket kabiliyetlerinin fazlalığı oldukça önemli rol oynar (Feinstein, 2005: 2).

Khoikhoi'ler geleneksel olarak otlakçılık yaptıkları toprakların önemlice bir kısmını Hollândalı yerleşimcilere bırakmak zorunda kalırlar (Feinstein, 2005: 22). Örneğin 1672'de iki göçebe kabile, oldukça büyük toprakların kullanımından vazgeçme şartını koşan bir anlaşma imzalamak üzere kandırılırlar. Söz konusu kabilelere Hollândalı yerleşimciler tarafından bu topraklar için oldukça küçük bedel ödeme taahhüdünde bulunulsa da fiilen ödenen üzerinde anlaşılan bedelin oldukça küçük bir kısmı olur (Feinstein, 2005: 22). Bütün bu gelişmeler, henüz 18. yüzyıla varmadan Khoikhoi nüfusun önemlice bir kısmının sığırlarını kaybederek, Avrupalı yerleşimcilerin köle emeği haline gelmesiyle sonuçlanır (Greenberg, 1980: 34-37; Allen, 1995: 32; Bond, 1991: 10). Van Riebeeck'in, Khoikhoi'ler ile yaşanan çatışmalara ilişkin günlüğüne düştüğü şu satırlar bu durum hakkında bilgi verir niteliktedir:

---

22 Örneğin, Hotantolar için toprakta özel mülkiyet söz konusu olamazdı, dolayısıyla toprağın çevresini çitlerle çevirerek toprağa sahip çıkmak da mümkün değildi. Bölgede yaşayan bir başka yerli topluluk olan Xhosalar ise, canlı bir ineği, miktarı çok da olsa tütün ya da metal eşya benzeri nesnelerle mübadele etmeye yanaşmıyorlardı. Böyle bir mübadele ilişkisi gerçekleşmiş olsa dahi, Xhosalar'ın kültüründe bu ineğin alınan meta karşısında rehin verildiği anlamına geliyor, dolayısıyla rehine verilen inek doğruduktan sonra yavrusu bırakılarak kendisi çalınıyordu. Söz konusu eylem Boerler için ise hırsızlık anlamına geliyordu. Nihayetinde bu tür farklılıklar yerli nüfus ile yerleşimciler arasında anlaşmazlıklar çıkmasına yol açıyordu (Ferro, 2002: 88).

...(liderleri) yüzyıllar boyunca kendilerinin olan ve sığırlarını otlatmaya alışkın oldukları toprakların sürekli daha fazlasına sahip çıktığımızı güçlü bir şekilde ısrar etti. Kendilerinin Hollânda'ya gelmeleri durumunda böyle bir şey yapmalarına izin verilip verilmeyeceğini sordu ve sonra ekledi... 'bizim için bir sorun olup olmadığını ya da bize bir rahatsızlık verip vermeyeceğini sormadan en iyi toprakları kendiniz için seçiyorsunuz'. Sonuçta onlara topraklarını savaş sonunda kaybettikleri ve herhangi bir alternatifleri olmadığı fakat artık bu toprakların onların olmadığını kabul etmek zorunda olduklarının söylenmesi gerekiyordu. Toprakları âdilâne bir şekilde savunmacı bir savaşta bize düşmüştü, kılıçla kazanılmıştı... (Riebbeck'ten aktaran Feinstein, 2005: 15).

Aynı süreci Rosa Luxemburg ise aşağıdaki sözlerle ifade eder:

Boerler uzun süre çoban göçebe yaşamı sürdürmüşler. Hottentot'larla Kaffirler'in elindeki son derece kıymetli çayırlandan ele geçirmek için bunları ya öldürmüşler ya da topraklarından sürmüşlerdi... Kendilerini tanrının seçilmiş insanları olarak gören bu dindar Hollandalılar, modası geçmiş püriten ahlak anlayışları ve Tevrat'ı yakından bilmeleriyle pek bir gurur duyuyorlardı ama, o ülkenin yerlilerinin topraklarını almakla yetinmeyip, parazit gibi zencilerin sırtından geçirmek için kendi köylü ekonomilerini de kurdular. Zencileri kasıtlı ve sistemli bir şekilde tüketip yozlaştırdılar ve kendileri için köle-işgücü haline getirdiler (Luxemburg, 1986: 314-315).

İlerleyen dönemlerde bu tür çatışmalar devam eder. Örneğin, 1795 yılında büyükbaş hayvan yetiştirme işi ile uğraşan ve göçebe bir hayat yaşayan Hollanda kökenli nüfus, koloninin sınırlarını Orange Nehri'ne kadar genişletir.²³ Güney'de ise savaşçı bir kabile olarak bilinen Xhosa'lar ile karşılaşılır. Çatışmalar, büyüyen nüfus ve toprak baskısı gibi faktörler ilerleyen dönemlerde Xhosa'lara dâhil olan önemlice bir siyah nüfusun beyaz yerleşimciler tarafından ele geçirilen topraklarda izinsiz yerleşimci konumuna düşmesine yol açar (Greenberg, 1980: 34-37).

Bu bölümün başında da ifade edildiği üzere, Hollandalı tüccar

---

23 Bugünkü Cape Town'un kuzeyi.

sermayenin coğrafyadaki nüfuzunun geliştiği dönem aynı zamanda Güney Afrika'da ırk ayrımcılığının ilk pratiklerinin yaşandığı bir dönemi ifade eder. Bu durumun yansımalarından birisi de beyaz yerleşimcilerle Khoikhoi'ler arasında şiddete dayanan patriarkal ilişkilerin sonucunda ya da coğrafyaya getirilen farklı ırklardan köleler arasındaki evlilik ve benzeri ilişkilerdir. Güney Afrika'da 'melez' (coloruds) olarak adlandırılan bir etnik nüfusun ortaya çıkmasına da yol açan bu tür ilişkiler sonucunda dünyaya gelen çocukların, babaları beyaz dahi olsa, beyazların sahip olduğu ayrıcalıklara sahip olmasına izin verilmez (Allen, 1995: 30). Bu durum Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin sadece ırk ayrımcılığı ile değil cinsel şiddet içeren patriarkal pratiklerin de içkin olduğu bir süreç olarak yaşandığını gösterir niteliktedir.

Özgür Öztürk (2006: 278) sömürgecilik ve emperyalizm gibi süreçlerle kapitalist dünya ekonomisine dâhil edilen kapitalizm öncesi toplumların kapitalizmle temasının en önemli sonuçlarından birisinin bu toplumlarda belirli düzeyde bir ticarî sermaye birikiminin başlaması olduğunu belirtir. Bu ilişkiler içerisinde ticarî sermayenin, kapitalist toplumlarla kapitalizm öncesi yapılar arasındaki bağlantıyı kurma rolünü üstlendiğinin altını çizen Öztürk, kapitalist üretim ilişkileriyle karakterize olmasa da kapitalist üretim tarzının ortaya çıkmasının zeminini yarattığını belirtir. Geoffrey Kay (1979) ise, ticarî sermayenin, özellikle az gelişmiş coğrafyalarda aynı anda devrimci ve muhafazakâr bir rol oynadığını, bir yandan sanayi devrimine zemin hazırlarken, diğer yandan da sanayileşmeye engel oluşturduğunu ifade eder. Bu durum, merkantil kapitalin coğrafyanın birçok bölgesindeki üretim ilişkilerini yeniden yapılandırma kapasitesinin sınırlı olduğunu ifade eden Shula Marks ve Anthony Athmore'u da (1980: 6) doğrular biçimde 18. yüzyıl ortalarında Güney Afrika için de geçerlidir. Bu dönemde kölelik ve serflik gibi ilişkilere dayanan üretim yapısına ve siyah nüfusun sosyal yapısının tüccarlar, misyonerler ve benzeri yerleşimciler tarafından farklılaştırılmış olmasına rağmen, coğrafyadaki nüfusun önemlice bir kısmı bağımsız şeflikler altında yaşamaya devam eder (Marks ve Athmore,

1980: 20-21; Marks ve Rathbone, 1982: 1-2). Bir başka ifadeyle, dönem boyunca, coğrafyadaki her bölge Hollânda kökenli tüccar sermayenin nüfuzundan farklı bir şekilde etkilense de, coğrafyadaki sosyal yapı bütünlüklü bir dönüşüme maruz kalmaz. Kimi bölgelerde (örneğin Transvaal) belirgin bir avcılık ekonomisi ya da haraççı üretim tarzı, kimi bölgelerde Hollânda kökenli nüfusun ve bunların siyah serflerinin oluşturduğu feodal yapı, kimi bölgelerde ise, birbiriyle çelişen bu iki yapı aynı anda hüküm sürer.

Kolonyal nüfuzun daha güçlü olduğu bölgelerde ise daha bütünlüklü bir yapı ortaya çıkar (Marks ve Athmore, 1980: 4). Kimi bölgeler en azından 19. yüzyıl sonuna kadar kolonyal ilişkilerin dışında kalma şansına sahip olurken kimi bölgelerde ise kapitalist öncesi bir yapıdan kapitalist üretim ilişkilerine geçişin emareleri görülmeye başlanır (Marks ve Athmore, 1980: 5). Güney Afrika üzerine çalışmaları ile bilinen ve kolonyalizmin coğrafyadaki etkilerinin eşitsiz olduğunun altını çizen William Beinart da (2001: 1) bu yargıyı doğrular. Söz konusu dönemde yerleşimci devletler ile bu devletlerin kuzeyinde başta Zulular olmak üzere, Swazi, Tswana, Pedi, Venda, Mpondo, Thembu gibi çok sayıda şefliklerin varlığını koruduğunu ifade eden Beinart (2001: 1 - 2), birkaç on yıl sonra bu yapıların Britanya ya da Hollânda kökenli topluluklar tarafından dönüştürüldüğünün altını çizer. Benzer şekilde Marks ve Athmore da (1980: 6) madenlerin keşfine kadar coğrafyanın tarihinin büyük ölçüde siyah ya da kolonyal devlet sistemlerinin daha zayıf komşularını kendi sosyal formasyonlarına nasıl içerdığının, artıklarını nasıl sahiplendiğinin ya da siyah ve beyaz grupların birbirleriyle nasıl çatıştığının hikâyesi olduğunu belirtir.

Cape'in 19. yüzyıl tarihinin Doğu Hindistan Şirketi'nin yarattığı üretim ilişkilerinin tamamen kapitalist topluma dönüşümü açısından görülebileceğinin altını çizen Marks ve Athmore (1980: 21), söz konusu dönemde tekelleri bir yapı oluşturan şirketin, serbest ticaret ideolojisini benimseyen başka bir güçle yer değiştirdiğinin altını çizer. Söz konusu dönemde dünya ekonomisinde ön plana çıkan güç ise, özellikle 1701-1776 yılları arasında, farklı coğrafyalara önemli

bir sermaye ihracı gerçekleştiren İngiltere'dir (Marx, 2004: 720). Marx kapitalist sistem içerisindeki egemenliği İngiltere'den Hollânda'ya geçişini şu sözlerle ifade eder:

Kapitalist üretimin manüfaktür dönemi boyunca gelişmesiyle birlikte, Avrupa kamuoyu, utanç ve vicdan denen şeyin son kalıntılarını da yitirmişti. Uluslar, kapitalist birikim aracı olarak kendilerine hizmet eden her türlü utancı, sinsi bir tebessümle övüyorlardı... Gerçekten de, Avrupa'da ücretli işçilerin örtülü köleliği, yenedünyada kendisine taban olarak, katıksız ve düpedüz bir kölelik düzeninin bulunmasını gerektiriyordu (2004: 723).

Söz konusu dönemde dünya ekonomisi içerisindeki egemenliğin Hollânda'dan İngiltere'ye geçmesinin önemli sonuçlarından birisi ise İngiltere'nin 1795 yılında, Hollânda ile savaş halinde olan ve Napolyon yönetimi altındaki Fransa'nın eline geçmemesi için Cape kolonisine el koymasına olur.²⁴ İngiltere'de iç savaşın sona ermesinin ardından Hollânda'nın dünya ekonomisi üzerindeki hegemonyasına son vermek isteyen bir tür ulusal birliğin inşa edildiğini, bu durumun sonucunda İngiltere ile Hollânda arasında üç savaş yaşandığını, bu savaşların ardından 1674-1678 yıllarında Fransa'nın Hollânda ile savaştığını belirten Ferro (2002: 106) sürecin sonucunu şu sözlerle ifade eder:

Hollânda geri dönülmez bir düşüş sürecine girmişti. İngiltere ile 1780-1784 yılları arasında yaptığı dördüncü savaştan aldığı darbeye Seylan'ı ve Cape'i de kaybetti. Bunda yalnızca İngiliz İmparatorluğu'yla yaptığı savaşın değil Fransız Devrimi'nin de payı vardı. Büyük Britanya'nın avantajı öylesine büyük olmuştu ki, Hollânda kendini XVIII. Yüzyıldan itibaren, 'Britanya Majestelerinin filosuna bağlı bir kayık' durumunda buluvermişti.

Benzer şekilde Hilferding de (1981), sermaye birikimi olarak tanımladığı kapitalist gelişmenin, özellikle de İngiltere'de daha hız-

---

24 Marx bu dönemi "Napolyon, süngüyle yeni pazarlar açarak ve Kıtayı yağma ederek, yükseltilmiş vergilerin karşılığını faiziyle ödedi.(Marx, 2002: 128)" sözleriyle ifade eder.

lı bir biçimde gerçekleşen birikimin, büyük ölçüde İspanya, Fransa ve Hollanda arasında denizleri, dolayısıyla, kolonileri kontrol etmek üzere yaşanan güç mücadelelerinin bir sonucu olduğunu ifade eder.

Başta Cape kolonisi olmak üzere Güney Afrika, 19. yüzyıl boyunca Britanya'nın Afrika kıtasının güney burnundaki (Southern Africa) en önemli mülkü olsa da 19. yüzyılın sonlarında meydana gelen kıymetli madenlerin keşfine kadar ekonomik olarak önemsiz bir bölge olarak kalmaya devam eder (Louw, 2004: 2; Marks ve Rathbone, 1982: 11-12). Her şeyden önce Cape söz konusu dönemde gelişmiş ülkelerin ithal malı ihtiyacına yüksek oranda yanıt veren bir coğrafya değildir. Öte yandan Britanya'nın imalat sanayisi için de oldukça küçük bir pazar konumundadır. Bu dönemde Güney Afrika'nın ihracatının büyük ölçüde yün, kimi ucuz şaraplar ve şeker gibi mallardan oluşurken ithalat bileşiminin, ateşli silahlar, tarımsal alet-edevat ve çeşitli kumaşlardan oluşması bu durumu doğrular niteliktedir (Marks ve Rathbone, 1982: 11).

Hollanda kökenli Doğu Hindistan Şirketi'nin bölgedeki egemenliğinin son bulması ile birlikte gerek bölgedeki üretim ilişkilerinde gerekse bölgedeki iki farklı kökene sahip beyaz nüfusun birbirileri ile ve gerekse coğrafyada öteden bu yana yaşayan yerli halklarla ilişkilerinde önemli değişimler meydana gelir. Söz konusu gelişmelerden ilki İngiltere'nin bölgedeki artan hâkimiyeti ve bu hâkimiyetin Hollanda kökenli nüfusun oluşturduğu toplumunun kurduğu sosyal yapıda yarattığı kökten değişimlerdir. Bunlardan ilki, İngiltere'nin baş vurduğu kölelik karşıtı söylem ve dahası 1836 yılında Cape kolonisinde köleliği yasaklamasıdır. Kuşkusuz bu yöndeki bir politikanın en önemli çıktısı, coğrafyadaki siyah nüfusun, Hollanda egemenliğine karşı, bir kurtarıcı olarak gördükleri İngiltere tarafında saf tutması olur (Marx, 1998: 85; Luxemburg, 1986: 316). Luxemburg (1986: 316) bu süreci şu şekilde ifade eder:

İngiliz hükümeti... uzun süre yerlilerin koruyucusu gibi göründü. Özellikle kabile şeflerini pohpohlayıp otoritelerini destekleyerek, şeflerin kendi toprakları üzerinde tasarruf hakkı iddiasında bulunmalarını sağlamaya çalıştı. Zencilerin gerçek toplumsal örgütlen-

melerine ters düşse de, mümkün olan her yerde, yerlilere, denenmiş yöntemlere göre kabile topraklarının mülkiyetini verdi. Aslında tüm kabileler topraklarını ortak mülkiyet altında tutuyordu. ...İngiliz hükümetinin nihai amacı açıktı: Yerli kabile şeflerini alet olarak kullanarak, kendisini çok önceden büyük bir toprak soygununa hazırlıyordu.

Allen de (1995: 33) köleliğin kaldırılmasının beyazlar ve siyahlar açısından bir değişiklik yaratmadığını, köleler ile Khoikhoiler arasındaki benzeşmenin zaten büyük ölçüde tamamlandığını, beyazların aklında, Khoikhoilerin köle olduğu yönündeki algının çoktan yerleşmiş olduğunu, bu dönemde çıkarılan yasaların siyahların köle olarak kullanılmasına imkân sağladığını, dolayısıyla siyahların “özgür köle” olarak çalışmaya devam ettiğini belirtir. Hobson (1902) ise, bu dönemlerde kimi siyah toplulukların koruma altında ya da kendi bağımsız şeflikleri altında kendi kendileri yönetseler de İngiltere hükümetinin ya da kimi İngiliz resmi yetkililerinin bu yapılar üzerinde kontrolü olduğunu altını çizer.

Boer toplumunun İngiltere’nin Cape kolonisi üzerinde kendi hegemonyasını inşa etmek yönündeki bu tür çabalara karşı yanıtı ise coğrafyanın iç bölgelerine doğru göç etmek olur. 1835’in sonlarına doğru başlayan ve 1840’lar boyunca devam eden bu göç hareketi sonucunda (Great Trek), Boer toplumunun bir kısmı 1838’de Natal’e yerleşerek, Britanya kontrolünün dışında, kendi limanına, dolayısıyla ticari ilişkiler aracılığıyla Hollanda ile ilişkilene imkânına da sahip olabilecek bir cumhuriyet kurar. Diğer kısım ise gene ülkenin kuzeyinde bir başka coğrafyaya yerleşir (Feinstein, 2005: 30-31; Delius ve Trapido, 1995: 52).

Bu dönemde Güney Afrika’daki en önemli politikası Boer toplumunun coğrafya üzerindeki hegemonyasını kırmak olan Britanya ise 1843 yılında, Hint Okyanusu’nda önemli bir liman olma özelliği taşıyan Natal’i de ele geçirerek 1848-1851 yılları arasında coğrafyaya yaklaşık 4.000 Britanyalı göçmen yerleştirir (Feinstein, 2005: 30-31). 1860’lardan sonra ise Natal kolonisine Hindistan’dan işçi getirilir ve bu durum ırksal düzlemde sosyal konumu belirsiz ve bu-

günkü Güney Afrika’da “melez” (coloureds) ya da “Asyalı” (Asian) olarak tanımlanan bir başka nüfusun oluşumuna yol açar (Beinart ve Dubow, 1995: 2-3).

Yeni yerleştikleri bölgenin de Britanya tarafından ele geçirilmesi sonrasında bu bölgeye yerleşmiş olan Boer toplumu Natal’den de ayrılarak (Feinstein, 2005: 30-31) bugünkü Johannesburg yakınındaki yüksek bölgelere yerleşerek burada bağımsız cumhuriyetler kurarlar (Feinstein, 2005: 30). Britanya 1852 ve 1854 yılında imzalanan anlaşmalarla bu cumhuriyetleri tanıyarak bölgeyi yönetimi altına almaktan vazgeçtiğini açıklar. Bu gelişme 1910 yılına kadar Güney Afrika’yı iki Britanya kolonisi (Cape ve Natal) ve iki de Boer kolonisi²⁵ arasında böler (Feinstein, 2005: 30-31; Luxemburg, 1986: 317).

Boer toplumunun coğrafyanın farklı bölgelerine göç ettiği bu süreçte yeni tarım toprakları da kullanıma açılır. Bu ise, yeni yerleşilen bölgelerde hâlihazırda yaşayan siyah topluluklarla yeni çatışmaların doğmasına yol açar. Bir başka ifade ile Boerlerin bu coğrafyada tarımsal üretim yapma yönündeki girişimleri, bölgede yaşayan siyah topluluklar ile Boer toplumu arasında önceleri ekilebilir toprakları elde tutmaya dönük, madenlerin keşfedilmesi sonrasında ise Boer toplumu üyelerinin madencilik açısından önemli olan toprakları, toprak spekülasyonu amacıyla elde tutma isteklerinden kaynaklı çatışmaların başlamasına yol açar (Feinstein, 2005: 32-33). Dolayısıyla İngiltere’nin bölge üzerindeki hegemonya çabası, bölgede yaşayan Hollânda kökenli beyaz nüfus ile yerli halklar arasındaki ilişkilerinin yeniden yapılanmasına da yol açar (Greenberg, 1980: 34-37). Bu süreçte yeni kurulan Boer cumhuriyetlerinde siyah nüfusun konumu yeniden düzenlenir. Ülkenin kuzey bölgelerine yerleşen beyaz nüfusun oluşturduğu çiftliklerde ortaya çıkan ırksal karşıt ve siyah emeğinin konumu, yeni kurulan devletin toprak ve

---

25 Güney Afrika Cumhuriyeti (South African Republic, Afrikaner dilindeki karşılığı ile Zuid Afrikaansche Republiek / ZAR, bugünkü Orange Free State eyaleti).

emek sorununda gelişen rolü ile düzenlenmeye başlanır. 19. yüzyıl başlarında Boer cumhuriyetlerinin kolonyal yönetimleri Khoikho-ilerin ve diğer siyahların çalışma koşullarını ve hizmet sözleşmelerinin düzenlenmesinde önemli rol oynar (Greenberg, 1980: 34-37).

Çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, Güney Afrika'da tüccar sermayesinin nüfuzu boyunca, yani madenlerin keşfinden önce, coğrafyada sosyal ilişkiler oldukça karmaşık ve eşitsizdir. Coğrafyada iki adet İngiliz kolonisinin, siyasi olarak otonom olan Boer cumhuriyetlerinin ve çok sayıda otonom siyah topluluğun bulunduğu bu yapı 1870'lerde altın ve elmas madenlerinin keşfedildiği zaman dilimine kadar devam eder (Marks ve Rathbone, 1982: 13; Marks ve Trapido, 1987: 3). Aynı durum bölgede var olan İngiliz ya da Hollanda kolonileri için de geçerlidir. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki -ZAR- Boer kolonizasyonu, belirli toprakları siyahlara bırakır. Boer cumhuriyetlerinin kurulduğu bölgeye yakın topraklarda Pedi, Swazi, Venda, Tswana, Ndebele gibi kabileler, kendi yarı otonom topraklarında geleneksel ilişkilerini sürdürmeye devam ederler. Kimi kabileler, emek ürününden aşar vergisi ve benzeri vergiler alınmak ya da emek gücünü kullanmak suretiyle kontrol altına alınırken kimi kabileler müttefik olarak görülür. Ancak, bu durum, siyah toplulukların kendi topraklarında kendi hayvanlarına ve ürünlerine sahip olmalarının önünde engel oluşturmaz (Louw, 2004: 7). Bir başka ifadeyle bu dönemde Hollanda ya da İngiliz kolonyal rejimleri altında yaşayan siyah nüfus, kendilerine ayrılmış alanlarda da olsa, toprağa erişim hakkını elinde tutmaya devam eder (Marks ve Rathbone, 1982: 1-2).

Öte yandan yukarıda aktarılanlar, siyah nüfusun ırk ayrımcılığından bağışık olduğu anlamına da gelmez. Siyah topluluk üyelerinin, özellikle de kadınların zorunlu ya da ücretsiz emek gücü olarak kullanılması, Boer toplumunun gücünün yerli topluluklara gösterilmesi için kırbaçlama başta olmak üzere şiddete maruz kalması sıklıkla görülen uygulamalar olur (Delius ve Trapido, 1995: 54 - 55).

Çok değil 50 yıl sonra ise, siyah şeflikler ve Boer cumhuriyetleri de dahil olmak üzere, bütün bu yapı, başta İngiliz sermayesinin

temsilcileri olanlar olmak üzere, beyazlar tarafından domine edilmiş olan tek bir kapitalist devlette iç içe geçer (Marks ve Rathbone, 1982: 1-2). Bir başka ifadeyle bütün bu üretim tarzları coğrafyada kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliğini garanti altına almak amacıyla İngiliz sermayesi öncülüğünde oluşturulan bir devlet çatısı altında birbiri ile eklemlenme sürecine girer. Bu süreçte rol oynayan en önemli faktör ise, bu zamana kadar Hollanda ya da İngiliz kökenli ticari sermayenin nüfuzu altında yaşayan, dolayısıyla, sermayenin bu formunun bir karakteristiği olarak, sosyal gerçeklikte parçalı bir dönüşüm yaşayan coğrafyada, aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan, madencilğe dayalı sanayi sermayesinin hükmünün başlamış olmasıdır.

Güney Afrika’da Sermaye İhracı Dönemi ve Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi

Ernest Mandel (2008: 46), kapitalist üretim tarzının farklı coğrafyalarda ortaya çıkan farklı ve özgül sosyo ekonomik çerçeve içinde geliştiğini, 18. 19. ve 20. yüzyıllarda, Afrika da dâhil bu farklı alanlarda ortaya çıkan ilişkiler içerisinde, geçmişteki ve şimdiki üretim tarzlarının ya da hali hazırdaki üretim tarzının geçmişteki ve sonraki aşamalarının bir bileşimini yeniden ürettiğinin altını çizer. Kapitalizmin, bu üretim tarzlarını kapitalist özgüllükler karşısında ikincilleştirmediğini ifade eden Mandel, bu durumun kapitalist sistemin eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının evrensel gerekliliğinin bir işlevi olduğunu belirtir. Kapitalist üretim tarzının birbirini takip eden aşamalarının anlaşılmasında kapitalist olmayan ya da yarı kapitalist toplumların oynadıkları rolün anlaşılmasının temel öneme sahip olduğunu vurgulayan Mandel, sermayenin gerçek hareketinin kapitalist olmayan ilişkilerden başladığının altını çizdikten sonra sermayenin bu kapitalist olmayan çevre ile süreklilik taşıyan sömürü ilişkisi çerçevesinde ilerlediğini ifade eder (2008: 47). Bu bağlamda, ilkel sermaye birikimi ile artı değer üretimi yoluyla sermaye birikiminin eş zamanlı ekonomik süreçler olduğunu vurgulayan Mandel, kapitalist üretim tarzının geçmiş iki yüzyıldaki uluslar ara-

sı büyüme ve yayılmasını bir biriyle diyalektik ilişki içerisinde olan üç momente bağlar:

(a) zaten kapitalist olan üretim süreçleri alanı içinde giden sermaye birikim süreci (b) zaten kapitalist olan üretim süreçleri alanı dışında süregiden ilkel sermaye birikimi (c) İkinci momentin birincisi tarafından belirlenmesi ve sınırlandırılması, yani ikinci ve birinci moment arasında mücadele ve rekabet (Mandel, 2008: 76-77).

Güney Afrika'da tarihin, başta İngiliz emperyalizmi sonrasında ise içsel gelişme aracılığıyla kapitalist üretim tarzının artan egemenliğini gösterdiğini ifade eden Wolpe (1995a) ise, Güney Afrika'da kapitalizmin gelişiminin ilk olarak üretken kapasitenin bozulması ve sonrasında, yükselen bir hızla kapitalizm öncesi toplumların yıkımı ile ilintili olduğunu ifade eder. Wolpe, devamla, 1870'lerden 1930'lara kadar geçen süre zarfında Güney Afrika'da artı değer oranının ve sermaye birikiminin, emeğin yeniden üretim maliyetlerinin ucuzlamasında oldukça önemli rol oynayan kapitalizm öncesi ilişkilerin sürdürülmesine bağlı olduğunu, bununla birlikte kapitalist ve kapitalizm öncesi yapılar arasındaki ilişkilerin çelişkili bir doğaya sahip olduğunu, sermaye birikiminin ilerleyen dönemlerinde ise bu iki yapı arasındaki ilişkinin sürdürülemez hale geldiğini ifade eder. Bu anlamda, Mandel'in de işaret ettiği bir olguya, kapitalist olan ve olmayan üretim tarzları arasındaki çelişkili özelliklere vurgu yapan Wolpe, bu sürecin sonucunun, kapitalizm öncesi ilişkilerin çözülmesi ve Güney Afrika içerisinde, daha fazla emekçinin topraklarından özgürleştirildiği tek bir kapitalist yapıya doğru bir hareket yaratığının altını çizerek (Wolpe, 1995a: 67-68).

Wolpe, Martin Legassick ile birlikte kaleme aldığı bir çalışmada ise, Güney Afrika'nın ilkel birikim sürecinin, tarıma kapitalist ilişkilerin nüfuzu ile emeğin topraktan kovulması biçimindeki genel yasası açısından bir istisna (exception) oluşturmadığını; bu durumun Güney Afrika'da apartheid öncesi döneme (segregation) ait özel formlar biçiminde açığa çıktığını belirtir. Wolpe ve Legassick'in bu bağlamdaki bir başka vurgusu da bahsi geçen sürecin, dönemi, Lenin'i izleyerek klasik emperyalizm olarak tanımlayan Mandel'in ta-

nımı ile tamamen örtüştüğüdür (Wolpe ve Legassick, 1976: 99).

Yazarlar bu bağlamda üç noktaya vurgu yapar. Bunlardan birincisi Güney Afrika'daki ilkel birikim sürecinin tekelci sermayenin egemenliği (domination) altında içerildiğidir. İkincisi, Güney Afrika'da, bu egemenliğin, İngiltere ve Avrupa finans kapitalinin ülkedeki madencilik ve diğer sektörler üzerindeki egemenliği ya da kapitalist üretim ilişkileri altında üretilen tarımsal metaların ithali de dâhil farklı formlar aldığıdır. Üçüncüsü ise, Güney Afrika'da bu sürecin, beyaz kapitalist çiftçilerin gerçekleştirdiği tarımsal faaliyetlerde kapitalist üretim ilişkilerinin hızlanması, siyah nüfusun gerçekleştirdiği tarımsal faaliyetlerde ise, kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkışını engellemek amacıyla devlet tarafından inşa edildiğidir. Bu amaçla uygulanan asli politika ise, kapitalist tarım topraklarında (ve sonraları madenlerde) emeğin yeniden üretim maliyetlerini düşürmek suretiyle ucuz işgücü olarak kullanılmak istenen siyah nüfusun rezerv adı verilen bölgelerde tecrit edilmesine dönük ayırıcı düzenlemeler olur (segregation) (Wolpe ve Legassick, 1976: 99). Aşağıda madencilik sektöründen hareketle ele alınacak olan bu durum, Güney Afrika'da erken dönemlerden itibaren ırk ayrımcılığının kapitalist üretim ilişkilerine içkin bir gerçeklik haline gelmesinde en önemli rolü oynar. Modern emperyalizmin oluşumunda ırkın oynadığı rolün önemine, başta kuzey Amerika'daki İngiliz kolonileri olmak üzere çeşitli bölgelerden hareketle, dikkat çeken Alex Callinicos da (2009) benzer bir vurgu yapar. Buna göre, Güney Afrika'da yirminci yüzyılda siyah nüfusun rezervlerde tecrit edilmesi temelinde uygulanan ayrımcılık (segregation) politikası –ilerleyen dönemlerde ise apartheid- klâsik emperyalizmin ortaya çıkışı esnasındaki ırksal egemenliğin ve emeğin baskı altına alınmasının en yoğun temsiliyetini ifade eder (Callinicos, 2009: 162-164).

Yukarıda ifade edilenler, yani, sermayenin genişlemiş yeniden üretiminin ilkel birikim süreci ile ilintisi ve farklı üretim tarzlarının çelişkili bir aradalığına dayanan bu sürecin ırk ayrımcılığı ile iç içe geçmişliği olgusu Güney Afrika'da 19.yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan süreci oldukça net bir şekilde anlatır niteliktedir. Bu duru-

mun daha iyi anlaşılabilmesi için, Güney Afrika’da altın ve elmas gibi madenlerin keşfedildiği dönemden itibaren yaşanan sürece göz atmak gerekiyor.

1870’te Boer cumhuriyetlerinin sınırları içerisinde olan Kimberley’de elmasın, 1886’da Witwatersrand’de altının bulunması, coğrafyadaki üretim ilişkilerinin, emek süreçlerinin, ırklar arasındaki ilişkilerin, kısacası tüm sosyal gerçekliğin önemli bir değişim ile karşı karşıya kalmasına yol açar (Greenberg, 1980: 34-37; Marks ve Trapido, 1987: 4; Marks ve Athmore, 1980: 6).

Ülkeye başta İngiltere kaynaklı olmak üzere muazzam bir sermaye akışının gerçekleşmesi, tarımdan madencilığa, alt yapıya kadar birçok alanda önemli dönüşümlerin yaşanması, Hollânda kökenli nüfusun coğrafya üzerindeki etkisini kaybetmesi, bağımsız siyah devletlerinin sona ermesi, paso yasaları,²⁶ siyahların toprak edinmesine dönük kısıtlamalar, ırk engeli (colour bar),²⁷ rezerv sistemi ve benzeri uygulamalarla desteklenen ırk ayrımcılığının Güney Afrika’nın özgün kapitalist gelişme sürecinin ideolojik yeniden üretim mekanizması olarak, ayrılmaz bir parçası haline gelişi bu sürecin en önemli sonuçlarıdır. Aynı sürecin bir başka önemli sonucu ise, 1910 yılında, tüm bu karmaşık yapının sürekliliğini sağlayacak bir mekanizma olarak ve bir ulus devlet modeli biçiminde Güney Afrika Birliği’nin ortaya çıkışıdır (Marks ve Rathbone, 1982: 1-10; Marks ve Athmore, 1980: 7; Greenberg, 1980: 34-37; Louw, 2004: 3).

Keşfedilen madenlerin mülkiyetinin sürecin başından itibaren,

---

26 Siyah nüfusun, iç pasaport niteliği taşıyan bir belge taşımaya zorlamak suretiyle, ülke içindeki hareketini kısıtlayan bu yasa ilerleyen bölümlerde ele alınacak. Paso yasalarının kısa bir tarihçesi için bkz: “Pass laws in South Africa 1800 - 1994” (Tarihsiz).

27 Hamit Atalay’ın (1999) Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yayımlanan İngilizce Türkçe Sözlük çalışmasında ‘color’ maddesinin altında ‘color problem’ “zenci ya da sarı ırka ait milletler sorunu” olarak tanımlanıyor. Güney Afrika’daki ‘color bar’ uygulaması ise belirli ırkların belirli alanlarda çalışmasının engellenmesi biçiminde uygulama bulur. Buradan hareketle “color bar” ifadesi ‘renk engeli’ olarak değil ‘ırk engeli’ olarak kullanılmıştır.

başta İngiliz sermayesi olmak üzere, beyaz ellerde toplanmasının da bir sonucu olarak, bütün bu gelişmelerin coğrafyanın çoğunluğunu oluşturan siyah nüfus açısından anlamı ise etkileri bugünkü Güney Afrika'ya kadar uzanan kurumsallaşmış bir ırk ayrımcılığı olur (Marks ve Rathbone, 1982: 1-10; Marks ve Athmore, 1980: 7; Greenberg, 1980: 34-37; Louw, 2004: 3). Bir başka ifade ile ve yukarıda da vurgulandığı üzere, madenlerin keşfi sonrasında Güney Afrika'nın kapitalist gelişme süreci, erken dönemlerinden itibaren ırk ayrımcılığı ile iç içe geçen bir süreç halini alır. Luxemburg (1986: 317) bu durumu aşağıdaki sözlerle ifade eder:

İngiliz sermayesi, gerçek niyetlerini iki önemli olay yaşadıktan sonra ortaya koydu: 1869-70 tarihinde Kimberley'de elmas yatakları, 1882-5 tarihinde de Transvaal'da altın yataklarının bulunması Güney Afrika tarihinde yeni bir dönem açtı. British South Africa Company, daha doğrusu Cecil Rhodes, eyleme geçti. İngiltere'de kamuoyunun tutumu hızla tersine döndü ve Güney Afrika'nın hazinelerine yönelik açgözlülük, İngiltere hükümetini sert önlemler almaya itti. Güney Afrika'da o güne kadar sadece küçük gruplar halinde görülen göçmenler doluşverdi. Elmas ve altın yataklarının bulunmasıyla Güney Afrika kolonilerindeki beyazların sayısı sıçramalarla artış gösterdi: 1885 ve 1895 tarihleri arasında yalnız Witwatersrand'e 100 bin İngiliz göç etmişti. Mütevazı köylü ekonomisi derhal geri plana itilmiş; madencilik sermayesi ön plana çıkmıştı. İngiliz hükümetinin siyaseti birdenbire yön değiştirdi.²⁸

Başlangıçta Witwatersrand'de madencilik yapan az sayıda firma vardır. Ancak yüzyılın sonlarına gelindiğinde dünya altın üretiminin yüzde yirmisinden daha fazlasının gerçekleştirildiği bölgede, üretimin yarısı, ekonomik gücü ilerleyen dönemlerde coğrafyada bir ulus devlet modelinde kurulacak olan Güney Afrika Birliği'nin beşinci büyük eyaletinden daha fazla olacak olan tek bir konsorsiyu-

---

28 Mandel ise, Güney Afrika'da altın ve elmasın keşfinin uluslar arası ölçekteki etkisini ise şu sözlerle tanımlar: "Transvaal'daki Rand madenlerinin on dokuzuncu yüzyıl sonlarında keşfinden sonradır ki, altın madenciliği kendi hareket yasaları sermaye birikiminin mantığınca belirlenen bir kapitalist sanayi oldu." (Mandel, 1986: 37).

mun elinde toplanır. Bu dönemde faaliyet gösteren madencilik firmalarının toplam bütçeleri Güney Afrika’da Natal ve Orange Free State’te kurulmuş kolonilerin bütçelerinden daha büyüktür. Bölgedeki madencilik örgütlenmesi ülkedeki en büyük endüstriyi oluşturur, dört eyaletteki demiryolları ve limanlardakinin toplamından daha fazla sayıda insan istihdam ve daha fazla kar elde eder durumda dır (Marks ve Rathbone, 1982: 10).

Madenlerin bulunduğu bölgelerde faaliyet gösteren en önemli firma ise İngiltere’nin Cape’te kurduğu koloninin valisi olan Cecil Rhodes’in sahibi olduğu De Beers Consolidated firmasıdır. Söz konusu dönemde Cape’in Napolyon’u olarak adlandırılan ve nihai amacı İngiltere egemenliği altında, Boer cumhuriyetlerini de kapsayan bir Güney Afrika birliği kurmak olan Rhodes’in (Ferro, 2002: 147) sahip olduğu bu firma 1888 yılı itibarıyla Kimberley’deki elmas üretimini tek başına kontrol eder duruma gelir (Louw, 2004: 3-4). Lenin (1995: 81) 19. yüzyılın sonlarında açıkça emperyalizmi vadeden Cecil Rhodes ve –Britanya Kolonyal Sekreteri- Joseph Chamberlain’ın İngiltere’de günün kahramanı haline geldiklerini belirttikten sonra, söz konusu kişilerin Güney Afrika da dâhil farklı bölgelerde gösterdikleri faaliyetleri şu sözlerle ifade eder:

İngiliz burjuvazisinin bu önde gelen politikacıları için, modern emperyalizmin salt ekonomik, sosyal ve politik köklerinin ilişkisinin net oluşu oldukça ilginçtir. Chamberlain, özellikle İngiltere’nin, dünya pazarında karşı karşıya geldiği Almanya, Amerika ve Belçika’nın rekabetine dikkat çekerek, ‘gerçek, akıllı ve ekonomik bir politika’ olarak emperyalizmi savunmaktaydı. Kurtuluşun tekellerde olduğunu söyleyen kapitalistler, karteller, sendikalar ve tröstler kurdular; kurtuluş tekellerde diye tekrar eden burjuvazinin politik önderleri, dünyanın henüz paylaşılmamış bölgelerini ele geçirmeye davrandılar.

Lenin (1995: 82) aynı çalışmasında Cecil Rhodes’un yakın dostu olan bir gazetecinin, 1895 yılında Rhodes’in aşağıdaki ifadeleri aktardığını belirtir:

Dün Londra’nın East Rand’indeydim (işçi semti) ve işsizlerin düzenledikleri bir toplantıya katıldım. Ekmek için çığlıktan ibaret olan

ateşli konuşmaları dinledikten sonra eve gittiğimde, emperyalizmin önemine daha da inandım... En büyük düşüncem, toplumsal sorunun çözülmesidir; yani Birleşik Krallığın 40 milyonluk nüfusunu ölümcül bir iç savaştan koruyabilmek için, biz sömürge politikacıları, fazla nüfusu yerleştirebileceğimiz, fabrika ve madenlerde üretilen ürünler için yeni pazar oluşturacak yeni topraklar kazanmak zorundayız. İmparatorluk, bunu her zaman söyledim, bir mide sorunudur. Eğer iç savaş istemiyorsanız, emperyalist olmak zorundasınızdır.

Başta Rhodes'in firması olmak üzere bölgede faaliyette bulunan madencilik firmaları, ilerleyen dönemlerde madencilik alanındaki kalifiye işlerde istihdam etmek üzere Carnwill ve California gibi bölgelerden bölgeye maden işçileri getirme yoluna giderler. Söz konusu dönemde Mozambik, Malawi, Leshoto, Swaziland gibi coğrafyalardan getirilen siyah işçiler ise madencilik sanayisinin gereksinim duyduğu ucuz emek gücünü oluşturur (Louw, 2004: 4-11; Greenberg, 1980: 34-37). Daha da ötesi, Rhodes, madencilik sermayesinin gereksinim duyduğu ucuz ve niteliksiz emek gücünü sağlayabilmek için bugünkü Botswana, Zimbabwe, Zambia, Malawi gibi ülkeleri de kapsayan bölgede bir Rhodesian beyliği kurar (Louw, 2004: 4). Nitekim 1887 yılında Witwatersrand'deki maden kamplarında çalışan işçi sayısı 3000'e ulaşır. 1880'in sonuna gelindiğinde ise, sadece elmas madenlerinde çalışan siyah sayısı, 9000'i sürekli yerleşimci olmak üzere, yaklaşık 22000'dir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Witwatersrand'de çalışan siyah maden işçilerinin sayısı 97000'e beyaz maden işçilerinin sayısı ise 12000'e ulaşır. Bölgede çalışan maden işçisi sayısı 1960'larda 2,5 milyona ulaşır (Marks ve Rathbone, 1982: 12; Greenberg, 1980: 34-37). Yukarıda ifade edilen veriler, "her ne kadar prekolonyal sosyal deneyimleri ile şekillendirilseler de Afrikalı işçi sınıfının doğası geç 19. yüzyılın emperyalizminin ve Güney Afrika'nın madencilğe dayalı ekonomisi dışında anlaşılamaz" diyen Marks ve Rathbone'u (1982: 8) haklı çıkarır niteliktedir.

Yaşanan bu gelişmeler, Boer cumhuriyetlerinde, başta kapsamlı bir modernleşme sürecinin başlaması olmak üzere, önemli değişimler yaşanmasına yol açar. Bir başka ifadeyle, madenciliğin keş-

fi, coğrafyada başta yeni karayolu, demiryolu ve limanlar olmak üzere altyapı yatırımlarının hızlanması, tarımsal üretimin artması gibi birçok olguyu tetikler (Marks ve Rathbone, 1982: 12). Söz konusu alanlarda yaşanan gelişmeler, Hollanda kökenli sermaye için, her şeyden önce, yeni yatırım alanları anlamına gelir. Bir başka ifadeyle bu gelişmeler daha çok Hollanda kökenli nüfusun yoğunlaştığı tarımsal üretim açısından iç pazarın genişlemesi, üretimin artması, tarımın mekanizasyonu ve kapitalistleşmesi demektir. Kaldı ki aynı dönemlerde, Boer toplumu içerisinde geçimlik tarım, yerini kapitalist tarıma bırakmaya başlar, kırdan kent göç eğilimi artar (Louw, 2004: 5). Dolayısıyla madencilığe dayalı kapitalizmin gelişimi, Boer toplumunun da önemli bir değişim yaşamasına, kökenlerinin sarılmasına yol açar (Louw, 2004: 4-5). Öte yandan bütün bu gelişmeler, kapitalistleşme sürecine görece erken giren bir toplumda süregiden sermaye birikiminin (İngiltere), henüz kapitalistleşmemiş ya da kapitalistleşme sürecine görece geç eklemlenen bir başka toplumdaki (Boer) kapitalist gelişme sürecinin hızlanmasına yol açtığı ölçüde sürecin bileşik gelişimini ifade eder. Bununla birlikte, aşağıda da görüleceği üzere, bu süreçte asli belirleyenin İngiltere kökenli sermaye olması ise sürece içkin olan eşitsizlik olgusunu ortaya koyar.

Yukarıda aktarılanlarla tutarlı olarak Boer cumhuriyetlerinin egemen sınıfları bu süreci Boer kolonilerindeki sermaye birikimini hızlandırmak ve dolayısıyla ulusal bir kapitalist sınıf oluşturmak yönünde değerlendirme yoluna gider. Altyapı yatırımlarının, “kalkınma/modernleşme” sürecinin finansmanı için bir vergi tabanı oluşturmak amacıyla değerlendirilmesi, sanayileşme politikalarına hız verilmesi, dış ticaretten alınan vergilerin arttırılması, koruyucu gümrük politikalarına başvurulması, altyapı eğitim, ulaşım gibi alanlarda yeniden yapılanmaya gidilmesi, İngiliz yönetimi altında olsa da halen önemli miktarda Hollanda kökenli nüfus bulunan Cape’e, Almanya ve Hollanda gibi bölgelerden nitelikli işgücü ithal edilmesi, altyapı yatırımlarının ihalelerinin Hollanda kökenli sermayedarlara verilmesi bu yöndeki politikalardan bazılarını oluşturur (Louw, 2004: 9). Örneğin bu dönemde inşa edilen başta Pretoria-Delegoa Körfezi de-

miryolu olmak üzere demiryolu ihaleleri Hollanda kökenli bir konsorsiyuma verilir. Benzer şekilde, demiryollarının yapımında navlun, vergi ve benzeri politikalar da Hollanda kökenli sermayenin birikim olanaklarını güçlendirecek şekilde uygulanır (Louw, 2004: 8).

Boer cumhuriyetlerinde, madenciliğin keşfi ile birlikte başlayan bu eğilim, söz konusu dönemde serbest ticaret şiarını benimseyen, içsel gümrük tarifelerine ve korumacılık politikalarına son verilmesi, maden firmaları arasındaki maliyet rekabetinin azaltılması için merkezi bir devletin oluşturulması gibi talepleri bulunan İngiliz sermayesi açısından bakıldığında ise kabul edilebilir değildir (Marx, 1998: 86; Louw, 2004: 9). Tersinden bakıldığında, başta coğrafyada merkezi bir devlet kurulması olmak üzere, İngiliz kökenli sermayenin taleplerinin hayata geçmesi ve dolayısıyla egemenlik alanının genişlemesi Boer toplumunun egemenliğinin sonu anlamına gelmektedir. Söz konusu dönemde özellikle madencilik alanında yoğunlaşan İngiliz sermayesi açısından yaşamsal önem arz eden bir başka konu da daha çok geçimlik tarım yapan siyah nüfusun madencilikte ihtiyaç duyulan ucuz işgücü temininde kullanılmasıdır (Louw, 2004: 6). Oysa Boer cumhuriyetlerinin yönetimleri, yukarıda ifade edilen alanlarda daha çok Hollanda kökenli beyaz nüfusu istihdam etme eğilimindedir (Louw, 2004: 8; Marks ve Rathbone, 1982: 10). Öte yandan, Boer cumhuriyetlerinin yapısı, ırkçılığın türlü uygulamalarına maruz bırakmakla birlikte, yerli –siyah- nüfusun, işçileşme sürecine dâhil olmadan ve dolayısıyla beyaz nüfustan mümkün olduğunca yalıtık bir biçimde kendi yarı otonom ya da otonom topraklarında yaşamaları üzerine kuruludur (Louw, 2004: 2-3).

Yukarıda aktarılan gelişmeler, ilerleyen dönemlerde İngiliz sermayesinin coğrafyayı egemenlik altına almasına dönük çabalarını daha da arttırmasına yol açar. Bu yöndeki bütün müdahalelerde, başta Rhodes olmak üzere İngiliz sermayesinin temsilcilerinin en önemli amacı ise bu çabaların Boer cumhuriyetlerini de kapsayan merkezi bir devlet aracılığıyla nihayete ulaştırılmasıdır (Louw, 2004: 4). Bu yöndeki girişimlerden birisi, 1870’lerde Lord Carnavon’un Güney Afrika coğrafyasını konfederasyon haline getirme şemasıdır.

Ancak bu çaba başarılı olmaz (Marks ve Rathbone, 1982: 13). İngiltere'nin Boer cumhuriyetlerini kontrol altına alma çabalarından bir başkası ise, 1895-1896'da bu cumhuriyetleri ele geçirmek üzere gerçekleştirilen ünlü Jameson Baskını (Raid) olur, ancak ilk çaba gibi bu da, Boer cumhuriyetlerinin sert karşı koyuşu nedeniyle başarılı olamaz. Bu iki girişimin dışında söz konusu dönemde Boer cumhuriyetlerinde yayın yapan İngilizce basın aracılığıyla İngiliz medeniyetinin üstünlüğü, merkezi bir devlet kurmanın önemi gibi başlıklarda propagandif yayınlar yapılır (Marx, 1998: 86). Örneğin Hobson da bu dönemde coğrafyada İngilizce yayın yapan basının savaş ateşi ile yanıp tutuştuğunu ve kamuoyu oluşturmada önemli rol oynadığının altını çizer (Hobson, 1902).²⁹

İngiltere'nin coğrafya üzerinde egemenlik kurmaya dönük bu çabaları, Boer toplumu arasında, özellikle bu toplumun sermaye çevreleri tarafından kışkırtılan gittikçe artan bir milliyetçilik oluşmasına yol açar. Boerlerin bu süreçte kendilerini İngiliz kolonizasyonunun mağdurları olarak görmelerini ırk ayrımcılığının bir gereği olarak kullandığının altını çizen Loomba da (2000: 27) benzer bir noktaya vurgu yapar. İlerleyen dönemlerde ise, Boer yönetimi, coğrafyada sayısı günden güne artan İngiltere kökenli nüfusun oy hakkını ortadan kaldırır. Bu uygulama Boer savaşının da görünürdeki nedenlerinden birisini oluşturur (Louw, 2004: 5).³⁰

---

29 Bu dönemde İngiliz sermayesi ile finanse edilen basında İngiliz egemenliğinin üstünlüğüne dönük ifadeler için bkz. Louw (2004).

30 Luxemburg, Boer Savaşı ile ilgili şunları not eder: "Kapitalizmin kendilerini sarıveren ani patlaması karşısında, bu cumhuriyetler sadece inatçı ve sabit fikirli bir köylü beyninin düşünebileceği, hiç de yaratıcı olmayan, düşünelebilecek en kaba önlemlerle kendilerini korumaya çalıştılar: Çağın eğilimini, iktidar ve sermayeyi destekleyen ve sayıca kendileinden çok fazla olan uitlanders'ı tüm vatandaşlık haklarından mahrum ettiler. Bu tutum, o kritik günlerde kötü bir şaka gibiydi. Köylü cumhuriyetlerindeki kötü yönetim, temettülerde asla hoş görülemeyecek bir düşmeye neden oldu. Madencilik sermayesinin sabrı taşmaktaydı. İngilizler Güney Afrika Şirketi demiryollarını kurdu. Kaffirler'i bastırdı. Uitlanders'ların başkaldırmalarını örgütledi ve son olarak Boer savaşını kışkırttı (1986: 319).

Elbette ki, savaşın asli nedeni, İngiliz ve Hollanda sermayesinin coğrafya üzerinde egemenlik kurma çabasıdır (Louw, 2004: 4). Bir başka ifadeyle savaş, İngiliz sermayesi açısından Güney Afrika'da var olan sosyal yapının kırılarak modern bir kapitalist toplumun inşasının, Hollanda kökenli sermaye açısından ise, İngiliz sermayesinin egemenliğine karşı koymanın bir aracıdır (Louw, 2004: 10). Çok sayıda düşünür bu duruma dikkat çeker. Örneğin, Callinicos'un (2009: 45) tanımlamasıyla, Boer Savaşı'nın Boer taraftarı eleştirmenlerinden birisi olan Hobson,³¹ savaşın özellikle madencilik ve finans alanında faaliyet yürüten İngiliz sermayesinin çıkarlarına yürütülen bir savaş olarak eleştirir (Hobson, 1902). Hobson'un çalışmalarından faydalanan Lenin (1995: 17), 1898 yılındaki İspanyol Amerikan savaşından ve Boer savaşından sonra politik yazında emperyalizm kavramının daha fazla kullanıldığını ifade eder. Boer savaşının sadece Güney Afrika açısından değil sermayenin uluslararası toplam sosyal döngüsü açısından önemini ortaya koyan bu açıklamalara ek olarak Luxemburg ise Boer Savaşı'nı şu sözlerle ifade eder:

Köylü ekonomisi için çanlar çalmıştı artık. Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomik devrim, savaşla başlamıştı. Güney Afrika'da ise savaş, ekonomik devrim döneminin sonu oldu. Ancak sonuç her iki örnekte de aynıydı: Sermaye; yerlilerin ilkel örgütlenmesinin temsil ettiği küçük köylü ekonomisinin yıkıntıları üzerinden kurulan köylü ekonomisi karşısında zafer kazandı. Sermayenin egemenlik kazanması bilinen bir sonuçtu, Amerika köylüsü aynı şeye karşı ne kadar Boer cumhuriyetlerinin direnişi de o kadar beyhudedeydi. Sermaye, yeni Güney Afrika Birliği'nde dizginleri resmen eline aldı ve küçük köylü cumhuriyetlerinin yerine, Cecil Rhodes'in emperyalist programının tasarlamış olduğu büyük modern devleti getirdi. Eskiden, İngilizlerle Hollandalılar arasında görülen çelişkinin yerini, sermaye ve emek arasındaki çelişki aldı. Her iki devletin, sayıları bir milyonu bulan beyaz sömürgecileri beş milyon renkli işçiyi madeni ve siyasal haklardan mahrum ederek aralarında duygulandırıcı bir kardeşlik ittifakı mühürlediler. Sonuçta,

---

31 Anderson da (2004: 7) radikal demokrat olarak tanımladığı Hobson'un Boer savaşı hakkında tiksinti ile yazdığını ifade eder.

elleri boş kalanlar sadece Boer Cumhuriyetlerindeki Zenciler de-
ğildi. Bir zamanlar İngiltere hükümetinin siyasal eşitlik tanıdığı
Cape Kolonisi'ndeki yerli halk da bazı haklardan mahrum edilmiş-
ti (Luxemburg, 1986: 319).

Yukarıdaki açıklamalarla tutarlı olarak İngilizlerin Boer Savaşı, Boerlerin ise, 1899-1902 İkinci Özgürlük Savaşı olarak tanımladığı savaş, coğrafyada İngiltere'nin egemenliği ile sonuçlanır.³² Bu duruma paralel olarak, savaş sonrasında coğrafyada gümrük birliğinden, ortak bir yerli politikasının oluşturulmasına, siyah emeğin kontrolü için getirilen düzenlemelere kadar birçok alanda önemli değişimler yaşanır. Öte yandan bu dönemde oluşturulan birçok yapı apartheid döneminin de omurgasını oluşturur (Louw, 2004: 10). Ancak ilerleyen bölümlerde de açıklanacağı üzere, apartheid dönemi, Güney Afrika'nın sosyal tarihine ilişkin tartışmalarda pozisyon alan kimi sosyal bilimcilerin vurguladığı üzere, ırk ayrımcılığının basit ve kurumsallaşmış/yasallaşmış bir formu olarak ortaya çıkmaz. Tersine, aşağıda aktarılacak uygulamaların omurgasını oluşturduğu apartheid, ülkedeki sermaye birikim sürecinin kimi içsel ve dışsal faktörler sonucu yaşadığı farklılaşmaya bağlı olarak, kapitalist gelişme sürecinde, ırk ve sermaye birikimi arasındaki ilişkilerin döneme uygun bir biçimde aldığı yeni bir form olarak ortaya çıkar.

Çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, İngiltere Boer savaşı öncesinde yoğun bir biçimde kölelik karşıtı söyle-

---

32 Boer savaşı İngiltere açısından beklendiği kadar kolay bir zafer olmaz. İngiliz ordusunun 448.000 kişiden oluşan gücüne karşı Boerler 70 bin kişi olsa da gerilla taktikleri kullanıyor olmaları, coğrafyayı iyi biliyor olmaları, savaşı bir özgürlük savaşı olarak lanse etmeleri gibi faktörlerin avantajlarından fazlasıyla faydalanırlar. Bununla birlikte İngiliz ordusu buna, çoğunluğu kadın ve çocuk olan ve aralarında siyahların da bulunduğu binlerce kişiyi toplama kamplarında tutarak yanıt verir. Söz konusu kamplarda yaklaşık 28 bin kişi açlık ve hastalıktan hayatını kaybeder. Bununla birlikte İngiliz ordusu yaklaşık 7 bin kayıp verir, yaklaşık 20 bin kişi de yaralanır. Afrikanerler ise yaklaşık 4 bin kayıp verir. Savaş İngiltere için umdu-
ğundan çok daha fazla maliyetli olur ve uzun sürer. Daha detaylı bilgiler için bkz. (Marx, 1998: 87)

me başvurur. Örneğin İngiltere Kolonyal Sekreteri Joseph Chamberlain savaş döneminde Britanya Parlamentosu'na Boerler karşısında elde edilecek “zaferin herkese eşit hukuk ve eşit özgürlük getireceği” taahhüdünde bulunur (Marx, 1998: 86). Aynı dönemlerde Boer cumhuriyetlerinden birisinin anayasasında ise, beyazlarla siyahlar arasında eşitliğe izin verilmeyeceği yönünde ifadeler bulunmakta, her iki Boer cumhuriyetinde de, siyahların toprak satın alması, pasaport tarzı belgelere sahip olmadan seyahat etmesi ve güneş battıktan sonra dışarıda dolaşmasına izin vermeyen düzenlemeler yer almaktadır (Luxemburg, 1986: 314-315).

İngiliz yöneticilerinin bu ve benzeri söylemleri, savaş öncesinde ve sırasında İngiltere'nin kullandığı anti-kolonyal ve anti-kölecî söyleme ikna olan siyah nüfusun genel olarak İngiltere'yi desteklemesine yol açar. O kadar ki, 1900 yılında Britanya orduları Pretoria'ya vardığında, siyahlar, bundan böyle ihtiyaçları olmayacağı düşüncesiyle pasolarını yakarlar (Marx, 1998: 88).

Boer Savaşı döneminde coğrafyadaki beyaz toplulukların “beyaz adam”ın savaşına siyah toplulukları sokmayacaklarına ilişkin taahhütlerine karşın her iki taraf da savaş boyunca siyah nüfustan, keşiflerde, emekçi olarak, hizmetçi olarak, fazlasıyla faydalanır. Savaş döneminde bahsi geçen alanlarda kullanılan siyah insan sayısı neredeyse 50.000'dir. Özellikle İngiltere ordusu büyük ölçüde, zaferin meyvelerinin paylaşılacağı umuduyla İngiltere saflarına katılan siyah nüfusa dayanır (Marx, 1998). Bir başka ifadeyle kapitalist sistemin iki farklı döneminde egemen olan iki gücün savaşı, Luxemburg'un da (1986: 314-315) ifade ettiği üzere, daha çok coğrafyadaki siyah nüfusun üzerinden süregider:

Boerlerle İngiliz hükümeti arasında yıllarca sürüp giden savaş, Zencilerin sırtından yürütülüyordu. İngiliz burjuvazisinin sadece görünümde üzerine gittiği Zenci sorunu, yani zencilerin kölelikten kurtarılması, İngiltere ile bu cumhuriyetler arasındaki anlaşma için gerekçe oluşturuyordu. Gerçekte, köylü ekonomisi ve büyük kapitalistlerin sömürgeci siyaseti arasında, Hottentotlar ve Kaffirler için, yani onların toprağı ve işgücü için rekabet vardı. Birbirleriyle

mücadele eden her iki tarafın amacı da tamamen aynıydı. Renklileri boyunduruk altına almak, kovmak ya da yok etmek, topraklarına el koyarak, sosyal örgütlenmelerini ortadan kaldırarak hizmet etmeye zorlamaktı. Sadece bunların sömürü yöntemleri kökten farklıydı. Boerler, ataerkil köylü ekonomisinin temellerinin oturduğu modası geçmiş köleliği küçük ölçekte devam ettirebilmek için mücadeleye ederken, İngiliz burjuvazisi, toprağın ve yerlilerin modern anlamda büyük ölçekte sömürülmesi hedefini temsil ediyordu.

Siyah nüfusun savaş sonrasına ilişkin özgürleşme beklentisi –elbette ki- gerçekleşmez. Tersine, savaş sonrasında kendisini liberal olarak tanımlayan İngiliz emperyalizminin yönetimi altında açığa çıkan en önemli gerçeklik yeni yapının beyazların birliği üzerinden tanımlanması olur (Marx, 1998). Bir başka ve daha açık bir ifadeyle beyazların üstünlüğü fikri, savaş sonrasında Boer ve İngiliz uzlaşmasının en önemli dayanak noktalarından birisini oluşturur (Marx, 1998: 91). Güney Afrika Yüksek komiseri Lord Milner'in 1903 tarihli Johannesburg Belediye Kongresi'nde yaptığı konuşmada sarf ettiği şu sözler bu konudaki önemli göstergelerden birisini oluşturur:

Beyaz adam yönetmeli çünkü o aşama kaydetmesi yüzyıllar alacak ve büyük ihtimalle önemli bir çoğunluğu herhangi bir aşama kaydedemeyecek siyah adamın çok çok üzerindedir. Neden beyaz adamın yönetmesi gerektiğine dair en önemli argümanlardan birisi bunun siyah adamı – onu dahi elde edebileceği şüpheli olan- bizim medeniyet seviyemize kadar değilse de şu anda içinde bulunduğu seviyeden çok daha yüksek bir seviyeye yükseltmede mümkün olan tek yol olmasıdır (Marks ve Trapido, 1987: 7).

Savaş sonrasında oluşan yeni yapıda siyahların konumunu ortaya koyan diğer gösterge ise savaştan sonraki ilk iki yıl içerisinde gerek eski İngiliz kolonilerinde gerekse eski Boer cumhuriyetlerinde siyah nüfusu belirli yerleşim alanlarında (rezerv) yaşamaya zorlayan yeni düzenlemelerin hayata geçirilmesidir (Marx, 1998: 93). Bu noktada bu tür düzenlemelerin Boer savaşından kısa bir süre önce başladığını belirtmekte fayda var. 1894 yılında İngiltere yönetimi altında Xhosa nüfusu ticari tarım yapılan büyük çiftliklerde çalışma-

ya zorlamak için çıkarılan, siyah nüfusun yaşadığı rezerv topraklarında komünal mülkiyet yerine bireysel mülkiyet sistemini getiren ve bu topraklarda yaşayanlara yeni vergiler yükleyen Glen Grey Yasası (Glen Grey Act) bu konudaki ilk adımlardan birisini oluşturur (Wolpe, 1995a: 72). Savaş sonrasında ise bu ve benzeri düzenlemeler bir yandan daha geniş bir uygulama alanına kavuşturulur diğer yandan daha sistematik hale getirilir.

Marks ve Trapido (1987: 6-7), başlangıçta Hollanda kökenli nüfusun tanımlanmasında Boer ifadesinin kullanılmasının da gösterdiği üzere erken dönemlerden bu yana güçlü olan sosyal Darwinizmin madenlerin keşfi ile birlikte daha da güçlendiğini, Boer savaşı döneminde en üst seviyelere vararak 20. yüzyıl boyunca kolonyal bir ideoloji haline geldiğini belirtir. Genel olarak kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerine özelde ise Güney Afrika'nın madencilğe dayalı kapitalist gelişme sürecine içkin olan bu olgu, bir yandan ilkel birikim ve şiddete dayanırken diğer yandan da Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin ırk ayrımcılığı ile paralel gelişmesinin meşruluk zeminini ifade eder (Marks ve Trapido, 1987: 8). Bu noktadan hareketle Güney Afrika'nın kapitalist gelişme süreci boyunca ortaya çıkan ırk ayrımcılığının, üretim ilişkilerinden ve bu ilişkilerin asli ögesi olan artı değer yaratımı ve sınıf çatışmalarından bağımsız olmadığı söylenebilir. Bu durumun Güney Afrika bağlamındaki en önemli göstergesi ise, yukarıda aktarılan olgularla birlikte Güney Afrika'da ortaya çıkan ve üretim tarzlarının kapitalist üretim ilişkilerine süreklilik sağlayacak şekilde eklemlenmesine, eşitsiz ve bileşik gelişmeye ve ilkel birikim öğelerine dayanan sosyal yapıdır. Bu yapının kurulmasında ise Boer savaşı öncesinde ve sonrasında ortaya çıkan çok sayıda gelişme, kurum ya da düzenleme önemli rol oynar.

Söz konusu gelişmelerden ilki, 1903 yılında Milner'in de önemli katkılarıyla, coğrafyadaki kolonileri bir araya getirmek amacıyla ve ilerleyen dönemlerde kurulması muhtemel bir merkezi devletin ilk adımı niteliği de taşıyan Koloniler Arası Konferans'tır. Söz konusu konferans, Boer cumhuriyetlerinde, yeni demiryolu hatları yapımı ya da var olanların birleştirilmesi, koloniler arasında gümrük birliği

oluşturulması, İngiliz mallarına tercihli tarife uygulanması gibi konularda bir dizi çalışma yürütür. Öte yandan konferansta alınan kararlar, coğrafyadaki demiryollarının mülkiyetinin Milner'in mülkiyetine geçmesi gibi bir amaca da hizmet eder (Louw, 2004: 13-17).

Coğrafyada faaliyette bulunan İngiliz sermayesi için en önemli meselelerden birisi madenlerde çalışacak ucuz işgücü teminidir. Siyah nüfusun kendi topraklarında geçimlik tarım yapıyor oluşu ise, bu konuda önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. İngiliz sermayesi bu zamana kadar Afrika kıtasının çeşitli bölgelerinden ya da başta Çin olmak üzere çeşitli bölgelerden coğrafyaya işçi getirerek bu sorunu çözmeye çalışmışsa da, söz konusu uygulamalar madencilik sermayesinin gereksinim duyduğu ucuz emek gücü ihtiyacının karşılanmasında yeterli olmaz. Kolonilerarası Konferans'ın asıl katkısı da bu alanda gerçekleşir.

Konferansın örgütlenmesinde oldukça önemli bir rol oynayan Lord Milner'in konferansın çalışma süresi boyunca gündeme getirdiği en önemli konu “yerli sorunu” olur. Söz konusu sorun konferansta iki boyutuyla ele alınır. Bunlardan birisi, siyahların kentsel alanlara göçünün önlenmesidir. Madencilik sermayesi açısından daha kritik olan ikincisi ise, siyahların madencilik sermayesinin gereksinim duyduğu ucuz işgücü temini konusunda nasıl kullanılacağıdır (Legassick, 1995: 46). Konferansta madenlerde ucuz emek gücü olarak çalıştırılacak siyah nüfusun yeterli olmadığı konusunda bir görüş birliği oluşur. Sorunun, coğrafyadaki bütün İngiltere kolonilerindeki yerli politikalarının ortaklaştırılması ve madencilik sermayesinin gereksinim duyduğu emek arzının garantiye alınması biçiminde çözmek üzere çalışmalar yapacak bir komisyon kurulması kararı alınır (Louw, 2004: 13). Kolonilerden ikişer, Rhodesia ve Basutoland bölgelerinden birer temsilcinin katılımıyla oluşan bu komisyon -Güney Afrika Yerli İşleri Komisyonu (South Africa Native Affairs Commission -SANAC-), ilerleyen dönemlerde siyah ve beyaz nüfusun ayrı topraklarda yaşaması, yerlilerin beyaz egemenliğini tehlikeye atacak şekilde toprak satın alma hakkının kısıtlanması, siyah ve beyaz nüfusun politik temsiliyetinin farklı kanallardan sağlanması,

rezerv sisteminin coğrafyadaki bütün kolonilerde ortaklaştırılması, paso sistemi gibi beyaz olmayan nüfuzunun denetim altına alınmasında oldukça önemli rol oynayan birçok alanda çalışmalar yürütür (Louw, 20024: 13; Legassick, 1995: 47; Marx, 1998: 93). Bu noktada SANAC'ın uygulamalarının, madencilik ve kentsel hizmet üretiminin siyah emek gücüne ihtiyaç duyuyor olması nedeniyle, siyah ve beyaz nüfusun birbirinden tamamen kopması değil daha çok gündelik hayatta beyaz nüfus ile teması minimum düzeyde tutulan siyah nüfusun, üretim süreçlerine ucuz işgücü olarak eklenmesi mantığına dayandığını belirtmek gerekiyor (Legassick, 1995: 48).

Güney Afrika'nın 20. yüzyıldaki toplumsal yapısı yukarıda aktarılan –ancak ilerleyen dönemlerde daha da ayrıntılandırılan– çerçevede belirlenir. Bu yöndeki politikaların en önemli mimarı ise, coğrafyada İngiliz hegemonyası altında kapitalist üretim ilişkilerinin sarsılmaz bir biçimde inşası hedefine odaklanan Milner ve ekibidir. Bu süreçte Milner ve ekibinin odaklandığı noktalardan ilki, Boer savaşı döneminde görece gerilemiş olan madencilik alanındaki birikim sürecinin yeniden yapılandırılması olur. İngiliz sermayedarlarının gözünde halen kırsal yapı olarak görülen Boer toplumunun modernize edilmesi ve siyah nüfusun pozisyonunun bu iki hedefi destekleyecek şekilde yeniden tanımlanması da bu süreci ifade eden temel özellikler olduğu söylenebilir. Bu yöndeki politikalar Milner ve ekibinin dilinde yükseltme (lift) ve taşma (overspill) olarak tanımlanır. Söz konusu söylemde yükseltme İngiliz toplumu dışında kalan yapıların modernleştirilmesi, taşma ise madencilik alanında ortaya çıkan birikim imkânlarının daha geniş bir 'modernleşme' projelerine doğru saçılması olarak ifade edilir (Louw, 2004: 11). Aşağıda ifade edilenler bu süreçte hayata geçirilen uygulamalardan bazılarıdır:

- İngiliz modelinden hareketle oluşturulan yerel hükümet ve şehir planlama sistemi, kent yönetimi modeli,
- Madencilik açısından önemli bir kent olan Johannesburg'un altyapısının geliştirilmesi,
- Nüfusun yüzde 60'ının beyaz olması gerektiğini düşünen Milner ve ekibinin girişimleri ile başta Johannesburg ol-

mak üzere bölgeye İngiltere’den nüfus göçünün teşvik edilmesi (Louw, 20024: 13-16),

- Oldukça egemen bir düşünce biçimi olan sosyal Darwinist bir söylemle iç içe giden ve özellikle İngiliz kültürünün yüceltilmesi söylemine yaslanan bu süreçte, beyaz nüfus için ücretsiz ilkokullar oluşturulması, İngilizce eğitimin teşvik edilmesine karşın Afrikaner (Boer) dilindeki eğitimin kısıtlanması, İngiltere’den öğretmenler getirilmesi, siyah çocuklar için ayrı okullar kurulması,
- Sürecin askeri açıdan güvenliğini sağlamak için, İngiliz polis teşkilatı örneğine yaslanan bir polis teşkilatı oluşturulması ve coğrafyada 25000 askerlik İngiliz garnizonunun kurulması (Louw, 20024: 14-16; Marx, 1998: 97),
- Görevi, yasal çerçeveyi liberalize ederek bir kapitalist gelişme süreci hazırlamak olan bir yasama konseyinin oluşturulması, İngiliz hukuk sisteminin kolonilere uygulanması, İngiliz polis teşkilatını örnek alan bir polis gücünün kurulması (Louw, 20024: 13),
- “Batılılaşmış” siyahlara oy kullanma ve parlamentoya beyaz temsilci seçme hakkının, kimi testlerden geçmek kaydıyla, verilmesi (Louw, 2004: 17).

1906’dan itibaren ise yukarıda aktarılanlar bir adım daha öteye gider. Söz konusu yıl, Milner’in yerini alan Lord Selbourne, İngiltere’nin Milner eliyle hayata geçirilen Güney Afrika politikalarında, bu politikaların özüne dokunmaksızın önemli bir değişim meydana getirir. Bu değişimin en önemli özelliği ise, Transvaal ve Orange River Koloni’de 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olan ve ilerleyen dönemlerde Louis Botha ve Jan Smuts gibi ünlü Boer politikacılarının kuracağı siyasi hareketler tarafından temsil edilecek olan kırsal aristokrasinin Güney Afrika’daki madencilik sermayesi ile ittifak yapmasını sağlamaktır (Louw, 2004: 21).

Yukarıda bahsi geçen ittifakın en önemli zemini ise, her iki sınıfın da üretim alanlarında ucuz ve siyah iş gücüne gereksinim duy-

masıdır. Bu durum aynı zamanda her iki gücün de siyahların ucuz emek gücü olarak rezervlerde tutulması üzerinde uzlaşısını da sağlar. Öte yandan bu iş birliği madencilik alanında uzmanlaşan İngiliz sermayesinin yanında, tarımsal alanda yoğunlaşan bir Afrikaner (Boer) sermaye sınıfı yaratılması yönündeki çabaları da beraberinde getirir. Örneğin İngiliz sermayesinin de desteği ile 1900’lü yılların başından itibaren daha çok Hollanda kökenli sermayenin var olduğu tarımsal üretim alanında mekanizasyon yönünde çalışmalar başlatılır (Louw, 2004: 20-22).

Tarımsal mekanizasyon Boer kırsal toplumlarının sosyal temellerinin sarsılmasında önemli bir rol oynar. Her şeyden önce kırsal bölgelerde yaşayan Afrikaner (Boer) nüfus önemli ölçüde kentlere göç etmeye başlar. Örneğin 1907 yılına gelindiğinde madencilikte çalışan iş gücünün yaklaşık %17,5’u Afrikaner’dir (Boer). Söz konusu rakam 1936 yılında ise yüzde 75’lere varır (Louw, 2004: 22). Böylesi bir ortamda siyah işgücüne düşen rol ise, yukarıda da ifade edildiği üzere, madenlerde ya da Boerlerin kapitalistleşmeye başlamış çiftliklerinde ucuz ve kalifiye olmayan işgücü olarak faaliyette bulunmaktır.

Yukarıda aktarılan dönemler, aynı zamanda, başta, Lionel Curtis’in çeşitli platformlarda sunduğu ve siyah nüfusun ayrımcılığa tabi tutulması gerektiği tezini savunan tebliği aracılığı ile olmak üzere, tecrit etmeye dönük ayrımcılık (segregation) ifadesinin telaffuz edilmeye başlandığı bir zaman dilimini ifade eder. SANAC’ın dile getirdikleri de dâhil, bu konudaki tartışmalarda işlenen asli fikir ise süregiden ayrımcılık politikalarının daha da ayrıntılandırılması ve yasal bir çerçeveye kavuşturulmasına ek olarak Güney Afrika’da uygulanacak modelin Hindistan ve Avustralya’daki kolonyal modellerin birleşimi (amalgam) olması gerektiği yönündedir (Legassick, 1995: 50). Söz konusu tartışmada vurgulanan bir başka nokta da coğrafi olarak ayrı (kolonyal) devletlere bölünmüş olmanın demiryollarının gelişimi/koordinasyonu, ortak mali politikaların uygulanması gibi alanlarda zorluklar yaratıyor oluşunun yanında beyaz üstünlüğünü tehlikeye atıyor oluşudur. Bu ve benzeri sorunların çözü-

mü ise ancak bir tür federal birlik ile olabilecek, aksi yönde beyaz üstünlüğü kurulamayacaktır (Marx, 1998: 93).

Kuşkusuz yukarıda aktarılan tartışmalar ve bu tartışmaların ana noktalarını oluşturan beyaz üstünlüğünün kurulması, bu üstünlüğün hem İngiliz hem de Hollandalı nüfus açısından meşruiyetinin olduğu varsayımından hareket eder. Kaldı ki, kurulacak bir birlik her iki taraf açısından da önemlidir. İngiliz tarafı için birlik, coğrafyadaki sermaye birikiminin en önemli koşullarından birisini yaratmak anlamına gelmektedir. Coğrafyada bulunan Afrikaner (Boer) topluluk açısından ise, kısa bir süre öncesine kadar karşı çıkılan birlik fikri, verili koşullarda coğrafyada yaşayan Afrikaner nüfusun bir araya getirilebilmesi açısından önemli bir adım anlamına gelecektir (Marx, 1998: 94).

Yukarıda aktarılan süreç Britanya Parlamentosu'nun 1910 yılında Birlik Yasası çıkarmasıyla mantıki sonucuna ulaşır. İngiliz devlet yapısından esinlenen Güney Afrika Birliği'nin kuruluşunu ilan eden bu yasa ile birlikte, en önemli temellerinden birisi, beyaz egemenliğine dayalı ırk ayrımcılığı olan merkezi bir devlet kurulmuş olur (Marx, 1998: 95). Öte yandan, Güney Afrika Birliği'nin kurulması ile birlikte her koloni devletin kendi yasalarına sahip olması dolayısıyla bölgeden bölgeye farklılık gösteren önceki dönemlerden farklı olarak, bu zamana kadar aktarılan ırksal ilişkiler merkezi bir devlet tarafından uygulanan politikalar haline gelir (Beinart ve Dubow, 1995).

İlerleyen dönemlerde bu durumu otaya koyan çok sayıda yasal düzenleme yapılır. 1913 yılında çıkarılan, ülke çapındaki toprakları ırk temelinde bölen ve siyahlara toprak satın alma kısıtlaması getiren Yerli Arazi Yasası; 1923 yılında çıkarılan ve kentsel toprakları ırk temelinde ayrıma tabii tutan Yerliler Yasası; 1936 yılında siyah nüfusun oy hakkının kalan kısmını da kaldıran Yerli Temsil Yasası bu yasalardan bazılarıdır. Söz konusu yasalarla, farklı ırklar arasındaki cinsel ilişkilerden, kiliseler de dâhil, mekânlara, mesleki kalifikasyondan eğitim sistemine, ülkedeki tarım topraklarına kadar birçok alan ırk temelinde tanımlanır (Marx, 1998: 95).

Bu noktada, Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinde ortaya çıksa da bugünkü sosyal gerçekliğine ka-

dar uzanan ırk ayrımcılığının, sadece ve kendiliğinden bir ideoloji olarak ortaya çıkmadığını, sınıflar arası ve sınıf içi çatışmaları da kapsar biçimde sermaye birikim süreciyle doğrudan ilişkili olduğunu belirtmek gerekiyor. Bu süreçte hukukun merkezi bir rol oynadığının altını çizen Wolpe de, siyah ya da beyaz olmak gibi özgül kategorilerin tek bir kaynağa indirgenemeyeceğini, farklılaştırılmış olmakla birlikte sosyal formasyonun birbiri ile bağlantılı olan ekonomik, politik ve ideolojik alanlarında süregiden sınıf mücadelelerinin ve çatışmaların bir sonucu olarak görülmesi gerektiğini ifade eder (Wolpe, 1980: 11).

Yukarıda bahsedilen bütün bu düzenlemelerin ülkenin kapitalist gelişme süreci açısından en önemli sonucu ise aşağıda değinilecek olan ve üretim tarzlarının eklemelenmesi açısından oldukça kritik bir olgu olan göçmen emeği sistemi olur (Beinart ve Dubow, 1995: 4). Bu durumda yukarıda bahsedilen 1913 tarihli Yerli Arazi Yasası'nın özel bir önemi olduğunu belirtmek gerekiyor. Şöyle ki: 1913 yılında çıkarılan ve 1894 yılında çıkarılan Glen Grey Yasası'nın daha da ayrıntılandırılmış versiyonu olan bu yasanın en önemli özelliği coğrafyadaki belirli toprakları –yüzde 7,3- siyah (African) rezervleri olarak tanımlaması ve siyah nüfusun rezervler³³ dışında toprak satın almasını yasaklamasıdır. Beyaz nüfusun rezerv alanlarından toprak satın alması ya da işgal etmesini de yasaklayan yasanın en önemli etkisi ise (Wolpe, 1995a: 71) siyah erkek işgücünün, başta madencilik ve tarım alanlarında olmak üzere, göçmen işçilik sistemine dahil olmasıdır (Masondo, 2007: 72). Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için göçmen işçilik sistemine kısaca değinmekte fayda var.

---

33 1948 yılı sonrasında uygulamaya konacak olan apartheid politikalarında ismi 'homeland' olarak değiştirilecek olan ve sermaye birikimi sürecinin apartheid döneminde ulaştığı düzeye uygun olarak yeniden yapılandırılacak olan rezervlerin, ırk ayrımcılığının apartheid öncesi döneminde uygulamaya konan ve 'segregation' ifadesiyle anılan dönemi tanımlayan en önemli özellik olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle rezerv uygulaması, daha çok parçalanma/ayrışma anlamında kullanılan apartheid kelimesinden farklı olarak siyah nüfusun tecrit edilerek ayrımcılığa tabii tutulmasını ifade eder.

Güney Afrika emek tarihi alanında yaptığı çalışmalarıyla bilinen Luli Callinicos göçmen işçilik sistemini Afrika kıtasının farklı bölgelerindeki evlerinden uzaktaki madenlere (ya da çiftliklere) çalışmaya giden, belirli bir dönem çalıştıktan sonra rezervlerde kendilerine ait topraklardaki kırsal üretimlerine geri dönen işçilerden oluşan sistem olarak tanımlar (Callinicos, 1995a: 94). Göçmen işçilik sisteminin madenlerin keşfinden önce de var olduğunu, hatta madenlerin keşfinden önce coğrafyaya Hindistan gibi bölgelerden çiftliklerde çalışmak üzere çok sayıda işçi getirildiğini, bunların bir kısmının evlerine dönse de bir kısmının Güney Afrika'da kaldığını ifade eden Callinicos, madenlerin keşfi ile birlikte çoğunluğu çiftçi olan çok sayıda siyahın göçmen işçilik sistemine dâhil olduğunu ifade eder. Rezervlerde yaşayan siyah nüfusun başlangıçta madenlerde çalışmaya çok gönüllü olmadığını, bu nedenle sistemin daha çok devletin toprak üzerine koyduğu vergileri ödeyebilmek için ücretlerine ihtiyaç duyulan bekâr ve genç erkeklerin, şeflerin zorlamasıyla madenlerde çalışmaya zorlanması biçiminde işlediğini vurgulayan Callinicos; zaman içerisinde, rezerv topraklarının, getirilen sınırlamalar nedeniyle yetersiz hale gelmesinden ya da devletin vergileri arttırmasından dolayı daha çok siyahın madenlere gitmek zorunda kaldığını ifade eder (Callinicos, 1995a: 94-95).

Başlangıçta madencilik sermayesi işgücü arzının istikrarsız olmasına yol açtığı gerekçesiyle göçmen emeği sistemine sıcak bakmaz. Bu nedenle madencilik sermayesinin başlangıçtaki tercihi siyah çiftçilerin topraklarını tamamıyla terk etmesi biçiminde olursa da, 1894 yılında çıkarılan Glen Grey yasası ile denenen bu sistem, kısa süre sonra terk edilir. Bu durumun en önemli nedeni ise, madenlerde çalışacak iş gücünün göçmen olması durumunda, madencilik sermayesinin, emek gücünün yeniden üretim maliyetlerine katılmak zorunda kalmayacak oluşudur (Callinicos, 1995a: 97). Dolayısıyla mevsimlik ya da sezonluk, işi bitince evlerine geri dönen, asli yaşam alanlarında (rezervlerde) tarımsal üretim araçlarına sahip olan göçmen ve geçici işgücüne dayanan bu sistem, madencilik sermayesinin elde ettiği artı değerın artmasında oldukça önemli rol oynar

(Wolpe, 1995a: 69-70). Buradaki en önemli araç ise, madenlerde geçici olarak çalışan bu siyah işgücünün kendi rezerv topraklarında sahip olduğu üretim araçlarıdır. Bir başka ifade ile siyah nüfusun belirli bir süre için madenlerde çalışmaya gitmesi ve çalışmasının ardından evine dönerek tarımsal üretim yapmaya devam etmesi, maden işçisinin emeğinin yeniden üretim maliyetlerinin bu tarımsal faaliyetler sonucunda ya da ailesi tarafından karşılanması/üstlenilmesi anlamına gelir (Wolpe, 1995a: 69; Callinicos, 1995a: 97).³⁴

Rezerv topraklarında yer alan ve madene giden işçinin, çocuk/yaşlı bakımı, tarımsal üretimin sürdürülmesi gibi geride kalan işlerini ya da işçinin, örneğin, madenden hastalanarak dönmesi sonrasında bakımını üstlenen geniş aile madencilikte çalışan ucuz ve siyah işgücü açısından bir nevi sosyal güvenlik sistemi işlevi de görür (Wolpe, 1995a: 70). Böylesi bir sistemin, emeğin yeniden üretim maliyetlerini sermayenin üzerinden alarak rezervlerden madenlere gelen işçinin yeniden üretim maliyetlerini azaltarak -mutlak- artı değeri arttıran özelliği ise bu sistemi madencilik sermayesi açısından oldukça cazip kılar. Güney Afrika Madenciler Odası'nın madenlerde çalışan kalifiye olmayan siyah işçilerin işlerinin bitmesinin ardından, rezervlerine dönmelerinin teşvik edilmesi gerektiği, aksi takdirde, madencilerin artan ihtiyaçları ile birlikte Witwatersrand'de kalıcı olacakları yönündeki açıklaması yukarıda aktarılanları doğrular niteliktedir (Wolpe, 1995a: 70).

Siyah nüfusun şehirlere kalıcı olarak göç etmesinin önünde engel olmak suretiyle, madencilik sermayesinin ucuz iş gücü ihtiyacının karşılanmasına hizmet eden bu sistem, tarımda yaşanan kapitalleşme sürecinin sonucunda işçileşmiş olan yoksul beyazları, da-

---

34 Gentle'ın da (2007: 132) vurguladığı üzere, ezerv uygulaması Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinde sadece ırk ayrımcılığının değil patriyarkanın da önemli bir rol oynadığını gösterir niteliktedir. Bu durumun en önemli nedeni ise, madenlerde çalışmaya gidenlerin erkek işçiler olmasına paralel olarak, işçinin emeğinin yeniden üretiminde önemli rol oynayan tarımsal üretim, çocuk bakımı, madende hastalanan erkek işçinin geri döndüğündeki bakımı gibi işlerin kadınlar tarafından üstleniliyor oluşudur.

ha ucuza çalışmaya razı olan siyah işgücünün rekabetinden koruması nedeniyle beyaz işçi sınıfı tarafından da desteklenir (Marks ve Trapido, 1987: 8). Bu durum ise, işçi sınıfının ırk temelinde bölünmesine hizmet ettiği ölçüde daha kolay kontrol edilebilir bir kütle olarak kalmasında oldukça önemli bir rol oynar. Örneğin Birinci Dünya Savaşı döneminde İngiltere kökenli işçi sınıfının çoğunluğu savaşa katıldığından, madenlerde çalışan Afrikaner (Boer) işçi sayısında önemli bir artış meydana gelir. Öte yandan savaş sonrası döneminin koşulları nedeniyle, madencilik alanındaki kar oranlarında önemli bir düşüş söz konusu olur. Madenciler Odası aynı dönemlerde beyaz yarı –kalifiye işçiler yerine siyah göçmen işçileri çalıştırma eğilimine girer. Bunun üzerine Güney Afrika emek hareketi tarihine Rand İsyanı (Rand Revolt) olarak geçen maden işçileri eylemi başlar. Dönemin (Jan Smuth başkanlığındaki) hükümeti ayaklanmayı Mart 1922 tarihinde hava kuvvetlerinin ve 7000 kişilik ordu gücü yardımıyla bastırma yoluna gider. İşçilerin de silahlandığı dört gün süren bu çatışmalarda 220 işçi hayatını kaybeder (Marx, 1998: 99). Bütün bu gelişmeler, Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin, işçi sınıfı içerisinde de ırk temelinde çatışmalar yarattığını gösterir niteliktedir ki, ilerleyen dönemlerde bu tür çatışmanın sermaye sınıfı içerisinde de çıkacağını vurgulamakta fayda var.

Göçmen emeği sisteminin siyah işçi sınıfının yaşadığı rezervlerde var olan kapitalizm öncesi yapıların korunması anlamına gelen yukarıdaki uygulamalarının, madenlerin kurulu bulunduğu yerleşim bölgelerindeki tamamlayıcı karşılığı ise çalışma kampları sistemi olur (compound system) (Beinart, 1995: 178). Madenlerin ilk keşfedildiği dönemlerde de uygulanmakla birlikte, bahsi geçen dönemde daha sistemli hale getirilen bu yapı, madenlerde çalışmak üzere rezerv bölgelerinden göç eden göçmen işçilerin, çalışma dönemleri boyunca, madenlerin yakınına inşa edilen barakalarda toplu olarak konaklamasına dayanır.

Genel olarak ışıksız ve penceresiz olan, genelde sadece mekânın ortasına yakılan bir kömür yığını ile ısıtılan, tuvalet, yıkanma, te-

mizlik benzeri ihtiyaçlar için yer ayrılmamış olan bu sistem içerisinde yer alan her bir barakada, çoğu zaman 20 ile 50 arasında işçi konaklar. İşçilerin çoğu zaman beton üzerinde uyuduğu, özel eşyaları için ayrı alanlarının bulunmadığı, dolayısıyla sıklıkla hırsızlık ve benzeri sorunlarla karşılaştığı, farklı kabilelerden gelen işçiler arasında çatışmaların yaşanabildiği bu yaşam alanlarında, kamp yöneticisi (compound manager), kamp yönetici yardımcısı (induna), kamp polisi (compound policeman), oda sorumluları (the sibunda) gibi statüler de bulunur. Söz konusu statülerin en önemli fonksiyonu ise, kamplarda bulunan işçilerin birbirleri ile ya da çalıştıkları şirket ile sorun yaşamalarının önüne geçmek suretiyle denetim altında tutulmasıdır.

İşçilerin başta dayak olmak üzere cezalandırılması ya da benzer şiddete maruz bırakılmaları ise, çalışma kamplarında işçileri kontrol altında tutmak için sıklıkla kullanılan bir başka yöntemdir. Aynı amaçla başvurulan bir başka yöntem ise, kamplarda kalan işçilerin likör tüketimini teşvik etmek olur ki, ilerleyen dönemlerde kimi maden sahipleri likör sektörüne de yatırım yapmaya başlar (Callinicos, 1995b: 102).

Buraya kadar aktarılanların da gösterdiği üzere, coğrafyada madenciliğe dayalı birikim sürecinin hızlanması ırk ayrımcılığını da içeren ancak sadece bununla sınırlı kalmayan bir şiddetle paralel gider. Örneğin sadece 1903 yılında yüzde 59’u kamplardaki kalabalık, ani hava değişimi ve benzeri nedenlerle ortaya çıkan menenjit ve zatürree; yüzde 11’i kötü beslenmeden dolayı ortaya çıkan bağırsak enfeksiyonu; kalan kısmı da iş kazası, vitamin eksikliği, tüberküloz nedeniyle olmak üzere 5022 siyah işçi hayatını kaybeder. 1911 yılında ise her bin işçinin 67’den daha fazlası zatürree nedeniyle hayatını kaybeder (Callinicos, 1995b: 107).

Kuşkusuz yukarıda aktarılan sistemin srekliiliğinin garanti altına alınmasında rol oynayan en önemli faktör, madenlere ya da büyük tarım çiftliklerine göçmen işçi olarak gitmek zorunda kalmakla birlikte, topraksız olmayan, dolayısıyla emek gücünün yeniden üretimini sağlayacak olanaklara sahip bir nüfustur. Bu durumun en

önemli nedeni ise, rezervlerde topraksız kalan ailelerin bireylerinin tamamıyla kente göç etmek zorunda kalarak daha yüksek bir yenden üretim maliyeti ortaya çıkaracak oluşudur. Bu ise rezervlerdeki üretimin emek gücünün yeniden üretimini sağlayacak düzeyde yüksek; ancak, gelir elde etmek üzere madenlerde geçici olarak çalışmaya ‘teşvik edecek’ derecede de düşük olmasını gerektirir (Wolpe, 1995a: 72). Bu durum, başta madencilik alanında yoğunlaşmış olan olmak üzere, coğrafyada faaliyette bulunan sermaye sınıfının, siyah nüfusun yaşadığı rezervlerdeki kapitalizm öncesi toplumsal formasyonların korunmasına neden ihtiyaç duyduğunu de açıklar niteliktedir. Benzer bir noktaya Michael Burawoy de vurgu yapar. Kapitalizm öncesi üretim tarzının kapitalizmin gelişmesi ile otomatikman çözülmediğini, daha çok, egemen olan kapitalist üretim tarzının ihtiyaçları ile uyum içerisinde yeniden yapılandırıldığının altını çizen Burawoy, güney ve orta Afrika’nın tarihinin, devlet tarafından yönetilen bir süreç olarak kapitalizm öncesi üretim tarzlarının muhafaza edilmesini gösterdiğini ifade eder (Burawoy, 1985: 216).

Bu noktada altı çizilmesi gereken bir başka olgu da yukarıda aktarılan sürecin zaman içerisinde Hollanda kökenli sermayenin yoğunlaştığı ve kapitalist tarım yöntemlerinin kullanıldığı büyük çiftlikler de dâhil olmak üzere birçok alana yayılmış olmasıdır. Bir başka ifadeyle göçmen emeği ve rezerv sistemi Güney Afrika’nın kapitalist gelişme sürecinde temel rol oynayan her sektörde emeğin yeniden üretim maliyetlerini düşürmek yoluyla artı değer üretiminin bir aracı olur. Ancak bu durum göçmen emeği ve rezerv sisteminden en büyük faydayı sağlayan kesimin Güney Afrika’nın kapitalist gelişme sürecinin –bugün de- en önemli alanı olan madencilik sermayesi olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu durum aşağıdaki tabloda da gösterilmektedir.

Tablo 1: Madencilikte, Özel Sanayide,
Güney Afrika Demiryolları ve Limanlarında Afrikalı İstihdamı

Yıl	Madencilik	Özel sanayi	Demiryolları Limanlar
1910	255.594	?*	24.631**
1915	240.397	35.065	29.130**
1918	255.897	51.870	37.218**
1919	250.953	?	29.286
1920	265.540	?	32.104
1925	266.912	71.858	34.620
1930	312.123	69.895	25.415
1935	355.563	89.613	16.497
1940	444.242	130.597	45.413

Kaynak: Wolpe, 1995a: 74

* Soru işaretleri orijinal kayakta kullanılmıştır.

** Rakamlar, bahsi geçen her yılda sayıları yaklaşık 6.000'e varan melez ve Asyalı işçileri de içeriyor.

Tablo, 1910-1940 yılları arasında madencilikte, özel sanayide, demiryollarında ve limanlarda istihdam edilmek üzere rezervlerden, Madenciler Odası ya da bu kurumun işe alma büroları³⁵ tarafından, Güney Afrika sınırlarının içindeki ya da dışındaki rezervlerden (kapsanan yıllarda yüzde 50'den daha fazla), iş bittikten sonra geri dönmek şartıyla işe alınan siyah nüfusu gösteriyor. Tabloda dikkat çeken noktalardan ilki, madencilik sektöründe, Güney Afrika Birliği'nin kurulduğu ilk yıllar (1910-1915) ve bütün sektörlerde Birinci Dünya Savaşı sonrasına gelen yıllar hariç, tablonun kapsadığı dönemin başından sonuna, rezervlerden istidam edilen göçmen işçi sa-

35 Madenciler Odası birisi 1896 –Witwatersrand Native Labour Association- diğeri de –Native Recruiting Corporation- 1912 yılında olmak üzere iki adet işe alma bürosu kurar (Johnstone, 1995: 117). Bu anlamda Güney Afrika'daki madencilik sektörünün günümüz Türkiye'sinde de tartışılan bir konu olan özel istihdam bürolarının oldukça erken bir dönemde kurulmasına hizmet ettiği de söylenebilir.

yısının önemli bir artış göstermiş olmasıdır. Tabloda 1930'lu yıllarda madencilik sektörünün dışındaki sektörlerde göçmen emeği istihdamının azaldığı görülmekteyse de bu durum genel eğilimi, yani tablonun kapsadığı zaman süresince rezervlerden istihdam edilen göçmen işçi sayısının artması eğilimini değiştirmemektedir. Öte yandan bahsi geçen yıllarda madencilik sektörünün istihdamında önceki yıllara kıyasla sert bir artış yaşandığı dikkat çekmektedir. Tabloda dikkat çeken ikinci nokta ise, rezervlerden çekilen göçmen emek gücünden sadece madencilik sektörünün faydalanmıyor oluşuyla birlikte madencilik sektörünün diğer sektörlerle kıyasla göçmen emeği sistemine daha fazla yaslanıyor oluşudur. Bütün bunlar göstermektedir ki, Güney Afrika'nın sanayileşmesinin erken dönemlerinde, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin sürdürüldüğü rezerv ekonomileri, kapitalist üretimdeki istihdamın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Buradan hareketle, ayrımcılık politikasının, ucuz emek gücünü garanti altına almak için kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin sürekliliğini ve sosyal yapısını sürdürme amacı güttüğü söylenebilir (Wolpe, 1995a: 73-74).³⁶

Bütün bu süreçten memnuniyet duyan bir başka toplumsal kesim de rezervlerdeki geleneksel otoritelerini yeniden tesis etmeye çalışan siyah şeflerdir. Bu durum göçmen emeği sistemini oluşturan toplumsal kesimlerin sistemin sürekliliğini garanti altına almak için rezerv topraklarındaki kabile şeflerinin otoritelerini tanınması anlamına da gelir. Bir başka ifadeyle söz konusu dönemde şeflik sistemi de göçmen emeği sisteminin bir parçası haline getirilerek (Beinart, 1995: 178; Marks ve Trapido, 1987: 8) bu döngüye eklenmiştir olur. Şöyle ki: 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Güney Afri-

---

36 Burada kapitalist olan ve olmayan üretim tarzları arasındaki ilişkiyi (benzer şekilde farklı ırklar arasındaki ilişkileri) modern-geleneksel, gelişmiş-azgelişmiş, merkez-çevre gibi kavramsallaştırmalarla anlamaya çalışan Modernleşme Kuramı'nın ya da azgelişmişlik yazınının vurgularından farklı olarak iki üretim tarzı (kapitalist-prekapitalist) arasında, çelişkileri de içeren diyalektik/karşılıklı bir ilişkiye vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla bu yapılar birbirine dışsallaştırılmamaktadır.

ka'da yaşıyan kırsal toplulukların çoğu basit kendine yeterli ekonomiler olmaktan çıkıp daha karmaşık toplumsal formasyonlar haline gelir. Bu dönemde geçmişten bu yana gerçekleştirilen kolektif üretim geleneği devam etse de toprakta özel mülkiyetin ortaya çıkmasına yol açan kimi gelişmeler de yaşanmaya başlanır. Bununla birlikte şeflere dayalı iş bölümünün devamı halen bu toplulukların temel karakteristiği olmaya devam eder.

Tarımsal üretim, çalışma partileri, sığır bakımı, avlanma ve savunma gibi işlerin ana toplumsal faaliyetleri oluşturduğu bu yapılar da, söz konusu faaliyetler, tüketim, dağıtım ve değişim ilişkileri açısından önemli sonuçlar yaratır. Bütün bu mekanizma içerisinde şefler, üretimin, başlık parasının ve evliliğin kontrolünde önemli bir fonksiyon üstlenerek köy hayatının sürekliliğini garanti altına alma işlevi görür. Öte yandan şefler köyde yaşıyanların ürünlerinin bir kısmına haraç biçiminde el koymak ve sığırların kontrolü gibi yollarla önemli bir artık elde etme imkânına sahiplerdir. Her ne kadar elde edilen artığın bir kısmı köydeki ihtiyaç sahiplerine ya da yaşlılara dağıtılsa da (Marks ve Athmore, 1980: 10), özellikle sığırların, sığır biçiminde başlık paralarının ödendiği evliliklerin ve nüfusun kontrolü, şeflerin elde ettiği artığın artmasında önemli rol oynar (Marks ve Athmore, 1980: 10).

Kimi topluluklarda ise, zenginlerden fakirlere sığır biçiminde açılan krediler aracılığıyla himayeci ilişkiler kurulur. Bu durum aynı zamanda ödünç alandan ödünç verene sığır sürüsü ya da emek formunda artık aktarılması anlamına gelir. Rezerv topraklarındaki eşitsiz mülkiyet ilişkilerinin de bir göstergesi niteliğinde olan bütün bu ilişkiler bir yandan şeflerin sermaye biriktirmesinde önemli rol oynarken diğer yandan da rezerv topraklarındaki komünal yapının zaman içerisinde ortadan kalkmasında, en azından zayıflamasına yol açar (Marks ve Athmore, 1980: 11). Tüm bunlara ek olarak ve daha önce de vurgulandığı üzere, şefler göçmen emeğin kontrolünde de oldukça önemli bir rol oynarlar. Bu durumun nedeni ise, devletin rezerv toprakları üzerine koyduğu vergilerin ödenmesinde göçmen işçi olarak çalıştıktan sonra köyüne geri dönen işçinin kazandığı ücret-

tin önemli olmasıdır (Beinart, 1995: 180). Bütün bunlar şeflerin bir yandan toprak üzerindeki ortak kullanım hakkını korurken diğer yandan da bu yapı içerisinde kendi servet birikimlerini arttıracak yollar yaratma çabalarına girişmesine yol açar (Beinart, 1995: 183). Yukarıda aktarılanlar, söz konusu dönemde ve sonraki dönemlerde siyahların geleneklerini, hatta şeflerin otoritelerini kabul eden ya da kimi toprakları kırsal siyah topluluklara bırakan yasaların çıkarılma gerekçelerini de açıklar niteliktedir (Wolpe, 1995a: 70).

Sürecin zaman içinde vardığı nokta ise rezerv topraklarının başta şefler olmak üzere siyah ellerde toplanması olur (Wolpe, 1995a: 71). Bir başka ifadeyle, coğrafyada yaşanan kapitalist gelişme, rezerv ekonomileri içerisinde eşitsiz ilişkilerin doğmasına, bu ise rezerv topraklarında yaşayan köylülerin emeğin yeniden üretimini sağlayacak derecede üretim yapamaz hale gelmesine yol açar (Wolpe, 1995a). Rezervlerin, başta madencilik sermayesi olmak üzere, sermaye için fonksiyonlarını yerine getirmesine engel olmaya başlaması anlamına gelen bu durum ise (Wolpe, 1995a: 76) rezervlerde yaşayan ve bu süreçte topraklarını da kaybetmeye başlayan siyah nüfusun, özellikle 1930'lu yıllar boyunca, kırdan kente göç etmesi ne ve kentlerde yerleşimci konumuna gelmesi anlamına gelir. Bu durum Yerli Ekonomik Komisyonu'nun 1930-1932 yıllarını kapsayan raporunda da dile getirilir. Söz konusu raporda, rezervlerdeki aşırı derecede düşük verimlilik, yetersiz beslenme, erozyon nedeniyle aşırı derecede toprak kaybı gibi noktaların yanında, rezervlerde yaşayan ailelerin üçte birinin ekilebilir toprak sahibi olmadığı ve rezerv topraklarında görülen büyük eşitsizlikler vurgulanır (Wolpe, 1995a: 75).

İlerleyen dönemlerde bu eğilimin engellenerek rezervlerin yeniden işlevsel kılınması için bir dizi önlem alınır. Örneğin 1936 yılında rezerv topraklarını %7,3'ten yaklaşık %13'e kadar genişleten bir yasa çıkarılır (Native Trust and Land Act). Aynı dönemlerde rezerv topraklarında üretimin yeniden tesis edilmesini amaçlayan, ağaç kesiminin yasaklanmasından, hayvanların ıskartaya çıkarılmasına kadar bir dizi yasaklama getiren, hayvan otlatmak ve ekim

amaçlı kullanılan topraklara dair düzenlemeleri de kapsayan bir iyileştirme planı devreye sokulur. Ancak hane başına düşen toprağın iyiden iyiye küçüldüğü, nüfus baskısının arttığı, üretken erkek nüfusun daha yüksek oranlarda göçmen işçi olarak madenlerde çalışmaya gittiği, daha çok geleneksel tarım yöntemlerinin kullanıldığı bir ortamda (Wolpe, 1995a: 75) bu önlemler başarıya ulaşmaz.

Öte yandan 1930'lu yıllar Güney Afrika'da madenciliğin dışındaki alanlarda da sermaye birikiminin hızlandığı bir zaman dilimini ifade eder. 1920'li yıllardan itibaren iktidara gelen Boer politikacıları, İngiliz sermayesinin birikim olanaklarının sürekliliğinin sağlanmasında gereksinim duyulan politikaları uygulamaktan geri kalmamakla birlikte, başta bu dönemde kurulan, Elektrik Arz Komisyonu (The Electricity Supply Commission -ESCOM-), Demir Çelik Şirketi (the Iron and Steel Corporation -ISCOR-, Sanayi Kalkınma Şirketi (the Industrial Development Corporation -IDC-) gibi şirketler olmak üzere, kamu iktisadi teşekkülleri aracılığıyla, Afrikaner sermayenin birikim imkânlarının geliştirilmesi için önemli girişimlerde bulunur (Marx, 1998: 100). Bu politikaların, Büyük Buhran döneminde uygulanan ve Afrikaner kökenli sermayenin birikim imkânlarının genişlemesinde önemli rol oynayan korumacılık politikalarıyla birleşmesi ise Güney Afrika'nın üretken sermayeye dayalı birikim sürecinin ilk adımlarını ifade eder. Bu ise, bu zamana kadar siyah işgücünün yeniden üretim maliyetlerini, göçmen emeği ve rezerv sistemi aracılığıyla düşürebilse de artık böyle bir imkâna sahip olmayan bir sistemin, kırsal yapıların çözülmeye yüz tuttuğu bir ortamda, siyah nüfusun madenlere ek olarak yeni gelişen alanlarda da ucuz işgücü olarak kullanılmasını garanti altına alacak yeni bir düzenlemeler bütünü olarak apartheid politikaları ile yer değiştirmesi anlamına gelir (Wolpe, 1995a: 67-68; Beinart ve Dubow, 1995: 13).

Bölüm III

Apartheid Dönemi: Sermaye Birikiminde ve Irk İlişkilerinde Değişen Yapı Değişen Aktörler

Ticaret Sermayesine Dayalı Birikim Sürecinden Sanayi Sermayesine Dayalı Birikim Sürecine Geçiş ve Apartheidin İnşası

Sampie Terreblanche ve Nicoli Nattrass, Güney Afrika Birliği'nin kuruluşundan 1990'lara kadar olan süreci 7 alt döneme ayırarak inceler:

- 1910-1922 yılları arası, İngiliz egemenliğinin kurumsal ve ideolojik kuruluşu,
- 1922-1933 yılları arası, özellikle tarımda önemli bir birikim imkânı elde eden Afrikaner sermayenin yükselişine paralel olarak ortaya çıkan korumacılık talebi,³⁷
- 1933-1948 yılları arası, İngiliz kökenli sermayenin egemenliğini yeniden tesis ettiği ve görece başarılı olduğu dönem,
- 1948-1960 yılları arası, Afrikaner sermayenin yeniden yük selişe geçtiği ve apartheidin kurumsallaştırıldığı dönem,
- 1960-1973 yılları arası, apartheid ideolojisinin, özellikle Afrikaner sermayenin birikim olanaklarının güçlenmesiyle birlikte daha da derinleştiği, büyüme ve sanayileşmeye ek

---

37 Terreblanche ve Nattrass (1995) bu durumu 'ekonomik milliyetçilik' olarak tanımlıyorlar. Öte yandan yazarlar, bu dönemde daha ucuza çalışmaya razı olan siyah işgücünün rekabetinden çekinen beyaz işçi sınıfı ile Afrikaner sermayenin bir nevi bir beyaz refah devleti kurma çabalarının yoğunlaştığı bir dönem olduğunu belirtir.

olarak siyah nüfus arasındaki kentleşme eğilimlerinin hızlandığı dönem,

- 1973-1984 yılları arası, artık iyiden iyiye kurumsallaşmış olan apartheidin, ırk ayrımcılığına dayalı sermaye birikimi sürecinin yapısal sınırlarına gelmiş olması ve yükselen apartheid karşıtı mücadele nedeniyle, sürdürülmesinin mümkün olmadığına anlaşıldığı bir zaman dilimi (Terreblanche ve Nattrass, 1995: 191).

Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini Poulantzas'ın geliştirdiği sermaye fraksiyonları arasındaki çatışmalardan hareketle açıklamaya çalışan yaklaşımlar da benzer bir dönemlendirme yapar (Davies vd., 1976; Bond ve Desai, 2006; Bond, 2010). Buna göre, 1920'lerin ortasında, küçük toprak sahipleri, özellikle imalat sanayinde oluşmaya başlayan Afrikaner kapitalist sınıf ve siyah işgücünün rekabetinden çekinen (özellikle Afrikaner kökenli) beyaz işçi sınıfı arasında bir ittifak oluşur. Kapitalist tarımda uzmanlaşan Afrikaner sermayenin de bir parçası olduğu bu ittifakın oluşumundan kısa bir süre sonra ortaya çıkan 1929 krizini izleyen yıllarda ise madencilik sermayesi yeniden güç kazanır. Öte yandan bu süreçte madencilik sermayesi ile imalat sanayinde gelişen -Afrikaner- sermaye arasındaki ilişkiler güçlenir (Davies vd., 1976; Bond ve Desai, 2006: 15).

Yukarıda kabaca özetlenen yaklaşım apartheid dönemini ise, 1940'ların sonlarına doğru, monopol özelliği göstermeyen, daha çok imalatla yoğunlaşan ve sermaye birikim sürecindeki belirleyicilik gücünü arttırmaya çalışan Afrikaner sermayenin; tarımda uzmanlaşan ve siyah nüfusun şehirlere göç etmesinin önlenerek kırsal alanda ucuz işgücü olarak istihdam edilmesi gerektiğini savunan Afrikaner kökenli sermaye ile siyah işgücünün rekabetinden çekinen beyaz işçi sınıfının ittifakı ile açıklar (Bond ve Desai, 2006; Davies ve diğerleri, 1976).

Yukarıdaki ifadeler Güney Afrika'nın 1948-1990 arası dönemini kapsayan apartheid dönemini açıklamada önemli ipuçları sunuyor. Bununla birlikte, apartheidin ortaya çıkışının ve sona ermesinin

anlaşılması için, sermaye birikim sürecindeki süreklilik ve kopuşlardan, apartheid fikrine ilham veren gelişmelere, sınıf içi/sınıflar arası çatışmalardan apartheid karşıtı mücadeleye kadar uzanan geniş bir çerçeveye oturan fotoğrafın bütününe bakmakta fayda var.

Bilindiği üzere, 1929 krizi kapitalist sistemin geneli açısından bakıldığında oldukça büyük bir yıkımı ve uzun bir zaman dilimini etkileyecek bir paradigma değişimini ifade eder. Bununla birlikte, krizin etkileri Güney Afrika'da daha kısa vadeli olur. Bu durumda rol oynayan en önemli faktör ise kriz sonrasında uluslar arası altın standardının çökmüş olmasına rağmen, Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinde oldukça kritik bir rol oynayan altının kapitalist sistemin uluslar arası ölçekteki işleyişi açısından önemini korumaya devam etmesidir (Bond, 1991: 21). Bu durum Güney Afrika'nın altın madenciliği sektöründeki birikim sürecinin 1929 krizini izleyen yıllarda da devam etmesine yol açar.

Aynı dönemlerde, İngiltere kökenli madencilik sermayesinin de kimi girişimleri ile daha çok Afrikaner kökenli sermayenin yoğunlaştığı tarımsal üretimde de önemli bir sermaye birikimi gerçekleşir. Bu dönemde mısır ve altın Güney Afrika ekonomisinde oldukça önemli rol oynayan iki önemli meta haline gelir. Bu gelişme ise demir çelik üretimi ve makine sanayinin gelişmesinde oldukça önemli rol oynar (Bond, 1991: 21-22). Aynı dönem, yaklaşık üçte ikisi altın üretiminden alınan vergilerle finanse edilen önemli kamu işletmelerinin de kurulduğu bir zaman dilimini de ifade eder. Güney Afrika Havayolları (South African Airways, 1935), Güney Afrika Radyo-Televizyon Şirketi (South African Broadcasting Corporation (1936), Tarımsal Pazarlama Kurulları (Agricultural Marketing Boards, 1937) gibi kamu işletmeleri bu dönemde kurulur (Bond, 1991: 22). Ülkedeki kapitalist gelişme süreci içerisinde madencilik ve kapitalist tarımın yanında, imalat sanayinin gelişiminde de oldukça önemli rol oynayacak bu süreç, ilerleyen dönemlerde başta Güney Afrika'nın en önemli kamu işletmelerinden birisi olan Sanayi Kalkınma Kurumu'nin (Industrial Development Corporation) kurulmasıyla devam eder (Bond, 1991: 22).

Güney Afrika’da 1920’lerden, özellikle de 1930’lardan itibaren yaşanan bir başka süreç de rezervlerdeki kapitalizm öncesi üretim yapılarının çözülmeye başlayarak, bu bölgelerde yaşayanlar açısından olduğu kadar sermaye birikim süreci açısından da işlevini kaybetmeye başlamış olmasıdır. Bir başka ifadeyle, bu zamana kadar emeğin yeniden üretim maliyetlerini sermayenin sırtından alarak özellikle madenlerde çalışan işçilerin (geniş) ailelerinin üzerine yükleyen bu yapı, 1930’lardan itibaren artık bu işlevini yerine getiremez hale gelir. Çalışmanın önceki kısmında detaylı olarak açıklanan bu eğilimin en önemli sonuçlarından birisi, rezervlerin kurulu bulunduğu kırsal bölgelerden kentsel bölgelere doğru önemli bir göç hareketinin başlaması olur. Öyle ki, 1940’lara gelindiğinde, Johannesburg gibi şehirlerin çeperlerinde oluşan Soweto (South West Township) ve benzeri yerleşim alanlarında –fiili olarak, yani siyah nüfusun şehirlerde yaşamasına engel olan bütün yasal düzenlemelere rağmen- önemli bir siyah nüfus birikir (Terreblanche ve Nattrass, 1995: 195).

Yukarıda aktarılan gelişmeler coğrafyada yaşayan farklı ırklar, sınıflar ve farklı alanda yoğunlaşan sermayeler için çeşitli sonuçlar yaratır. Afrikaner beyaz işçi sınıfı için bu gelişmeler, kentlerde kendilerinden daha ucuza çalışmaya razı olan bir nüfusun birikmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu kesim siyah nüfusun kentlere akın etmesine karşı önlem alınmasını talep etmeye başlar. Tarımsal alanda yoğunlaşan Afrikaner sermaye için de benzer bir durum söz konusudur. Siyah nüfusun kırdan kente göç etmesi, tarımsal üretimdeki emek arzının azalması nedeniyle emek maliyetlerinin artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Afrikaner sermaye de siyah nüfusun kırdan kente göçüne karşı önlemler alınmasını talep eder durumdadır (Terreblanche ve Nattrass, 1995: 195).

Rezerv ekonomilerinin çözülmesinin yarattığı fiili basınç, dönemin hükümetlerinin bu yöndeki talepleri karşılamaşının önünde büyük bir engel oluşturur. Öte yandan, aşağıda detaylı olarak açıklanacağı üzere, kent çeperlerinde birikmeye başlayan bu siyah nüfus, madencilik alanında faaliyette bulunan sermaye açısından bir

sorun değil, desteklenmesi gereken bir gelişme olarak değerlendirilir. Buna paralel olarak, madencilik alanında faaliyette bulunan sermaye siyah nüfusun şehirlere göç etmesi önündeki engellerin esnetilmesi yönünde taleplerde bulunmaya başlar.³⁸ Bu durumun önemli nedenlerinden birisi, İkinci Dünya Savaşı döneminde -beyaz- işçilerin çoğunluğunun savaşa katılması nedeniyle madenlerde önemli bir kalifiye iş gücü açığının oluşmasıdır. Öte yandan, kırdan kente göç eden bu siyah nüfusun kalifiye alanlarda beyaz iş gücünden daha ucuza çalışmaya razı olacağı şüphesizdir. Bu durum, madencilik alanında faaliyet yürüten sermaye açısından bakıldığında, siyah nüfus üzerindeki göç ve benzeri kısıtlamaların esnetilmesini anlamlı kılar. Nitekim sonuç da bu yönde olur. Bir başka ifadeyle, 1930'ların sonlarından itibaren madencilik sermayesinin ihtiyaç duyduğu kalifiye işgücü kıtlığı sorununun çözümü için başta paso yasaları olmak üzere birçok düzenleme esnetilir. Özellikle 1939 yılı sonrasında, paso yasaları ve benzeri düzenlemelerin esnetilmesi ile kent çeperlerinde beyaz çiftliklerden ya da rezerv alanlarından göç eden önemli bir siyah nüfus birikir (Terreblanche ve Nattrass, 1995: 195). Örneğin, 1911'de yüzde 12,6 olan kentsel siyah nüfus 1946 yılına gelindiğinde yüzde 23,7'ye ulaşır (Wolpe, 1995a: 77). Öte yandan, kırdan kente göç sonucunda kent çeperlerinde biriken bu nüfus, Güney Afrika'da 1940'ların sonlarından itibaren hızlanmaya başlayan ve daha çok tüketim malları imalatına dayalı sanayileşme sürecinde ge-

---

38 Bond (1991: 24), yukarıdaki süreci şu şekilde özetler: İkinci dünya savaşı sonrasında beyaz sermaye sınıfı arasında da önemli çatışmalar yaşanır. Daha çok tarımda uzmanlaşan Afrikaner sermaye tarımsal alanlarda kalan ucuz bir kırsal işgücü ve tarımsal ürünlere daha yüksek fiyat talebinde bulunurken, madencilik sermayesi ise, ucuz siyah işgücünün madenlerde çalışmasının garanti altına alınması yönünde taleplerde bulunur. Bu durum 1948 ve 1949 yıllarında ülkeden önemli bir sermaye kaçışına yol açacak olan madenlerin kamulaştırılması da dâhil bir halk kapitalizmi yaratacağını ifade eden Ulusal Parti'nin iktidarı ile sonlanır. Yukarıda anlatılan gerekçelerle Ulusal Parti bir yandan SANLAM ve Volkskas gibi Afrikaner şirketlere önemli olanaklar sağlarken, diğer yandan da tarımsal ürünlere yüksek fiyat vermek ve benzeri politikalar uygulama yoluna gider.

reksinin duyulan emek gücü arzının da en önemli kaynaklarından birisini oluşturur (Wolpe, 1995a: 77). Bu durum aşağıdaki tablodan da anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Özel Sanayide Siyah İşçi İstihdamı

Yıl	Sayı
1945	207.797
1950	307.671
1955	433.056
1970	864.300

Kaynak: Wolpe, 1995a: 77

Tabloda görüldüğü üzere, Güney Afrika’daki özel sanayide çalışan siyah işçi sayısı 1945’te 207 bin 797 iken, 1950 yılında 307,671’e, 1955 yılında 433 bin 56’ya ve nihayet, “kapitalizmin altın yılları” olarak adlandırılan süreçle de tutarlı olarak, 1970’lerde 864 bin 300’e ulaşır. Öte yandan 1949 yılı itibarıyla, Güney Afrika’da 10’dan fazla işçi çalıştıran sanayi işletmelerinde çalışan iş gücünün yalnızca üçte biri beyazdır (Blake, 2005: 2).

Madencilik sektörünün göçmen emeği sistemine dayanmasına, dolayısıyla bu alanda çalışan siyah nüfusun, iş sonunda kırsal bölgelere geri dönmelerine rağmen, imalat sanayiinde çalışan işçiler için benzer bir durum söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle, bu dönemlerde gerek madenlerde gerekse yükselen imalat sanayiinde çalışmaya başlayan bu işçiler, rezervlerde yaşayan ailelerini de şehirlere getirmeye başlar (Wolpe, 1995a: 77-78).

Vurgulanması gereken bir başka nokta da rezervlerde yer alan kapitalizm öncesi yapıların çözülmesinin sermaye açısından yarattığı sonuçlardır. Rezervlerdeki kapitalizm öncesi yapıların çözülmesinin, yani bu bölgelerin, emeğin yeniden üretim maliyetlerini karşılayabilecek düzeyde tarımsal üretim gerçekleştiremez hale gelişinin sonuçlarından ilki, madencilik alanında faaliyet gösteren sermayenin işçi ücretlerinin belirlenmesinde, emek gücünün yeniden üretim maliyetini de hesaba katmak zorunda kalması olur. Bu durumun ne-

deni, yukarıda da ifade edildiği üzere, erken dönemlerde rezervlerde madenlerde çalışmaya gelen işçilerin, ailelerini rezerv topraklarında bırakıyor olmasına karşın, bahsi geçen dönemde bu eğilimin sona ermesidir. Emeğin yeniden üretim maliyetlerinin artması anlamına gelen bu süreç, madenler üzerinde bir maliyet basıncı yaratarak madencilik sermayesinin elde ettiği artı değerın düşmesi gibi bir sonuç yaratır. Bu durum ise, madencilik sermayesinin, rezerv ekonomilerinin çökmüş olmasının yarattığı olumsuz sonuçların ortadan kaldırılmasına dönük taleplerde bulunmaya başlamasına neden olur (Wolpe, 1995a: 78-79).

Rezervlerin çökmesinin ve buna paralel olarak hızlanan göç hareketinin bir başka etkisi de kent çeperlerinde önemli bir kentsel yoksulluğun baş göstermiş olmasıdır. Bu durum, 1940'ların sonlarından itibaren ortaya çıkan grev ve benzeri eylemlerin en önemli nedenlerinden birisini oluşturur (Wolpe, 1995a: 78-9). Nitekim 1940'lı yıllar, gerek çalışma ilişkilerine dair gerekse siyah nüfusun politik temsiliyetine dair çok sayıda çatışmanın yaşandığı bir zaman dilimini ifade eder. Örneğin, 1940-1949 yılları arasında, 1946 yılındaki kitlesel grevler de dâhil, 1.684.915 siyah çalışma saati kaybedilir. Bu rakam 1930-1939 döneminde ise sadece 171.088'dir. 1940'lı yıllar boyunca çok sayıda siyah işçi, gecekondü eylemleri, otobüs boykotları ve benzerleri eylemlere katılır (Wolpe, 1995a: 78-9).

1946 yılında, siyah, melez ve Hint (ve çoğunluğu sosyalist) siyasetçiler arasındaki ilişkiler yoğunlaşmaya başlar. Aşağıda da ele alınacağı üzere, bu süreç 1955 yılında Özgürlük Bildirgesi'nin ilanı, ırkçılığa karşı mücadele eden entelektüellerin daha da görünür olması ve kitlesel direnişler başta olmak üzere, önemli gelişmeler doğurur (Wolpe, 1995a: 79). Ayrıca, başta İkinci Dünya Savaşı dönemi olmak üzere, bu dönemde, siyah işçilerin ücretlerinde önemli bir artış yaşanır (Terreblanche ve Nattrass, 1995: 195). Özellikle madencilik ve yeni gelişen sanayi sermayesi açısından karlılık oranının azalması ve siyah nüfus üzerindeki kontrolün de kaybedilmeye başlanması anlamına gelen bu süreç, bu zamana kadar var olan ayrımcılık uygulamalarının daha da genişletilmesi yönündeki talepler ile sonuçlanır (Wolpe, 1995a: 79).

Yukarıda özetlenen sürecin, apartheid fikrinin oluşumunda oldukça önemli rol oynayan, genelde Afrikaner toplumu, özelde ise Afrikaner sermaye için ne ifade ettiğine de değinmekte fayda var. Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği üzere, bahsi geçen dönem, özellikle Afrikaner sermayenin egemen olduğu tarımda yaşanan sermaye birikim sürecine bağlı olarak Afrikaner toplumu arasında da kırdan kente göç eğiliminin hızlandığı bir zaman dilimidir. Öte yandan süreç, kırdan kente göç etmek zorunda kalan Afrikaner nüfusun, kent çeperlerinde birikmiş olan siyah –ve daha ucuz- iş gücü ile rekabet etmek zorunda kaldığı bir zaman dilimini ifade eder. Bu durum kendisini, Afrikaner işçi sınıfı içerisinde ortaya çıkan milliyetçilik/siyah düşmanlığı biçiminde açığa vurur (Louw, 2004: 28). Kaldı ki, 1930’lu ve sonraki yıllar, Afrikaner entelektüeller arasında, ‘İngiliz emperyalizmine karşı kendi kültürel alanını yaratma’ tartışmalarıyla geçer. Bu süreç aynı zamanda coğrafyada yaşayan farklı etnik kökenlerin, ama özellikle de siyahlarla beyazların ayrışması anlamına gelen apartheid kavramının formüle edildiği bir zaman dilimini de ifade eder. Kavram, bu dönemde Afrikaner entelektüeller arasında yürütülen tartışmalarda, ortak bir siyasal yapıda ekonomik entegrasyon ve yaşamsal/mekansal ayrışma biçiminde ifade edilen tecride dayalı ayrımcılıktan (segregation) farklı olarak, toplumun, dikey bir ayrışmaya tabi tutulması biçiminde ifade edilir (Louw, 2004: 29-30).³⁹

Afrikaner toplumu arasında görülen bu milliyetçilik sadece ideolojik düzlemde kalmadığı gibi, Afrikaner kökenli işçi sınıfının kendisini koruma kaygısıyla yarattığı bir sığınak da değildir. Bir başka ifadeyle Afrikaner toplumu arasında milliyetçi eğilimlerin ortaya çıkmasında, İngiltere kökenli sermayenin belirleyiciliğinden ve kırlardaki siyah nüfusun kentlere akın etmesinden rahatsızlık duyan Afrikaner sermaye de oldukça önemli bir rol oynar. Nitekim

---

39 Bütün bu tartışmalarda apartheid kavramı, İngilizcedeki partition (bölümlere ayrılma, ayrılma) kelimesinin karşılığı biçiminde kullanılır. Bkz. Louw (2004: 29-30).

1930'ların sonunda, madencilikteki payı yüzde 1, imalâtteki payı yüzde 3, finanstaki payı yüzde 5 olan bu kesimin ticarî tarımdaki payı yüzde 85 civarındadır (Bond, 1991: 23). Ayrıca, Afrikaner sermaye 1930'lar ve 1940'lar boyunca, tarım dışı alanlarda da –ticaret ve sanayi gibi- sermaye biriktirme çabası içerisindeydi. Aşağıdaki olgular bu durumun bir göstergesi niteliği taşır:

- Afrikaner sermaye ve bu kesimin etkisi altındaki entelektüeller tarafından, Afrikaner nüfusun kendi dilinde çalışacağı ve ticaret yapacağı bir 'halk kapitalizmi' oluşturulmasına dönük çalışmalar yürütülmesi,
- Afrikaner topluma, dini bir söylem eşliğinde, her kuruluşlarını Afrikaner sermaye yaratma amacıyla oluşturulmuş bir yardımlaşma fonuna bağışlamaları çağrısı yapılması,
- Bu dönemde kurulan Afrikaner Ticaret ve Sanayi Odası (Afrikaners Chamber of Commerce and Industry) gibi kuruluşlar da dâhil olmak üzere birçok kişi ve kurum aracılığıyla Afrikaner nüfusun devleti ele geçirmesi gerektiği yönünde kamuoyu oluşturma çabaları (Louw, 2004: 38).

Bütün bu tartışmalar yoğun bir antikomünizm ve Hristiyanlığın üstünlüğü yönündeki söylemlerle birlikte süre gider (Louw, 2004: 38).

Yukarıda aktarılan süreç, siyah iş gücü ile rekabet etmek zorunda olan Afrikaner işçi sınıfının, işçileşme tehdidi ile karşı karşıya kalan Afrikaner küçük burjuvazinin ve siyah nüfusun kırsal bölgelerde tutulmasını talep eden Afrikaner tarım sermayesinin sözcülüğünü üstlenen Ulusal Parti'nin güçlenmesinde önemli rol oynar. Olası bir Ulusal Parti iktidarını madencilik sermayesi açısından cazip kılan olgu ise, 1940'ların sonlarından itibaren çeşitli kazanımlar elde etmeye başlayan siyah işçi sınıfının taleplerini bastırarak olmasındır (Wolpe, 1995a: 80; Bond, 1991: 24). Nihayet bu gelişmeler altında yapılan 1948 seçimlerinde Ulusal Parti'nin çoğunluğu sağlaması ile apartheid dönemi başlar.

Ulusal Parti'nin iktidara geldiğinde hayata geçirdiği uygulama-

lardan ilki, İkinci Dünya Savaşı sonrasının anti-komünist atmosferi ve Afrikaner entelektüeller arasında yürütülen tartışmalarla da tutarlı olarak, 1950 tarihli Komünizmi Bastırma Yasası'nı (Suppression of Communism Act) çıkarmak olur. Dünyanın en eski komünist partilerinden birisi olan Güney Afrika Komünist Partisi'ni⁴⁰ yasa dışı ilân eden bu yasadaki sadece Güney Afrika Komünist Partisi üyeleri değil, Ulusal Parti hükümetinin uyguladığı ırk ayrımcılığına karşı çıkan neredeyse herkes nasibini alır. Yasayla Afrika Ulusal Kongresi (ANC) yasaklanmazsa da -özellikle Güney Afrika Komünist Partisi ile yakın ilişkileri bulunan- çok sayıda ANC üyesi tutuklanır (Seidman ve Seidman, 1978: 30-32; Pampallis, 1995: 206-207; Finne-
more ve Merwe, 1996: 28-29).

Buraya kadar yazılanların da gösterdiği üzere, coğrafyada yaşayan insanların ırksal kategorilere ayrılması Güney Afrika'da yeni bir uygulama değildir. Ancak apartheid hükümeti bu durumu daha belirgin ve sistematik hale getirir. 1950 yılında çıkarılan iki yasa bu konuda oldukça belirleyici bir rol oynar. Söz konusu yasalardan ilki olan Nüfus Kayıt Yasası ('the Population Registration Act') Güney Afrika'da yaşayan nüfusu dört başlık altında kategorize eder: Yerli, Avrupalı, melez ve Hint (Beinart, 2001: 148; Pampallis, 1995: 208).⁴¹

Aynı yıl çıkarılan ikinci yasa olan Grup Alanları Yasası ('the Group Areas Act') ise farklı ırklara mensup olan kişileri farklı yerleşim alanlarında yaşamaya zorlar. Kuşkusuz bu yasanın en önemli sonuçlarından birisi başta siyah nüfus olmak üzere coğrafyada yaşayan yüz binlerce insanın yeniden bir zorunlu göçe tâbi tutulması olur. Siyah nüfusun yaşamaya zorlandığı bu bölgelerde önemli bir işsiz nüfusun birikmesi ise yasanın bir başka sonucudur (Louw, 2004: 59; Pampallis, 1995: 208).

---

40 Söz konusu dönemdeki adıyla Communist Party of South Africa (CPSA)

41 "Yerli" ifadesi ilerleyen dönemlerde "Bantu" ifadesi ile, "Avrupalı" ifadesi ilerleyen dönemlerde "beyaz" ifadesi ile, "melez" ve "Hintli" ifadesi ile ilerleyen dönemlerde "Asyalı" ifadesi ile yer değiştirir.

1951 yılında Gurup Alanları Yasa'nın bir nevi tamamlayıcısı niteliğinde olan bir başka yasa çıkarılır: Bantu Otoriteleri Yasası (the Bantu Authorities Act). Yasa ile bu zamana kadar siyah nüfusun temsilcisi niteliği taşıyan Yerli Temsil Konseyi (the Native Representative Council) kaldırılarak yerine apartheid hükümeti tarafından siyah nüfusun yaşadığı bölgelerde görev yapmak üzere atanan ve sınırlı yetkilere sahip olan Bantu Otoriteleri (Bantu Authorities) oluşturulur. Söz konusu pozisyona daha çok geleneksel kabile şefleri atanır (Beinart, 2001: 161; SADET, 2004; Pampallis, 1995: 207). Dolayısıyla bu yasa aracılığıyla siyah nüfusun geleneksel şefler aracılığıyla kontrol edilmesi açısından oldukça önemli bir adım atılmış olur (Wolpe, 1995a: 83; Butler vd, 1977: 20; Beinart, 1995: 185). Kabile kavramının tanımlanması, Kabilesel ve Bölgesel Otoriteler (Tribal and Regional Authorities) gibi organların oluşturulması, kimi kabile şeflerinin geleneksel seremoniler ile faaliyete başlatılması, şeflere maaş ödenmesi ya da kişisel kazanç elde etmelerine yol açan imkânlar sağlanması gibi uygulamalar da söz konusu yasanın tamamlayıcı öğelerini oluşturur (Beinart, 1995: 177-185).

Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği üzere, Güney Afrika'da başta siyah nüfus olmak üzere, beyaz nüfusun dışında kalan nüfus, erken dönemlerden bu yana, hareket serbestisine sahip değildir. Burada kullanılan en önemli araçlardan birisi, bir nevi iç-sel pasaport olarak kullanılan ve siyah nüfusun şehir merkezlerinde yaşamasını ya da bir şehirden bir başka şehre gitmesini engelleyen paso (pass) uygulamasıdır. 1952 yılında çıkarılan Pasolarının Yürürlükten Kaldırılması ve Dokümanların Koordinasyonu Yasası (the Abolition of Passes and Coordination of Documents Acts) ile siyah nüfusun 1920'lerden bu yana taşımak zorunda oldukları bu pasolar yeniden yapılandırılır. Yasa ile hükümet tarafından bir kaç yıllığına çıkarılan bu belgelerin, taşıyıcısı hakkında –adres, kimlik numarası, polis kayıtları, etnik köken, çalıştığı yer, vergilerini ödeyip ödemediği, işverenin onayı gibi- her türlü bilgiyi sunacak şekilde tek bir ciltte birleştirilmesi hükmü getirilir. Yasanın getirdiği asıl yenilik ise kadınlara da paso taşıma zorunluluğu getirilmesidir ki bu durum

ilerleyen yıllarda çok sayıda kadın eylemliliğine yol açar (Pampallis, 1995: 209).

Aynı dönemlerde uygulamaya konan bir başka politika ise, “emek büroları” (Labour bureaux) adı verilen ve en önemli fonksiyonu, siyah iş gücünün sermayenin ihtiyaç duyduğu alanlara yönlendirilmesi olan kurumların oluşturulmasıdır. 1960'lara gelindiğinde sayıları 600'ü bulan (Beinart, 2001: 158) bu bürolar da siyah nüfusun sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda bir bölgeden bir başka bölgeye göç etmeye zorlanmasında ve siyah nüfusun kentsel yerleşim alanlarında illegal yerleşimci durumuna gelmesinde oldukça önemli rol oynar (Wolpe, 1995a: 81).

Apartheid döneminde, başta siyah işçi sınıfı olmak üzere, işçi sınıfının ücret ve benzeri koşullara dair taleplerini engellemeye dönük yasalar da çıkarılır. Siyah nüfusun daha yüksek ücret ya da daha iyi çalışma koşulları için greve gitmesini engelleyen, siyahların kurduğu sendikaları yetkili kabul etmeyen yasalar bu konuda örnek oluşturur. Elbette ki bütün bu yasa ve düzenlemeler, 1948 yılından itibaren yaşanan ve özellikle siyah işçilerin katıldığı grevlerin azalmasında ve reel ücretlerin düşmesinde oldukça önemli rol oynar (Wolpe, 1995a: 81). Örneğin 1953 yılında çıkarılan Yerli Çalışma Uyuşmazlıkları Çözümü Yasası (Native Labour Settlement of Disputes) ile siyah işçilerin grevlerinin yasadışı ilan edilmesi yönünde önemli bir adım atılır. Yasanın getirdiği bir başka uygulama da, siyah işçilerin taleplerinin çalışma bakanı tarafından atanan bir Merkezi Siyah Emek Kurulu aracılığıyla dile getirilmeye başlanmasıdır. Söz konusu yasa 1959 yılında daha radikal olan bir başkası ile yer değiştirir (Clercq, 1979: 72).

1953 yılında çıkarılan Bantu Eğitim Yasası (Bantu Education Act) aracılığı ile siyah çocuklar Bantu alanlarında kendileri için açılan okullarda eğitim görmek zorunda bırakılır. Yasanın çıkarıldığı yıl Güney Afrika'da 800.000 olan siyah çocuklar için eğitim veren okul sayısı 1963 yılına gelindiğinde 1,8 milyona çıkar. Bu okullar içerisinde çok sayıda misyoner okulu da yer alır (Louw, 2004: 61).

1956 yılında çıkarılan, Sanayi Uzlaşma Yasası (the Industrial

Conciliation Act) apartheid döneminin gerek çalışma ilişkileri gerekse de ırk ayrımcılığı açısından en önemli uygulamalarından birisi olan iş ayırma (job reservation) sistemini getirir. Belirli ırka mensup insanların belirli işlerde çalışmasını yasaklayan bu yasaya göre, bir yandan uzun bir zamandır daha ucuza çalışmaya razı olan siyah işçi sınıfına karşı beyaz işçi sınıfı önemli bir avantaj elde etmiş olur diğer yandan da emek hareketi ırk temelinde bölünmüş olur (Coupe, 1995: 455; Friedman, 1987: 28). Söz konusu yasanın diğer öğelerinin de aşağıdaki gibi olması bu yargıyı doğrular niteliktedir:

- Melez (coloured) işçilerin yetkili sendikalara üye olmaları na izin verilmesine rağmen, sendikalarda üst pozisyonlar almalarının engellenmesi,
- Siyah işçilerin örgütlendiği sendikaların yetkili sendika olarak kabul edilmemesi ve siyah işçilerin işverenle, üyeleri işverenler tarafından belirlenen Fabrika ve İrtibat Komiteleri (Works and Liaison Committees) aracılığıyla pazarlık yürütmesi,
- Beyaz işçilere siyah ve diğer ırklara mensup işçilerden daha fazla ücret ödenmesi (Lulat, 2008: 66-67; Pampallis, 1995: 211; Crankshaw, 1990: 8).

Yasanın getirdiği bir başka uygulama da, beyaz işçilerin kurduğu sendikaların, siyah işçiler tarafından kurulan sendikalar adına da pazarlık yürütme yetkisiyle donatılmasıdır. Güney Afrika emek hareketine ilişkin literatürde “paralelizm” olarak adlandırılan bu uygulama aracılığıyla, özellikle, daha ucuza çalışan siyah işçilerin rekabeti nedeniyle ayrımcılık talebinde bulunan beyaz- sendikalar, siyah nüfusun çalışma koşulları üzerinde belirleyici olabilme gücü sağlamış olur (Du Toit, 1981: 330; MacShane vd., 1984: 31).

Apartheid olarak adlandırılan ve buraya kadar yasal mevzuatının oldukça küçük bir kısmı aktarılan bu politikalar, mutlak ve göreceli bir artı nüfus, dolayısıyla ucuz ve kontrol altına alınmış bir emek gücü yaratılması yoluyla kapitalist sömürünün sürdürülmesinde oldukça önemli bir rol oynar (Wolpe ve Legassick, 1976: 102-103).

Bu durumun en önemli göstergesi, bu süreçte Güney Afrika'da - başta Afrikaner sermaye olmak üzere- ülke sermayesinin birikim imkânlarının önemli ölçüde genişlemiş olmasıdır (Innes, 1995: 211-224; Southall, 1995; Pampallis, 1995:211).

Apartheidin kuruluş yıllarında, sermaye birikimi açısından önemli kazanım elde eden kesimlerden ilki, yüksek tarımsal ürün fiyatları ve siyah nüfusun kırsal bölgelerde tutulması talebinde bulunan Afrikaner kökenli tarım sermayesi olur (Beinart, 2001: 205; Davies vd., 1976: 25). Bu dönemde devletin sübvansiyonlar, araştırma yardımları, koruma duvarları, pazarlama yardımları, fiyat kontrolleri gibi yollarla önemli bir destek sunduğu kapitalist tarım sektörü dünyanın en modernize olmuş tarımsal üretim alanlarından birisi haline gelir (Lulat, 2008: 68-70).

Apartheid rejimi, Afrikaner sermayenin, tarımsal alan dışında da –özellikle de imalat sanayiinde - birikim elde edebilmesi için çok sayıda düzenleme yapar. Kamu kurumlarının finansal kaynaklarının Afrikaner kökenli sermaye elinde bulunan bankalarda değerlendirilmesi, Afrikaner sermaye temsilcilerinin kamuda önemli pozisyonlara atanması, kamu yatırımlarının ihalelerinin Afrikaner sermayedarların sahip olduğu şirketlere verilmesi bu düzenlemelerden bazılarıdır. Kaldı ki bu dönemde Afrikaner kökenli sermayenin sahip olduğu şirketler önemli kazançlar elde eder (Louw, 2004: 55-56; Pampallis, 1995: 210-211).

Bahsi geçen dönemde, başta Afrikaner sermayenin yoğunlaşmaya başladığı imalat sanayi olmak üzere, özel sektörün gelişiminde önemli rol oynayan çok sayıda kamu iktisâdi teşekkülü kurulur. Güney Afrika Kömür, Yağ ve Gaz Kurumu (the South Africa Coal, Oil, and Gas Corporation), Ulusal Finans Kurumu (National Finance Corporation), Klipfontein Organik Ürünler Kurumu (Klipfontein Organic Products Corporation), Güney Afrika Sanayisel Selüloz Kurumu (South African Industrial Cellulose Corporation) bu kuruluşlardan bazılarıdır (Lulat, 2008: 68-70).

Kapitalist tarım ve özellikle imalat alanında faaliyette bulunan Afrikaner sermayenin dışında, ucuz siyah işgücü ile rekabet nedeniy-

le siyah işgücünün ayrımcı uygulamalara tabi tutulmasını talep eden beyaz işçi sınıfı apartheid politikalarından avantaj elde eden bir başka kesimi oluşturur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu kesim apartheid döneminde, başta iş ayırma sistemi olmak üzere bir dizi mekanizma ile koruma altına alınır, başta demir yolları olmak üzere kamu kurumlarında işe alma önceliğine sahip kılınır (Louw, 2004: 56).

Apartheid politikalarının uygulayıcısı niteliğindeki Ulusal Parti'nin Afrikaner sermayenin birikim imkânlarını arttırmaya öncelik vermesine rağmen, apartheid politikalarından İngiliz kökenli madencilik sermayesi de önemli kazanımlar elde eder. Her şeyden önce, apartheid rejimi, en azından apartheidin kuruluş yıllarında, Milner tarafından oluşturulan modele fazla dokunmaz (Louw, 2004: 58). Öte yandan, apartheid rejiminin baskıcı emek rejiminin madencilik sermayesi için sağladığı birikim imkânlarının yanında, apartheid döneminde çok sayıda yeni maden açılır ve madencilik sektörü ülkenin gayri safi yurt içi hâsılasına önemli katkılar sağlamaya devam eder. Buna karşılık madencilik sermayesi bu dönemde ülkedeki üretim süreçlerinin mekanizasyonunda, dolayısıyla madencilik dışındaki üretim alanlarının gelişiminde oldukça önemli bir rol oynar (Innes, 1995: 225; Lulat, 2008: 71).

Bütün bunlara ek olarak, apartheidin kuruluş yıllarından itibaren Güney Afrika'ya, başta İngiltere kökenli olmak üzere önemli miktarda yabancı sermaye yatırımı yapılır. Örneğin 1950'ler boyunca Güney Afrika'daki yatırımların yüzde 15'i yabancı yatırımcılar tarafından finanse edilir (Bond, 1991: 24). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de ele alınacağı üzere, ırk ayrımcılığına dayalı politikaların daha da derinleştiği 1960'lar sonrasında ise, -başta ABD sermayesi olmak üzere- otomobilden, madencilığe, bilgisayar üretiminden savunmaya kadar oldukça geniş bir alana önemli bir yabancı sermaye akışı gerçekleşir (Davies vd., 1976; Innes, 1995; Pampallis, 1995: 211; Bond, 1991: 24-25).

Apartheid Karşıtı Direnişin Başlangıcı ve “Ulusal Demokratik Devrim”in İnşası

Yukarıda aktarılan koşullar altında direnişin başlaması da uzun sürmez. Söz konusu direnişte rol oynayan en önemli kuruluşlardan birisi, hatta özellikle 1940’lardan sonra, Nelson Mandela öncülüğünde apartheid karşıtı mücadelenin lokomotif gücü olan Afrika Ulusal Kongresi (ANC) olur. 1912 yılında, genellikle yurt dışında eğitim almış entelektüeller tarafından kurulan ANC, 1930’lara kadar, militan bir mücadele yürütmeyen, uzlaşmacı bir tavırla eşit haklar talep eden bir örgüt olarak faaliyette bulunur. 1940’lı yıllar ise ANC’nin apartheid karşıtı mücadelede lokomotif görevi görmeye başladığı yılları ifade eder.⁴²

1943 yılında ABD Devlet Başkanı Franklin Roosevelt ve İngiltere Devlet Başkanı Winston Churchill tarafından formüle edilen Atlantik Bildirgesi’nde yer alan kaderini tayin ilkesinin Güney Afrika’ya uyarlandığı Afrikalıların Güney Afrika’daki Talepleri (African Claims in South Africa) başlıklı metin ANC tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturur. Ülke tarihinde ilk defa beyazlara verilen tüm hakları siyah nüfus için de talep ediyor olması nedeniyle tarihsel bir öneme sahip olan bu metinde dile getirilen taleplerden bazıları şunlardır:

- Ülkenin maddî kaynaklarının eşit paylaşımı,
- Toprak satın alma ve kiralama hakkında eşitlik
- Toprakta yerleşim hakkında eşitlik,
- Siyahlarla beyazlara eşit ücret ödenmesi,
- Siyahların kalifiye işlerde çalışmasını engelleyen düzenlemelerin kaldırılması,
- Siyah işçilere de toplu sözleşme hakkı tanınması,
- Siyah tüccarlara getirilen ticarî kısıtlamaların kaldırılması (Turok, 2008: 19-22; ANC, 1943).

---

42 Bu konuda kısa bir tarihçe için bkz: SAHO (Tarihsiz a)

1944 yılında üyeleri arasında Nelson Mandela'nın da bulunduğu gençlik ligini kuran ANC yayınladığı Gençlik Ligi Manifestosu'yla apartheid karşıtı mücadelenin siyah gençlik arasında da yayılmasında oldukça önemli bir adım atar (ANC, 1944). 1948 yılında yayınlanan ANC Gençlik Ligi Temel Politika Belgesi'nde ise heterojen bir yapıdaki kabilelerden farklı olarak birleşik bir ulus inşası, yabancı egemenliğine karşı çıkış, kadınlara eşitlik gibi politik taleplerin yanında, siyah nüfusun toprağa erişimi, işçi haklarının garanti altına alınması, siyah sermayedarların desteklenmesi gibi alanlarda mücadele edileceği belirtilir (ANC, 1948).

1943 yılından bu yana kadın üye kabul eden ANC, 1948 yılında ANC Kadın Ligi'ni kurar. Bu gelişmeyle birlikte örgüt, Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinden bu yana var olan ırk ayrımcılığının yükünü oldukça ağır bir biçimde sırtlayan bir başka toplumsal kesim olarak kadınlar arasındaki etkisini de önemli ölçüde arttırmaya başlar. Nitekim 1950'ler boyunca başta kadınlara da paso taşıma zorunluluğu getiren yasaya karşı olmak üzere çok sayıda kadın direnişi örgütlenir (ANC, Tarihsiz).

1949 yılında kabul ettiği Eylem Programı (Programme of Action) ile boykot, grev ve sivil itaatsizlik benzeri kampanyalar aracılığı ile demokratik bir dönüşümün gerçekleştirilmesi hedefine odaklanan ANC (ANC, 1949), 1952 yılında Güney Afrikalı Hintliler Kongresi ile birlikte, tarihindeki en önemli kampanyalarından birisi olan Muhalefet Kampanyası'nı (Defiance Campaign) başlatır. İnsanların bilinçli olarak yasalara karşı çıkması ve tutuklanma talebiyle kendilerini ihbar etmesi biçiminde örgütlenen bu kampanya süresince yaklaşık 8000 kişi tutuklanır. Kampanya kısa süre içerisinde kitleselleşerek 1953 yılında çıkarılan Bantu Eğitim Yasası'na karşı eylemlerin ve 1956 yılında kadınların da paso taşımasına karşı gerçekleştirilen kitlesel ayaklanmaların öncüsü olur (Blake, 2005: 1-2). O kadar ki ANC'nin bu kampanyanın başladığı tarihte 7000 olan üye sayısı 1953 yılına gelindiğinde 100 bin civarına ulaşır (ANC, 2002).

Apartheid karşıtı mücadelenin örgütleyicilerinden bir başkası ise 1921 yılında, kurulan Güney Afrika Komünist Partisi'dir. Ulus-

larararası Sosyalist Ligi (Güney Afrika), Cape Town Sosyal Demokrat Federasyonu, Cape Town Komünist Partisi, Cape Town Yahudi Sosyalist Topluluğu, Johannesburg Yahudi Sosyalist Topluluğu, Durban Marksist Kulübü gibi örgütlerin birleşmesiyle kurulan Güney Afrika Komünist Partisi, 1940'ların sonlarından itibaren ANC'nin başını çektiği apartheid karşıtı mücadelenin en önemli öznelerinden birisi olur (SACP, 1921).

SACP'nin Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecine ilişkin yürütülen bir dizi tartışmanın ardından 1940'larda formüle ettiği, 1962 yılında ise resmi politikası olarak kabul ettiği Özel Tür Bir Kolonyalizm tezi ise (Bond, 2010: 6) yaklaşımın formüle edildiği dönemden bugüne, apartheid karşıtı mücadelede oldukça önemli bir rol oynar. Bağımlılık kuramının Güney Afrika'ya uyarlanmış bir versiyonu olan Özel Tür Bir Kolonyalizm yaklaşımının en önemli vurgularından birisi, Güney Afrika'nın kapitalist devletinin içsel bir feodalizm karşıtı devrimin bir sonucunda değil, yukarıdan ve dışarıdan empoze edilerek ortaya çıkmış oluşudur. Doğuşundan bugüne Güney Afrika kapitalizminin emperyalist merkezlere bağımlı olduğu, bu yapının kolonyalizm aracılığıyla ırksal bir düzen oluşturduğu argümanına yaslanan yaklaşım, bu yapıya karşı verilmesi gereken öncelikli mücadelenin ulusal özgürlük mücadelesi olduğunu, sonrasında ise, sosyalizm için verilecek mücadelenin geleceğini savlar (Bond ve Desai, 2006: 13). Dolayısıyla iki aşamalı bir mücadele planı ortaya koyar. Böyle bir çerçevede henüz sosyalist olarak tanımlanması gerekmeyen birinci aşamada yapılması gereken en önemli şeyin Güney Asya devletlerinin yaptığı gibi müdahaleci/kalkıncı politikalar izleyen bir devlet eliyle işçi sınıfının ve ezilen ulusların kazanımları güçlendirilmesi olduğu, altı çizilen önemli noktalardan birisini oluşturur (Bond ve Desai, 2006: 13).

1950 yılında çıkarılan Komünizmi Bastırma Yasası ile Güney Afrika Komünist Partisi'nin yasadışı ilan edildiği yukarıda ifade edilmişti. Öte yandan gene yukarıda ifade edildiği üzere, 1950'li yıllar ANC'nin militan mücadeleyi yükselttiği ve kitleselleştiği bir zaman dilimini ifade eder. Özellikle Komünizmi Bastırma Yasası

sonrasında, çok sayıda SACP üyesi, azımsanmayacak derecedeki antikomünist söylemine rağmen ANC, ANC Gençlik Ligi ve söz konusu dönemde var olan sendikalarda faaliyet yürütmeye başlar (Suttner, 2004). Bu durumun bir sonucu olarak bir yandan ANC ile SACP arasında yakınlaşma başlarken, diğer yandan da, başta Özel Bir Tür Kolonyalizm ve Ulusal Demokratik Devrim olmak üzere, SACP'-nin tezleri, ANC içerisinde daha fazla kabul görmeye başlar (Suttner, 2004). Bir başka ifadeyle 1940'lı ve 1950'li yıllar boyunca SACP üyeleri ANC'nin radikalleşmesinde önemli bir rol oynar (Williams, 2008: 155).⁴³

1954 yılında kurulan ve siyah işçileri işçi sınıfının örgütlü saf-larından dışlayan, apartheid rejimi ile -zımni ya da açık- uzlaş- halinde bir sendika olan Güney Afrika Sendikalar Konseyi'ne (TUC-SA)⁴⁴ karşı 1955 yılında kurulan Güney Afrika Sendikalar Kongre- si (SACTU) ise apartheid karşıtı mücadelenin bir başka önemli ör- gütüdür. Apartheid politikalarına dayanan kapitalist gelişme süreci- ne karşı, ABD ve İngiltere'nin apartheidle uzlaşan politikalarına,

---

43 Bu noktada SACP Gençlik Liderlerinden Masondo'nun bugünkü Güney Afrika'nın neoliberal zemininin oluşmasında, ikisi de ikili yapı tezine da- yanan modernleşme kuramı ile vulger marksizmin oldukça önemli bir rol oynadığı, Özel Bir Tür Kolonyalizm tezi ile Ulusal Demokratik Devrim nosyonunun ANC içerisinde yer alan kimi çevreler tarafından yükselen si- yah sermayenin oluşumunda ve kapitalizmin devamında bir dayanak nok- tası olduğu yönündeki vurgusuna dikkat çekmekte fayda var (Masondo, 2007: 67). Masondo'nun bu ifadesine, bu çalışmadaki argümanla aynı çer- çevedeki argümanını desteklemek için Bond da vurgu yapar Bkz. (Bond, 2010: 14)

44 Güney Afrika'da hayli büyük bir literatür olan emek tarihi literatüründe, apartheid yanlısı bir sendika olması nedeniyle, TUCSA üzerine çalışma ol- dukça azdır. TUCSA'nın ABD ve İngiltere gibi ülkelerle olan ilişkilerine odaklanan ya da apartheid döneminde gerek apartheid rejiminin baskıları- la karşı karşıya gelmemek gerekse, ağırlıklı olarak beyaz ve az sayıda Hint kökenli kalifiye işçilerden oluşan üyelerinin tepkilerini çekmemek için apartheid karşıtı mücadele veren sendikalarla arasında hep kalın çizgiler çizmiş olan TUCSA için bkz: Tören (2010), Godfried (1987), Imrie, (1979), Crankshaw (1990).

Fransa'nın Afrika'daki nükleer denemelerine, Güney Afrika'daki Sovyetler Birliği Konsolosluğu'nun kapatılmasına karşı da mücadele veren, Çin ve Küba devrimlerini destekleyen, apartheid karşıtı direnişi ulusal hareket ve komünist hareket ile birlikte sürdürmemenin apartheid ile uzlaşmak olduğunu vurgulayan ve farklı ırklardan işçilerin örgütlendiği bir sendika olan SACTU'nun bu süreçteki en yakın partnerleri ise, ANC ve SACP'dir. Kaldı ki, SACTU⁴⁵ yöneticilerinin çoğunluğu ANC ya da SACP, ya da her ikisinin birden, üyesidir (Lambert, 1988).

1950'lerin ortalarından 1960 yılına kadar geçen süre zarfında, başta ANC, Güney Afrika Komünist Partisi, SACTU ve öğrenci hareketleri olmak üzere apartheid karşıtı güçler kendisini iyiden iyiye belli etmeye başlar. 1955 yılına gelindiğinde apartheid rejimi direnişçilere karşı saldırılarını iyiden iyiye artırır. O kadar ki, Profesör Z. K. Matthews 1955 yılını "Güney Afrika'nın siyasi tarihinde en siyah yıllardan birisi" olarak tanımlar (aktaran Blake, 2005: 1-2).

Apartheid karşıtı güçlerin bu sürece yanıtı ise, 1955 yılında kurulan Halk Kongresi olur. Çalışmaları 1953 yılında başlayan ve Afrika Ulusal Kongresi (ANC), Güney Afrikalı Hintliler Kongresi (SAIC), Güney Afrika Demokratlar Kongresi (SACOD), Güney Afrikalı Melez Halk Örgütü (SACPO) gibi örgütleri kapsayan Halk Kongresi 1955 yılında apartheid karşıtı mücadelenin temel metinlerinden birisi olan Özgürlük Bildirgesi'ni yayınlar. Söz konusu bildirgenin kimi öğeleri şunlardır:

- Güney Afrika, üzerinde yaşayan, siyah ya da beyaz herkeşe aittir ve hiç kimse halkın isteğine dayanmadıkça, ülke üzerinde otorite hakkı iddia edemez,
- Halk yönetecek: Irkları ve cinsiyetleri dikkate alınmaksızın her insan eşit hakka sahip olacak,
- Bütün ulusal gruplar eşit hakka sahip olacak: Bütün halklar kültür ve geleneğini geliştirme hakkına sahip olacak,

---

45 SACTU üzerine en fazla referans verilen çalışmalardan birisi olan, oldukça kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Lambert (1988).

- Halk ülkenin servetini paylaşacak: Ülkenin serveti, Güney Afrika'nın bütün mirası, halka devredilecek. Toprağın altındaki maden zenginlikleri, bankalar ve tekeller halka devredilecek, kamulaştırılacak (Styles, 1989).⁴⁶

Kuşkusuz apartheid karşıtı mücadele veren güçler yukarıda ifade edilenlerle sınırlı değildir. Her şeyden önce özellikle 1930'lu yıllarda, Komintern çizgisinde politika yapan SACP'nin dışında, Troçkist geleneğe yaslanan irili ufaklı hareketlerin olduğunu belirtmek gerekiyor (Bond, 2010).⁴⁷ Ancak bu kesimler apartheid karşıtı mücadelenin yönlendirilmesinde Kongre İttifakı ile karşılaştırıldığında oldukça marjinal kalır. Siyah milliyetçiliği ile sosyalizmi harmanlayan, siyah nüfusun kıta çapında birliğini savunan ve apartheid kar-

---

46 Özgürlük Bildirgesi'nin niteliği konusunda Güney Afrika'da önemli bir tartışma yapılmıştır. Söz konusu bildirme kimileri tarafından, her ne kadar hazırlanmasında komünistler de yer alsa da madenlerin kamulaştırılması gibi kimi talepleri dile getirir de anti-kapitalist bir metin olmaktan çok ulusal kalkınmacılığa vurgu yapan bir metin olarak değerlendiriyorlar. Öte yandan apartheid karşıtı mücadele sürecinde Kongre İttifakı olarak adlandırılan kesimler ise, bildirgenin sosyalimin ilk aşamasını formüle ettiğini vurguluyorlar. Bu ikinci görüşü savunanlara göre, Güney Afrika'da öncelikle sömürgeciliğin bir getirisi olan ırk ayrımcısı ve çarpık kapitalistleşme süreci ortadan kaldırılacak, sonrasında ise sosyalizme geçilecektir. Özgürlük Bildirgesi'nin ilanına giden süreç ve bildirme üzerindeki yorumlara bakmak için bkz. Styles (1989).

47 Troçki'nin kendisi de Güney Afrika ile yakından ilgilenmiş, hatta Güney Afrika Tezleri üzerine başlıklı bir broşür yayınlamıştır. Troçki, söz konusu broşürde Komintern'in Güney Afrika Komünist Partisi aracılığıyla somutluk kazanan Güney Afrika Tezlerini şu sözlerle eleştirir: "Komintern, 1924'ten itibaren, sömürge halklarının ulusal kurtuluşu programını, sınıf ilişkileri gerçeğinin üzerinde uçan içi boş demokratik soyutlamalara dönüştürdü. Ulusal baskıya karşı verilen mücadelede, farklı sınıflar kendilerini maddi çıkarlardan (geçici olarak) arındırırlar ve basit "anti-empyralist" güçlere dönüşürler. Bu hayali 'güçler'in, kendilerine Komintern tarafından bahsedilen görevi cesurca yerine getirebilmeleri için, onlara ödül olarak hayali bir "ulusal-demokratik" devlet vaat edilmiştir..." Söz konusu metin için bkz. Troçki (1935).

şıtı mücadelenin beyazlarla bir arada yürütülmesine karşı çıkan Afrikalılar Birliği Kongresi de (PAC) 1960'lar ve 1970'ler boyunca apartheid karşıtı mücadele veren örgütler arasında yer alır.⁴⁸ İlerleyen dönemlerde ise, apartheid rejimi tarafından işkence ile öldürülen gençlik lideri Steve Biko'nun başını çektiği Siyah Bilinç Hareketi (Black Consciousness) gibi farklı örgütler sahneye çıkar. Ancak bu yapıların hiçbirisi Kongre İttifakı'nın ulaştığı popülerlik ve ideolojik hegemonya düzeyine ulaşamaz. Nihayetinde apartheid karşıtı mücadeleye ve dahası bugünkü Güney Afrika'ya rengini veren yapı da Kongre İttifakı olur.⁴⁹

1950'li yıllarda yukarıdaki örgütlerin yürüttüğü çok sayıda kampanya örgütlenir. 1960 yılı ise ülkenin sosyal mücadeleler tarihi açısından olduğu kadar kapitalist gelişme süreci açısından da bir dönüm noktasını ifade eder. Söz konusu yıl paso yasalarına karşı, PAC'ın örgütlediği ve Kongre İttifakı'nın da destek verdiği bir eylemde polislin silahsız halka açtığı ateş üzerine, 69 kişi ölür, yüzlercesi yaralanır. Devam eden günlerde ise binlerce kişi tutuklanır, gözaltına alınır. Tarihe Sharpeville Katliamı olarak geçen bu direniş sonrasında ANC, SACP ve PAC yasaklanır. SACTU ise resmi olarak yasaklanmasa da bütün faaliyetlerini yurtdışına kaydırmak zorunda kalır (Beinart, 2001: 166-167; Mokoena, 1993: 14). Apartheid karşıtı mücadelenin silahlı direniş döneminin de başlangıcı olan

---

48 Yukarıda da ifade edildiği gibi Afrika milliyetçiliği zemininde örgütlenen bu örgüt, Güney Afrika'da siyahlarla beyazların ayrı coğrafyalarda ve birbirlerine ilişmeden yaşamaları gerektiğini vurgular. PAC'ın bu yöndeki söylemleri, onu, özellikle, ulusal özgürlük hareketi, emek hareketi ve sosyalist hareketten oluşan apartheid karşıtı güçlerin verdiği mücadelelerin yükseldiği dönemde, apartheid hükümetleri ile, başta anti-komünizm ve ırksal ayrışma konuları olmak üzere, ortak davranmaya sevk eder. Nitekim gerek 1970'li yıllarda, gerekse apartheidin sonlarına geline 1980'li yıllarda, PAC, zaman zaman apartheid rejiminin askeri kuvvetleri ile zaman zaman da CIA gibi istihbarat örgütleri ile işbirliği içerisinde üçlü ittifaka karşı geliştirilen politikalarda önemli bir aktör olur.

49 Apartheid öncesinde ve apartheid dönemindeki her tür mücadelenin kapsamlı bir değerlendirilmesi için bkz. Beinart (2001).

Sharpeville Katliamı ile başlayan 1960'lı yıllar Güney Afrika'nın sadece sosyal mücadeleleri açısından değil kapitalist gelişme süreci açısından da önemli bir dönüm noktasını ifade eder. Bu durum aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınacak.

Üretken Sermayeye Dayalı Birikim Süreci ve Derinleşen Irk Ayrımcılığı: Büyük (Grand) Apartheid

Yukarıda da vurgulandığı üzere, Sharpeville Katliamı ile açılan 1960'lı yıllar, Güney Afrika'nın apartheid karşıtı sosyal mücadeleleri açısından olduğu kadar ırk ayrımcılığına dayalı sermaye birikim süreci açısından da önemli bir dönüm noktasını ifade eder. Her şeyden önce katliam sonrasında apartheid rejimi uluslar arası ölçekte dikkat çeken ve kınanan bir olgu haline gelir, ırkçı rejime karşı çok sayıda uluslararası kampanya örgütlenir (Beinart, 2001: 169). 1960 yılında, Afrika Ulusal Kongresi'nin o dönemdeki başkanı şef Luthuli'ye, yürüttüğü barışçı mücadele nedeniyle Nobel Barış Ödülü verilmesi (Beinart, 2001: 169) ve 1962 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Güney Afrika'ya silah ambargosu da dahil çeşitli ekonomik/siyasi yaptırımlar uygulanması kararı alması bu kampanyaların ayaklarından bazılarıdır (Beinart, 2001: 169; Culverson, 1999: 37).

Sürecin önemli sonuçlarından birisi de, bahsi geçen kampanyaların yarattığı basınçla birlikte, bu döneme kadar, uluslar arası sermaye çevreleri tarafından önemli bir yatırım alanı olarak değerlendirilen Güney Afrika'dan hatırı sayılır bir sermaye çıkışı gerçekleşmesidir. Örneğin, 1960 yılında ülkeden çıkan sermaye miktarı ülkenin döviz rezervlerinin neredeyse yarısına eşittir. Bu eğilim ilerleyen yıllarda da devam eder (Bond, 1991: 25; Rogers, 1976: 96-102; Lulat, 2008: 70).

1960'lı yıllar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist sistem içerisinde hegemonik bir güç elde eden, savaşın hemen ertesinde Marshall Planı ve benzeri mekanizmalarla Batı Avrupa ülkelerinde kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden inşasında önemli rol oynayan, 1950'li yıllarla birlikte Güney Amerika'daki yatırımlarını önemli öl-

çüde arttıran ABD'nin, benzer bir konumu Afrika kıtasında da elde etmeye dönük politikalar geliştirdiği bir zaman dilimini ifade eder. Ancak söz konusu dönemde, sosyalist hareketler ve ulusal özgürlük hareketleri kıtada oldukça aktif bir durumdadır (Seidman ve Seidman, 1978: 9-11). Bu duruma karşı 1960'lı yıllar boyunca, Afrika kıtasında CIA'in faaliyetlerinde önemli artış görülür, başta ABD olmak üzere batılı kapitalist ülkeler tarafından kurulan bölgesel emek örgütleri aracılığıyla Afrika kıtasındaki militan ve sosyalist emek örgütlerinin gücü kırılmaya çalışılır. Örneğin 1964 yılında, 1940'ların sonlarına doğru Marshall Planı çerçevesinde yürütülen tartışmalar sonrasında Dünya Sendikalar Konfederasyonu'nun (WFTU) parçalanarak Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ICFTU) kurulmasında önemli rol oynayan Irving Brown yönetiminde kurulan Afrika-Amerika Emek Merkezi (AALC) 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca binlerce Afrikalı sendikacıyı ABD'ye gönderir, politik sendikacılık yapmama taahhüdünde bulunan çok sayıda sendikaya/emek örgütüne önemli kaynaklar aktarmak suretiyle emek hareketini yönlendirme çabasında bulunur (Tören, 2007; 2010).⁵⁰

Kuşkusuz Afrika kıtasındaki etkinliğini arttırmak çabasında olan ABD açısından bakıldığında, Güney Afrika oldukça önemli bir coğrafyadır. Apartheid rejiminin oldukça katı antikomünist duruşu bu konuda önemli bir rol oynasa da ABD'nin Güney Afrika'daki etkinliğini arttırma çabalarının nedeni bununla sınırlı değildir. Ülkenin zengin maden kaynaklarına, ucuz ve kontrol altına alınmış emek gücüne, jeostratejik konuma, yüksek tarımsal verimliliğe sahip olması ABD sermayesi için yaşamsal önemde olmasının en önemli nedenleridir (Seidman ve Seidman, 1978). Kaldı ki, bu dönemde Marshall Planı'nın eski yöneticilerinden birisi olan Paul G.Hoffman, özellikle Marshall Planı'nın finansmanında Afrika kıtasındaki madenlerin

---

50 Özellikle ABD tarafından finanse edilen ORIT ve AIFLD gibi örgütlerin Latin Amerika'daki faaliyetleri ve gene ABD tarafından kurulan/finanse edilen AALC'nin genelde Afrika kıtası ve özelde Güney Afrika'daki faaliyetleri için bkz Tören (2010).

önemli rol oynadığını belirtir. ABD’de yayımlanan çeşitli raporlarda da zengin maden kaynaklarına sahip ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasının yaşamsal bir öneme sahip olduğunun altı çizilir (Tören, 2010).

Yukarıda ifade edilenlerin bir sonucu olarak, 1960’lı yıllar boyunca, ama özellikle de Sharpeville Katliamı sonrasında, silah ambargosu da dahil önemli yaptırımlar uygulanmasına ve ülkeden önemli bir sermaye çıkışı olmasına rağmen, ABD’nin Güney Afrika ile askeri ilişkilerinde önemli bir artış yaşanır. Örneğin ABD, Sharpeville Katliamı’nın Güney Afrika’nın iç sorunu olduğu söylemine yaslanarak BM Güvenlik Konseyi’nin Güney Afrika’ya uyguladığı yaptırımların esnetilmesi için önemli çaba sarf eder ki, bu durum ambargonun kısmî ambargoya dönüşmesinde önemli bir rol oynar. 1964 yılına kadar önemli bir sermaye çıkışı yaşanan Güney Afrika, bu tarihten itibaren ise, ülkeye akan ABD sermayesi sayesinde, sermaye çıkışının yarattığı sorunlardan kurtulma imkânı elde eder (Culverson, 1999).

1960’lı yıllar boyunca, Güney Afrika ile ABD arasındaki askeri yakınlaşma, imzalanan bir dizi askeri anlaşmadan, ABD’nin Güney Afrika’ya -denizaltı da dahil- askeri ekipman satışına, Güney Afrika’da NASA tesisi inşasından, CIA’in Güney Afrika’nın gizli servisini eğitmesine kadar oldukça geniş bir alana yayılır (Culverson, 1999: 41; Mokoena, 1993: 14-16). İki ülke arasındaki stratejik yakınlaşmanın en önemli göstergesi ise, Nelson Mandela’nın 1962 yılında CIA tarafından yakalanarak apartheid hükümetine teslim edilmesi olur (Culverson, 1999: 42).

ABD ile Güney Afrika arasındaki askeri yakınlaşmanın en önemli etkilerinden birisi apartheid rejiminin askeri/teknik alt yapısının muazzam düzeyde artması olur (Rogers, 1976: 102; Culverson, 1999: 40). Örneğin, ABD tarafından Güney Afrika’ya kurulan nükleer tesisler, ülkenin petrol ve kömüre olan bağımlılığını azaltmasında önemli bir rol oynar (Seidman ve Seidman, 1978: 107); ABD tarafından kurulan askeri tesisler apartheid rejiminin muazzam bir askeri güce ulaşmasına yol açar. ABD tarafından sadece Güney Afrika polis teşkilatına sunulan bilgisayar aksamı, yaklaşık 15 milyon

siyahın parmak izinin kayıt altına alınmasında ve apartheid hükümetinin neredeyse bütün direniş hareketlerini takip edebilecek bir donanıma ulaşmasında önemli rol oynar (Lulat, 2008: 73).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Güney Afrika'ya dönük silah ambargosunun ardından yaşanan bir başka gelişme de, ambargonun ülkenin savunması üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için kurulan, verili koşullar altında ülkeye akan ABD sermayesinden bağışık kaldığı düşünülemeyecek olan ve ilerleyen yıllarda ülkenin kapitalist gelişme sürecinde oldukça önemli rol oynayan Armscor'un⁵¹ kurulmasıdır. Horace Campbell (1987) Armscor üzerine kapsamlı bir çalışmada, kurumun Güney Afrika'nın askeri endüstrisinin Batı'nın askeri düzenine entegrasyon yoluyla gelişmesinde, Batı'daki silah tedarikçilerinin Güney Afrika'daki yatırımlarının artmasında ve bu şirketlerin ülkedeki ortaklarının silah sanayinde üretime başlamasında öncü rol oynadığını belirtir. Armscor, kurulduğu tarihten itibaren, ülkenin savunma alanındaki dışa bağımlılığının azaltılmasında, özellikle Fransa'nın önemli katkıları ile nükleer silah geliştirmede ve nihayet, özellikle de Afrikaner sermayeye verilen ihaleler aracılığıyla sermaye birikiminde önemli rol oynar (Beinart, 2001: 177).

ABD ile Güney Afrika arasındaki ilişkiler sadece askeri ya da politik düzeyde kalmaz. 1960'lı yıllarda ABD sermayesi coğrafya-

---

51 Armaments Corporation of South Africa (Güney Afrika Askeri Donatım Kurumu). Kurumun kurulmasının ABD sermayesinden bağımsız düşünülemeyecek olmasındaki önemli neden, ABD'nin bu yıllarda müttefik olduğu ülkelerde, bu ülkeleri Sovyetler Birliği'ne karşı askeri olarak "donatmak" için bu tür kuruluşlara önemli kaynaklar aktarmasıdır. Türkiye'deki Ordu Donatım Kurumu'nun Marshall Planı kapsamında aktarılan kaynaklarla ve Türkiye ordusunu, ABD ordusuna benzer bir biçimde teçhizatlandırmak amacıyla kurulması. Daha detaylı bilgi için bkz. Tören (2007). Ayrıca Armscor, ülke içindekilere ek olarak, Mozambik, Angola, Zimbabwe gibi bölgelerde antikomünist bir söylemle ve önemli bir ABD desteği ile çok sayıda operasyon yürüten Güney Afrika Savunma Gücü (SADF) için de oldukça kritik bir rol oynar. Daha detaylı bilgi için bkz. Campbell (1987).

ya, otomobilden ağır sanayiye, bilgisayar teknolojilerinden tüketim malzemelerine, savunmadan bankacılığa, madencilığa kadar oldukça geniş bir yelpazeye yayılan yatırımlar yapar (Seidman ve Seidman, 1978: 11). O kadar ki, 1950'lerin sonlarından 1970'lere gelindiğinde, ülkedeki ABD yatırımları neredeyse dört kat artış gösterir. 1971 yılında ABD yatırımlarında 1 milyon dolara yakın bir artış söz konusu olur. Bu rakam 1973 yılında ise 1 milyar 240 milyon dolara ulaşır (Rogers, 1976: 124-125). 1970'lerin sonuna gelindiğinde, ABD, bütün doğrudan yabancı yatırımlarının yüzde 17'sini, dolaylı yatırımların ise yüzde 33'ünü gerçekleştirir konuma gelir. Dahası söz konusu dönemde Güney Afrika'daki en büyük ikinci yatırımcı konumu elde eder (Lulat, 2008: 71). Dönem boyunca Güney Afrika'ya yatırım yapan ABD firmalarının ve bu firmaların yatırım yaptıkları alanların bazıları şunlardır:

- Otomobil üretimi: Ford, General Motor, Chrysler, Dodge,
- Makine ve ekipman üretimi: John Deere, General Electric, Caterpillar, Dresser, Firestone and Goodyear, Motorola, ITT, Kodak, 3M,
- Bilgisayar teknolojisi: Control Data, Burroughs, Sperry Rand, International Business Machines (IBM), Hewlett-Packard, National Cash Register (NCR), Mohawk Data Sciences, and Computer Sciences (Culverson, 1999: 39-40; Lulat, 2008: 71-72; Rogers, 1976: 123-125).

Öte yandan, aynı dönemlerde, Rockefeller'e ait olan iki banka da -The First National City Bank ve Chase Manhattan Bank- yaşanan sermaye kaçıışı nedeniyle apartheid rejiminin karşı karşıya kaldığı finansal sıkıntıların aşılmasında ve ülkeye yapılan ABD yatırımlarının finansmanında oldukça önemli rol oynar. 1960'lar boyunca söz konusu bankaların Güney Afrika'daki şubeleri ve operasyonlarında da önemli bir artış görülür (Seidman ve Seidman, 1978: 82).

ABD sermayesinin Güney Afrika'da gerçekleştirdiği yatırımların yoğunlaştığı alan daha çok, yeni montaj hatlarının ya da yan firmaların kurulması suretiyle, imalat sanayi olur (Davies, 1988: 175).

Örneğin, ABD sermayesinin sanayiye yaptığı yatırım miktarı 1956 yılında yüzde 24,4'tür. 1970'e gelindiğinde ise bu oran yüzde 33,7'e yükselir. Bu durum, özellikle 1950'li yılların ardından madencilikle elde edilen birikimin sanayi alanına aktarılması ve 1960'lı yıllar boyunca uygulanan, koruyucu tarifeler, ithalatın kontrolü, kamunun altyapı yatırımları gibi bir çok uygulamayı içeren ithal ikameci politikalarla birleştiğinde ortaya çıkan sonuç ise, bu döneme kadar daha çok madencilığe dayalı bir yapı olan Güney Afrika ekonomisinde imalat sanayinin ön plana çıkması olur (Bond, 1998: 11; Cassim, 1988: 5; Morris, 1991: 36).

1960'lar sonrası süreçte Güney Afrika ekonomisi içinde madenciliğin payı görece olarak gerilerken, imalat (ve yapı/inşaat) sektörünün GSYİH payı yükselir. Örneğin 1950-1954 döneminde tarım/ormancılık/balıkçılık; madencilik/taşocakları ve imalat sektörlerinin GSYİH içindeki payı sırasıyla yüzde 14,1; 17,6 ve 14,7'dir. Bahsi geçen alanların GSYİH içindeki payları 1960-1964 döneminde sırasıyla, 11,3; 21,3 ve 17; 1970-1974 döneminde 8,7; 15,7; 22,1 olur. 1980-1984 dönemine gelindiğinde ise tarım/ormancılık/balıkçılık sektörünün GSYİH içindeki payı yüzde 7,4'e, madencilik/taşocakları sektörünün GSYİH içindeki payı 11'e ve nihayet imalat sanayinin GSYİH içindeki payı da 25,3'e yükselir (Cassim, 1988: 17). Patrick Bond da 1962-1970 yılları arasında madencilik ve tarımın GSYİH içindeki payının yüzde 25'ten yüzde 20'lere gerilerken aynı süre zarfında imalat sanayinin GSYİH içindeki payı ise yüzde 24'ten yüzde 28'e yükseldiğini ifade eder (Bond, 1991: 26).

Dönem boyunca alt yapı ve savunma sanayi yatırımları başta olmak üzere ekonomide önemli bir yer işgal eden, başta Afrikaner sermaye grupları olmak üzere, özel sektöre ihaleler vb. yollarla önemli birikim imkânları yaratan kamu sektörünün imalat sanayi içindeki payı da önemli ölçüde artar. Örneğin 1910 yılında yüzde 10 olan kamu sektörünün imalat sanayi üretimine katkısı 1970'lere gelindiğinde yaklaşık yüzde 25 civarına ulaşır (Beinart, 2001: 176). Özellikle 1970'li yılların ortasında telekomünikasyon alanında dijital teknolojinin kullanımının başlamasıyla devletin elinde bulunan

telekomünikasyon altyapısı muazzam bir gelişme gösterir. Bu durum bir yandan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin dünyadaki en gelişmiş telekomünikasyon teknolojisine sahip ülkelerden birisi haline gelmesini sağlar, diğer yandan da ihale ve benzeri politikalar aracılığıyla özel sektör birikiminde oldukça önemli bir rol oynar. Örneğin 1958 yılında kurulan Güney Afrika Posta Merkezi'nin (South African Post Office-SAPO) bu tarihten itibaren özel sektöre verdiği siparişler, ulusal telekomünikasyon hizmetleri pazarının yaklaşık yüzde 75'ini oluşturur (Kaplan, 1991: 188).

Emek hareketinin ve apartheid karşıtı direnişin neredeyse tamamıyla kontrol altına alınmış olması ve sermaye birikiminin önemli derecede hızlanması nedeniyle “apartheidin altın yılları” olarak adlandırılan bu dönemde, başta ABD sermayesi olmak üzere, ülkeye akan yabancı sermayenin daha çok imalat sanayinde yoğunlaşması ve uygulanan içe dönük birikim stratejisi iki önemli sonuç ortaya çıkarır: Bunlardan ilki, emeğin tamamen kontrol altına alınmasının, kamunun sermaye birikim sürecine doğrudan dâhil olmasının ve yabancı sermaye yatırımlarının da etkisiyle imalat sanayindeki karlılık oranının büyük bir artış göstermesidir. Örneğin 1960'lerden 1970'lerin ortalarına kadar geçen süre zarfında, imalat sanayi karlılığının en fazla olduğu sektör haline gelir (Bond, 1991: 26). İmalat sanayinde ortaya çıkan ikinci etki ise, imalat sanayinin teknolojik bileşiminin önemli ölçüde değişmesidir. Özellikle -başta ABD sermayesi olmak üzere yabancı sermaye yatırımlarının etkisiyle- imalat sanayiinde emek yoğun üretim yöntemlerinden sermaye yoğun üretim yöntemlerine geçiş bu dönemin en önemli özelliklerinden birisini oluşturur (Bond, 1991: 26; Chandhoke, 1986: 291).

Bütün bu gelişmeler imalat sanayi alanında önemli bir üretim artışı yaşanmasına yol açar. Örneğin, 1970'li yıllarda devletin sahip olduğu Sanayi Kalkınma Kurumu'nun (Industrial Development Corporation) aktardığı fonlar ve yabancı sermaye yatırımları sayesinde tekstil sektörü iki kat büyüme gerçekleştirir. Metal, makine sanayi, kimya, çelik, madencilik ekipmanları, elektrikli ev aletleri, ısıtıcı, otomobil gibi dayanıklı tüketim malları üretiminde önemli bir

artış söz konusu olur. 1960'lar boyunca Güney Afrika'nın yıllık otomobil üretimi, uluslararası karşılaştırmalarda genellikle Güney Afrika ile aynı kategoriye yerleştirilen Brezilya ya da Güney Asya ülkelerini geride bırakarak, yıllık 87000'e, 1960'ların sonlarına gelindiğinde ise 195 bine ulaşır. Dönemin başında yüzde 20'nin altında olan otomobil aksamı üretimi ise, yaklaşık yüzde 66'ya ulaşır (Beinart, 2001: 173).

Söz konusu dönemde, Güney Afrika ile özellikle madencilik alanında geçmişten bu yana var olan ilişkiler nedeniyle İngiltere, en azından dönemin sonlarına kadar Güney Afrika'nın en önemli ticaret ortağı olarak kalmaya devam etse de 1960'lar boyunca, İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde ABD'nin önemli müttefikleri olan Almanya ve Fransa gibi ülkelerin Güney Afrika'daki yatırımlarında önemli bir artış söz konusu olur. Fransa'nın yatırımları daha çok askeri alana yoğunlaşır (Beinart, 2001: 176).

1960'lı yıllar boyunca her ne kadar ekonomi içindeki payı imalat sanayi ile kıyaslandığında görece azalmışsa da madencilik alanında da önemli gelişmeler yaşanır. Dönem boyunca altın fiyatlarının sabitlenmesi nedeniyle (1 ons altın, 35 dolar) altın ihracatından elde edilen gelir azalsa da yukarıda da ifade edildiği üzere, yeni madenlerin keşfedilmesi sonucunda, altın üretiminin 1955-1970 yılları arasında yaklaşık 1 milyon kilografa ulaşması, bu durumu büyük ölçüde telafi eder (Beinart, 2001: 176). Altına ek olarak 1952 yılında çıkarılmaya başlanan ve özellikle nükleer enerji açısından oldukça kritik olan uranyum üretiminin artması ise, bir yandan madencilikten elde edilen gelirin artmasında diğer yandan da apartheid hükümetinin gereksinim duyduğu teknolojiyi ithal etmesinde hem finansal destek hem de pazarlık gücü sağlar (Beinart, 2001: 174). Öte yandan ülkedeki en büyük madencilik firması olan Anglo-American, madencilik alanının dışında, sanayi, finans, konut, tarım gibi alanlarda da önemli yatırımlar yapmaya başlar (Davies, 1988: 175).

1960'lı yıllar boyunca tarımda da önemli bir modernizasyon ve sermaye birikimi gerçekleşir (Beinart, 2001: 178). Örneğin 1946 yılında 20 bin olan traktör sayısı 1950 yılında 50 bin, 1955'te 87 bin,

1960 yılında 120 bin ve nihayet 1970'lerin sonunda ise 150 bin üzerine çıkar (Seekings ve Nattrass, 2005: 92). Kuşkusuz bu durum tarımda da sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimlerini beraberinde getirir: Örneğin 1960-1980 yılları arasında tarımda kapitalist tarım yöntemleri kullanarak üretim yapan beyaz çiftçi sayısı 106 bin'den 70 bin'e geriler. 1980'lerin başında beyaz nüfusun sahip olduğu tarım topraklarının yaklaşık yüzde 40'ı beyaz nüfusun sadece yüzde 5'i tarafından elde tutulur durumdadır (Davies, 1988: 175). Buna karşılık özellikle 1960'ların sonlarından itibaren, daha çok siyah işçilerin istihdam edildiği tarım sektöründeki istihdamda önemli bir azalma meydana gelir (De Klerk, 1991: 218).

Sanayinin daha sermaye yoğun bir hal aldığı, dolayısıyla yüksek düzeyde teknoloji ithalatına ihtiyaç duyduğu bu dönemde ülkedeki finansal sistem de yeniden yapılanmaya tabi tutulur. Zaman içerisinde günden güne daha da yükselen yatırım malları ithalatının altın ihracatından elde edilen gelirle finanse edilmesinin mümkün olmaktan çıkması sonucu ülkenin bankacılık sistemi, sermaye hareketlerine açıklık derecesinin artırılması suretiyle, önemli bir dönüşüm yaşar. Ayrıca, 1964 yılında çıkarılan bir yasa ile bankacılık sektörünün derinleştirilmesine dönük önemli bir adım atılır. Güney Afrika bankacılık sektörüne önemli miktarda fon girişinin gerçekleştiği bu dönemde, sermayenin Johannesburg Borsası'ndan sağlayabileceği finansmanın artırılmasına dönük düzenlemeler uygulamaya konur (Bond, 1991: 26).

1960'lı yılların bir başka özelliği de, uygulanan ithal ikameci politikalar ile birlikte, kamunun, ülkeye yatırım yapan yabancı sermayenin ve nihayetinde öteden bu yana ülkede önemli yatırımları bulunan İngiliz kökenli sermayenin sunduğu imkanlara bağlı olarak Afrikaner sermayenin birikim olanaklarının önemli ölçüde gelişmesidir (Bond, 1991: 26). Örneğin, ISCOR, ESCOM, SASOL⁵² gibi kamu kuruluşları özellikle imalat sanayi alanında yoğunlaşan Afrikaner sermayenin gelişiminde oldukça önemli rol oynayan kamu

kuruluşlarından bazılarıdır (Morris, 1991: 41). Öte yandan dönem boyunca, Afrikaner sermayenin elinde bulunan banka ya da sigorta şirketi gibi kuruluşlar da önemli birikim elde ederler. Çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, kamu fonlarının daha çok Afrikaner sermayenin elinde bulunan finansal kuruluşlarda değerlendirildiği bu dönemde, Volkskas ve Sanlam başta olmak üzere Afrikaner sermayenin sahip olduğu çok sayıda kuruluş, sanayide, ticarete, tarımda ve hatta madencilikte önemli bir sermaye birikimi gerçekleştirir (Davies, 1988: 175).

Dönem boyunca, başta Anglo-American olmak üzere, Güney Afrika'da önemli yatırımları bulunan madencilik firmaları, imalat, tarım, bankacılık, sigortacılık, emlak gibi, madencilik dışındaki alanlarda da önemli yatırımlar gerçekleştirirler. Bu sayede bir yandan bahsi geçen alanlarda üretimin artmasına ve teknoloji altyapısının gelişmesine yol açarken diğer yandan da özellikle imalat sanayi alanında faaliyet gösteren Afrikaner kökenli sermayenin gelişimi açısından da oldukça önemli rol oynarlar (Bond, 1991: 26; Beinart, 2001: 181). Bu durumun en önemli sonuçlarından birisi ise, 1960'lı yıllara kadar sermaye içi çatışmaların oldukça yoğun ve gözle görülür bir biçimde yaşandığı Güney Afrika'da, sermayenin farklı fraksiyonları arasındaki çatışmaların en az düzeye inmesi olur (Chandhoke, 2007). Örneğin, bu dönemde dünyanın en zengin isimlerinden biri olan Ernst Oppenheimer'in sahibi olduğu ve 1940'larda Cecil Rhodes'in sahibi olduğu De Beers şirketini satın alan Anglo-American firması (Güney Afrika'da yatırım yapan ilk ABD kökenli firmalardan birisidir) birikim olanaklarını büyük ölçüde artırır. Altın üretimi yanında kömür, uranyum gibi bir çok alanda önemli yatırımları bulunan bu şirket, aynı zamanda başta Nedbank olmak üzere bankacılık, medya, metal gibi bir çok alanda faaliyet yürütür. Şirket, madencilik sermayesi ile imalat sanayi arasındaki ilişkilerin gelişmesinde de oldukça önemli bir rol oynar (Beinart, 2001: 175). Bu dönemde Afrikaner sermayenin önemli şirketlerinden birisi olan Sanlam ve yan kuruluşları, Anglo-American ile madencilik alanında önemli yatırımlar yaparlar (Bond, 1991: 26; Beinart, 2001: 181).

Sanlam firması 1963 yılında Anglo-American firmasının, Ulusal Parti içindeki ılımlı kanadı desteklemek için, ön ayak olması ile Anglo-American'ın şubesi olan Gencorn madenlerini satın alır (Davies, 1991: 175). Rembrant ve Trustbank gibi Afrikaner sermayenin elinde bulunan şirketler ise dönemde karlılığını arttıran diğer şirketlerdir (Bond, 1991: 26). Öte yandan Ernest Oppenheimer'in sahibi olduğu Anglo-American firması, Güney Afrika'ya yatırım yapan en önemli ABD'li sermayedarlardan birisi ve dünyanın en zengin isimlerinden birisi olan Charles Engelhard'ın sahibi olduğu firma ile birçok alanda ortaklık kurar. Engelhard'ın firması, Sharpeville katliamının hemen sonrasında, ülkeye üyeleri arasında IMF, Dünya Bankası, City Bank gibi kuruluşlar da olan konsorsiyumun kredi vermesinde ve Güney Afrika'nın önemli bir yatırım alanı olarak tanımlanmasında oldukça önemli rol oynar (Bond, 1991: 26).

Daha önce de vurgulandığı gibi bu çalışmanın en önemli argümanlarından birisi, Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinden bugüne varlığını ve belirleyiciliğini koruyan en önemli gerçekliklerinden birisinin, kapitalist gelişme sürecinde ırk ilişkilerinin oynadığı rol olduğu idi. Bu çerçevede çalışmanın önceki bölümlerinde, kapitalist gelişme sürecinde ırk olgusunun oynadığı rolün sermaye birikimi sürecinin farklı dönemlerinde farklı bir işlevselliğe sahip olduğu, dolayısıyla ırk ve sınıf ilişkilerinin sermaye birikimi sürecinin ihtiyaçları doğrultusunda farklı eklemlenme pratiklerine sahip olduğu da vurgulanmıştı. 1948'den itibaren uygulamaya konan ve apartheid olarak adlandırılan ırk ayrımcılığına dayalı politikalar bütünü, sermaye birikimi rejiminin, yukarıda da aktarıldığı üzere, önemli bir farklılaşma yaşadığı 1960'lı yıllarla birlikte yeniden yapılanması bu konudaki en önemli göstergelerden birisini oluşturmaktadır. Ülkenin sermaye birikim sürecinin madencilığe dayalı bir yapıdan imalata dayalı bir yapıya doğru geliştiği, tarımın önemli ölçüde makineleştiği, dolayısıyla kırdan kente göçün önemli ölçüde arttığı, yeni gelişen imalat sanayinin, ucuz ve kontrol altına alınmış iş gücü talebinin önemli boyutlara vardığı bu dönemde, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan göçmen işçilik/rezerv

sisteminin bu defa kent merkezlerinde kurulması anlamına gelen Bantustan sisteminin oluşturması bu yeniden yapılanmayı tanımlayan en önemli olgu olur (Wolpe ve Legassick, 1976).

Aşağıda da görüleceğı üzere, Bantu sisteminin kurulması, bir yandan ülkenin kapitalist gelişme sürecinin önemli bir noktasında imalat sanayinin gereksinim duyduğu ucuz emek gücünün garanti altına alınmasında, diğeri yandan da, önceki dönemlerde, ülkenin birikim sürecinde madencilğe dayalı sermayenin ön planda olması nedeniyle bu yapıya göre oluşturulan ırk-sınıf ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde oldukça önemli rol oynar. Bir başka ifadeyle Bantu sistemi, Milner döneminde oluşturulan sosyal yapıya fazla doku- nulmayan 1948-1960 döneminden farklı olarak “büyük (grand) apartheid” olarak tanımlanan yeni bir dönemin başlaması anlamına gelir. “Büyük apartheid”ın uygulayıcısı ise, 1950’lerde Yerli İşleri Bakanı (Native Affairs Minister) olarak görev yapan, 1958-1968 yılları arasında ise başbakan olan Hendrik Frensch Verwoerd olur (Beinart, 2001: 146).

Ulusal Parti içindeki iktidarı ele almasının hemen ardından yapılan 1958 seçimlerinde, apartheid fikrinin gelişiminde oldukça önemli rol oynayan Verwoerd’un başbakan olması ile birlikte ülkedeki ırklar arasındaki ilişki ve ırk-sınıf ilişkisi yeniden, oldukça radikal ve dönemin sermaye birikim sürecine uygun bir yapılanmaya tabi tutulur. Bu yapılanmanın en önemli özelliğı ise, her ne kadar farklı ırkları farklı gündelik hayat pratiklerine mahkûm etse de aynı siyasal yapıya bağılı kılan önceki dönemden (1948-1960) farklı olarak, coğrafyadaki farklı ırklara farklı siyasal yapılanmalar oluşturulmasıdır. Bir başka ifadeyle bu dönemde, apartheid kelimesinin karşılığı olan “bölünme” (partition) fikri radikal bir biçimde hayata geçirilir. Dönemi karakterize eden en önemli düzenlemelerden birisi ise 1959 yılında çıkarılan ve var olan rezervlerin dışında, kendi anayasaları, başkentleri, parlamentoları, bürokrasileri, stadyumları, üniversiteleri, orduları ve Pretoria’da konsoloslukları olan bağımsız devlet(çik)ler kurulmasını öngören Bantu Özyönetim Yasası (Bantu

Self Government Act) olur (Louw, 2004).⁵³

Her ne kadar bu bağımsız devlet(çik)ler diğer ülkeler tarafından ayrı bir devlet olarak kabul edilmezlerse de apartheid rejimi, bu devletlerin, toprakları tamamıyla Güney Afrika Cumhuriyeti ile sınırlandırılmış olsa da ayrı bir devlet olan Leshoto gibi, yani ayrı bir devlet olarak kabul edilmesine dönük bir kampanya başlatır. Öte yandan, apartheid rejimi uygulamaya konan bu politikaların herhangi bir ayrımcılık anlamına gelmediği, tersine, ülkedeki bütün etnik kimliklere bağımsızlık verilmeye çalışıldığı yönünde bir söylem kullanılır. Apartheid rejiminin dayandığı diğer argümanlar ise, bölgede Avrupa Ekonomik Topluluğu benzeri bir yapı oluşturulmaya çalışıldığıdır. Kaldı ki, 1960'ların başından itibaren apartheid politikaları, resmi olarak "ayrı kalkınma" (seperate development) olarak tanınlanır. Bu durum ile tutarlı olarak yerli kavramı Xhosa/Zulu dillerinden ödünç alınan ve halk anlamına gelen "Bantu" kavramıyla yer değiştirir (Louw, 2004: 64; Beinart, 2001: 147).

Bu söylem ve pratiklerle tutarlı olarak, ülkede toprak yeniden dağıtımına tabi tutulur, nüfus, elbette ki ırk temelinde, yeniden ve zorunlu yerleşime tabi tutulur, özellikle siyah nüfusun kent merkezlerine göç etmesini önlemek için oldukça sert göç politikaları uygulanır (Louw, 2004: 64). Dönem boyunca tarımda sermaye yoğunlaşmasına bağlı olarak işsizlikten muzdarip olan siyah nüfus, gene dönem boyunca ucuz işgücü ihtiyacı artan sanayinin bu ihtiyacını karşılayacak bir yedek emek ordusu olarak kullanılmak üzere Bantustan olarak tanımlanan bu bağımsız devlet(çik)lerde yaşamaya zorunlu tutulur (Wolpe ve Legassick, 1976: 95). Ancak bu nüfusun, beyaz nüfusun yaşadığı bölgelerde, politik haklardan ve vatandaşlık haklarından muaf bir şekilde, yabancı/göçmen/misafir işçi olarak çalışması da güvence altına alınır (Louw, 2004: 64; Wolpe ve Legassick, 1976). Öte yandan ayrı politik yapılar olarak tasarlanan Bantu topraklarına beyaz sermayenin yatırım yapması engellenerek, bu bölge-

---

53 Bantu devletlerinin en bilinenleri Trasnkei, Bophutatswana, Venda, Ciskei'dir.

lerde, “ayrı gelişme” söylemiyle tutarlı olarak, bir siyah sermaye yaratılması hedeflenir (Beinart, 2001: 162). Oluşturulması planlanan bu siyah sermayenin faaliyet gösterebileceği bölgeler–ırk temelinde–sınırlanır. Ayrıca bu kesimin, ticaret lisansları vb. uygulamalarla sıkı bir denetim altında tutulması sağlanır. Söz konusu sınıfın yoğunlaştığı alan ise, daha çok şifalı bitki ve ilaç üretimi gibi düşük katma değerli ve emek yoğun üretim alanları olur (Beinart, 2001: 192).

Apartheidin, coğrafyada ayrı devletler yaratmak biçiminde, bir nevi içsel kolonizasyon olarak yapılandırıldığı bu dönemde ülkenin parçalanması ve bahsi geçen bağımsız devlet(çık)lerin kurulması/yaşaması sürecini organize etmek için oldukça radikal bir planlama yönetimi oluşturulur. Milner döneminde inşa edilen ve tek bir kapitalist pazara dayalı yapının ortadan kaldırıldığı, ırk ayrımcılığına dayalı bir parçalanma sürecinin uygulamaya konduğu bu dönemde, beyaz nüfusun yaşadığı alanlarda siyah işçilerin çalışması yasaklanırken Afrikaner nüfusun istihdam imkanları artırılır (Louw, 2004: 63).

Uygulanan içe dönük (ithal ikameci) politikaların, ucuz ve baskı altına alınmış emek gücünün sürekliliğinin korunmasına hizmet eden Bantu sistemi ile birleştirildiği, rezerv sisteminin korunduğu, etnik yapıların kendi alanlarına hapsedilerek, her bir etnik yapı için “ulus devletler” oluşturulmaya çalışıldığı, beyaz nüfusun ise “Güney Afrika ulusu” olarak tanımlandığı (Morris, 1991: 36-39) bu dönemin en önemli uygulamalarından birisi de sanayinin desantralize edilerek “beyaz bölgeler” ile Bantu alanlarının sınırı olan bölgelerde yoğunlaşması olur (Glaser, 1988: 76). Zorunlu göç, iş ayırma (job reservation), tarımda makineleşme gibi olgular sonucunda, oluşturulan Bantu bölgelerinde, şehir merkezlerindeki yaklaşık iki katı kadar işsiz nüfusun, yani önemli bir görece artı nüfusun biriktiği bu dönemde (Wolpe ve Legassick, 1976: 95) sanayideki bu süreç özellikle imalat sanayinde yoğunlaşan sermaye açısından oldukça önemli bir rol oynar. Bir başka ifadeyle Bantu bölgeleri, bir yandan sanayinin gereksinim duyduğu ucuz ve kontrol altına alınmış emek gücünün sağlanmasına diğer yandan da devletin siyah nüfus üzerindeki sosyal kontrol ve baskıcı fonksiyonlarının Bantu hükümetleri aracılı-

ğıyla uygulamasına hizmet eder (Wolpe ve Legassick, 1976: 95).

Bu sürecin organize edilmesi için oluşturulan Sanayilerin Yeri İçin Sürekli Komite (Permanent Committee for the Location of Industries), özellikle ucuz ve kontrol altına alınan bir emek gücü ihtiyacı içerisinde olan imalat sanayinin, Bantu alanlarının sınırlarında yoğunlaşması yönünde çalışmalar yapar (Beinart, 2001: 161). Devlet, özellikle 1970’li yıllarda sınır sanayilerinde ve Bantu alanlarının sınırlarında emek yoğun yatırımlar yapılmasını teşvik eder ve bu alanlarda imalat sanayi istihdamı önemli ölçüde artar (Glaser, 1988). Bu gelişmeler, Bantu bölgelerinde yaşayan ama sınır sanayilerinde göçmen işçi olarak çalışan, iş bitimi sonrasında bölgesine geri dönen ciddi bir işçi nüfus ortaya çıkmasına yol açar. Bu nüfus apartheid karşıtı mücadelenin yaslanacağı en önemli sosyal zemini ifade eder. Öte yandan bu ucuz ve kontrol altına alınmış işgücü, Güney Afrika’nın sanayi sermayesine dayalı gelişme sürecinde oldukça önemli bir rol oynar (Wolpe ve Legassick, 1976: 101).

Kuşkusuz dönem boyunca, yukarıda değinilenlere ek olarak, bu süreci güvence altına alacak çok sayıda yasal ve idari düzenleme ya da uygulama da hayata geçirilir. Bu yasa, düzenleme ya da uygulamalardan bazıları şunlardır:

- Bantu alanlarında oluşturulan bağımsız politik yapılar için önemli kaynak ayrılması ya da bu politik yapıların gelişiminin çeşitli biçimlerde desteklenmesi/teşvik edilmesi,⁵⁴
- Siyah nüfusun Bantu alanlarının dışındaki bölgelere göç etmesini (influx control) önlemeye dönük kontrollerin daha da artırılması,
- Yerli Emeği Düzenlemeleri Yasası (Native Labour Regulations Act) ile oluşturulmuş olan ve siyah nüfusun sözleşmeli olarak istihdamında oldukça önemli rol oynayan çalışma bürolarının, 1964 yılında çıkarılan Bantu Emeği Yasası (Labour Act) ve Bantu Emeği Düzenlemeleri Yasası (Ban-

---

54 Bu konuda detaylı bilgiler için bkz. Leistner (1980).

tu Labour Regulations Act) ile daha aktif hale getirilmesi, güçlerinin artırılması ve bu yolla siyah nüfusun hareket serbestisinin sınırlanması (Terreblanche ve Natrass, 1995: 198; Wolpe ve Legassick, 1976: 95; Leistner, 1980: 19-21).

Yukarıda da görüldüğü üzere, Güney Afrika sermayesi, yani imalat alanında önemli yatırımları bulunan yabancı sermaye, İngiliz kökenli sermaye ve nihayet apartheid rejiminin önemli destekler sunduğu Afrikaner sermaye, söz konusu politikalar aracılığıyla önemli bir birikim imkanı elde eder. Yukarıda da ifade edildiği üzere, sermaye sınıfı içerisindeki çatışmaların oldukça azaldığı bu dönemde, sermaye sınıfı sanayinin desantralizasyon sürecini genel olarak olumlu bir uygulama olarak değerlendirir. Ancak bu durum, ithal ikameci politikalarla tutarlı olarak devletin ekonomide oldukça önemli bir ağırlık sahibi olduğu bu dönemde, farklı sermaye fraksiyonlarının farklı değerlendirmeler yapmasının önünde engel oluşturmaz. Bir başka ifadeyle, sanayinin desantralizasyonu sayesinde ucuz işgücü ve dolayısıyla yüksek karlılık imkânı elde eden sermaye kesimleri süreci koşulsuz desteklerken, daha fazla uluslararasılaşmış olan, dolayısıyla devletin ekonomide oynadığı rolün farklılaşması talebinde bulunan sermaye grupları ise, politikanın özüne dair değilse de uygulama biçimine karşı kimi eleştiriler getirir. Anglo-American firmasının sahibi Ernst Oppenheimer'in şu sözleri bu yargıyı doğrular niteliktedir:

Desantralizasyon sağlam ekonomik ilkelere dayandığı takdirde edeme sahiptir. Eğer değilse, başarısız olur. Bir başka ifadeyle, desantralizasyon politikaları, piyasanın uyarıları ile uyum içinde olduğu ve kapitalistlerin kar elde etmesine yardımcı olduğu müddetçe kabul edilebilir (Glaser, 1988: 79).

Bu koşullar altında inşa edilen Bantu sistemi ve “büyük apartheid”, Wolpe ve Legassick'in de ifade ettiği üzere, sermaye birikimi sürecinde madencilik sermayesinin ön planda olduğu dönemde oluşturulan göçmen emeği/rezerv sisteminin bir benzerinin, sanayi sermayesine dayalı birikim sürecine geçişi ifade eden 1960'larda, sanayinin yoğunlaştığı kentsel alanlarda kurulmasına hizmet eder.

Sanayinin desantralizasyonu ile birlikte Bantu bölgelerinde yaşayan siyah nüfusun kente göçünü radikal bir şekilde önleyen yasal düzenlemeler, bir yandan siyah bir kentsel işçi sınıfı oluşumunu kontrol altında tutmaya, dolayısıyla apartheid sisteminin çoğu zaman destekçisi olan beyaz işçi sınıfının desteğini almaya hizmet eder, diğer yandan da ucuz emek gücüne ihtiyaç duyan sanayinin Bantu bölgeleri yakınlarında kurulmasını teşvik ederek, Bantu bölgelerindeki siyah nüfusun bu sanayi için ucuz işgücü olarak kullanılabilmesine imkan sağlar. Siyah nüfusun Bantu bölgelerine hapsedilmesinden çıkar elde eden bir başka kesim de, Afrikaner sermayenin yoğunlaştığı kapitalist çiftlikler olur (Beinart, 2001: 156). Wolpe ve Legassick (1976: 103) bütün bu süreci şu şekilde ifade eder:

... Güney Afrika'ya özgü bir mekanizma olarak apartheid, sermayenin organik bileşiminin yükselişi koşulları altında yaşanan ikincil sanayileşme sürecinde, ucuz ve kontrol altına alınmış emek gücünün süreklilik imkânlarını yaratmak suretiyle yüksek kapitalist sömürüyü sürekli kılmının bir mekanizması olarak [ülkenin kapitalist gelişme sürecinde oldukça önemli bir rol oynar]⁵⁵

Yukarıda aktarılan koşullar sonucunda apartheid rejimi iki temel karakteri olan bir sistem halini alır. Söz konusu özelliklerden ilki, ırksal temelde belirlenen, ancak çalışmanın önceki kısımlarında da ifade edildiği üzere, toplumsal ilişkilerden hiç de soyut olmayan ırk ayrımcılığına dayalı iş ayırma sistemi (job reservation) ve yaşamsal ayrışmadır. İkincisi ise, gene çalışmanın önceki dönemlerinde aktarıldığı üzere, ülkenin kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinde oluşan göçmen işçi/rezerv sistemi ve bu sistemin sermaye birikim sürecinin içinde bulunulan bu yeni dönemine uyarlanmış hali olarak Bantu sistemidir. Ancak 1960'lar boyunca, imalat sanayinin işgücü ihtiyacının artması ile tutarlı olarak göçmen işçilik sistemi daha çok Güney Afrika dışından gelen göçmen işçilere dayanır. Örneğin 1960 yılı itibarıyla madencilik sektöründe istihdam edilen işgücünün 75 bini Afrika kıtasının tropikal bölgelerinden, yakla-

---

55 Köşeli parantez içindeki ifade bize ait. T.T.

şık 80 bini Güney Mozambik'ten, 50 bini Lesotho ve Swaziland gibi bölgelerden olmak üzere, yaklaşık yüzde 60'ı yabancı göçmenlerdir (Beinart, 2001: 157). Seidman ve Seidman'ın (1978: 88) bu rakamı beşte dört biçiminde vermesinden hareketle, ülkeye diğer ülkelerden getirilen göçmen işçilerin oranının daha da yükseklere çıktığını da söylemek mümkün. Vurgulanması gereken bir başka nokta da, ülkeye madenlerde çalışmak üzere gelen bu işçilerin, tıpkı ülkenin kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinde oluşturulan çalışma kamplarında olduğu üzere, oldukça kötü yaşam koşullarında yaşamak zorunda bırakıldığıdır.

Bantu bölgesi olarak tanımlanan ve yukarıda ifade edildiği gibi, bu bölgelerde yaşayan siyah nüfusun sanayinin kurulduğu bölgelere göç ederek buralarda sözleşmeli işçi olarak çalışmasına dayalı bu sistem altında, Bantu bölgelerinde yaşayan ve beyaz bölgelerde yer alan madenlerde, büyük çiftliklerde ya da sanayide iş aramak zorunda kalan insan sayısı 8 milyona ulaşır (Seidman ve Seidman, 1978: 25-32). Gereksinim duyulan sözleşmeli işçilerin temininde, yukarıda ifade edildiği gibi apartheid yönetimi ile önemli ilişkileri bulunan Bantu yöneticileri oldukça önemli bir rol oynar (Legassick ve Wolpe, 1976: 95).

Bütün bu süreçte siyah işçiler ile beyaz işçilerin ücret, çalışma ve yaşam koşulları arasında önemli bir uçurum oluşur. Her şeyden önce, bütün üretim alanlarında, beyaz işçiler, teknoloji yoğun/kalifiye alanlarda ya da yöneticilik ve benzeri pozisyonlarda istihdam edilirken siyah işçiler kalifiye olmayan alanlarda istihdam edilmeye devam eder (Lulat, 2008: 68; Davies, 1979: 182). Benzer bir dağılım sektörel bazda da geçerli olur. Örneğin daha çok kalifiye işgücüne ve yüksek sermaye yoğunluğuna dayalı üretim alanlarında beyaz işgücünün yoğunlaşması söz konusu olurken, kalifiye olmayan işgücüne dayalı sektörlerde ise, siyah işgücü daha yoğun istihdam edilir. Bu durum aşağıdaki tablodan daha net anlaşılmaktadır:

Tablo 3: Güney Afrika’da Sektörler İtibarıyla İstihdamın İrksal Yapısı, 1960 (Erkekler)

Sektör	Toplam İstihdam (yüzde) Yüzdesi	
	Beyaz	Afrikalı
Topraksız çiftçi tarımı (peasant)	0	100
Organize tarım, ormancılık balıkçılık	7	52
Madencilik	10	90
İmalat	32	53
İnşaat	25	60
Elektrik-gaz-su	26	66
Ticaret ve Finans	39	44
Ulaştırma ve haberleşme	53	35
Hizmetler	29	60
İşsiz	9	65
Ekonomik olarak aktif nüfus	19	70
Toplam Nüfus	19	69

Kaynak: Bergsman, 1982: 636

Tabloda görüldüğü üzere, 1960 yılı itibarıyla tarımda küçük çiftçi olarak ya da topraksız köylü olarak çalışanların tamamı siyah nüfustan oluşurken, organize tarım-ormancılık-balıkçılık alanında istihdam edilenlerin yüzde 52’si siyahtır. Bu alanda istihdam edilen nüfusun yalnızca yüzde 7’sinin beyaz olduğu düşünüldüğünde, kapitalist tarımdaki birikimin gerçekleşmesinde siyah işgücünün oldukça önemli bir rol oynadığı sonucuna varılabilir. Gene tablodan görüldüğü üzere, madencilik, imalat, inşaat, elektrik-gaz-su, ticaret-finance, hizmetler gibi üretim alanlarında istihdam edilen beyaz nüfus oranı sırasıyla yüzde 10, yüzde 32, yüzde 25, yüzde 26, yüzde 39, yüzde 29 iken aynı alanlarda istihdam edilen siyah nüfus sırasıyla, yüzde 90, yüzde 53, yüzde 60, yüzde 66, yüzde 44, yüzde 35’tir. Çoğu üretim alanında, istihdam edilen siyah nüfusun oranının daha yüksek olmasının yanında, madencilik (yüzde 10-yüzde 90) ve imalat (yüzde 32-yüzde 53), elektrik-gaz-su (yüzde 26-yüzde 66),

hizmetler (yüzde 29-yüzde 60) gibi alanlarda istihdam edilen siyah nüfus ile beyaz nüfus arasındaki fark, dönemin koşulları ile birlikte düşünüldüğünde, siyah nüfusun daha düşük kalifikasyon gerektiren alanlarda istihdam edildiği yönündeki yargıyı destekler niteliktedir. Tabloda dikkat çeken bir başka olgu da, Güney Afrika'da öteden bu yana oldukça gelişmiş olan, ama 1960'larda, başta yabancı sermaye yatırımları ve kamunun ekonomideki rolü ile birlikte daha da gelişen, ulaşım ve iletişim alanlarında çalışan beyaz nüfusun diğer sektörlerden farklı olarak siyah nüfustan daha fazla olmasıdır ki bu durum da siyah işçilerin kalifikasyon bağlamında maruz kaldığı ayrımcılığı ortaya koyar niteliktedir.

Apartheid döneminde beyaz işçilerle siyah işçiler arasındaki uçurum düzeyindeki ücret farkları da aşağıdaki tablodan görülebilir.

Tablo 4: Irk ve Sektöre Ortalama Aylık Nakit Kazanç (Rand cinsinden)

Sektör	Beyazlar	Afrikalılar
Madencilik	360.8	18.3
İmalat	307.2	52.3
İnşaat	325.3	49.9
Elektrik	369.1	49.9
Banka ve yapı kooperatifi	298.2	66.9

Kaynak: Bergsman, 1982: 637

Tabloda görüldüğü üzere 1970 yılı itibarıyla madencilik, imalat, inşaat, elektrik ve bankacılık alanında çalışan beyaz bir işçinin aylık ücreti sırasıyla 360,8; 307,2; 325,3; 369,1; 298,2 Rand'dır. Aynı alanlarda çalışan siyah işçilerin elde ettikleri aylık ücret ise sırasıyla 18,3; 52,3; 49,9; 49,9 ve 66,9 Rand'dır. Benzer bir durum beyaz ve siyah nüfusun kişi başına geliri durumlarında da geçerlidir. Örneğin 1969 yılında ülke nüfusunun yüzde 69'unu oluşturan siyah nüfus arasında kişi başına düşen gelir 9.80 ABD dolarıdır. Aynı rakam ülke nüfusunun yüzde 19'undan daha azını oluşturan beyaz nüfus için ise 133 dolar civarındadır (Lulat, 2008: 68; Mackler, 1972: 35). Son olarak, siyah nüfus içerisinde önemli bir işsizlik söz konu-

su iken, ülkedeki beyaz nüfus dünyadaki en düşük işsizlik rakamları altında yaşamını sürdürmektedir. Tablo 3'te de görüldüğü üzere, 1970 yılı itibarıyla beyaz nüfus arasındaki işsizlik oranının yüzde 9 olmasına karşılık siyah nüfus arasındaki işsizlik oranının yüzde 65 olması bu yargıyı doğrular niteliktedir.

Kapitalizmin Krizi, Üretken Sermayeye Dayalı Birikimin Krizi, Irk Ayrımcılığına Dayalı Birikimin Krizi

1970'li yıllar, Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme süreci için bir başka dönüm noktasını ifade eder. Kuşkusuz bu durumun öncelikli nedeni, kapitalist sistemin uluslararası ölçekte içine girdiği krize ek olarak yukarıda aktarılanlar sonucunda, sermayenin organik bileşiminin yükselmesi ve buna bağlı olarak açığa çıkan aşırı üretim sorunudur. Aşağıda detaylı olarak ele alınacağı üzere, her iki kriz, ama özellikle de ülkede açığa çıkan aşırı üretim krizi, Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinde kapsamlı bir yeniden yapılanmayı zorunlu kılan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Kaldı ki, gene aşağıda görüleceği üzere, bu gelişmenin sonucunda ülkedeki sermayenin önemli bir kısmı da apartheide karşı tavır takınmaya başlar (Wolpe, 1983: 9; Bond, 1991).

Kapitalist sistemin 1970'lerde içine girdiği krize bağlı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan Bretton Woods sistemiyle birlikte altın-dolar standardının çökmesinin, Güney Afrika üzerindeki ilk etkisi, ülkenin kapitalist gelişme sürecinde oldukça önemli rol oynamasının yanında, en önemli ihraç mallarından birisi olan altın fiyatlarındaki istikrarsızlaşma olur (Gelb, 1991: 21-22). Altın fiyatlarında meydana gelen bu istikrarsızlık, her ne kadar, altın üretimini azaltmak suretiyle altın fiyatlarını yükseltmek gibi geçici karşı önlemler alınsa da, ülkenin aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacak olan ödemeler bilançosu sorunlarının ortaya çıkması rol oynayan önemli faktörlerden birisi haline gelir (Padayachee, 1988: 193).

1970'lerle birlikte Güney Afrika ekonomisinde ortaya çıkan bir başka sorun da enflasyondur. Kapitalist sistemin uluslararası ölçek-

te içine girdiği krizin sonucunda başta petrol olmak üzere emtia fiyatlarında meydana gelen artış ve buna bağlı olarak batılı kapitalist ülkelerde ortaya çıkan enflasyon, bu ülkelerden, başta makine teçhizat olmak üzere önemli miktarda ithalat yapan Güney Afrika'da enflasyonun oldukça yüksek oranlarda artışına yol açar (Gelb, 1991: 20). Enflasyonun artışında Bantu bölgelerinde yığılan siyah nüfusu kontrol altına almak (Wolpe, 1983: 8) ve ekonomideki gerileme eğilimini durdurmak için yapılan kamu harcamaları/yatırımları da önemli rol oynar. Örneğin 1970-1974 döneminde, kamu kuruluşlarının yatırım harcamaları yüzde 130 artış gösterir (Gelb, 1991: 21; Bond, 1991; 1998). Ödemeler dengesi açıklarının daha da içinden çıkılmaz bir hal almasında da önemli rol oynayan enflasyon olgusu, ülke sermayesinin apartheid rejimine karşı eleştiri oklarını yöneltmeye başlamasına da yol açar (Sakarai, 1976: 1633). Örneğin bu dönemde Güney Afrika sermayesinin önemli sözcülerinden birisi olan Financial Mail gazetesi, bakanlığın enflasyona ilişkin değerlendirmelerinin ve hükümetin enflasyona karşı aldığı önlemlerin yetersiz görülmesi nedeniyle Pretoria ile sermaye arasındaki ilişkilerin bozulduğunu ifade eder (Sakarai, 1976: 1633).

Yukarıda Güney Afrika'nın 1970'lerde içine girdiği krizin kapitalist sistemin uluslararası ölçekte yaşadığı kriz ile ilintili olmakla birlikte, işsel dinamiklerin de bu süreçte önemli bir rol oynadığı ifade edilmişti. Bu dönemde ülkede kriz bağlamında rol oynayan en önemli içsel dinamik ise özellikle 1960'lı yıllarda ülkeye akan yabancı sermaye yatırımlarının sermayenin organik bileşiminin önemli ölçüde yükselmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan aşırı birikim krizi olur (Bond, 1998: 11; Gelb, 1991: 2). Bu sürecin önemli göstergelerinden birisi imalat sanayi üretiminde ve ekonominin büyüme hızında önemli bir düşüşün söz konusu olmasıdır. Örneğin, 1960'lı yıllarda yüzde 5,7 olan reel büyüme hızı 1976 yılının ilk çeyreğine gelindiğinde negatife ulaşır. 1946-1974 yılları arasında yüzde 4,9 olan reel GSYİH büyümesi, 1974-1984 yılları arasında yüzde 1,9'a, 1980'lerde, yüzde 1,5'a geriler (Gelb, 1991: 2-3; Wolpe, 1983: 7-8). İmalat sanayi üretimi ise, çoğu sosyal bilimcinin apartheidin krizi-

nin başlangıç noktası olarak kabul ettiği 1974 yılının ortasından 1975 yılının ortasına kadar, yaklaşık yüzde 6 geriler. 1975 ile 1977 yılları arasında ise toplam yatırımlarda yüzde 13 düşüş söz konusu olur (Wolpe, 1983: 8). 1970'lerin ortalarına gelindiğinde imalat sanayiinin kapasite kullanım oranlarında da önemli bir düşüş söz konusu olur. Kapasite kullanımı kimya sektöründe, tekstil ve kağıt ürünleri sanayilerinde yüzde 85, lastik üretiminde yüzde 80, otomobil sanayiinde yüzde 70'ler civarında kalır. Demir çelik sektörü de aynı sorunu yaşayan bir başka üretim alanını oluşturur (Bond, 1991).

Aşırı üretim sorunun görüldüğü bir başka alan da tarımsal üretimdir. 1960'lı yıllar boyunca tarımda yaşanan traktör ve kimyasal ürünlerin kullanımının artması gibi gelişmelere bağlı olarak yaşanan mekanizasyon kuşkusuz bu durumun en önemli nedenlerinden birisini oluşturur (Bond, 1991).

Yaşanan aşırı üretim krizinin diğer sonuçları da üretken alanlarda değersizleşen sermayenin daha çok finans alanına doğru hareket etmesi, tüketim mallarına yapılan yatırım ile üretici sektörlerle yapılan yatırımlar arasındaki dengesizlik gibi gelişmeler olur (Bond, 1991). Nihayetinde, ekonomi, bu zamana kadar dile getirilen mekanizmalarla yaratılan artık emeği emme kapasitesini de kaybeder. Bir başka ifadeyle Güney Afrika cumhuriyeti bu dönemde, özellikle de beyaz olmayan nüfusun muzdarip olduğu önemli bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalır. Örneğin 1974-1977 yılları arasında siyah nüfus arasındaki işsizlik oranı yüzde 250 artar (Wolpe, 1983: 8).

Güney Afrika'nın oldukça gelişmiş olan ve özellikle tüketim malları üretiminde yoğunlaşan imalat sanayisi sektörünün –ki bu madencilik, ulaşım, elektrik, savunma sanayi gibi alanlar için de geçerlidir- gereksinim duyduğu yatırım mallarında dışa bağımlılığı, ödemeler bilançosu açığının daha da artmasına yol açar (Wolpe, 1983: 8). Bu durum özellikle 1976 yılından sonra önemli boyutlara ulaşır. Her şeyden önce ülke 1976 yılının ilk çeyreğinde döviz rezervlerinin yüzde 25'ini kaybeder. Bunun sonucunda apartheid rejimi IMF ile anlaşma imzalamak durumunda kalır ki, bu durum ödemeler bilançosu sorununun artarak devam etmesine yol açar (Wolpe, 1983: 8).

Bütün bu gelişmeler sonucunda üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüm bu ilişkilerin merkezinde bulunan ırk ilişkilerinde kapsamlı bir yeniden yapılanma ihtiyacı açığa çıkar. Ancak yukarıda da ifade edildiği ve aşağıda daha kapsamlı ele alınacağı üzere, özellikle sermaye açısından böyle bir ihtiyacın ortaya çıkmasında apartheid karşıtı direniş ve bölgesel gelişmeler de önemli rol oynar (Bond, 1991; Gelb, 1991: 2).

Apartheid Karşıtı Mücadelenin ve “Ulusal Demokratik Devrim”in Yükselişi

Yukarıda da ifade edildiği üzere, 1970’li yıllar kapitalist sistemin uluslar arası ölçekte yaşadığı krize bağlı olarak, sermayenin organik bileşiminin yükselmesi ve aşırı üretim sorunu ile karakterize olur. Üretim sürecinin farklılaşmasına bağlı olarak sermayenin kalifiye işgücü ihtiyacının arttığı, dolayısıyla siyah işgücünün işgücü piyasasının dışında tutulması imkânının kalmadığı bu dönemde apartheid rejimini zora sokan tek gelişme bu olmaz (Wolpe, 1983: 8-9).

Bu dönemde siyasi alanda yaşanan dört temel gelişme apartheid rejiminin sürekliliğinin sağlanmasında önemli sıkıntılar yaratır. Bunlardan ilki, özellikle 1970’lerin ortasından sonra, siyah işçi sınıfının yürüttüğü mücadele ve bu mücadelenin gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte yarattığı basınçtır. İkincisi, işçi sınıfı hareketinin, başta ANC olmak üzere Kongre İttifakı tarafından yürütülen apartheid karşıtı kampanya ile buluşarak rejim üzerinde daha yüksek basınç yaratacak bir hal almasıdır. Öte yandan, 1960’lardan itibaren ANC uluslararası bağlantılarını da güçlendirerek apartheid rejimine dışarıdan basınç uygulayabilecek bir güç elde eder. Üçüncüsü, ANC’nin 1960’ların başında başlasa da 1970’lerin ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlayan silahlı eylemlerdir. Dördüncü ve son etken ise, uluslararası ölçekte, özellikle de Afrika kıtasının güney burnunda yaşanan gelişmelerdir. 1974 yılında Portekiz’deki faşist yönetimin devrilmesi, Angola’daki Portekiz kolonyal rejiminin yıkılması sonrasında Angola ve Mozambik’te halk cumhuriyetlerinin kurulması apartheid rejiminin bölgede izole olmasına yol açar. Ben-

zer bir durumun Güney Afrika'da da yaşanmasından çekinen ABD Güney Afrika üzerinde rejimini esnetmesi için önemli basınçlar uygulamaya başlar (Wolpe, 1983: 9-10). Aşağıda bu olgular sırasıyla ele alınmaya çalışılacak.

Uygulanan ırk ayrımcısı politikaların yanında, siyah nüfus arasında had safhaya varan işsizlik, emek hareketinin baskı altına alınması, bu dönemde ortaya çıkan enflasyonun reel ücretler üzerinde yarattığı basınç ve nihayetinde 1960 Sharpeville Katliamı sonrası yer altına inen apartheid karşıtı kadroların yürüttüğü faaliyetler sonucunda 1970'lerin başında işçi sınıfı eylemlerinde önemli bir yükseliş meydana gelir (Wolpe, 1983: 8-9). 1971 yılında Namibia'daki Ovambo göçmen işçilerinin grevlerinin Güney Afrika dâhil bölge ülkelerinde önemli ses getirmesi de bu süreçte önemli rol oynar (Beinart, 2001: 230-240).

1972 yılında, Transvaal'da yaklaşık 120 bin siyah işçinin işyerlerine ulaştırılmasında oldukça önemli rol oynayan otobüs şoförlerinin iş durdurması ve sonrasında 300'ünün tutuklanmasına rağmen, ücretlerine yüzde 35 zam almaları ile başlayan, aynı yıl Durban'da 4 bin liman işçisinin eylemi ve 1973 yılının başında 2 bin işçinin grevi ile devam eden, hemen hepsi de küçük de olsa kazanımlarla sonuçlanan süreç, 1973 yılının ortalarında bir grevler dalgasına dönüşür. Nitekim 1973 yılının ilk üç ayında greve giden işçi sayısı 60 binin üzerine çıkar (Macshane ve diğerleri, 1984: 21-23, Baskin, 1995: 252; Clerc, 1979; Legassick, 2003). Beyaz işçilerin bir kısmını ve entelektüelleri de etkisi altına alan bu grevler dalgası, başlangıçta ücret zammı gibi taleplere odaklansa da, 1976 yılında, aşağıda yeniden değinilecek olan Soweto Ayaklanması (Soweto Uprising) ile birlikte, beyaz öğrencilerden, gecekondu yerleşimcilerine kadar oldukça geniş bir kitleyi etkileyen bir olgu haline gelir (Legassick, 2003: 289; Baskin, 1995). Bu anlamda 1976 yılı, işçi hareketi ile başta Kongre İttifakı olmak üzere bu dönemde ortaya çıkan muhalefet dinamiklerinin apartheid karşıtı bir zeminde buluştuğu bir kırılma noktasını ifade eder.

En azından muhalefet hareketlerinin yeniden güç kazanmaya

başladığı 1970'lerin ortalarına kadar sermayenin desteğini arkasına alan apartheid rejiminin bu gelişmelere ilk yanıtı ise endüstri ilişkileri sisteminin yeniden yapılandırılması olur. Örneğin 1973 yılında uygulamaya konan Bantu Çalışma İlişkileri Yasası'nda (Bantu Labour Relations Regulations Act) yapılan bir değişiklik ile çok sayıda irtibat komitesi kurulur. Sadece 1976 yılında, 600 bin siyah işçinin çalıştığı fabrikada kurulan yeni irtibat komitesi sayısı 2 bin civarındadır ki (Clercg, 1979: 73), çalışmanın önceki kısımlarında da bahsedildiği gibi üyeleri apartheid rejiminin de denetimiyle işveren tarafından atanan bu komiteler işyerlerindeki anlaşmazlıkların çözümüne dönük faaliyette bulunur. Bir başka ifadeyle işçi sınıfının sendikal faaliyetlerinin yerini alan bir mekanizma olarak işlev görür.

Öte yandan var olan ve yaklaşık 110 bin işçiyi temsil eden sendikaların taleplerini başta TUCSA olmak üzere beyaz sendikalar aracılığı ile dile getirmeleri, dahası, TUCSA öncülüğünde siyahları örgütleyecek yeni sendikalar kurulması hedeflenirse de başta SAC-TU'nun örgütleyicisi olan kadrolar olmak üzere emek hareketi aktivistleri, bu durumu kabullenmeyerek bahsi geçen grevler dalgasını apartheid karşıtı direniş ile birleştirme çabasına girişirler (Clercg, 1979: 73).

1976 yılında yaşanan Soweto Ayaklanması ise gerek apartheid rejimi gerekse apartheid karşıtı direniş açısından önemli bir dönüm noktası oluşturur. Söz konusu yıl, Güney Afrika Öğrenciler Hareketi (SASM) Bantu eğitim sisteminin eşitsiz yapısına ve Afrikaans⁵⁶ dilinin matematik dâhil bazı dersler için zorunlu tutulmasına karşı okul boykotlarını da içeren bir dizi eylem başlatır. 16 Haziran 1976 tarihinde, farklı okullardan gelen öğrencilerin birleşerek Soweto'da bulunan Orlando Stadyumu'na doğru yürüyüşe geçtikleri anda polislerin üzerlerine (Beinart, 2001: 237) ateş açmasıyla kıvılcımı çakan ayaklanmalar, apartheid rejimi açısından yeni bir dönüm noktasını ifade eder. Süreç bir yıl boyunca, gecekondu bölgelerinden melez öğrencilere kadar oldukça geniş bir alana yayılan eylemlerle ve yüz-

---

56 Güney Afrika'daki Hollanda kökenli beyaz nüfusun (Afrikaner) dili.

lerce insanın ölümüyle sonuçlanacak eylemler dizisi ile devam eder (Beinart, 2001: 237; Clercg, 1979: 74-75). Söz konusu eylemlerin örgütlenmesinde emek hareketlerinin rolü çok az olsa da, milyonlarca işçi, polisin eylemlerini protesto eden ve siyasi hak talebinde bulunan öğrenci eylemlerine katılır (Baskin, 1995: 256).

İzleyen iki yıl, apartheid rejiminin aldığı sert önlemler nedeniyle kitlesel hareketler gerileme sürecine girer. Aynı yıl, 1960'ların sonlarından bu yana daha çok ideolojik sorunlara mesai harcayan entelektüel bir akım özelliği gösteren, apartheid rejiminin aşağılama anlamında kullandığı beyaz olmayan (non-white) ifadesine karşı ABD'deki sivil haklar hareketinden esinlenerek, melez ve Asyalıları da içermek üzere siyah kelimesine vurgu yapan, Pan-Afrikanizm'in yanında, Che Guavera ve Frantz Fanon'un etkilerini de taşıyan, okullarda ve kiliselerde önemli etkileri olan Siyah Bilinç Hareketi'nin efsanevi lideri Steve Biko polis işkencesi ile öldürülür (Beinart, 2001: 232-238). Gelişmeler yaklaşık 12 bin gencin ülkeyi terk etmesiyle son bulur ki, çoğunluğu, Kongre İttifakı'nın aşağıda ele alınacak olan yurtdışındaki gerilla gücüne katılır (Beinart, 2001: 237).

1979 yılında apartheid karşıtı direniş yeniden yükselişe geçer. Ancak bu yılın en önemli gelişmelerinden birisi, çalışmanın önceki bölümlerinde de değinilen ve Kongre İttifakı'nın sendikalar kolu olarak tanımlanabilecek olan SACTU'dan farklı olarak, taban örgütlenmesine dayalı ve sınıf vurgusu yapan bir sendikalar örgütlenmesi olarak Güney Afrika Sendikalar Federasyonu'nun (FOSATU) kurulmasıdır. FOSATU'nun kurulmasında en önemli rol oynayan özneler ise ANC içerisinde yer almakla birlikte, ANC öncülüğündeki apartheid karşıtı hareketin ulusal sorunu değil, işçi sınıfının öncülüğünü ve anti-kapitalizmi ön plana çıkarılması gerektiğini vurgulayan, ANC'yi kitlesel bir işçi partisine dönüştürme hedefine sahip olan Marksist İşçi Eğilimi (MWT) üyeleridir (Pillay, 2008).

Geçmişte TUCSA'ya kayıtlı olan ama bu süreçte FOSATU'ya katılan kimi “beyaz” sendikalar da dâhil 12 üye sendikadan oluşan ve yaklaşık 20 bin üyeye sahip olan FOSATU, apartheid rejiminin bu dönemde uyguladığı, bir yandan reform diğer yandan baskı biçi-

mindeki politikalarına karşı etkili yanıtlar üretir (Baskin, 1995: 259). Örneğin, 1979-1981 yılları arasında yeni bir grevler dalgası ve ek olarak siyah öğrencilerin başını çektiği okul boykotları süreci başlar (Legassick, 2003: 289). Aşağıda açıklanacak olan ve apartheid rejiminin esnetilmesine dönük kısmi reform önerileri içeren Wiehahn Raporu'nun ilan edilmesinde yalnızca iki ay önce yaklaşık 9 bin maden işçisi meslek koruma sisteminin esnetilmesi talebi ile greve gider. Beyaz işçilerin bir kısmı da, bu grevleri destekler (Clercg, 1979: 74-75). Aynı dönemlerde, bir yandan apartheid rejimine karşı uluslar arası baskı artarken, bir yandan da ülkedeki sermaye, gerek üretkenlik, kalifiye işgücü ihtiyacı ve benzeri nedenlerle apartheid rejimine karşı oldukça eleştirel bir pozisyon almaya başlar.

Sharpeville Katliamı sonrasında yaşanan gelişmeler ANC (ve Kongre İttifakı) saflarında, apartheid rejimine karşı kitlesel demokratik mücadele vermenin zaman kaybından başka bir şey olmadığı fikrinin yerleşmesine yol açar (Beinart, 2001: 168). Nitekim 1960 yılının başında, hala açık faaliyet yürütseler de yaklaşık 10 bin kişi tutuklanır, 1962 yılında, Nelson Mandela bir CIA operasyonu ile apartheid hükümetine teslim edilir. 1963 yılında Kongre İttifakı'nın önde gelen isimleri SACP üyesi bir aktivistin sahibi olduğu bir çiftlikte yakalanır (Beinart, 2001: 228-229). Bu gelişmelerin sonucu ise, 1961 yılında, ANC'den Nelson Mandela ve Walter Sisulu, SACP'den ise partinin önemli isimlerinden Joe Slovo'nun öncülüğü ile apartheid rejimine karşı altyapı tesislerini bombalamak gibi eylemleri örgütlemek üzere Halkın Mızrağı (Umkhonto we Sizwe - daha sonra MK) örgütünün kurulması olur (Beinart, 2001: 168; ANC, 1961). ANC'nin Mayıs 1963 tarihli broşüründe yer alan şu ifadeler, hem MK'nın kurulmasındaki amaçları hem de apartheid rejimine karşı şiddete başvurma nedenlerini ortaya koyar niteliktedir:

Verwoerd'i yıkmak için beyaz iktidarın aygıtlarını yıkmalıyız. Beyaz devleti güçlü kılan güçleri ortadan kaldırına kadar kazanmış olmayacağız. Baskı aygıtlarını parçalamalı, ele geçirmeli ve beyaz egemenliğini (baaskap-domination) yenmek için kullanmalıyız.

...Beyaz iktidarın aygıtları nelerdir? Ordu, madenler, demiryolları, limanlar, fabrikalar, çiftlikler, polis, bütün yönetim. Onları nasıl yeneceğiz? Planlanmış, stratejik şiddetle. Zaten korkmuş olan beyazlar, dikkat kesilmiş durumdalar. Onları kurnazlıkla yenmeliyiz. Onları bakmadıkları zaman vurmaliyiz. Onlara ummadıkları yerde saldırmaliyiz. Onlara, en yumuşak oldukları yerde en sert şekilde saldırmaliyiz (ANC, 1963).

ANC'nin silahlı mücadele kararı almasında, çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere, özellikle 1950'ler sonrasında ANC üzerindeki etkisini artıran SACP'nin de önemli rolü vardır. Bir diğer ifadeyle SACP'nin, başta özel tür bir kolonyalizm/ulusal demokratik devrim nosyonu olmak üzere geliştirdiği teorik çerçeve, apartheid sonrası dönem de Kongre İttifakı'nın yönelimlerinde önemli rol oynar. SACP'nin yayın organı Afrikalı Komünist (African Communist) dergisinin aynı dönemlerde yayımlanan bir sayısında yer alan şu ifadeler bu yargıyı doğrular niteliktedir:

Silahlı mücadele kolonilerin ve bağımlı ülkelerin kolonyal baskıdan kurtulmasında önemli bir rol oynuyor ve oynamaya da devam edecek. Güçlü sosyalist ülkeler kampının kurulmasından önce, kapitalizmin genel krizinin ilk aşaması süresince ve emperyalizmin dünyadaki hâkim güç olduğu zamanlarda, silahlı mücadele ulusal özgürlüğü kazanmanın biricik aracıydı. Ülkeyi egemenliği altına alan yabancı kapitalistlere ve yerli işbirlikçilerine karşı ulusal mücadelede silahlı mücadelenin öncelikli form olduğu Çin, bu konuda bir örnektir. Moğolistan tam bağımsızlığını silahlı mücadele aracılığıyla kazandı ve Türkiye ve Afganistan gibi eski yarı-sömürge ülkeler de egemenliklerini silahlı mücadele aracılığıyla güçlendirdiler. Ulusal kurtuluş mücadelesinin silahlı biçimi kapitalizmin ikinci genel krizi boyunca da etkili oldu. Asya'da ve Afrika'da Hitler'in yenilgisine katkıda bulunan çoğu halk, askeri araçlarla kendi eski rejimlerini yeniden kurmaya çalışan sömürgecilere karşı kahramanca mücadele vermek zorunda kaldı.... Çin, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam halkları tarafından yabancı işgalcilere karşı yürütülen ulusal kurtuluş savaşları kolonyalizme asli desteği sağlayan yerli işbirlikçilere karşı yürütülen sivil direnişlerle birleşti. Sonuç olarak, kitleler, sadece kolonyalizmden değil sosyal baskıdan da kur-

tuldu. Endonezya, Lagos, Kamboçya, Fas, Tunus, hepsi, bağımsızlık ve sosyal ilerleme için bağımsızlık savaşı vermek zorunda kaldılar (Dolgoplov, 1962).

Yukarıdaki ifadeler, Komintern çizisinde politika yapan SACP'nin silahlı mücadele kararı alınmasındaki rolünü ortaya koymanın yanında, ANC'nin ve Kongre İttifakı'nın, özel bir tür kolonyalizm/ulusal demokratik devrim teorisi altında, ulusal kalkınmacı, dolayısıyla ulusal sorunu sınıfsal sorunun önüne koyan bir noktaya evrilmesinde oynadığı rolü de ortaya koyar niteliktedir. Böylesi bir teorik çerçevenin vardığı sonuç ise, söz konusu dönemde SSCB'nin izlediği “kapitalist olmayan yol”u izleyerek kalkınma ve nihayet sosyalist topluma ulaşma düşüncesi olur. Ancak “tek ülkede devrim” söyleminin de bir sonucu olan bu yaklaşım, modernleşme kuramının ikili yapı tezlerinin, tersinden okunması anlamına da gelir. Bir başka ifadeyle, karşımıza çıkan olgu, eşitsiz ve bileşik gelişme nosyonunun, sadece eşitsiz kısmına vurgu yapan, tersinden bir ilerlemecilik olur. SACP'nin aynı yayın organında yer alan aşağıdaki ifadeler bu yargıyı doğrular niteliktedir:

Ülkemiz modern sanayiden yoksun, tarımı ise ilkel. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler geri kalmış. Bütün bunlara rağmen, Kongremiz, Komünist Parti tarafından yönetilen halkın, emperyalizmi yenebileceği, ülkemizde ulusal demokratik bir devlet yaratabileceği, kapitalist olmayan yoldan sosyalizme ve nihayetinde komünizme ilerleyebileceği sonucuna vardı (Dolgoplov, 1962).

Üstü kapalı olarak ulusal bir burjuvazi yaratılması fikrini de içeren bu yaklaşım, yalnızca başta ANC olmak üzere Kongre İttifakı'nın yürüttüğü mücadele üzerinde değil ulusal sermaye yaratmak söylemiyle rejimle uzlaşan bir siyah sermayenin yaratılması fikrinin kuvveden fiile dönüştüğü apartheid sonrası Güney Afrika açısından da önemli bir belirleyiciliğe sahip olur.

MK içerisinde yer alan bir başka kesim de Sharpeville Katliamı sonrasında siyasi ya da sendikal faaliyetten men edilen SACTU üyeleri ya da Kongre İttifakının içinde yer alan diğer örgütlerden çeşitli isimlerdir (Beinart, 2001: 230-240). Bu anlamda MK, ANC ba-

şını çekse ve SACP ideolojik yöneliminde önemli bir rol oynasa da, Kongre İttifakı'nın Özgürlük Bildirgesi temelinde silahlı mücadele yürüttüğü bir örgüt olarak karşımıza çıkar. Hücreler biçiminde örgütlenen ve sivillere minimum zarar verme prensibi ile çalışan örgütün en önemli amaçlarından birisi apartheid rejimini görüşmelere ikna etmektir (Beinart, 2001: 228; ANC, 1961).

ANC'nin MK'yı kurarak silahlı mücadele başlatma kararı alması sadece Güney Afrika'da değil bölge ülkeleri için de önemli sonuçlar yaratır. Nitekim ANC'nin bu kararı sonrasında, bölgedeki kolonyal rejimlere karşı mücadele yürüten birçok ulusal kurtuluş hareketi, silahlı mücadele başlatır. Örneğin 1960'lı yılların başından itibaren Angola'da, FNLA ve MPLA, Namibia'da SWAPO, Mozambik'te FRELIMO, Zimbabwe'de ZAPU ve ZANU⁵⁷ ülkelerindeki kolonyal rejimlere karşı silahlı mücadele başlatırlar (Legassick, 2003: 286).

MK, 1960'ların ortasında ülke dışından yönetilen ve kırsal alanlarda örgütlenen bir gerilla savaşı verilmesi yönünde karar alır. Kuruluşu sonrasında, yukarıdaki alıntılar da ifade edildiği gibi, farklı bölgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerine ya da ulusal kurtuluş hareketi verdiği düşünülen ülkelerin örnekleri incelenmeye çalışılır. Ama özellikle, Küba, Cezayir gibi ülkelerdeki anti kolonyal hareketler ya da Çin ve Vietnam gibi deneyimler MK için öncelikli örnekler olur. Söz konusu ülkelerin yürüttükleri kolonyalizm karşıtı mücadele yöntemlerini uygulayabilmek için Nelson Mandela, 1962

---

57 FNLA: Angola Ulusal Özgürlük Cephesi (Portekizce: Frente Nacional de Libertação de Angola; İngilizce: The National Front for the Liberation of Angola); MPLA: Angola'nın Özgürlüğü için Halk Hareketi – Emek Partisi (İngilizce: The People's Movement for the Liberation of Angola - Labour Party; Portekizce: Movimento Popular de Libertação de Angola - Partido do Trabalho); SWAPO: Güney Batı Afrika Halk Örgütü (South West Africa People's Organization); FRELIMO: Mozambik Özgürlük Cephesi (İngilizce: The Liberation Front of Mozambique; Portekizce: Frente de Libertação de Moçambique); ZAPU: Zimbabwe Afrikalı Halk Birliği (Zimbabwe African People's Union); ZANU: Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği (Zimbabwe African National Union).

yılında, tutuklanmasından kısa bir süre önce, Tanzanya, Etiyopya ve Batı ve Kuzey Afrika'daki çeşitli ülkeleri ziyaret ederek, silahlı örgütün kadrolarının eğitilmesi vb. amaçlarda değerlendirilmek üzere dayanışma ve yardım talebinde bulunur (Beinart, 2001: 168). Ancak en azından 1970'lerin ortalarına kadar, apartheid yönetiminin baskıcı politikaları ve istihbarat imkânlarının da etkisiyle, bu konuda önemli bir sonuç elde edilemez. Bir diğer ifadeyle, hedeflendiği gibi başarılı bir kırsal gerilla savaşı uygulanamaz (Beinart, 2001: 229-230; Legassick, 2003: 286).

ANC'nin 1960'lar sonrasında enerjisini yoğunlaştırdığı bir başka alan da diplomatik faaliyetler olur. Örneğin 1960 yılında başkan yardımcısı Oliver Thambo yurtdışında bir ofis açarak diplomatik çalışmalar yürütmesi amacıyla yurtdışına gönderilir. MK'nın hedeflediği kırsal gerilla savaşının en azından 1960'lar itibarıyla amacına ulaşamamasından farklı olarak, Thambo'nun yurtdışında yürüttüğü çalışmalar ANC'ye yurtdışında önemli bir meşruiyet sağlar. ANC, en azından bu dönemde, başta ABD sermayesi olmak üzere batılı ülkelerdeki birçok çevre tarafından devrimci ve komünist olarak tanımlanmak suretiyle uzak durulan bir özne olsa da, başta Doğu Bloku ve İskandinav ülkeleri olmak üzere, çeşitli ülkelerdeki apartheid karşıtı gruplardan önemli destek görür. Hatta bu durumun da etkisiyle Birleşmiş Milletler'de (BM) temsiliyet imkânı elde eder (Beinart, 2001: 230-240). Öte yandan sürgünde yürütülen çalışmalar sonrasında, Sharpeville Katliamı'nın da etkisiyle, Güney Afrika'ya spor boykotlarından tüketici boykotlarına ve nihayet (1980'lerin sonu 1990'ların başı itibarıyla) sermayenin yatırım boykotlarına kadar uzanan bir dizi kampanya başlatılır.⁵⁸ 1960'ta Yeni Zelanda'da Güney Afrika'ya karşı başlatılan gösteriler, 1969'da Güney Afrika'nın Olimpiyat oyunlarından dışlanması, İngiltere'ye giden Güney Afrika rugby

---

58 Özellikle bu sonuncusunun, yani yatırım boykotunun, bu boykotu yapanlarca şarta bağlandığını, bu şartların da apartheid sonrasında kapitalist üretim ilişkilerinin acımasızca sürmesi ile sonuçlandığını belirtmekte fayda var. Bu konuya çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecek.

takımına karşı başlatılan '70 Turu Durdur' (Stop the Seventy Tour) kampanyası bu örneklerden bazılarıdır (Beinart, 2001: 230-231).

ANC'nin yönelimleri üzerinde SACP'nin belirli bir etkisi olsa da bu durum ANC, dolayısıyla Kongre İttifakı ve MK içerisinde farklı ideolojik ve sınıfsal konumların olmadığı anlamına gelmez. Bir başka ifadeyle, en azından 1960'lı yıllara kadar olan zaman dilimi, ANC içerisinde, apartheid serbest girişim sisteminin rasyonalizmiyle çelişkili bir sistem olarak tanımlayan ve ırk ayrımcısı uygulamaların reformlar aracılığıyla ortadan kaldırılması gerektiği fikrine yaslanan akımlar da varlığını/etkisini korur (Davis, 2003: 44-46).⁵⁹ Dolayısıyla 1960'lı yıllar ANC içerisinde yer alan farklı eğilimler arasındaki tartışmaların devam ettiği ve apartheid karşıtı mücadeledenin hangi talep, söylem ve ideolojik yönelimlerle sürdürüleceğine karar verilmeye çalışıldığı bir zaman dilimini ifade eder. ANC yönetiminde beyazların yer alıp almaması, ANC'nin SACP ile ilişkileri, apartheid karşıtı mücadelenin vurgusunun ulusal ya da sınıfsal olması, gerilla mücadelesi ya da işçi sınıfı mücadelesi gibi noktalar söz konusu tartışmalarda öne çıkan başlıklardan bazılarıdır (Beinart, 2001: 230-240).

Apartheid karşıtı mücadelede ulusal ya da sınıfsal vurgu konusunda iki eğilim ortaya çıkar. Bunlardan birisi ANC içinde yer alan ve apartheid karşıtı mücadele literatüründe “işçiciler” (workerists) olarak adlandırılan Marksist İşçi Eğilimi (Marxist Workers' Tendency – MWT) gurubudur (Pillay, 2008). İktidarın ele geçirilmesi için işçi sınıfının öncülüğünü yaptığı bir halk ayaklanması yaratılması gerektiğinden hareketle, askeri eylemlerin siyasi eylemlere göre ikincil konumda olması gerektiği vurgulayan bu eğilim, militan kadroların kitlesel hareket içinde çalışma yapması, silahlı eylemlerin ise, en azından başlangıç aşamasında, grevlerin, kitle ayaklan-

---

59 Bu kesimlerin bir kısmı Özgürlük Bildirgesi'nin ilan edildiği zaman diliminde ANC'den kopan PAC'a katılmışlarsa da gene de ANC içerisinde, mücadelenin beyazlarla birlikte verilmemesi gerektiği, komünizm fikrinden uzak durulması gerektiği gibi fikirleri dile getirenler vardır.

malarının, işgal edilen toprakların savunulmasında ya da devlet terörüne karşı durulmasında kullanılması gerektiğini savunur. Yaklaşımına göre, silahlı mücadelenin asıl etkili olacağı alan, apartheid rejiminin zayıfladığı, destekçilerinin bölündüğü iktidarın alınması aşaması olacaktır (Legassick, 2003: 286). Söz konusu eğilimin bir başka vurgusu da Kongre İttifakı'nın ve MK'nın apartheidin kapitalist doğasını görmezden geliyor oluşudur.

ANC içinde ağırlık kazanan yaklaşım MWT'nin görüşleri olmaz. Tersine, başta 1969 yılında Tanzanya'nın Morogoro şehrinde yapılan ANC Kongresi sonrasında kaleme alınan ve Kongre İttifakı'nın apartheid karşıtı mücadele sürecindeki en önemli metinlerinden birisi olarak kabul edilen Strateji ve Taktikler metni olmak üzere sonraki metinlerde (ve pratiklerde), önceliğin ulusal olana verilmesi ve kır gerillası yöntemlerinin öne alınması gerektiği yönündeki görüş ağırlık kazanır. Bütün bu süreçte, yukarıda ve çalışmanın önceki bölümlerinde de değinildiği üzere, apartheid karşıtı mücadeleyi, Komintern yönelimleri ile tutarlı olarak, kapitalist olmayan yol olarak tanımlanan antiemperyalist ve ulusal kalkınmacı bir zemine oturtmaya çalışan, iki aşamalı devrim kuramına, Ulusal Demokratik Devrim/Özel Tür Bir Kolonyalizm gibi kavramsallaştırmalara yaslanan SACP ve SACP'nin önde gelen ismi Joe Slovo önemli rol oynar (Beinart, 2001: 230-240; Legassick, 2003; Turok, 2008). Bu yönelim, Strateji ve Taktikler metninde şu şekilde dile getirilir:

...Bu nedenle mücadelenin ulusal karakteri bizim yaklaşımımızda baskın olmalı. Fakat bu, kolonyalizme karşı erken dönemlerde verilen mücadelelerden farklı bir dönemde ve farklı bir bağlamda yürütülen bir ulusal mücadeledir. Bu ulusal mücadele, dünyanın, artık emperyalist dünya ekonomisi tarafından tekelleştirilmediği; güçlü bir sosyalist sistemin ve yeni özgürleşmiş büyük bir parçasının güç dengesini değiştirdiği; yabancı baskısından kurtulmuş ufukların sadece formel politik kontrolün ötesine geçerek böylesi kontrol biçimlerini anlamlı kılan etkenleri kuşattığı -ekonomik kurtuluş- bir dünyada meydana geliyor. Tüm bunlar aynı zamanda, büyük ve iyi gelişmiş, sınıf bilincine sahip, çalışan kitlelerin bağımsız fikirlerini dile getirmek için içerisinde faaliyet gösteren or-

ganların -sendikalar ve siyasi organlar- özgürlük mücadelesinin fazlasıyla parçası olduğu bir işçi sınıfının bulunduğu, yeni tür bir Güney Afrika'da vuku buluyor. Bu nedenle bizim milliyetçiliğimiz şovenizmle ya da önceki dönemlerin dar milliyetçiliği ile karıştırmamalı. Bizim milliyetçiliğimiz, elitist grupların kitlelerin sömürülmesi nüfuzunu elde etmek için zalimlerle yer değiştirmek biçimindeki klasik dürtüleri ile karıştırılmamalı (ANC, 1969).

Mücadelenin Özgürlük Bildirgesi'ne dayandırılacağı ise metinde ifade edilen bir başka noktayı oluşturur. Konferans'ta tartışılan ve karara bağlanan bir başka konu da Ulusal Yürütme Komitesi'nin (National Executive Committee-NEC) yanında, Devrimci Konsey adlı bir organın da kurulması ve bu konsey içinde beyazların da yer almasına izin verilmesidir. Söz konusu Konsey'de SACP'den Joe Slovo dâhil beyaz ve melez üyeler önemli görevler üstlenir (Turok, 2008: 24).

Alınan bu karara rağmen, 1976 yılına kadar çok fazla silahlı eylem yapılmaz (Legassick, 2003: 288). Ancak, 1974 yılında Portekiz'deki faşist rejimin düşmesinin Angola ve Mozambik'teki kolonyal rejimlerin sonunu getirmesine bağlı olarak MK'nın bu coğrafyalarda örgütlenme imkânları genişler. Ayrıca, Soweto Katliamı sonrasında, daha önce de ifade edildiği üzere, MK'ya katılım önemli ölçüde artar (Turok, 2008: 26). Bu gelişmelere bağlı olarak MK, bu tarihten sonra ilk defa, kentlerde, daha çok ekonomik kurumları, mahkemeleri, paso bürolarını, -özellikle Soweto'daki- polis merkezlerini ve benzeri alanları hedefleyen askeri operasyonlar organize etmek üzere Güney Afrika'ya militan göndermeye başlar (Legassick, 2003: 289).

Bu süre zarfında ANC içindeki Marksist İşçi Eğilimi, bu tür eylem biçiminin rejimi yıkmaya yeterli olmayacağı, Güney Afrika devrimini işçilerle birlikte yapmak için herhangi bir girişimde bulunmadığı, kırsal gerilla taktiklerinin işçi sınıfını devrimden uzaklaştıracığı biçimindeki eleştirilerini dile getirmeye devam etse de etkili olamaz (Legassick, 2003: 289). Nitekim 1978 yılının Ekim ayında NEC'ten bir delegasyon Vietnam'ı ziyaret eder. ANC'nin yürüttüğü

apartheid karşıtı mücadelede önemli rol oynayan bu ziyaret sonrasında (Legassick, 2003: 290) Vietnam'dan çıkarılan dersleri tartışmak üzere, üyeleri arasında Oliver R. Thambo, Thabo Mbeki, Joe Slovo, Moses Mabhida, Joe Gqabi ve Joe Modise gibi isimler bulunan Politik-Askeri Strateji Komisyonu (Politico-Military Strategy Commission) oluşturulur (Legassick, 2003: 290). Komisyonun çalışmalarından ilki, Kongre İttifakı içinde yer alan Hint ve Melez örgütleri, SACTU, çeşitli bölgelerdeki gerilla kampları, SACP, kadın ve gençlik örgütleri gibi yapılardan içinde bulundukları durum ve mücadeleye verebilecekleri katkı konusunda bilgi almak olur. Bu durumun en önemli nedeni ise, bu tarihten sonra mümkün olan en geniş ulusal cephenin yaratılması ve yer altı örgütünün güçlendirilmesi ile birlikte kitlesel direnişe geçilme kararı alınmış olmasıdır. Kaldı ki, ilerleyen yıllarda bu yönelimin bir sonucu olarak Birleşik Demokratik Cephe Kurulur. Komisyon yürüttüğü tartışmalar sonrasında, 1979 yılında, Kongre İttifakı'nın yeni yönelimini ilan eden Yeşil Kitap'ı (Green Book) yayımlar (Legassick, 2003: 290; Turok, 2008: 24-25).

Yeşil Kitabın özelliklerinden birisi apartheid sonrası Güney Afrika için de önemli sonuçları olan kimi yönelimlerin yinelenmesi, kimi noktaların da daha belirgin hale getirilmesidir. Yinelenen yönelim olarak altı çizilebilecek en önemli nokta ise, apartheid karşıtı mücadelenin ulusal karakterine yapılan vurgudur. Bu durum metinde şu şekilde ifade edilir:

Mücadelemizin güncel aşamasının ana muhteviyatı baskı altına alınan özü siyah nüfusun ulusal özgürlüğü olan ulusal demokratik devrimin amaçlarını başarıya ulaştırmaktır... Ulusal demokratik devrimimizin amaçları sadece ulusal baskının bütün tarihsel sonuçlarının ve onun temeli olan ekonomik sömürünün, ulusal özgürlüğün ve ekonomik kurtuluşu garanti altına alarak tasfiye edilince tamamen gerçekleşmiş olacaktır. Devrimimizin öncelikli düşmanı Güney Afrika'nın bir dizi ana özelliğinin birleşimi tarafından farklılaşan yönetici sınıfıdır. Güney Afrika'da ekonomik sömürü sistemi, siyah çoğunluğun baskı altına alınması aracılığı ile güçlendirilir ve derinleştirilir. Bu nedenle kapitalist sömürü ve ırksal baskı bir arada işlev görür ve birbirini destekler... (ANC, 1979)

Metinde dikkat çeken bir başka olgu da, devrimin başarıya ulaşmasında asli gücün sömürülen ve ulusal olarak ezilen çalışan halk, topraksız kitleler gibi kesimler olduğunun ifade edilmesine rağmen, apartheid karşıtı mücadelenin ulusal karakterine yapılan vurgu ile tutarlı bir biçimde, siyah nüfusun bir bütün olarak eziliyor oluşuna, dolayısıyla, bütün sınıf ve tabakalarının müttefik olduğuna dönük vurgudur. Bu durum metinde şu şekilde ifade edilir:⁶⁰

Siyah toplumun diğer sınıf ve tabakalarının sosyal ve ekonomik yapılarda işgal ettiği yer, devrimimizin amaçlarına ulaşılmasında onlara işçi sınıfı ile eşit çıkar sağlamıyor. Bu sınıflar ve tabakalar ırksal egemenliğe karşı direnişlerinde uygun, güvenilir, kararlı değil. Bununla birlikte, siyah toplum içerisinde ırksal ayrımcılığın siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya dini sonuçları tarafından dokunulmamış tek bir sınıf ya da tabaka yok. Bu bir yandan rejim ile diğer yandan da siyah nüfus içindeki her sınıf ve tabaka içinde çelişki ve çatışma için zemin sunuyor (ANC, 1979).

Metinde silahlı mücadelenin halk savaşı başta olmak üzere yürütülecek politik faaliyetlerde, propagandada ve uzun dönemde iktidarın ele alınmasında merkezi konumda olduğunun da altı çizilir (ANC, 1979). Bununla birlikte, her ne kadar metinde halk savaşı vurgusu yapılsa da aynı dönemlerde Joe Slovo yönetiminde, kimi özel askeri operasyonlar yapmak üzere bir birim, Özel Operasyonlar Birimi (Special Operations Unit - Solomon Mhlongo Uni) kuru-

---

60 Bahsi geçen dönemden bu yana ANC üyesi olan Güney Afrikalı akademisyen Ben Turok, kimilerinin Yeşil Kitap'ın yayımlandığı dönemlerde, Nelson Mandela sonrasında devlet başkanı olan, ülkenin neo-liberalizme teslim edilmesinde önemli rol oynayan, bugün SACP/COSATU başta olmak üzere Kongre İttifakı'nın sol kanadı tarafından devrime ihanet etmekle eleştirilen, siyah milliyetçiliği ile liberalizmi "Afrika Rönesansı" kavramı altında popülerleştiren ve söz konusu dönemde MK üyesi olan Thabo Mbeki ile SACP üyesi Joe Slovo arasında önemli çatışmalar olduğu ya da Yeşil Kitap'ta Mbeki'nin etkisinin daha fazla olduğu yönünde iddialarda bulunsa da bunun abartılı olduğunun altını çiziyor. Turok'a göre, SACP her dönem mücadeleyi ulusal demokratik olarak tanımlamakla birlikte devrimin çalınma ihtimaline de vurgu yapıyordu. Bkz. Turok (2008: 27-28).

lur. Söz konusu birim, 1980 Haziranında ülkenin önemli kamu işletmelerinden birisi olan Güney Afrika Kömür ve Petrol İşletmeleri'ne (SASOL), 1981'de önemli bir askeri hedef olan Voortrekkerhoogt'e, Koeberg nükleer enerji fabrikasına ve Güney Afrika Hava Kuvvetleri'nin Pretoria dışındaki karargâhına saldırı düzenlemek gibi eylemlere imza atar (Legassick, 2003: 291; Turok, 2008: 27).⁶¹

Apartheide Dayalı Birikim Sürecinin Yapısal Sınırları

Yukarıda da ifade edildiği üzere 1970'li yıllar Güney Afrika'nın sermaye birikim süreci açısından önemli bir dönüm noktasını ifade eder. Bu durumun en önemli nedeni ise, kapitalist sistemin uluslararası ölçekte yaşadığı krize ek olarak, 1960'ların üretken sermayeye dayalı birikim sürecinin aşırı üretim krizi ile sonlanmasıdır. Öte yandan söz konusu dönemde birikim sürecinin ulaştığı aşamaya bağlı olarak ortaya çıkan sermaye yoğunlaşması, sermaye açısından önemli bir ihtiyaç ortaya çıkarır: kalifiye işgücü. Ancak, bilindiği üzere, apartheid rejiminin önemli özelliklerinden birisi olan iş ayırma sistemi, kalifiye alanlarda sadece beyaz işçilerin istihdam edilmesine izin vermektedir. Bu durum sermaye açısından iki temel sorun alanı oluşturur. Bunlardan ilki, ekonomide bir kalifiye işgücü kıtlığının yaşanmasıdır ki bu sorun 1960'ların sonlarından itibaren Güney Afrika ekonomisinin en önemli tartışma başlıklarından birisi haline gelir. İkincisi ise, kalifiye işgücü kıtlığı nedeniyle, kalifiye işgücüne ihtiyaç duyulan alanlarda çalışan beyaz işçilerin ücretlerinde önemli bir yükseliş meydana gelmesidir.⁶² Örneğin metal sektö-

---

61 Aynı zamanda bkz. Truth and Reconciliation Commission, Amnesty Committee (2001).

62 Sermayenin uluslararasılaşması süreci Güney Afrika'da sermayenin kendi içinde de yeni bir işbölümü oluşmasına yol açar. Sermayenin uluslararasılaşma eğilimi birlikte ülke içinde de bu sürece daha kesin bir şekilde adapte olan sermaye çevreleri, başta Anglo –American firması, bu dönemde her ne kadar geçmişte apartheid rejiminin nimetlerinden önemli ölçüde faydalandıysa da bu dönemde apartheid rejimine daha eleştirel yaklaşmaya başlar. Kuşkusuz bu durumun en önemli nedeni, apartheid rejiminin nüfusun önemlice bir kısmını işgücü piyasasının dışında tutmak suretiyle, özellikle

ründe sermaye yoğun üretim alanlarında ücretler yüzde 52 artış gösterir ki, bu yüksek teknoloji ile üretim yapılan hemen hemen bütün alanlar için geçerlidir (Webster, 1985: 115).

Sermaye yoğun alanlarda yatırımları bulunan sermayedarların bu soruna buldukları çözüm ise, beyaz kalifiye işgücüne olan bağımlılığı azaltmak yönünde çabalara girişmek olur. Bir başka ifadeyle sermayedarlar kalifiye/yarı kalifiye işgücünün gerekli olduğu işlerde, her ne kadar apartheid rejiminin yasalarına göre yasak olsa da, fiili olarak ya da alt sözleşme ilişkilerini devreye sokmak suretiyle, siyah işgücünü istihdam etmeye başlar. Kuşkusuz önemli bir işsizlikten muzdarip olan, ayrıca beyaz kalifiye işçilerle kıyaslandığında ücretleri oldukça düşük olan siyah işçilerin bu alandaki istihdamı, beyaz kalifiye işçilerin ücretlerinin de aşağıya doğru baskılanmasına neden olur (Crankshaw, 1990).⁶³

Bu gelişmeler 1970'lerin ortalarından itibaren sermayenin apartheid rejimi üzerinde iş ayırma sisteminin esnetilmesine dönük bir basınç uygulaması ile sonuçlanır. Anglo-American firmasının sahibi Oppenheimer'ın 1970'lerin başında sarf ettiği şu sözler bu konuda önemli bir örnek oluşturmaktadır:

...ekonominin bütün potansiyelinin gerçekleştirilmiş olduğu aşamaya yaklaşıyoruz, bu nedenle eğer yapısal değişiklikler yapılmazsa çok daha küçük büyüme oranlarına razı olmamız gerekecek. Nüfusun büyük bölümünün formel eğitim ve öğretimden muaf kal-

---

kalifiye alanlarda çalışabilecek işgücünün ücretlerinin yükselmesine yol açmasıdır. Her ne kadar sermayenin uluslararası toplam sosyal döngüsüne daha az eklemlenmiş sermaye çevreleri, apartheidin hala sürmesi gerektiği yönünde talepler dile getirirler de bu koşullar altında sesleri fazla duyulmaz (Morris, 1991: 42).

63 Bu durumun bir başka etkisi de, bu süreçte farklı kalifikasyona sahip işçilerin örgütlendiği beyaz sendika olan TUCSA'nın parçalanması olur. TUCSA'nın kimi üye sendikaları siyah işçilerin de örgütlenmesi gerektiğini savunurken, özellikle bu süreçten zarar gören işçilerin örgütlü olduğu sendikalar ise, siyah işçiler üzerine getirilen kısıtlamaların devam etmesi gerektiğini savunurlar. Daha detaylı bilgi için Bkz. Crankshaw (1990).

ması ya da pozitif yasaklama aracılığıyla ulusal kalkınmada rol oynayabilecek bütününün rollerini oynamalarından alıkonması önlenmedikçe, beklenen ekonomik büyüme elde edilemeyecek (Nieuwenhuysen'den aktaran Gelb, 1991: 20).

1970'lerin ortalarına doğru özelde siyah nüfusun kalifikasyonunu genelde ülkedeki üretkenlik seviyesini arttırmaya dönük çok sayıda uygulama başlar. Bu uygulama ya da politikalarda ülkede önemli yatırımları bulunan ABD sermayesi ve onun sendikal kolu olan AFL-CIO'dan, 1964 yılından itibaren Irving Brown liderliğinde Güney Afrika'da faaliyet yürüten bölgede kapitalizme karşı çıkmayarak sadece ücret sendikacılığı yapan sendikalar yaratmak amacıyla faaliyet yürüten Afrikalı - Amerikalı Emek Merkezi'ne (African-American Labour Center – AALC), Güney Afrika sermayesinin önemli temsilcilerine ve nihayetinde tüm bunlarla doğrudan ya da dolaylı olarak ittifak halinde olan TUCSA'ya kadar çok sayıda aktör yer alır (Tören, 2010; Gelb, 1991: 25). Örneğin, Durban grevleri dalgasına kadar, kendi kalifiye-beyaz üyelerinin çıkarlarını ön planda tutmak için siyah işçileri örgütlemeyi reddeden, dahası SACTU ile ulusal ya da uluslar arası platformlarda işbirliği yapmamanın ötesinde, tüm platformlarda SACTU'yu komünist yuvası olarak yaftalayan TUCSA, Durban grevleri sonrasında, paralel sendikalarda da olsa siyah işçileri de örgütleme kararı alır (Baskin, 1991: 17; Macshane vd., 1984: 36).

Bu dönemde ülkede yatırımları bulunan ABD sermayesinin çeşitli temsilcilerinin yanında, AALC, AFL-CIO gibi örgütlerin girişimleri ile düzenlenen çok sayıda etkinlikte TUCSA bu çevrelerin adeta Güney Afrika kolu olarak faaliyet gösterir. Nitekim 1960'ların ikinci yarısından itibaren, özellikle de Birleşik Devletler Güney Afrika Lider Değişim Programı (USSALEP) kapsamında, çeşitli sermaye örgütleri ile de işbirliği içerisinde ABD'den gelen çok sayıda akademisyen, sendikacı, sermayedar, üretkenlik, mesleki eğitim, sanayi ve ticarete işgücü, kalifiye-kalifiye olmayan emeğin rolü, mesleki eğitim, iletişim gibi konularda, başta TUCSA olmak üzere, sendikalarla ya da sermaye örgütleriyle çok sayıda etkinlik yürütür (Tören,

2010). Soweto ayaklanması sonrasında, ülkedeki büyük sermayenin finansal desteği ile kurulan Kent Vakfı (Urban Foundation – UF) da başta siyah işgücünün mesleki eğitime tabi tutulması olmak üzere, siyah nüfus arasında kentleşme eğilimlerini desteklemek, konut programlarının başlatılması gibi bir çalışma yapar (Morris, 1991: 43).

1970'li yıllarda Güney Afrika sermayesi açısından tek sorun kalfiye işgücü kıtlığı değildir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, 1970'lerin başında yükselen işçi sınıfı hareketi; ama özellikle de Soweto Ayaklanması sonrasında, işçi sınıfı hareketi ile diğer muhalefet hareketlerinin apartheid karşıtı bir zeminde ve devrimci söylemler ile buluşması sermaye açısından Güney Afrika'yı güvenli bir coğrafya olmaktan çıkarır. Bu durum, özellikle Soweto Ayaklanması sonrasında bu zamana kadar yatırımları ile apartheid rejimi açısından oldukça kritik bir rol oynamış ABD sermayesi dahil, ülkeden önemli bir sermaye çıkışı gerçekleşmesine yol açar. Örneğin bu dönemde ülkede önemli yatırımları bulunan ABD sermayesi yatırımlarını daha çok Nijerya ve Libya gibi kıtanın kuzeyindeki ülkelere doğru kaydırmaya başlar. O kadar ki, 1976 yılı itibarıyla ABD sermayesinin bu bölgelerdeki yatırımları Güney Afrika'daki yatırımlarından daha yüksek bir noktaya ulaşır (Davies, 1979: 191).

1977'de, Güney Afrika dışındaki Afrika ülkelerinin, bu dönemde sermaye çevreleri dahil birçok aktör ile önemli ilişkiler geliştirmiş ANC'nin sürgündeki kadrolarının, Avrupa'daki apartheid karşıtı hareketlerin ve -ICFTU gibi, geçmiş dönemlerde apartheid görmekten gelmiş olanları da dahil- uluslararası emek örgütlerinin yarattığı baskı ile, Güney Afrika'da yatırımı bulunan çok sayıda firma, iş yerinde ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılması, siyah işçilerin kurduğu sendikaların tanınması, siyah nüfusun daha yüksek ücret kazanabilecekleri işlerde istihdam edilmesi ve göçmen işçi sisteminin kınanması gibi kurallar içeren Etik Kuralları'nı (Codes of Conduct) kabul etmek durumunda kalır. Ancak bu noktada söz konusu kodların yatırım boykot kampanyalarının ya da yaptırım uygulanmasının bir alternatifi olarak işlev gördüğünü belirtmekte fayda var (Clerc, 1979: 74-75).

Ekonominin büyük ölçüde yatırım malları ithalatına bağlı olduğu, yerli paranın birkaç yıl önce devalüe edildiği ve ülkeden önemli bir sermaye çıkışı gerçekleştiği bu koşullarda ülkenin ödemeler dengesi sorunları önemli boyutlara vardığından, Pretoria, Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) 2 milyar dolara yakın kredi kullanmak durumunda kalır (Bond, 1998: 12). 1974-1977 dönemi, Güney Afrika'nın IMF'den oldukça yüksek miktarlarda borçlandığı bir zaman dilimini ifade eder. Özellikle 1976-1977 döneminde IMF'nin Güney Afrika'ya aktardığı finansal kaynaklar, aynı dönemde bütün Afrika ülkelerine aktarılan kaynaklardan daha fazladır ve bu dönemde dünyada IMF'den kullandığı kaynak miktarı Güney Afrika'yı aşan yalnızca iki ülke vardır: İngiltere ve Brezilya (Padayachee, 1991: 90).

Bu dönemde Güney Afrika sadece IMF'den değil uluslararası özel finans kuruluşlarından da yüksek miktarda borçlanmak durumunda kalır. Çalışmanın önceki kısımlarında ifade edildiği üzere 1960'lar ve 1970'lerin ilk yılları boyunca ülkeye dışarıdan akan kaynaklar daha çok doğrudan ya da dolaylı yatırım biçimindedir. Oysa 1973 sonrasında, özellikle de 1973-1976 ve 1981-1984 yılları arasında Güney Afrika yurtdışında eurobond piyasalarına ihraç edilen kamu tahvilleri aracılığıyla borçlanmak durumunda kalır. Bu duruma bağlı olarak 1974 yılında yüzde 15 olan toplam dış yatırımlar içinde yabancı özel finans kurumlarından alınan borcun oranı 1976'ya gelindiğinde yüzde 32 olur (Padayachee, 1991: 93-94). Bu durum aynı zamanda, Güney Afrika'nın kapitalist sistemin 1970'lerde içine girdiği krize bağlı olarak petrol fiyatlarının yükselmesi sonucunda, petrol üreticisi ülkelerden Avrupa ve ABD borsalarına akan petro-dolarların değerlenme alanlarından birisi haline geldiğinin de bir göstergesidir ki, bu 1980'li yılların finansallaşmasının da tetikleyicilerinden birisi olur.

Bu gelişmeler altın fiyatlarında yaşanan düşüş ve petrol fiyatlarındaki yeni bir yükseliş ile birleştiğinde, ülkede üretilen tarımsal ürünlerin ve tüketici mallarının ihraç edileceği yeni pazarlar bulmak Güney Afrika için bir zorunluluk halini alır (Wolpe, 1983: 8). Bir başka ifadeyle 1970'lerin ortalarında itibaren Güney Afrika daha

fazla ihracata yönelir, dönem boyunca sermaye çevrelerinin ülkenin dış ticaretini serbestleştirmesi gerektiği yönündeki vurgular daha sık işitilir hale gelir (Gelb, 1991: 20). Aşağıda da görüleceği üzere, 1970'lerin sonlarına doğru bu alanda önemli adımlar atılır. Para ve döviz hareketleri üzerindeki kontrollerin esnetilmeye başlaması bu konudaki önlemlerden bazılarıdır (Gelb, 1991: 26).

Sermaye birikimi sürecinin ihracata dayalı bir yapıya geçişi, ülkenin rekabet gücünün artırılması anlamına gelmektedir. Bu ise bir yandan işgücü maliyetlerinin düşürülmesini, diğer yandan da üretkenliğin artmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluklardan ilki, üretim sürecinde siyah işgücünden daha fazla faydalanmak yoludur. İkincisi ise, daha fazla yatırım malı ithalatı ile çözülmeye çalışılır. Daha fazla siyah işçi istihdamı apartheid rejiminin altını oyarken, daha fazla yatırım malı ithalatı ise, ödemeler dengesi açıklarının daha da içinde çıkılmaz bir hal almasına yol açar (Wolpe, 1983: 8-9). Nitekim 1981-1984 yılları arası, Güney Afrika'nın yaşadığı krizin daha da derinleştiği bir zaman dilimini ifade eder (Padayachee, 1991; Bond, 1991).

Yukarıda ülkenin içinde bulunduğu krizden çıkabilmesinin en⁶⁴ önemli koşullarından birisinin, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve emek üretkenliğinin artırılması olduğu ifade edilmiş, bunun yollarından birisinin de siyah işgücünden daha fazla faydalanmak olduğunun altı çizilmişti. Bu durumla tutarlı olarak 1970'lerin ortalarından itibaren ülkedeki, özellikle de uluslararasılaşma düzeyi yüksek sermaye, kalifiye işgücü ihtiyacını daha yoğun bir şekilde dile getirmeye başlar. Buna paralel olarak, sermayenin siyah nüfusun şehir merkezlerine göç etmesini engelleyen paso yasalarının kaldırılması, emek üretkenliğinin artırılmasına dönük önlemler alınması, politik sendikacılık yapmayan siyah işçi sendikalarının serbest bira-

---

64 Bu dönemde sermaye temsilcileri paso yasalarının kaldırılması başta olmak üzere reformların daha da arttırılması gibi taleplerde bulunmaya başlarlar. Özellikle Kent Vakfı (UF) bu süreçte en ön plandaki sermaye örgütlerinden birisi haline gelir (Morris, 1991: 48).

kılması gibi talepleri de daha sık işitilir (Gelb, 1991: 25). Dahası, özellikle 1980'lerin başı ile birlikte "yeni ulusal birlik", "siyasi istikrar için yeniden dağıtım", "uzlaşma", "yeni ulus inşası" gibi kavramlar sermaye çevrelerinin sıklıkla kullandıkları kavramlar haline gelir (Morris, 1991: 42).

Kuşkusuz, özellikle sendikal haklar ile ilgili olan talepler, yukarıda da ifade edildiği üzere militan işçi hareketinin, önemli kazanımlar elde etmeye başlıyor oluşunun yanında, antikapitalist bir dili de benimsiyor oluşuna karşın, siyah nüfus içerisindeki anti-kapitalist eğilimin ortadan kaldırılarak militan işçi sınıfı hareketinin sisteme içerilmesine dönük bir hamleyi ifade eder. Aşağıda da görüleceği üzere bu tür hamleler ilerleyen dönemlerde daha da artar. Oppenheimer'ın aşağıda yer alan sözleri buraya kadar aktarılan süreci de net bir biçimde ortaya koyar niteliktedir:

Siyah ücretlerdeki yükseliş halihazırda aktif bir şekilde devam eden bir sürecin başlangıcını, -sanayinin gelişmesinin erken aşamalarında tipik olan- emek yoğunundan, düşük ücretten, düşük üretkenlikten ileri sanayileşmiş ülkeleri karakterize eden sermaye yoğunluğuna, yüksek ücrete, yüksek üretkenliğe doğru geçişi yansıtıyor... İktisadi bir bakış açısından bakıldığında, göçmen işçi sistemi daha az uyumlu bir hale geliyor... Bununla birlikte, bu, özellikle de madencilik sanayindeki göçmen emeğin tamamen ortadan kaldırılacağı zamanı öngörmenin mümkün olduğu anlamına gelmiyor (Seidman ve Seidman'dan aktaran Gelb, 1991: 26).

Güney Afrika'da çalışan göçmen işçilerin bu dönemde daha çok çevre Afrika ülkelerinden geldiği hatırlanacak olduğunda, Oppenheimer'ın bu ifadeleri, Güney Afrika'nın uluslararasılaşmış sermayesinin, ırk ayrımcılığından kurtulmayı yaşamsal gördüğü anlamına gelir. Bu durum, çalışmanın birinci bölümünde Harold Wolpe'ye referansla ifade edilen ırk ayrımcılığının sermaye birikim sürecindeki işlevselliğinin olumsal ya da bağlam bağımlı olduğu, birikim sürecinin belirli bir döneminde işlevsel olan ırk ayrımcılığının birikim sürecinin bir başka döneminde işlevsel olmaktan çıkabileceği biçimindeki yargıyı doğrular niteliktedir.

Bu süreçte, kentli/modern ve kalifiye bir -siyah- işçi sınıfı yaratılmasına, kırsal siyah nüfus ile kentsel siyah nüfus arasındaki ayırımın daha da keskinleşmesi ve ikincinin modernleştirilmesine dönük girişimler artarak devam eder. Ülke sermayesinin destekçisi olmanın yanında parçası da olduğu bu süreç aynı zamanda, siyah işçi sınıfı içerisinde ayrıcalıklı bir tabaka yaratılması anlamına da gelir. Aynı dönemlerde yaşanan bir başka gelişme de siyahların kurduğu sendikaların belirli şartlar altında kabul edilmesi olur. Öne sürülen şartların en önemlisi ise politik sendikacılık yapılmamasıdır (Wolpe, 1983: 9-10; 1984).

Yukarıda aktarılan gelişmeler apartheid rejiminin 1977 yılında, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarı yeniden tesis etmek, siyah nüfus arasında, başta bu dönemlerde desteklenmeye başlanacak olan siyah sermayedarlar olmak üzere, yeni müttefikler bulmak gibi amaçlarla atadığı iki komisyon tarafından, Wiehahn Komisyonu ve Riekert Komisyonu, yönlendirilir (Clercg, 1979: 74-75). Wolpe'nin tanımlamasıyla ve aşağıda da görüleceği üzere, apartheide karşı topyekûn direnişin başladığı bu dönemde, rejim topyekûn bir strateji ile sistemin sürekliliğini garanti altına almaya çalışır (Wolpe, 1983).

Söz konusu komisyonların ilki, reform sürecine hukuksal düzenlemeler açısından katkı yaparken (Wiehahn), diğeri ise (Riekert) emek ve şehir merkezlerine siyah nüfus göçü sorunu ile ilgili çalışmalar yapar (Clercg, 1979: 74-75). Söz konusu komisyonların raporlarında dile getirilen öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Siyah nüfus için sendikal hakların tanınması, ırksal açıdan karma sendikaların kurulmasına izin verilmesi,
- Serbest piyasa ekonomisinin daha da güçlendirilmesi,
- Kentli ve kırsal siyah nüfus arasında bir tabakalaşma yaratılması, kentli siyah nüfusun kent merkezlerinde yerleşim hakkı verilmesi ve bu kesimin sermayenin kalifiye işgücü talebini karşılayacak seviyeye getirilmesi,
- Hükümetin yetkilerinin desantralize edilmesi ve township⁶⁵

---

65 'Township' kelimesi Hamit Atalay (1999: 3410) tarafından hazırlanan ve

yönetimlerine daha fazla yetki verilmesi (Bond, 1991; Clercg, 1979: 75-76; Morris, 1991: 44; Cassim, 1988: 4).

Hükümet 1979 yılında Sanayi Uzlaşma Yasası'nda (Industrial Conciliation Act) kimi değişiklikler yaparak kentli siyah işçilerin bir kısmının (siyah nüfus içerisindeki ekonomik olarak aktif nüfusun yaklaşık 1/4'ünün) yetkili sendikalara üye olmasına izin verir. Göçmen işçiler, banliyölerde yaşayan işçiler, ev işçileri, madenlerde ve tarımda çalışan siyah işçiler ise yasa kapsamına alınmaz. Yasa ile getirilen bir başka yapı ise, bireylerin yukarıdaki yasal haklardan faydalanmasını önleme gücü de olan, ancak asıl fonksiyonu kalifiye işgücü sorununa eğilmek olan Ulusal İşgücü Komisyonu (National Manpower Commission) olur (Clercg, 1979: 75-76). Son olarak, yasa, sendikaların finansal kaynakları, eğitim ve seçim yöntemleri gibi konularda hükümete önemli yetkiler verir. Bununla birlikte, aşağıda da görüleceği üzere, raporda ileri sürülen görüşlerin daha fazla direnişe yol açmasına bağlı olarak, hükümet bahsi geçen yasa değişikliğinden kısa bir süre sonra, sendikal hakların, en azından Güney Afrika içinde çalışan göçmen işçiler için de geçerli olmasına izin verir (Clercg, 1979: 75-76).⁶⁶

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan İngilizce-Türkçe Sözlük'te "ilçe, kaza, kasaba ve yöresi" biçiminde geçiyor. Kelime, www.seslisozluk.net isimli açık sözlük sitesinin İngilizceden Türkçeye kelime karşılıkları bölümünde de benzer ifadelerle tanımlanıyor. Ancak aynı sitenin İngilizce-İngilizce çeviri bölümünde kelime, "bir şehre bitişik, beyaz olmayan (genellikle ekonomi altı) bölge" (A non-white -usually sub-economic- area attached to a city) ve "Beyaz olmayanların yerleşimi için oluşturulmuş bölge" (An area set aside for non-white occupation) biçiminde tanımlanıyor. Her iki tanım da, ama özellikle de ilki, Güney Afrika bağlamında kelimenin tam karşılığını ifade etmektedir. Bu nedenle Türkçede daha çok belirli bir dönemde, en azından formel olarak "kaçak" yapılanma sonucu oluşturulan yerleşim yerlerini ifade eden 'gecekondü' ifadesi ya da İngilizcedeki 'suburb' ifadesinin karşılığı olan 'varoş'/'banliyö' kelimeleri kullanılmamış, kelimenin İngilizcesi kullanılmıştır. Metnin ilerleyen bölümlerinde kelime, Türkçe karşılığı ile değil tanımlanarak ('siyah nüfusun yaşadığı şehir merkezlerinin dışındaki kasabalar' gibi) kullanıldı.

66 Wiehahn ve Riekert komisyonları sonrasında meslek ayırma sisteminden

Apartheid rejiminin uygulamaya koyduğu reformların bir başka boyutu da, siyah nüfusun özgürlük alanlarını genişlettiği söylemine yaslanmakla birlikte ırk ayrımcılığının daha da derinleşmesi anlamına gelen bir uygulama olarak, Bantu bölgelerindeki lokal hükümetlerin yetkilerinin arttırılması yoluyla “beyaz” bölgelerin dışında tutulan siyah nüfusun, bu bölgelerde bütün yurttaşlık haklarından faydalanmasını sağlamak olur (Wolpe, 1983: 10-11; Morris, 1991: 45-48).

Böylelikle bir yandan siyah nüfusa, kendileri için daha fazla temsiliyet imkânı yaratıldığı yönünde propaganda yapılır, bir yandan apartheid rejiminin dayandığı önemli argümanlardan birisi olarak Güney Afrika Devletler Topluluğu fikri güçlendirilmiş olur, bir yandan da rejim ile işbirliği yapmaya hazır bir siyah burjuvazinin birikiminin coğrafi sınırları belirlenmiş olur. Bu süreçte, Bantu bölgelerinin dışındaki siyah nüfusun temsiliyetine dönük kimi düzenlemeler de yapılır. Şehir merkezlerinin dışında, siyah nüfusun ikamet etmesi için oluşturulan bölgelerde (township) oldukça sınırlı yetkilere sahip seçilmiş konseyler -ki ANC'nin karşı çıkması nedeniyle çok fazla güç kazanamazlar- aracılığıyla, apartheid rejiminin ifadesiyle “beyaz Güney Afrika'da” siyahlara da kısmi temsil sağlanması bu konudaki en önemli örnektir (Wolpe, 1983: 10-11).

1980'lerin başında, topyekün strateji kapsamında uygulamaya konan bir başka reform da parlamento yapısının değiştirilerek, beyaz nüfusun yanında, Hint ve Melez nüfusun temsilcilerinin de yer aldığı, ancak siyah temsilcilerin hala dışlandığı üçlü parlamento (tricameral parliament) sistemi olur (1984). Ancak bu uygulamalar, yürütme erkinin ve güvenlik aygıtının gücünü arttıran ve nihayetinde sermaye örgütlerini karar alma mekanizmalarında daha öncelikli pozisyonlara getiren düzenlemelerle birlikte uygulamaya konur (Wolpe, 1983: 10-11).

---

meseleki eğitime, siyah girişimciliğin desteklenmesinden siyah bir “emek aristokrasisi” yaratmaya dönük düzenlemeler için ayrıca bkz. Leister (1980: 22 -23).

Temsiliyete ilişkin bu düzenlemeler, daha önce bahsedilen kentsel bir siyah işçi sınıfı yaratma yönündeki politikalarla tutarlı olarak, siyah nüfusun tüketim kalıplarının değişmesine dönük kimi uygulamalarla tamamlanmaya çalışılır. Bir başka ifadeyle, apartheid karşıtı direnişin oldukça yüksek bir düzeye ulaştığı bu zaman diliminde, daha fazla tüketim yapma imkânına sahip siyah bir orta sınıf ve siyah sermaye sınıfı yaratmaya dönük politikalar uygulamaya konur (Bond, 1998: 12). Kuşkusuz böyle bir politika ile bir yandan apartheid karşıtı mücadele zayıflatılmaya çalışılır, diğer yandan da üretimde değerlendirme imkânı bulunmayan sermayeye, başta siyahların yaşadığı bölgelerde süregiden konut projeleri olmak üzere yeni değerlendirme alanları yaratılması hedeflenir. Bununla ilintili olarak 1980'lerin başından itibaren yeni siyah orta sınıfın konut edinmesine dönük yeni finansal araçlar pazarlanmaya çalışılır ki, bu durum ekonomideki kredi genişlemesinin önemli ölçüde artmasıyla sonuçlanır (Bond, 1998: 12).

Süreç sadece siyah nüfusun tüketim kalıplarının değiştirilmesi aracılığıyla sisteme eklenmesini sağlamaya dönük politikalarla yürütülmeye çalışılmaz. Uygulanan stratejinin bir başka ayağı da bir siyah sermaye sınıfı yaratılmasıdır. Bu dönemde özellikle kentsel bölgelerde, siyah bir sermaye sınıfının gelişmesinin önünde engel oluşturan politikalar gözden geçirilir ve siyah nüfus arasında sermaye örgütleri kurulmasının önü açılır, Bantu bölgelerinde faaliyette bulunan siyah sermayedarların lehine birçok düzenleme yapılır. Siyah sermaye sınıfının önemli temsilcilerinden birisi olan Ulusal Afrikalı Federe Ticaret Odası (National African Federated Chamber of Commerce) ve bu örgüt içerisinde toplaşan siyah sermayedarlar bu konudaki en önemli öznelerdir. Çeşitli kamu kurumları ya da özel kurumlar aracılığıyla finansman sağlanması, ticaret lisansları dağıtılması gibi politikalar ise bu dönemde siyah bir sermaye sınıfı yaratılmasına dönük uygulamalardan bazılarını oluşturur (Wolpe, 1983: 9-10; Wolpe, 1984: 246).

Dönem boyunca, özellikle siyah nüfusun yaşadığı -şehir merkezlerinin- dışındaki kasabalarda, siyah nüfus tarafından sahip olu-

nan işletme sayısında önemli bir artış yaşanır. 1970’li yıllarda ticaretini yapabilecekleri ürünlere kısıtlamalar getirmek gibi yollarla önü kapatılan bu kesimlerin önündeki bu tür engeller büyük ölçüde kaldırılır. Öte yandan başta NAFCOC olmak üzere siyah sermaye örgütleri, uzunca bir süredir beyaz sermayedarların siyahların yaşadığı bölgelerdeki faaliyetlerinin kısıtlanması talebinde bulunmaktadır. 1980’lerin başında siyah sermayedarların bu taleplerini karşılamaya dönük düzenlemeler de yapılır. Beyaz sermayenin siyah nüfusun yaşadığı bölgelerde ticaret yapma hakkının, şirketin hisselerinin en az yüzde 51’inin siyah bir sermayedara ait olması ve üç yıl içinde şirket hisselerinin tümünün siyah sermayedara devredilmesi gibi şartlara bağlanması, bu konuda önemli bir örnek oluşturur ki, bu vesileyle siyah sermayedarlar apartheid rejimi için önemli bir müttefik haline getirilmiş olur (Wolpe, 1984: 246-247).

NAFCOC üyesi siyah sermayedarlar, uzunca bir süredir, kendilerinin birikim yapması önündeki engellerin kaldırılması karşılığında, apartheidin son dönemlerinde yaşanan sürece eklemleme talebinde bulunmaktadır. Örneğin 1986 yılında NAFCOC liderliği bu yöndeki görüşlerini şu şekilde ifade eder: “Girişimciler değişimin sadece katalizörü değil, özneleri de olmalıdır” (Macozoma, 2003: 22).

1980’lerin başından itibaren, başta bu bölgelerde ucuz emek gücüne dayalı ve ihracata dönük üretim yapan firmalara aktarılan sübvansiyonlar olmak üzere, Bantu bölgelerine, önemli miktarda kaynak aktarılmaya başlanır. Örneğin söz konusu bölgelere aktarılan kaynak miktarı 1970 yılında 90 milyon Rand’dır. Bu rakam 1980 yılına gelindiğinde 1,4 milyar, 1985 yılına gelindiğinde ise 4,7 milyar Rand’a yükselir. Doğrudan aktarılan bu sübvansiyonların yanında, sınır sanayilerinin bulunduğu bölgelere yapılan altyapı harcamalarında da önemli artış yaşanır. Ayrıca söz konusu işletmeler, kamu ucuz hizmet sunumu, ücret gideri sübvansiyonları, vergi muafiyetleri gibi uygulamalardan da faydalanırlar. 1990 yılına gelindiğinde bu tür desteklerden faydalanan firma sayısı 4 bin 700’e ulaşır. Kuşkusuz ihracata dayalı birikim stratejisine geçişi hızlandırmaya

dönük bu önlemler, daha çok kadın istihdam edilmesi, kentsel sendikaların zayıflaması gibi çok sayıda olguyu da beraberinde getirir (Bond, 1991: 42-43).

Apartheid rejiminin giriştiği bu reform süreci başarılı olmaz ve daha fazla direnişle sonuçlanır. Her şeyden önce üçlü parlamento apartheid karşıtı görüşlerin daha fazla dile getirildiği bir yer haline gelir (Morris, 1991: 48). Öte yandan, başta 1983 yılında ANC'nin 1980 tarihli kararı ile kurulan Birleşik Demokratik Cephe olmak üzere apartheid karşıtı hareketler, üçlü parlamenter yapıyı ve yerel hükümetlerin gücünün daha da artırılmasına dönük uygulamaları, apartheidin yeni bir uygulaması olarak değerlendirerek süreci ulusal bir kampanyaya dönüştürür (McKinley, 1997: 63; Louw, 2004: 136).

Aynı dönemlerde, ANC'nin dışında bir yapı olarak, oluşturulan ve Azanya Halk Örgütü (Azanian People Organisation - AZAPO), Birlik Hareketi (Unity Movement) gibi çevreleri de içinde barındıran, demokratik, ırkçılık karşıtı bir işçi cumhuriyeti şiarını benimseyen, Özgürlük Bildirgesi'ni ve iki aşamalı devrim teorisini, "uzlaşmacı ihanet"e (negotiated betrayal) yol açacağı gerekçesiyle reddeden Ulusal Forum da (National Forum), Kongre İttifakı kadar olmasa da dönemin önemli oyuncularını arasında yer alır (Louw, 2004: 138).

Süreç işçi, öğrenci, kadın direnişleri ile devam eder. 1984 sonunda FOSATU Transvaal'da iki günlük grev ilan eder. Siyah Yurttaş Derneği (Black Civic Association) Port Elizabeth'te, işçilerin yüzde 90'ının katıldığı bir işe gitmeme eylemi organize eder (McKinley, 1997: 64). 3 Eylül 1984 tarihinde Soweto belediye başkan yardımcısının öldürülmesi ile apartheid karşıtı direniş açısından yeni bir dönüm noktasını ifade eder (Louw, 2004).

Aynı dönemlerde, 16-23 Haziran 1985 tarihinde, ANC Kabwe'de İkinci Danışma Konferansı'nı düzenler (Legassick, 2003: 293). Söz konusu Konferans'ta alınan kararlar, gerek apartheid karşıtı mücadelenin bu dönemdeki yönelimi açısından gerekse apartheid sonrası dönem açısından oldukça önemli bir rol oynar. Şöyle ki: Konferans'ta, alınan çok sayıda karar yanında, yukarıda bahsedildiği biçimde etkide bulunanlardan ilki, bu zamana kadar daha çok alt

yapı tesislerini bombalamak gibi eylemler yürüten ANC'nin silahlı kanadının, eylemlerini, halk savaşına evriltme kararıdır (Louw, 2004). Kaldı ki bu tarihten sonra, ANC, SACP, COSATU ve Birleşik Demokratik Cephe gibi örgütlerin başını çektiği Kongre İttifakı'nın en önemli şiarı ayaklanma, halk iktidarı ve ülkeyi yönetilemez hale getirme sloganı olur (Morris, 1991: 49).

Kabwe Konferansı'nda alınan ve gerek apartheid karşıtı mücadelenin karakterinin -geri dönülmez biçimde- netleşmesine gerekse apartheid sonrasına dair önemli bir işaret niteliği taşıyan bir başka gelişme de çalışmanın önceki kısımlarında da değinilmiş olan ANC saflarındaki Marksist İşçi Eğilimi'nin, aşırı solcu oldukları ve mücadelenin ulusal boyutunu ihmal ettikleri gerekçesiyle ANC saflarından tasfiye edilmesidir (ANC, 1985).⁶⁷

ANC saflarında Ulusal Demokratik Devrim nosyonunun yerleşmesinde oldukça önemli rol oynayan SACP'nin hala hem ittifak bileşeni, hem de, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, geçiş dönemi de dâhil bütün süreçlerde oldukça kritik rol oynayacak bir aktör olarak kalmaya devam etmesi de göstermektedir ki, Kabwe'de alınan bu karar, önceliğin, ulusal özgürlük/ulusal kalkınma gibi kavramlara verilmesi suretiyle ulusal bir burjuvazi yaratma fikrine sırt çevirmeyen iki aşamalı devrim stratejisinin bundan sonraki süreçte tamamen belirleyici olması anlamına gelir. Konferans'ta, ANC Ulusal Yürütme Komitesi (NEC) içerisinde beyaz üyelerin de yer almasına dönük kararın yanında alınan diğer kararlar da bu durumu doğrular niteliktedir. Örneğin, Kabwe Konferansı sonrasında üretilen metinlerde, ABD başta olmak üzere, ICFTU, AFL-CIO gibi emperyal güçlerin, ulusal özgürlük hareketi içerisinde nüfuzlarını arttırarak, kozmetik bir takım değişiklikler yapılmasını sağlamaya çalıştıkları ve bu politikalarda, siyah şovenizmi temelinde politika yürüten çevreleri kullandıkları vurgulanarak, hareke-

---

67 Ayrıca bkz. ANC (2011b). Öte yandan söz konusu eğilime ilişkin tartışma ilerleyen dönemlerde de, özellikle de Thabo Mbeki'nin başkanlığı döneminde de devam eder. Bunun bir örneği için bkz. Mbeki (2007).

tin Özgürlük Bildirgesi'nin esin kaynağı olan Ulusal Demokratik Devrim nosyonuna bağlılık temelinde ilerlemesi gerektiğinin altı çizilir (ANC, 1985).

Kabwe Konferansı'nın bir başka özelliği de, ANC'nin artık iktidarı almaya hazır olduğunun ilan edilmesi ve mücadelenin anayasal bir zeminde de sürdürülmesine dönük hazırlık yapılması gerektiği vurgusudur (Turok, 2008; ANC, 2011a). Bu yönelimin en temel çıktısı 1989 yılında yayınlanan Demokratik Bir Güney Afrika İçin Anayasa Rehberi metni olur. Aşağıda da değinileceği üzere, söz konusu metin, ülkede yaşayan bütün ırkların ve topluluklarının haklarını tanımlayan, çoğunluk yönetimine dayalı bir siyasal yapı talep eder. Metinde tanımlanan iktisadi yapıda, Özgürlük Bildirgesi'nin en önemli vurgularından birisi olan “ülkenin zenginliğinin paylaşılması” ve “madenlerin kamulaştırılması” gibi ifadeler silikleşirken, özel sektörün, kamunun ve küçük işletmelerin rol oynayacağı bir ekonomi vurgulanır (ANC, 1989).

Kabwe Konferansı'nın apartheid karşıtı mücadele açısından sonuçlarından ilki Kongre İttifakı'nın silahlı mücadeleye önemli bir ağırlık vermesi olur. Apartheid devletinin yoğunlaştırdığı baskıların da etkisiyle 1980 yılının ortaları ile 1990 yılına kadar Umkonto We Sizwe'nin eğitilmiş gerilla sayısı yaklaşık 12 bini bulur. 1977-1983 yılları arasında yaklaşık iki yüz elli olan silahlı eylemlerinin sayısı ise 1984-1989 yılları arasında bin 100'ün üzerine çıkar. Silahlı mücadele alanının genişlemesi, uzun yıllar kadrolarının çoğunluğu sürgünde olan ANC'nin siyahlar arasındaki popülaritesinin daha da artmasına yol açar. Bu tarihten itibaren özellikle de ANC'nin Özgürlük Radyosu'ndan sürekli tekrarlanan Güney Afrika'yı yönetilebilir olmayan bir ülke haline getirme çağrısı önemli ölçüde karşılık bulur (McKinley, 1997: 65; Louw, 2004: 145). Gecekondu bölgelerinde yükselen halk direnişleri, işçi direnişleri, kadın direnişleri, öğrenci direnişleri, tüketici boykotları ile birlikte ANC'nin yeni stratejisi önemli bir başarı elde eder (Louw, 2004: 144-146). Özellikle 1986-1990 yılları arasında siyah nüfusun yaşadığı birçok bölgede kira ödememe eylemleri yapılır, apartheid rejiminin atadığı siyah yöneti-

ciler, apartheid rejiminin işbirlikçisi oldukları gerekçesiyle halkın ve apartheid karşıtı örgütlerin hedefi haline gelir (Kunnie, 2000: 62). Aynı yıl, Birleşik Demokratik Cephe'nin çağrısı ile başlayan ülkedeki beyaz sermayenin ürettiği ürünleri boykot etme kampanyası da sürecin bir başka boyutunu oluşturur (McKinley, 1997: 69).

Daha önce de ifade edildiği üzere, 1980'li yıllar boyunca Güney Afrika'daki apartheid karşıtı mücadele “işçici” (workerists) olarak bilinen ve yukarıda da ifade edildiği üzere FOSATU'da önemli bir etkinliğe sahip olan eğilim ile halkçı olarak bilinen ve Kongre İttifakı içinde baskın olan eğilimi temsil etmenin yanında kendi içinde de apartheid karşıtı mücadelenin sosyalist bir toplum hedefine sahip olması ya da olmaması gerektiği noktasında ayrışmaya sahip olan eğilim arasındaki yoğun bir tartışma ile geçer. Söz konusu tartışmalarda “işçici” eğilim, Kongre İttifakı tarafından, sadece işyeri sorunlarına eğilerek apartheid rejimi karşısında geniş çaplı mücadeleyi ihmal etmekle eleştirilir. Buna karşın, bu kesim de, halkçı olarak etiketlediği Kongre İttifakı içerisindeki baskın eğilimi, ırk meselesini sınıf olgusunun önüne koyarak apartheid rejiminin kapitalist özünü ihmal etmekle eleştirir. İşçici kanadın bir başka eleştirisi ise, yasa dışı mücadele yöntemleri ile katılımcı demokrasiyi engellemek ve siyah bir ulusal burjuvazi yaratmaya çalışmak olur. Fakat tarafların birbirine karşı yönlendirdiği bu eleştiriler 1985 yılında her iki kanadın da COSATU'nun kuruluşuna katılmasını engellemez (Pillay, 2008: 8-9). Bir başka ifadeyle, 1985'in sonlarına doğru FOSATU ve SACTU geleneklerinin, yani apartheid karşıtı mücadele tarihinde ulusalçı/halkçı ve işçici kanatların birleşimi ile COSATU'nun kurulması, apartheid karşıtı mücadele açısından önemli bir dönüm noktası olur (McKinley, 1997: 70). Aynı dönemde, beyaz sendikal gelekten gelen sendikalar ise, 1986 yılında kurulan NACTU'da buluşurlar (Pillay, 2008: 9).

Kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1987'de, COSATU yöneticileri Lusaka'da ANC'nin lider kadroları ile bir araya gelerek Özgürlük Bildirgesi'ne bağlılıklarını dile getirirler (Pillay, 2008). Aynı yıl Birleşik Demokratik Cephe de Özgürlük Bildirgesi'ni kabul eder

(Pampallis, 1991: 292-3). Bu durum, işçi hareketi de dâhil olmak üzere, apartheid karşıtı mücadele içerisinde Ulusal Demokratik Devrim nosyonunun neredeyse tek belirleyici yaklaşım haline geldiğinin bir göstergesidir. Çalışmanın önceki kısımlarında da ifade edildiği üzere, bu durum apartheid sonrası üzerinde önemli bir belirleyiciliğe sahiptir.

COSATU yöneticilerinin, taban örgütlenmesine ve politik bağışsızlık ilkesine sadık kalma taahhüdü ile birlikte mücadeleyi Özgürlük Bildirgesi temelinde yürütme kararı alması sonrasında, apartheid karşıtı mücadelede işçi sınıfının örgütlü kolu önemli bir rol oynamaya başlar. Örneğin COSATU, 1987 yılında, 300.000 metal işçisinin katıldığı bir grev organize eder, apartheid rejiminin ilan ettiği sıkıyönetim döneminde organize edilen neredeyse bütün işe gitmeme eylemlerinde aktif görev alır. COSATU bu dönemde, Kongre İttifakı'nın dışında kalan örgütlerle ve de sendikalarla birlikte önemli etkinlikler organize eder (Pampallis, 1991: 294). İşçi muhalefeti de dahil olmak üzere, yükselen mücadelenin ülkeyi, apartheid yönetimi açısından yönetilemez bir ülke haline getirmesi çok zaman almaz. Özellikle apartheid rejiminin baskısını iyiden iyiye arttırdığı bütün bu süreçte, gençlik eylemleri önemli ölçüde artar, apartheid rejimi tarafından öldürülen her militanın cenazesi Mandela'nın adının haykırıldığı törenlere döner, Özgürlük Bildirgesi eylemlerde elden ele dağıtılan bir metin haline gelir (McKinley, 1997: 78).

1986 yılına gelindiğinde, apartheid yönetiminin güvenlik bürokratlarının, devlet başkanının, isyanları bastırmak için güçlü önlemler alınmaması ve Birleşik Demokratik Cephe'nin yasaklanmaması durumunda, ülkede komünist bir zaferin kaçınılmaz olacağı yönündeki ifadeleri duyulur olur. Aynı yıl sıkıyönetim ilan edilir ve kitlesel tutuklamalar başlar. Tutuklanan insan sayısı sıkıyönetimin ilk gününde bin 200'e, yılsonunda 16 bin ile 20 bin arasına, 1988'e gelindiğinde ise 30 bine ulaşır ve ilerleyen dönemlerde daha da artar (Pampallis, 1991: 289; Louw, 2004; McKinley, 1997: 71; Legassick, 2003: 296). Baskıdan en fazla nasibini alan örgütler ise, Birleşik Demokratik Cephe ve COSATU olur (Legassick, 2003: 296).

Nitekim tutuklanan insanların yaklaşık yüzde 75'i UDF, COSATU ve AZAPO üyeleridir.

Aynı süreçte basın da baskı altına alınır. Ayaklanmalarla ilgili, apartheid rejiminin Enformasyon Bürosu'nun verdiklerinin dışındaki bilgilerin basında yer alması yasaklanır (Pampallis, 1991: 290). 1988 yılında, apartheid karşıtı direnişi destekleyen çok sayıda gazete kapatılır, çok sayıda miting ve benzeri etkinlik yasaklanır (Pampallis, 1991: 291). 1988'de Birleşik Demokratik Cephe yasaklanır, COSATU da dâhil çok sayıda demokratik kitle örgütü siyasi faaliyetlerden men edilir (Pampallis, 1991: 290; Louw, 2004; McKinley, 1997: 75).

Bu süreçte başta Güney Afrika Savunma Gücü (South African Defence Force -SADF) olmak üzere apartheid rejiminin askeri aygıtları, apartheid karşıtı mücadelenin bastırılmasında önemli bir rol oynamaya başlar (McKinley, 1997: 71). Ayrıca, apartheid rejimi ABD desteği ile Angola ve Mozambik'teki halkçı rejimlere karşı paramiliter savaş yürüten UNITA ve RENAMO⁶⁸ gibi örgütlerden de paramiliter destek alır (Legassick, 2003: 296). Özellikle Angola ve Mozambik'teki paramiliter örgütler aracılığıyla ya da bu ülkelere doğrudan sınır ötesi operasyonlar düzenlenmek suretiyle ANC'nin önde gelen kadrolarına suikastlar düzenlenir (Pampallis, 1991: 291). Aynı süre zarfında, Ulusal Güvenlik Yönetimi Sistemi (National Security Management System) uygulaması devreye sokulur. Devlet Güvenlik Konseyi (State Security Council) atında faaliyet gösteren bu sistem altında, polis ya da asker tarafından yönetilen ve güvenlik sorununu yerelden bölgeye doğru birleştiren, farklı devlet örgütlerinden gelen istihbaratları bir havuzda toplayan bir yapı oluşturulur (Pampallis, 1991: 291).

---

68 UNITA: Angolanın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik (İngilizce: The National Union for the Total Independence of Angola; Portekizce: União Nacional para a Independência Total de Angola); RENAMO: Mozambik Ulusal Direniş (İngilizce: The Mozambican National Resistance; Portekizce: Resistência Nacional Moçambicana).

Süreç, siyah nüfus içerisinde müttefikler bulma politikası ile iç içe gider (McKinley, 1997: 71). Örneğin, 1980'lerin ortalarından itibaren Güney Afrika'nın önde gelen sermayedarları, “sorumlu siyah liderler” ile görüşmeler yürütülmesi çağrısında bulunur. Bu durumun somutlanması ise apartheid yönetiminin rejimin polis ve askerlerinin yerini, apartheid hükümeti tarafından 1960'larda siyah nüfusu kontrol altında tutmak için siyahlar arasından seçilen yöneticilerden oluşan Bantu otoritelerine bağlı kolluk güçlerine bırakması biçiminde olur (Legassick, 2003: 296). Burada, halen Güney Afrika'da faaliyet gösteren Inkhata Freedom Partisi'nin lideri, Zulu milliyetçisi Buthelezi önemli bir rol oynar. Ancak Kongre İttifakı bu kesimi de apartheid taraftarı güçler arasında değerlendirir. Bu durum, IFP taraftarları ile Kongre İttifakı üyeleri arasında önemli çatışmalar yaşanmasına yol açar ki, özellikle 1990'lar boyunca sürediden pazarlık döneminde IFP üyeleri ile ANC üyeleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanır ve bu çatışmalarda yaklaşık 15 bin kişi hayatını kaybeder (Louw, 2004: 163).

Çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, 1980'li yıllar Güney Afrika için önemli bir kriz dönemini ifade eder. Apartheid karşıtı direnişin önemli boyutlara vardığı bu dönemde ülkedeki ekonomik kriz daha da derinleşir. Kapitalist sistemin uluslar arası ölçekte yaşadığı kriz bu süreçte önemli rol oynasa da çalışmanın önceki kısımlarında da ifade edildiği üzere, Güney Afrika'nın bu dönemde yaşadığı krizin ülkeye özgü yanları daha ağır basar niteliktedir (Wolpe, 1983). Güney Afrika'nın krizini derinleştiren bir başka olgu da 1980'lerin ortasından itibaren uluslar arası sermaye çevrelerinin ülkeye uygulamaya başladığı yaptırımlar olur (Pampallis, 1991: 298).

Kuşkusuz bahsi geçen yaptırımların en önemli nedeni, yukarıda kısaca özetlenen süreçtir. Bir başka ifadeyle, ülkede hâlihazırda var olan krize ek olarak apartheid karşıtı direnişin yarattığı atmosfer, gerek ülkede yatırımları bulunan yabancı sermaye gerekse ülkedeki yerleşik sermaye açısından kabul edilebilir değildir. Bu durumda, başta ANC olmak üzere apartheid karşıtı hareketlerin apartheid rejiminin aşıl topuğu olan finansman imkânlarını kesmeye dönük

uzunca bir süredir yürüttüğü çalışmaların etkisi varsa da bu bir gerçeği değiştirmez: Apartheid artık sadece apartheid karşıtı mücadele veren politik örgütler açısından değil, uluslar arası sermaye açısından da karşı çıkılan bir olgu haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle, ANC başta olmak üzere apartheid karşıtı güçlerin Güney Afrika'ya yatırım yapılmaması yönündeki çağrıları, sermaye açısından apartheid rejimine yatırım yapmanın karlı olmadığı bir dönemde karşılığını bulmuştur. Dale T. McKinley'in yerinde ifadesiyle, “apartheid karşıtı mücadele vagonuna yeni yolcuların binmesi” anlamına gelen (McKinley, 1997: 84) bu durumun en önemli göstergesi 1983 yılında yabancı bankaların Güney Afrika Cumhuriyeti'ne güvenlerini kaybettikleri yönünde açıklamalar yapmasıdır (Bond, 1998: 2).

1985 yılında, uluslar arası finans kuruluşları, Güney Afrika'daki alacaklarını geri çağırırlar. Apartheid hükümetinin bu duruma yanıtı, Johannesburg borsasını kapatmak ve moratoryum ilan etmek olur. Nitekim 1985 yılında Pretoria hükümeti uluslar arası finans kuruluşlarına olan borçlarının yaklaşık yüzde 70'ini oluşturan 13 milyar dolarlık kısmını ödeyemeyeceğini ilan eder (Bond, 1998: 12). Bu durum sermaye çevrelerinin söz konusu dönemdeki devlet başkanı olan Botha'nın istifasını istemelerinin yanında, Güney Afrika'ya aktarılan kaynakların daha da kısıtlanmasına yol açar (McKinley, 1997: 84). Örneğin 1985-86 yıllarında Avrupa Ekonomik Topluluğu, Commonwealth ve Nordik ülkeleri Güney Afrika'ya ticari yaptırımlar uygulamaya başlar. Bu ülkelerdeki tüketicilerin baskıları ile çoğu yabancı yatırımcı ülkedeki şirketlerini elden çıkarma ya da kapatma eğilimine girer (Pampallis, 1991: 299). Üyeleri arasında kimi anlaşmazlıklar yaşansa da Avrupa Ekonomik Topluluğu, apartheid rejimine petrol satışının yasaklanması kararı alır (Guelke, 1999: 145). 1986 yılından itibaren başta ABD sermayesi olmak üzere uluslar arası sermaye ülkedeki yatırımlarını çekmeye başlar (McKinley, 1997: 84). Bu süre zarfında Coca Cola, Kodak, IBM gibi firmalar, ülkedeki yatırımlarını farklı Afrika ülkelerine kaydırırlar.⁶⁹

---

69 Ancak çıkan firmaların şirketlerini yerel sermayeye satar ya da IBM örne-

1984-1986 yılları arasında, uluslararası bankaların Güney Afrika'ya kısa dönemli fon aktarmayı reddetmesi ve ülkede yatırımları bulunan uluslar arası şirketlerin yatırımlarını elden çıkarma yarışına girmesi gibi gelişmeler sonucunda ülkeden yaklaşık 12 milyar dolar sermaye çıkışı gerçekleşir (Murray, 1994: 28-29). Bu durum, her şeyden önce, uzunca bir süredir, sermaye birikim sürecinin geldiği aşamaya bağlı olarak önemli bir yatırım malı ve teknoloji ithalatı gerçekleştiren Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ödemeler dengesi sorunlarının daha da artmasına yol açar (Pampallis, 1991: 299).

Bu süreçte önemli rol oynayan bir başka gelişme de 1986 yılının da paso yasalarının kaldırılmasıdır. Bu reformun sonucu, bu zamana kadar paso uygulamalarıyla kent merkezlerinde yaşaması engellenen işsiz siyah nüfusun kentlere akın etmesi ve kent merkezlerinde önemli bir -siyah- işsiz nüfusun birikmesi olur (Murray, 1994: 42). Öyle ki, 1980-1990 yılları arasında her yıl işgücü piyasasına giren insan sayısı 300 bin civarındadır, ancak ekonomik büyüme rakamları bu nüfusu emebilecek düzeyin, yüzde 6-7, oldukça altındadır (Murray, 1994: 29). Bu durum bir yandan ülkenin içinde bulunduğu krizin etkilerini daha da arttırır, diğer yandan da apartheid karşıtı mücadelenin işçi hareketi ile buluşmasının en önemli zeminini oluşturur.

Yukarıda aktarılan sürecin yarattığı bir başka gelişme de, Güney Afrika sermayesinin ve ülkede önemli yatırımları bulunan uluslar arası sermayenin apartheid sonrasına dair stratejiler geliştirme çabaları olur. Bir başka ifadeyle, çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, sermaye birikimi sürecinin ulaştığı düzey nedeniyle ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin yapısal sınırlarına gelindiği bu dönemde, sermaye, apartheid karşıtı hareket içerisindeki etkisinin kırılamayacağına ikna olduğu ANC ile ilişkilene çabalarına girişir.

ğinde olduğu üzere, Güney Afrika'daki işletmelerini satan bu firmalar, yeni alıcıya ekipman sağlamaya devam eder. Bu konuda bkz. Kunnie (2000: 61).

1986 yılında ABD'de yayımlanan Schultz Raporu'nda ANC'nin katılımı olmadan bir çözüm mümkün olmadığı yönünde vurgular yer alırken, aynı dönemde ABD'de ANC siyah topluluğun meşru sesi olarak tanımlanmaya başlanır (McKinley, 1997: 85). 1987 yılında ise Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı ABD Kongresi'ne Güney Afrika'da Komünist Etkisi (Communist Influence in South Africa) başlıklı bir rapor sunar. Raporda ANC ile görüşmelere devam edilmesi yönünde baskı yaratılması durumunda, ANC'nin komünistlerle ilişkisinin zayıflayacağı ve ANC içindeki ayrışmaların daha fazla su yüzüne çıkacağı belirtilir (McKinley, 1997: 92). İlerleyen yıllarda ise, ABD Kongresi, Kapsamlı Apartheid Karşıtı Yasa (Comprehensive Anti-Apartheid Act) çıkarır (Guelke, 1999: 138). Söz konusu yasa ile ABD şirketlerinin Güney Afrika'ya yatırım yapmaları yasaklanır ki bu dönemde Güney Afrika'da faaliyette bulunan ABD kökenli şirket sayısı 135'tir (Kunnie, 2000: 61-63).

1985 yılında Commonwealth bünyesinde oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti (Eminent Persons Group) Birleşik Demokratik Cephe, apartheid hükümeti, sürgündeki ANC liderleri ve Mandela ile görüşmeler yapması için görevlendirir (Guelke, 1999: 145). Bir sonraki yıl, bu grup Güney Afrika'yı ziyaret eder ve bahsi geçen aktörlerle bir dizi görüşme yürütür. Söz konusu görüşmeler sonrasında, silahlı mücadelenin terk edilmesi ve Pretoria hükümeti ile görüşmeler yapılması şartıyla, ANC ve SACP'nin legalleşmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapılır (McKinley, 1997: 86). Grup, apartheid hükümetine de ANC ile görüşmelere başlaması yönünde baskı uygular (Pampallis, 1991: 288).

Bu süreçte yaşanan bir başka gelişme de her ne kadar kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda komünist olarak ilan etseler de Güney Afrika'nın önde gelen sermayedarlarının 1986 yılının ortasında Lusaka'da bulunan ANC'nin ve SACP'nin sürgündeki kadroları ile görüşmek için bir heyet oluşturmasıdır. Üyeleri içinde, Premier Group, Barclays Bank, SANLAM, Barlow Rand gibi ülkenin en büyük şirketlerinin temsilcileri bulunan bu heyetin başında ise, Oppenheimer'ın sahibi olduğu Anglo-American firmasının ve Federe

Sanayi Odası (Federated Chambers of Industry) başkanı olan Cavin Relly vardır (Morris, 1991: 48; McKinley, 1997: 84; Bond, 1991). Relly heyetin amacını şu sözlerle dile getirir:

Sanırım girişimciler açısından, serbest girişim ekonomisinin zenginlik yaratmakta bazı tür Marxist sosyalizmden, kanıtlanabilir bir şekilde, daha iyi olduğu fikrinde ortak bir zemin olup olmadığını öğrenmek istemenin anlaşılır bir anlamı var.... Açık ki, ekonominin, zenginliğe dair bir tür Marksist yaklaşım ya da devrim tarafından yıkıma uğratıldığı bir ülkede kimse rol oynamak istemez (aktaran McKinley, 1997: 84).

Bu sözleri ANC'nin Özgürlük Radyosu'ndan yorumlayan ANC Lideri Oliver Tambo ise şu sözleri sarf eder:

Onlar (yerli sermaye), apartheid sistemini, ırk ayrımcılığından arındırılmış fakat işlerini güvence altına alacak bir biçimde reforme etmek istiyorlar... Açıkçası, biz böyle bir sistemin farklı olduğunu düşünmüyoruz (McKinley, 1997: 85).

Farklı çevrelerden aktörün ANC ile ilişkilene çabaları ilerleyen dönemlerde de devam eder. 1986-1988 yılları arasında Britanya'dan Sovyetler Birliği'ne, Japonya'dan, Avustralya ve ABD'ye ve nihayet önde gelen Afrikaner liderlere kadar farklı ülkeden ve çevreden çok sayıda isim/çevre ANC kadroları ile ilişki kurmaya başlar (McKinley, 1997: 86).

Bütün bu süreç aynı zamanda, gerek uluslar arası sermayenin yarattığı basınç ile gerekse ülkedeki sermayenin talepleri doğrultusunda neoliberal uygulamaların ülke gündemine girdiği bir zaman dilimini ifade eder. Örneğin 1987 yılında bütün yerel hükümet yapıları, özel metropoliten bölgeler adı altında tek bir organizasyon haline getirilir. Bölgesel Hizmet Konseyleri (Regional Service Councils) adı verilen bu yapı altında, bir yandan elektrikten çöp toplama-yaya kadar kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi süreci başlar diğer yandan da siyah sermayenin sahipliğinde küçük işletmeler kurulması için bir dizi çalışma yürütülür. Bu süreçte, kamunun ve özel sektörün birlikte rol aldığı bir kuruluş olan Küçük Girişimleri Geliştirme Kurumu (Small Business Development Corp.) özel bir rol oynar (Murray, 1994: 44).

Apartheid sonrasında uygulamaya başlanan ve her ne kadar tarihsel olarak dezavantajlı grupların dezavantajlı pozisyonlarının ortadan kaldırılması ya da siyah bir orta sınıf yaratmak gibi söylemlerle meşrulaştırılsa da fiilen bir siyah sermayedar sınıfı yaratmaya hizmet eden Siyah Ekonomik Güçlendirme olgusunun ilk adımlarının da atıldığı bu süreçte bir yandan billboardlar da dahil bir çok kitle iletişim aracı yoluyla neoliberalizmin propagandası yapılırken diğer yandan da Küçük Girişimleri Geliştirme Kurumu aracılığıyla siyah -küçük- sermayedarlar için birikim alanları yaratılmaya çalışılır (Bond, 2000: 40-41). Aynı süreçte, başta ABD kökenli Ulusal Bağış Fonu (National Endowment Fund) olmak üzere çok sayıda sivil toplum kuruluşu Güney Afrika'ya insan haklarından sendikal eğitime, toplumsal kalkınmadan yüksek eğitim yardımlarına kadar genişleyen bir yelpazede “dış yardım” aktarmaya başlar (McKinley, 1997: 92).

Ödeme gücü olan siyah nüfusa kent merkezlerinde ev satın alma hakkının verilmesi de sürecin bir başka boyutunu ifade eder. Serbest piyasa kavramını maskeleyen düzenli kentleşme şiarı altında yürütülen bu politika, bir yandan, siyah nüfusun kent merkezlerinde ev sahibi olanlar ve kırsal bölgelerde yaşamaya mahkûm edilenler biçiminde bir ayrıma tabi tutulmasına diğer yandan da sermayeye yeni değerlenme alanları yaratılmasına hizmet eder. Öte yandan, bu uygulama sonucunda konut kredilerinde, özellikle 1989 yılı itibarıyla, önemli bir artış meydana gelir. Sürecin sonu ise, ekonominin artan oranda finansallaşması, faiz oranlarında aşırı yükseliş ve nihayetinde 1989 yılından 1993 yılına kadar süregiden Güney Afrika Cumhuriyeti'nin tarihindeki en uzun depresyonu olur (Morris, 1991: 51-52; Bond, 1998: 12).

Bütün bu süreçte rol oynayan bir başka faktör de Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmelerdir. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle başlayan süreçte gündeme gelen soğuk savaş bitirme ve uzlaşma gibi yönelimler, her şeyden önce apartheid karşıtı hareketlerin, basın-yayın, askeri ekipman ve benzeri donanım elde etmesi açısından önemli kısıtlamalar ortaya çıkarır (McKinley, 1997: 79). Ancak, Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan gelişmele-

rin en önemli etkisi kıtanın güney burnunda yaşanan gelişmelerde görülür.

1987'de Angola'daki devrimci hükümet, Küba'nın desteklediği ordusu ile UNITA'nın saldırılarına karşı savunmaya geçer. Aynı dönemde Güney Afrika Savunma Gücü (SADF) de UNITA ile birleşerek, ANC'nin bu bölgedeki kuvvetlerine saldırı düzenlemeye başlar. Cuanavale kasabasında süregiden çatışmalar SADF/UNITA'nın geri çekilmesi ile sonuçlansa da çatışmalar ve askeri sorun bir süre daha devam eder. Aynı dönemde ABD ve SSCB'nin (dolayısıyla Küba'nın), soğuk savaşı sona erdirmeye bağlamında bölgedeki çatışmalara son verme kararında uzlaşması, 1988 yılında SSCB ve ABD arasında imzalanan; ancak apartheid rejimi için de kimi sonuçlar yaratan New York Anlaşması ile sonuçlanır (McKinley, 1997: 81). Anlaşmaya göre, Güney Afrika Angola'dan çekilecek ve Namibia'daki işgalini sona erdirecektir. Namibia, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 435 No'lu kararına göre bağımsız bir devlet olacak, Güney Afrika da UNITA'yı desteklemek de dâhil Angola karşıtı politikalarından vazgeçecektir. Buna karşılık Küba kuvvetleri Angola'dan çekilecek, ANC'nin Angola'daki varlığına da son verilecektir (Pampallis, 1991: 302).

Yukarıda ifade edilenlerin de gösterdiği üzere, ABD ile SSCB'nin uzlaşması, bu uzlaşmanın, SSCB'nin bu zamana kadar izlediği en önemli siyasetlerden birisi olan ulusal özgürlük hareketlerine her türlü desteği sunma politikasından vazgeçmesi ile ve nihayetinde ABD ile imzalanan New York anlaşması ile sonuçlanması, bölgedeki bütün aktörler için önemli sonuçlar yaratır. Söz konusu anlaşmanın apartheid rejimi üzerindeki en önemli etkisi Güney Afrika'nın Namibia üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetmesidir. Nitekim aynı dönemlerde Namibia'da yapılan seçimlerde, Güney Afrika'nın finanse ettiği basının, bu ülkenin ulusal özgürlük hareketi olan SWAPO karşıtı yayınlarına rağmen, SWAPO iktidara gelir (McKinley, 1997: 81; Pampallis, 1991: 302). Bu durumun en önemli sonuçlarından birisi, artık Güney Afrika'nın ırk ayrımcısı rejiminin bölgede tamamen yalıtılmış olmasıdır. Öte yandan, SADF'nin Ango-

la ve Küba güçleri karşısında üstünlük gösterememiş olması, apartheid rejimi için alınan ilk askeri yenilgiyi ifade etmektedir (Kunnie, 2000: 64). ANC açısından ise, anlaşma, ANC'nin Angola'daki askeri üslerinin sonunu getirir. Bu süreçte ANC'nin yurtdışındaki kadroları, Tanzanya, Zambia, Uganda gibi daha kuzeydeki bölgelere çekilmek zorunda kalırlar. Anlaşmanın ANC için daha kritik sonucu ise, uzun süredir ANC'ye önemli askeri/finansal katkı sağlayan SSCB'nin bu katkılarının kati surette sona ermesidir (McKinley, 1997: 81).

Güney Afrika'da 1980'lerin sonlarından, yani apartheidin sön dönemlerinde yaşanan gelişmeler, buraya kadar vurgulanan içsel ve dışsal koşullar altından şekillenir. Bir başka ifadeyle, 1970'lerin ortalarından itibaren Güney Afrika'yı etkisi altına alan, 1980'lerin sonlarına doğru ise en yüksek seviyelere varan ekonomik kriz, aynı dönemlere denk gelen apartheid karşıtı örgütlerin gittikçe etkisini artıran direnişi ve Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin artık sermaye için işlevsel olmaması gibi olgular Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin sonunu getiren faktörleri oluşturur. Bu noktada, sürecin sadece yukarıda bahsi geçen yapısal faktörler tarafından belirlenmediğini, çalışmanın önceki bölümlerinde farklı bağlamlarda vurgulandığı üzere, 1950'lerden bu yana, ırk ayrımcılığının kapitalist gelişme sürecine her daim işlevsel olduğu, dolayısıyla birincisinin ortadan kalkmasının ikincisinin de ortadan kalkacağı argümanına yaslanan Özel Tür Bir Kolonyalizm/Ulusal Demokratik Devrim nosyonunun ve apartheid karşıtı mücadeleyi bu nosyon etrafında sürdüren Kongre İttifakı'nın da belirleyici olduğunu söylemek mümkün. Ancak bu belirleyicilik, Kongre İttifakı'nın, gerek Güney Afrika'ya ilişkin analizler gerekse içinde barındırdığı farklı sınıfsal pozisyonlar nedeniyle dozu giderek artan bir eklemlenme biçiminde olur. Davis de (2003: 45-47), 1980'lerde ürettiği metinlerin retorik düzeyde Özgürlük Bildirgesi'ne bağlılık ifade etse de ANC'nin farklı çıkarları içerebilen yapısını yansıttığının altını çizmek suretiyle benzer bir vurgu yapar. Bu durum, başta ANC olmak üzere Kongre İttifakı üyele-

rinin bu dönemki söylemlerinde net bir şekilde hissedilir. Örneğin, 27 Mayıs 1987 tarihinde ANC Lideri Oliver Tambo, Londra'da düzenlenen İş Dünyası Uluslararası Konferansı'nda (Business International Conference) yaptığı "Güney Afrika: Uluslararası Şirketler için Stratejik Seçenekler" (South Africa: Strategic Options for International Companies) başlıklı açıklamada, Ulusal Parti'nin savunduğu azınlık yönetimine dayalı yapı yerine, bir kişi bir oy prensibine dayalı, ırkçılıktan arındırılmış, demokratik ve birleşik bir Güney Afrika hedeflediklerini belirtir. Söz konusu açıklamada, ANC'nin Özgürlük Bildirgesi'ne bağlılığı oldukça zayıf bir tonda ifade edilse de, Özgürlük Bildirgesi'nin en temel şartlarından birisi ve aynı zamanda sermaye çevreleri için de oldukça rahatsız edici bir ifade olan kamulaştırmaya değinilmez. Ayrıca iş çevrelerinin de apartheid rejimi ile ANC arasında süregelen çatışmalarda taraf olması talep edilir (Thambo, 1987).

Yukarıdakine Benzer bir durum ANC'nin aynı yıl, ilerleyen yıllarda apartheid rejimi ile gerçekleşmesi neredeyse kesinleşen görüşmeler süreci üzerine yayımladığı metin için de geçerlidir. Söz konusu bildirgede de çoğunluk yönetimine dayanan, demokratik, birleşik ve ırkçı olmayan bir ülke hedeflendiği vurgulandıktan sonra, tutukluların salıverilmesi, sıkıyönetim durumunun ve ayrımcı yasaların kaldırılması gibi şartlar altında ANC'nin görüşmeye hazır olduğu vurgulanır. Yeni Güney Afrika'nın inşasında Özgürlük Bildirgesi'nin önemi vurgulanmakla birlikte, Özgürlük Bildirgesi'nin en önemli söylemleri olan "ülkenin servetinin paylaşılması", "madenlerin ve yer altı zenginliklerinin paylaşılması" gibi öğeler gene vurgulanmaz. ANC'nin herhangi bir azınlık yönetimini kabul etmeyeceğinin vurgulandığı metinde, ülkede yer alan bütün kesimlerin bireysel özgürlüğünün anayasaya eklenen bir Haklar Beyannamesi (Bill of Rights) ile garanti altına alınacağı ifade edilir (McKinley, 1997: 89; ANC, 1987).

1989 yılında ise kaleme alınması, Kabwe'de gerçekleştirilen İkinci Danışma Konferansı'nda kararlaştırılan Demokratik Bir Güney Afrika İçin Anayasal İlkeler (Constitutional Guideline for a Democratic South Africa) başlıklı metin yayınlanır. Önceki metinlere

kiyasla daha ayrıntılı olan bu metinde, devlet başlığı altında, bağımsız, birleşik, demokratik ve ırk ayrımcılığından arındırılmış bir yapı; seçme ve seçilme hakkı bağlamında, bütün vatandaşların seçme ve seçilme hakkına sahip olacağı; ulusal kimlik başlığı altında, ortak bir ulusal kimlik yaratılmaya çalışılacağı; ancak aynı zamanda ülkedeki bütün kültürel farklılıkların tanınarak gelişimlerinin destekleneceği vurgulanır. Metnin ekonomi başlığı altında ise, özel sektörün, Özgürlük Bildirgesi'nde yer alan hedefler çerçevesinde kamu ile işbirliği yapmaya zorlanacağı vurgusu ile birlikte, kamu sektörü, özel sektör, kooperatif sektörü ve küçük ölçekli aile işletmelerinden oluşan bir ekonomik yapı tanımlanır (ANC, 1989). Bu vurgularıyla, ama özellikle de kamu-özel işbirliğine dönük vurgularıyla, metin, apartheid sonrasının en temel belirleyicilerinden birisi olan Siyah Ekonomik Güçlendirme programının en önemli öğelerinden birisi olacak olan kamu özel işbirliği projelerini ilk defa ile getiren metinlerden birisi olur. Öte yandan, Demokratik Bir Güney Afrika İçin Anayasal İlkeler metni, ANC içerisinde önemli tartışmalar yaratır. ANC gençliği, metne uzlaşmacı olduğu için tepki gösterirken, ANC'nin üst kadroları ise bunun taktik bir adım olduğunu ifade ederler (McKinley, 1997: 90-91).

Bu süreçte sermaye çevreleri, Ulusal Parti üzerinde de görüşmelerin başlamasını sağlamaya dönük bir baskı yaratır. 1989 yılında sermaye çevreleri devlet başkanı Botha ile bir dizi görüşme yapar. Aynı dönemde Mandela, çoğunluk yönetiminden taviz vermemek şartıyla uzlaşmak için hazır olduklarını ifade eder (McKinley, 1997: 99). 1989 yılında NP içerisinde bir iktidar değişimi olur ve De Klerk devlet başkanı olur. De Klerk dönemi, aynı zamanda uluslararası ve yerel sermaye çevrelerinin Ulusal Parti ile ilişkilerinin sıklaştığı, buna paralel olarak Ulusal Parti'nin söylemleri içerisinde, uzlaşma, demokrasi, ırkçılığın reddi, özgür seçim, tek ulus, haklar bildirgesi, azınlık hakları, örgütlenme özgürlüğü gibi ifadeler önemli yer işgal etmeye başlar (Morris, 1991: 54). Bu süre zarfında apartheid yönetimi ile Mandela ve ANC arasında çok sayıda gizli görüşme de yapılır (Turok, 2008: 41).

Kuşkusuz, Ulusal Parti'nin ANC ile görüşmeleri hızlandırması- nın birçok sebebi vardır. Etkileri hala devam eden ekonomik kriz, uluslararası yaptırımlar ve boykot kampanyaları bu sebeplerin en önemlileridir. Örneğin De Klerk'in devlet başkanı olmasının hemen ardından çoğunluğu öğrenci ve işçi olan üç milyon kişinin katıldığı bir işe gitmeme eylemi ve okul boykotu gerçekleşir. Aynı süreçte, polis ile halk arasındaki ya da Inkhata ile ANC arasındaki şiddetli eylemler devam eder (Pampallis, 1991: 303). Öte yandan Sovyet- ler Birliği'nde yaşanan gelişmeler de gerek apartheid rejimini ge- gerekse apartheid rejiminin kaldırılması talebinde bulunan sermaye çevrelerinin elini önemli ölçüde güçlendiren bir faktördür. Kaldı ki devlet başkanı De Klerk aynı dönemlerde yaptığı bir konuşmada, komünizmin sonunu geldiğini ima etmek suretiyle, SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinin durumuna gönderme yapar, Güney Afrika'da şiddet döneminin sona erdiğini, 'yeniden inşa ve uzlaşma' (recons- truction/reconciliation) döneminin başladığını, yeni dönemin piyasa ekonomisine ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanması gerektiği- ni ifade eder (McKinley, 1997: 104). Kuşkusuz De Klerk'in bu ifa- deleri sermaye çevrelerinin görüşme dönemine ve apartheid sonra- sına dair görüşlerini de yansıtır niteliktedir.

Bu sürecin sonunda, SACP ve ANC sembollerinin kullanıldığı eylemler serbest bırakılır, Walter Sisulu da dâhil çok sayıda siyasi tutuklu salıverilir, Ulusal Güvenlik Yönetimi Sistemi'nin yeniden ya- pılandırılacağı taahhüt edilir, siyahlar ile beyazlar arasındaki evliliği yasaklayan ya da her iki nüfusun aynı mekânlarda bulunmasını ya- saklayan düzenlemeler kaldırılır (Pampallis, 1991: 304). Ağustos 1989'da, Afrika Birliği Örgütü (Organisation of African Unity) apartheidin görüşmeler sonucunda sona erebileceğini kabul eden ve ANC'nin bu süreçteki inisiyatifini tanıyan Harare Deklarasyonu'nu kabul eder. Bu süreci Birleşmiş Milletler tarafından da desteklenir (Pampallis, 1991: 304). 2 Şubat 1990 tarihinde, ANC, SACP, PAC ve bunların dışında yasaklanmış olan 58 örgüt serbest bırakılır. Ola- ğanüstü hal (State of Emergency) esnetilir, Mandela'nın serbest bı- rakılacağı açıklaması yapılır. Sonuç olarak, 11 Şubat 1990 tarihinde

Nelson Mandela serbest bırakılır (Pampallis, 1991: 305; McKinley, 1997: 103).

1980'lerin ortalarından itibaren yapılacak ilk seçimlerde iktidara gelmesi kesin olan ANC ile ilişkilerini geliştirme çabasında olan sermaye çevreleri için en önemli sorun alanları, Kongre İttifakı'nın emek örgütlerini ve komünistleri kapsayan yapısı ve Özgürlük Bildirgesi'ne dayanan kamulaştırma söylemidir. Her ne kadar ANC 1980'lerin ortalarından itibaren, sermayenin bu kaygılarını giderecek şekilde, kamulaştırma talebini oldukça silik bir hale getirmişse de bu durum Mandela'nın salıverilmesinin ardından şu açıklamayı yapmasına engel olmaz: "Madenlerin, bankaların ve tekellerin endüstrinin kamulaştırması ANC'nin politikasıdır ve bu konuda görüşlerimizde bir değişiklik ya da düzeltme tartışılmaz (Saul, 2005: 204; Bond, 2000: 15)."

Güney Afrika'da yayınlanan Business Day gazetesinin Mandela'nın bu beyanata üzerine ertesi gün sayfalarına taşıdığı yorum ise bir yandan Güney Afrika sermayesinin Mandela'nın ve temsil ettiği siyasal geleneğin Özgürlük Bildirgesi'ne bağlılığından duyduğu kaygıyı diğer yandan da gelecekte olup biteceklerin işaretini verir niteliktedir. Güney Afrika sermayesinin temsilcisi niteliğindeki gazeteye göre Mandela'nın bu ifadesi Güney Afrika'da "serbest girişim ve bireysel mülkiyet haklarının garanti altına alınacağı inancıyla çoğunluk yönetimini kabul etmeye razı olacak kesimlerin umutlarını suya düşürecektir" (Bond, 2000: 16). Bununla birlikte, ilerleyen dönemlerde yaşanan bir çok gelişme gösterir ki, umutları suya düşen Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında önemli bir sermaye birikimi elde edenler de dahil olmak üzere, umutları suya düşen "serbest mülkiyet" in garanti altına alınmasını uman sermayedarlar değil, ülkenin çoğunluğunu oluşturan siyah nüfus olur. Bu durumda rol oynayan en önemli faktörü ise, ülkede öteden bu yana faaliyette bulunan sermaye sınıfı ile eklemlenmiş bir siyah sermaye sınıfı yaratılmasına hizmet ettiği ölçüde, siyah nüfusun içindeki sınıfsal bölünmeleri arttıran, bu haliyle de eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının görünür hale geldiği önemli alanlardan birisi olan Siyah Ekonomik

Güçlendirme programı olur. Söz konusu programı ele almadan önce, böylesi bir programın iyiden iyiye meşruiyet kazandığı zaman dilimine apartheidden “yeni Güney Afrika”ya geçiş dönemine göz atmakta fayda var.

Bölüm IV

İstikrarsız Dengeden Sermaye

Hâkimiyetine ve

Yeniden Eklemlenmenin Kaynakları

İstikrarsız Dengeden Sermaye Hâkimiyetine

Vladimir Lenin (1991: 82) Komünizmin Çocukluk Hastalığı ‘Sol’ Komünizm çalışmasında, devrimin gerçekleşmesi için gerekli koşulları şu şekilde ifade eder:

...devrim olabilmesi için, sömürülen ve ezilen yığınların, eskiden olduğu gibi yaşamının olanaksız olduğu bilincine varmaları ve değişiklik istemeleri yetmez; devrimin olması için, sömürücülerin eskiden olduğu gibi yaşayamaz ve yönetemez duruma düşmeleri gerekir. Ancak 'aşağıdakilerin' eski tarzda yaşamak istemedikleri ve 'yukarıdakilerin' de eski tarzda yaşayamadıkları durumdadır ki, ancak bu durumdadır ki, devrim başarıya ulaşabilir. Bu gerçeği başka şekilde şöyle ifade edebiliriz: (sömürüleni de sömüreni de etkileyen) bir ulusal bunalım olmadan devrim olanaksızdır...

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 1980'li yıllarını, Lenin'in tanımladığı haliyle, yönetenlerin eskisi gibi yönetemediği, yönetilenlerin eskisi gibi yönetilemediği, bu anlamda, sömüreni de sömürüleni de etkileyen bir ulusal bunalım dönemi olarak ifade etmek mümkün. Alex Callinicos ile gerçekleştirdiği bir söyleşide Colin Bundy (1992: 92) de, Lenin'in devrimci durum tanımlamasının bir farkla, apartheid rejiminin kaybetmemiş olması farkıyla, söz konusu döneme uyduğunu ifade eder.

Buraya kadar ele alınanlar da göstermektedir ki, söz konusu dönemde "yukarıdakilerin" eskisi gibi yönetememesi temel olarak iki nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, yukarıda da ifade

edildiği üzere, apartheide/ırk ayrımcılığına dayalı sermaye birikimi sürecinin yapısal sınırlarına gelinmiş olmasıdır. İkincisi ise, her ne kadar, ulusal demokratik devrim gibi, sermaye birikimi ve ulusal bir burjuvazi yaratılması olgularını dışlamayan bir kavram etrafında örgütlense de, ırk ayrımcılığı ve kapitalist gelişme sürecini birbirinin olmazsa olmaz koşulu olarak kabul ederek, birincisinin ortadan kaldırılmasının ikincisinin de ortadan kalkmasına yol açacağı gibi bir analize dayansa da, nihayetinde "halk iktidarı için ayaklanma" şiarını benimseyen ve önemli bir kitlesel güce dayanan apartheid karşıtı direnişin varlığıdır. Nitekim, yukarıda da ifade edildiği üzere, 1984-86 döneminde "Güney Afrika'yı yönetilemez hale getirme" eşliğinde süregiden sosyal mücadeleler, apartheid rejiminin yönetemez hale gelmesinde oldukça önemli bir rol oynar (Holdt, 1990, 12-18).

"Aşağıdakilerin" eskisi gibi yönetilmek istememesinin nedeninin ise, 1990'lara kadar kurumsal ve hukuki haliyle varlığını korumasının yanında, tarihsel mirası uzunca bir süre devam eden ırk ayrımcısı politikaların kendisi olduğunu söylemek mümkün. Ancak bu noktada, ırk ayrımcısı politikaların sadece ideolojik alanda etkisini gösteren bir olgu olmadığını, sınıfsal yapının oluşumunda da önemli roller üstlendiğini hatırlatmakta fayda var.

Colin Bundy'nin (1992: 93) ve başka birçok sosyal bilimcinin (Wolpe, 1988; Murray, 1994) dikkat çektiği üzere, 1980'ler boyunca tarafların birbiri üzerinde kesin bir hâkimiyet kurması söz konusu olmaz. Bir başka ifadeyle, apartheid rejimi, bütün askeri gücüne karşın, 1980'lerde en yüksek noktaya ulaşan apartheid karşıtı mücadeleyi yenilgiye uğratamaz. Aşağıda vurgulanan noktalar bu durumun en önemli göstergelerini ifade eder:

- Dönem boyunca apartheid karşıtı hareketlerin 'iktidarın ele geçirilmesi' ve 'halk iktidarı' gibi söylemler eşliğinde önemli bir kitleselliğe ulaşması ve bu tür söylemlerin sermaye çevreleri üzerinde yarattığı kaygılar,
- Apartheid rejiminin 1975-1985 yılları arasında Nelson Mandela'nın serbest bırakılması için defalarca -koşullu da olsa- teklif sunmasına ek olarak 1980'lerin başından itiba-

ren, bir dizi savunmacı önlemi/kapsamlı reformu hayata geçirerek apartheid rejiminin önemli uygulamalarını yürürlükten kaldırması,

- Güney Afrika sermayesinin ANC'ye alternatif/işbirlikçi siyah temsilciler yaratma çabalarının başarısız olmasına bağlı olarak ANC'nin meşruiyetinin kabullenmek zorunda kalması (Louw, 2004: 164; Turok, 2008: 41; Wolpe, 1995b: 93).

Kaldı ki 1985 yılında Nelson Mandela da tarafların birbirini yenmesinin imkansız olduğunu, ülkedeki beyaz nüfusun siyah egemenliği konusundaki korkularını yenmek için birlikte çalışılması gerektiğini ifade eder (Louw, 2004: 164; Turok, 2008: 41). Bununla birlikte aynı dönemlerde Kongre İttifakı etrafında örgütlenen apartheid karşıtı mücadele de, ulaştığı kitlesellik ve toplumsal meşruiyete rağmen rejimi yenilgiye uğratacak bir noktaya ulaşamaz (Wolpe, 1995b: 93). Bu anlamda, 1980'li yılların başından Nelson Mandela'nın serbest bırakıldığı 1990 yılına kadar geçen süreç Wolpe'nin (1988: 103) (Poulantzas'tan hareketle) tanımladığı, Bundy (1992), Callinicos (1992), Martin Murray (1994) ve Leonard Gentle (2007: 131) gibi sosyal bilimcilerin de tanımlamanın yerindeliğini vurguladığı haliyle bir "istikrarsız denge" olarak tanımlanabilir.

Gramsci, hegemonyanın inşa edilmesi sürecinde, üzerinde hegemonya kurulacak grupların çıkar ve eğilimlerinin de hesaba katılmasının gerektiğini, yönetici grupların ekonomik/korporatif türden kimi fedakarlıklar yapmak suretiyle bir uzlaşma dengesi oluşturmalarının şart olduğunu ifade eder (2010: 258). Büyük kitlelerin siyasal edilgenlik durumundan belli bir etkinliğe geçmeleri ya da devrime giden yolun taşlarını döşeyen talepleri dile getirmeleri nedeniyle ortaya çıkan hegemonya krizi dönemlerinde "karizmatik"/kadere yön veren" kişilerin rolüne de vurgu yapan Gramsci, böylesi dönemlerde egemen sınıfların sahip olduğu çok sayıda eğitimli kadroyla kontrolü yeniden massettiğinin altını çizerek (Gramsci, 2010: 266-267). Gramsci bu ve benzeri süreçlerde ortaya çıkan "transformizm" olgusunu ise "müttefik gruplarca üretilen aktif unsurların ve hatta iflah olmazcasına düşman gözükken antagonist gruplardan gelen unsurlar-

rın bile, değişik etkililikteki metotlarla, yavaş yavaş ve sürekli bir biçimde soğurulması” (2010: 308) biçiminde tanımlar. Poulantzas ise (2004: 35) 'konsensüs' olarak ifade edilen olgunun her zaman maddi bir dayanağa sahip olduğunun altını çizerek. Sınıf hegemonyası için çalışan devletin, egemen sınıflar ile ezilen sınıflar arasında istikrarsız bir dengesiz uzlaşım alanında var olduğunu belirten Poulantzas, bu noktada kurulan hegemonyanın, devletin ezilen sınıfların mücadelesi ile dayatılmış kimi tavizlerden oluşsa dahi bir dizi maddi önlemi de içerdini ifade eder.

Gramsci ve Poulantzas'ın geliştirdiği bu kavramsal çerçeve, Güney Afrika'da Nelson Mandela'nın serbest bırakılması sonrasında yaşanan sürecin tanımlanması açısından önemli ipuçları sunar niteliktedir. Bir başka ifadeyle, Nelson Mandela'nın serbest bırakılışını takip eden 1990'lı yıllar ve sonrası, Poulantzas'ın ve kavramı Poulantzas'tan ödünç alan sosyal bilimcilerin tanımladığı haliyle Güney Afrika'da oluşan "istikrarsız denge"nin sermaye (hâkimiyeti) lehine bozulduğu bir zaman dilimini ifade eder. Murray'in de altını çizdiği üzere, sermaye birikiminin sürekliliğinin garanti altına alınması anlamında küçük değişimlerle politika alanında yüzeysel değişimlerin bir arada görüldüğü karmaşık ve çok taraflı bir geçiş sürecini ifade eden (Murray, 1994, 3) bu dönemde, apartheid karşıtı güçlerin kimi talepleri karşılanırsa da sermaye birikim sürecinin süreklilik koşullarını ortadan kaldıracak, tehdit edecek herhangi bir gelişme yaşanmaz. Aşağıda etkileri ile birlikte daha detaylı olarak ele alınacak olmakla birlikte, bu karmaşık ve çok taraflı geçiş sürecinin en önemli belirleyicilerini şu şekilde sıralamak mümkün:

- Güney Afrika sermayesinin apartheide dayalı gelişme politikalarının sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanması açısından sürdürülemez hale gelmesi;
- Genelde siyah nüfus özelde ise ANC içerisinde ortaya çıkan sınıfsal farklılaşmalar;
- Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloku'nun çöküşünün ideolojik/stratejik etkisi, buna bağlı olarak ortaya çıkan neoliberal hegemonya çerçevesinde oluşan “başka bir alternatif

yok” fikri ve sosyal sözleşme felsefesi;

- Apartheid karşıtı hareketlerin örgütsel ve stratejik zayıflıkları, farklı ideolojik ve sınıfsal kamplara bölünmesi;
- Kongre İttifakı içinde Özgürlük Bildirgesi’nin farklı aktörler tarafından farklı yorumlanması;
- Dünya Bankası, IMF, çeşitli think-tankler ve üniversiteler gibi kuruluşların “başka bir alternatif yok” fikri çerçevesinde yürüttükleri kamuoyu oluşturma çabaları;
- Güney Afrika Komünist Partisi’nin görüşmeler sürecinde, ilerleyen dönemlerde özgürlük mücadelesinin toplumdaki köklerini güçlendireceği düşüncesiyle verdiği tavizler (Marais, 2008: 230-231; Bond, 2000: 1-3; Murray 1994: 14; Macozoma, 2003: 13; Saul, 2005: 179).

Sonuç ise, sermaye hâkimiyetinin yeni Güney Afrika’da tartışmasız bir şekilde inşa edilmesi olur. Nelson Mandela ise bu süreçte, sürece yön veren olmaktan çok, sürece yön vermeye ikna edilen karizmatik lider konumunu üstlenir. 1990’lara ilişkin Satgar ve Marais de benzer vurgular yapar. Örneğin, Satgar Güney Afrika’nın apartheid sonrasında yaşadığı sürecin Gramsci’ye dayalı kavramlarla düşünülmesi durumunda, demokratik bir korporatist devletin yükselişi, Güney Afrika türü Afroneoliberalizmin oluşumu ve nihayetinde bu süreci sürdürecektir bir sınıf fraksiyonlarının yaratılması gibi süreçleri içeren bir pasif devrim olarak yaşandığını öne sürer (Satgar, 2008). Marais ise, 1990’ların Güney Afrikasının popüler hegemonik projelerin zayıflığını ve sermayenin karşı hegemonik projesinin güçlülüğünü ortaya koyar nitelikte olduğunu ve bu süreçte devletin merkezi bir rol oynadığının altını çizer (Marais, 2001: 231-232). Aşağıda ele alınacak gelişmeler, süreçte rol oynayan yapısal faktörlerin ihmal edilmemesi şartıyla, bir yandan yukarıda sıralanan nedenselliklerin sonuçlarını diğer yandan da bu tür değerlendirmelerin yerindeliğini ortaya koyar niteliktedir.

Geçiş Döneminde Kurulan Sermaye Hâkimiyetinin Belirleyicileri:

Çalışmanın bu kısmında, apartheidin sona erdiği dönemde, sermayenin mutlak hâkimiyetinin kurulmasında rol oynan faktörler ele alınacak. Bu bağlamda, dört faktöre değinilecek: Çalışmanın başında da ifade edilen bir olgu olarak Güney Afrika özelinde, ırk ve sınıf arasındaki olumsal ilişki, Sovyetler Birliği'nin yıkılması, ülkedeki sınıfsal yapının farklılaşması, sermayenin bu dönemde ANC üzerinde yarattığı basınç.

- Irk ve Sınıfın Sermaye Birikiminin Tarihselliği Temelinde Olumsallığı

1980'lerde var olan istikrarsız dengenin sermaye hakimiyetinin sağlandığı bir sosyal yapıya evrilmesinde, bir başka ifadeyle, sermaye hakimiyetinin kurulmasına yol açabilecek bir zemin oluşturmada rol oynayan en önemli faktörlerden birisi, kuşkusuz, çalışmanın önceki bölümlerinde de vurgulanan bir olgu olan, ırk ayrımcılığının/apartheidin kapitalist gelişme süreci ile ilintisidir. Hatırlanacağı üzere, çalışmanın teorik çerçevesinin dile getirildiği birinci bölümünde, Güney Afrika bağlamında ırk ayrımcılığının kapitalist gelişme sürecindeki rolü ya da ırk/sınıf ilişkileri, Wolpe'nin (1988) tanımladığı biçimde, tarihsel olarak olumsal ya da konjonktürel olarak ifade edildi. Bu ifadeyi akılda tutarak belirtmeli ki, ırk ayrımcılığının kapitalist üretim ilişkileri ile olan bu yöndeki ilişkisi, 1990'lardaki geçiş sürecinin en önemli yapısal zeminlerinden birisini oluşturur. Bu argümanın daha iyi dile getirilmesi için, çalışmanın ilk bölümünde dile getirilen kimi vurguların tekrar edilmesi pahasına, ırk ayrımcılığı ile kapitalist gelişme sürecinin Güney Afrika bağlamındaki ilişkisine kısaca değinmek gerekiyor.

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, 1910 – 1948 yıllarını kapsayan zaman dilimi, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, daha çok ihracata dönük bir ürün olarak altın üretimi yapan madencilik sermayesinin ön planda olduğu, ticaret sermayesine dayalı birikim sürecini ifade eder. Bu dönemde, madencilik sermayesinin gereksinim

duyduğu ucuz ve kalifiye olmayan emek gücünün sağlanmasına dönük zorunluluk, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının korunması olgusunu da beraberinde getirir. Üretim tarzlarının eklemelenmesi biçiminde ortaya çıkan, doğası gereği eşitsiz ve bileşik gelişme ilkesine yaslanan ve ilkel birikim olgusunun bir çok ögesini de içinde barındıran bu dönemde, apartheid dönemindeki gibi kurumsallaşmamış olmakla birlikte, ırk ayrımcılığına dayalı pratikler, kapitalist gelişme süreci açısından oldukça kritik bir rol oynar.

Söz konusu dönemde kapitalist ve kapitalizm öncesi üretim tarzlarının eşitsiz ve bileşik gelişimi, kapitalist yapıdaki sermaye birikimi sürecinin daha da derinleşmesine yol açtığı ölçüde kapitalizm öncesi üretim yapılarının çözülmesine yol açar. Bu olgu kendisini iki şekilde açığa vurur. Bunlardan ilki, ticaret sermayesine dayalı birikim sürecinden sanayi sermayesine dayalı birikim sürecine geçiştir ki, bahsi geçen dönemde bu durumun en önemli göstergesi, tarımsal üretimin ya da madencilığe dayalı üretimin yerini daha çok tüketici malları üretiminde yoğunlaşan üretken sermayenin almasıdır. İkinci boyut ise, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının çözülmesine bağlı olarak, bu zamana kadar özellikle madencilik sermayesinin gereksinim duyduğu ucuz işgücünün sağlanması amacıyla ırk ayrımcısı pratiklerle kırsal bölgelerde yaşamaya mahkum edilen siyah nüfusun kırdan kente göç ederek kent merkezlerinin kenar bölgelerinde yaşamaya başlamasıdır. Öte yandan bu dönemde siyah nüfus içerisinde ticari sermaye birikiminin ilk işaretlerinin görülmeye başlandığı da söylenebilir. Çalışmada da ifade edildiği üzere, bütün bu süreç dört olguyu açığa çıkarır: Bunlardan ilki, kırdan kente göç olgusunun sonucunda siyah nüfus içerisinde ortaya çıkan işçileşme eğilimidir. İkincisi, bu dönemde Güney Afrika Komünist Partisi'nin ülkedeki en güçlü ulusal kurtuluş hareketi üzerindeki etkisiyle oluşan örgütlü işçi sınıfı/ulusal özgürlük hareketi muhalefetidir. Üçüncüsü, bu süreçte yeni gelişmeye başlayan imalat sanayinin daha ucuza çalışmaya razı olan siyah işçileri istihdam etmeye başlamasına bağlı olarak ayrıcalıklı pozisyonlarını kaybetmeye başlayan beyaz işçi sınıfının talep ettiği ırk ayrımcısı pratiklerdir. Dördüncüsü ise, serma-

yenin daha çok tarımsal üretimde yoğunlaşan kesimlerinin (kapitalist tarım sermayesinin), siyah işçi sınıfının, tarımsal üretimin gereksindiği ucuz işgücünü sağlamak amacıyla kırsal bölgelerde tutulmasına dönük talebidir. Bu gelişmelerin her birisi, 1948 yılında uygulamaya konan ve apartheid olarak adlandırılan kapsamlı ırkçı uygulamalar bütününe gelişmesinde oldukça temel rol oynar.

1948-1960 yıllarını kapsayan apartheidin kuruluş yıllarında geçmişten gelen sosyal yapı kapsamlı bir değişime uğramaz. Bununla birlikte, apartheid karşıtı direnişin tamamıyla baskı altına alındığı 1960-1973 dönemi, ülkeye akan yabancı sermaye yatırımlarının da etkisiyle, daha çok tüketici malları üretimi ile karakterize olan üretken sermaye dayalı birikim sürecini ifade eder. Bu dönem, dönemi tanımlamak üzere kullanılan 'büyük apartheid' ("grand apartheid") teriminin de gösterdiği üzere, ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin en radikal uygulamalarının oluşturulduğu bir zaman dilimini ifade eder. Bu durumun en önemli göstergesi ise, siyah nüfusun, yeni gelişen sanayinin gereksinim duyduğu ucuz ve kalifiye olmayan işgücünün garanti altına alınması amacıyla kent merkezlerinin kıyılarında oluşturulan yaşam alanlarında (Bantu bölgeleri) yaşamaya zorlanması ve sanayinin bu işgücünden daha fazla faydalanmasını sağlamak amacıyla sınır bölgelerine doğru coğrafi bir kaymaya uğramasıdır. Bütün bu gelişmelerin söylem düzeyindeki yansıması ise "ayrı gelişme" (seperate development) kavramında ifadesini bulur.

1973 yılı Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı geçiş süreci açısından önemli bir dönüm noktasını ifade eder. Kapitalist sistemin uluslararası ölçekte yaşadığı krize ek olarak ülkede ortaya çıkan bir olgu, sermayenin organik bileşiminin yükselmesi olgusu sonucunda ortaya çıkan aşırı üretim krizi, Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin yapısal sınırlarını ifade eder. Bu durumun açığa çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi, Güney Afrika sermayesinin hegemonik fraksiyonunun artık ucuz işgücünden ziyade kalifiye işgücüne olan ihtiyacının artmasıdır. Çalışmada detaylı olarak ifade edilen bu gelişme, ülkenin çoğunluğunu oluşturan si-

yah işgücünün işgücü piyasalarının dışında tutulması şansını ortadan kaldırır. Bu gelişme, deyim yerindeyse, ülke sermayesinin hegemonik fraksiyonunun da 'apartheid karşıtı' olması gibi bir sonucu ortaya çıkarır. Bu durum ise, apartheid karşıtı mücadele eden özneler ile ülke sermayesinin hegemonik fraksiyonları arasında ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan uzlaşmanın yapısal zeminini oluşturur. Öte yandan yukarıda aktarılan süreç, bir yandan Masondo'nun (2006) da vurguladığı üzere, ırk ayrımcılığı ile kapitalizm arasındaki ilişkinin olumsuzluğunun kapitalist sistemin tarihsel gelişimi üzerinde kurulmuş olduğunu ortaya koyar, diğer yandan da ülke sermayesinin, bu noktadan itibaren ırk ayrımcılığından arındırılmış bir kapitalizmin inşasına dönük çözümler aramasının nedenlerini açıklar.

- Sınıfsal Yapıdaki Farklılaşma

Kuşkusuz yukarıda özetlenen sürecin en önemli sonuçlarından birisi siyah nüfus içerisinde de ortaya çıkan sınıfsal farklılaşmadır. Bu durum apartheid sonrasında oluşan sosyal gerçekliğin bir başka yapısal zeminini oluşturur. Sınıfsal yapıdaki bu farklılaşmanın, apartheid sonrasında ortaya çıkan sosyal gerçeklik açısından oldukça önemli olan ilki, ırk sınıf ilişkilerinin olumsal ilişkiselliğinin bir getirisi olarak ortaya çıkan eşitsiz ve bileşik gelişme olgusunun yanında apartheid rejiminin özellikle 1980'ler boyunca izlediği 'reform' politikalarının ve African Bank ya da Bantu Kalkınma Şirketi gibi yapıların politikaları sonucunda ortaya çıkan siyah sermaye sınıfıdır. Bu noktada, ilerleyen yıllarda uygulamaya konacak Siyah Ekonomik Güçlendirme Programı'ndan en fazla faydalanan kesimleri oluşturan bu sınıfın ortaya çıkışının, eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının görünür hale geldiği önemli noktalardan birisi de olduğunu belirtmek gerekiyor: Bu olgunun eşitsizliği, söz konusu sermaye kesimlerinin ülkenin birinci kuşak sermaye sınıfı ile kıyaslandığında, sermaye birikimi açısından oldukça geri bir düzeyde olmasıdır. Ülkedeki sermaye birikimi sürecinin ticaret sermayesi ile birikim sürecinden sanayi sermayesi ile birikim sürecine ve nihayetinde sermayenin uluslararası toplam sosyal döngüsüne eklemlenmesi-

ne kadar geçen süre zarfında böylesi bir sermaye sınıfının ortaya çıkması ise, sürecin bileşik kısmını ifade etmektedir. Özellikle NAF-COC içinde örgütlenen ve Bantu bölgelerindeki çeşitli yapılar içerisinde önemli bir güce ulaşan bu kesim uzlaşmacı çözümlerin meşruiyet kazanmasında oldukça önemli bir rol oynar.

Wolpe'nin de işaret ettiği üzere, söz konusu sınıf, beyaz egemenliğine karşı çıkmakla birlikte, bu kesimlerin daha fazla sermaye biriktirmeleri, apartheid devletinin kimi uygulamalarına ya da apartheid rejiminin yarattığı Bantustan gibi alanlara bağımlı olması, erken dönemlerde bu kesimin kendi rotalarını COSATU gibi militan emek örgütleriyle ya da SACP gibi komünist örgütlerle ittifak halinde olan ANC ile değil ama reforme edilmiş apartheid hükümeti ile belirlenmelerine yol açar (Wolpe, 1988: 53). Siyah sermayenin en önemli örgütlerinden birisi olan NAFCOC'un 1976 yılındaki Soweto ayaklanmasına oldukça mesafeli durması bu konudaki en önemli örneği oluşturmaktadır (1988: 97).

Apartheidin son dönemlerinde rejimin baskıcı politikalarına bir cevap olarak, ANC'nin, ulusal demokratik devrim söylemi ile de tutarlı olmakla birlikte, dayandığı sosyal zemini genişletebilmek amacıyla politikalarını/söylemlerini bu kesimleri de kapsayacak şekilde kurgulaması, söz konusu sermaye fraksiyonlarının ANC ile uzlaşma yoluna gitmesinde önemli bir rol oynar. Dahası, söz konusu dönemler, NAFCOC ve benzeri siyah sermaye örgütlerinin ANC ile apartheid sonrasında siyah sermayenin desteklenmesi -ilerleyen dönemlerde Siyah Ekonomik Güçlendirme (BEE) olarak anılacak olan- üzerinde anlaştığı bir zaman dilimini ifade eder (Macozya, 2003: 23). Bu durum ise apartheid karşıtı hareketlerin sınıfsal kompozisyonunun farklılaşmasında oldukça önemli bir rol oynar.

- Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinin bu dönemde yaşadığı dönüşüm, bu süreci hızlandıran ya da perçinleyen bir başka (ve konjonktürel) gelişmeyi oluşturur. Söz konusu gelişmenin apartheid karşıtı mücadele veren güçler için askeri ekipman ve finansman

açısından yarattığı sıkıntılar çalışmanın bir önceki bölümünde ele alındı. Ancak Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloku'nun çözülmesi ideolojik açıdan da oldukça önemli etkiler ortaya çıkarır. Bu etkiler aşağıda ele alınacak.

• ***ANC'nin Dönüşümü: Ulusal Demokratik Devrimden Ulus İnşasına, Halk İktidarından “Hepimiz İçin Daha İyi Bir Yaşam”a***

Çalışmanın önceki bölümlerinde de ele alındığı üzere, asıl olarak ulusal mücadeleye odaklanan bir yapı olmasından kaynaklı olarak, erken dönemlerden bu yana, farklı sınıfları -ve dolayısıyla- ideolojik yaklaşımları bir arada tutan ANC içinde 1950'lere kadar, apartheidi serbest girişim sisteminin rasyonalizmiyle çelişkili bir sistem olarak tanımlayan, kapitalizmin gelişiminin apartheidi ortadan kaldıracığı argümanına dayanan ve apartheidin reformist bir biçimde sönmülmesi için mücadele eden akım egemen konumunu sürdürür. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ise, SACP'nin etkisiyle, Komintern politikaları ile tutarlı bir yönelim olan Ulusal Demokratik Devrim söylemine içkin olan iki aşamalı devrim stratejisi ANC içerisinde güç kazanmaya başlar. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinde Perestrojka/Glasnost politikaları ile başlayan ve nihayetinde bu ülkelerdeki rejimlerin çöküşü ile sonuçlanan süreç, ANC içerisinde öteden bu yana var olan ayrımları gün yüzüne çıkarmanın yanında ulusal özgürlüğün sağlanmasından sonra yönelinecek olan ikinci aşamanın ciddi bir soru işareti ile karşı karşıya kalmasına yol açar. Sonuç ise, ANC'nin sermaye birikimi olgusunu dışlamasa da kamulaştırma ve benzeri taleplere yaslanan yöneliminin, yerini, İngiltere İşçi Partisi benzeri yapıların üçüncü yolculuğu ile yer değiştirmesi olur (Davis, 2003: 44-46).

Yukarıda da ifade edildiği üzere, bu durum ANC'nin sınıfsal yapısı ile bir çelişki oluşturmaz. Nitekim ANC'nin içerisinde bu tür bir yönelim öteden bu yana mevcuttur. Ancak 1990'larda yaşanan gelişmeler, ulusal demokratik devrim olarak ifade edilen hedefin sadece ilk aşaması ile ilgilenen sınıfların ANC içindeki pozisyonlarının diğer eğilim aleyhine güçlenmesinde önemli bir rol oynar. Bu

da politik yapının değişmesi ama ekonomik yapının aynı kalması esasına dayanan bir uzlaşmanın önemli zeminlerinden birisini ifade eder (Davis, 2003: 46). Marais'in, apartheid sisteminin dışlamaya dayalı ideolojisinin ANC'nin herkesi içermeye dayanan ideolojisi- ni beslediğini, bu anlamda ANC'nin birleştirici ve içerci ideolojisi ile apartheidin dışlayıcı ideolojisinin bir diyalektik oluşturduğunu ifade ettiği 1990'lı yıllar boyunca 'toplumsal bir ortak iyi' mitini işa- ret eden 'hepimiz için daha iyi bir yaşam' ve benzeri söylemlerin sıklıkla kullanması bu durumun en önemli göstergelerinden birisini ifade eder (Marais, 2008: 234-236). Kaldı ki, dönem boyunca, Öz- gürlük Bildirgesi'nin başta kamulaştırma olmak üzere kimi öğeleri sorgulanmaya başlanır, işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi söylemi ise yerini mevcut devlet yapısını "kalkınmacı devlet" dönüştürmek aracılığıyla bölüşimde adaletin sağlanması bırakır (Macozoma, 2003: 17).

Yukarıda özetlenen süreci, ANC'nin söz konusu dönemlerde yayımladığı metinler üzerinden takip etmek de mümkün. Örneğin, 1990 yılında ANC'nin, akademisyenlerden oluşan İktisat Politikala- rı Bölümü, İktisat Politikası Üzerine Tartışma Metni (Discussion Document on Economic Policy) başlıklı bir metin yayınlar. COSA- TU bünyesinde oluşturulan İktisadi Eğilimler Gurubu'nun (Econo- mic Trends Group) önemli rol oynadığı ve Özgürlük Bildirgesi'nin kimi öğelerini içeren metinde, ekonominin yeniden yapılandırılma- sı, talep yönetimi, sanayi planlaması, tasarrufların başta stratejik sektörler olmak üzere yatırımlara aktarılması, kısa dönemli speküla- tif kazançların önlenerek kaynakların üretime yönlendirilmesi, gelir dağılımının sağlanması gibi alanlarda kamuya önemli rol biçilir. Düşük ücretlere dayalı rekabetçi bir ekonominin reddi, küçük ve mik- ro ölçekli işletmelerin desteklenmesi ve bütün bu süreçlerde örgüt- lü emeğin katılımının güçlendirilmesi ise metinde yer alan diğer vur- gulardır (Marais, 2008: 125; Davis, 2003: 34). Hazırlayan grubun öne çıkardığı ifade ile 'yeniden bölüşüm aracılığıyla büyüme' (growth through redistribution) kavramına dayanan metin, söz ko- nusu dönemde Güney Afrika'da yürütölen tartışmalarda sıklıkla kul-

lanılan temel ihtiyaçlar yaklaşımı ile yapısalcı kalkınmacılığın bir karması niteliğİ taşır (Marais, 2008: 125-126).

Söz konusu metin, her ne kadar ANC içerisindeki kendini Marksist olarak tanımlayan çevreler tarafından olumlansa da, ANC içerisindeki sınıf uzlaşmasının sürdürülebilmesi amacına da hizmet eder (Marais, 2008: 125-126). Metnin yayınlandığı dönem, aşağıda da görüleceğİ üzere, Güney Afrika'da, birisi ANC'nin içinde ve çevresinde birisi de ülkedeki ana akım medya, sermaye örgütleri, think-tankler ve benzeri örgütler tarafından yürütölen ve ANC'nin önde gelen kadrolarının da her daim davetlisi olduğİ tartışma toplantılarının düzenlendiğİ bir zaman dilimini ifade eder. Yayınlanan metin, ANC içinden de kimi eleştiriler almakla birlikte özellikle bu ikinci kesim tarafından oldukça sert eleştiriler alır. Dünya Bankası'nın da dâhil olduğİ bu eleştiriler metnin popölistliğinden sosyalizmi kurmayı amaçlamasına kadar geniş bir çerçeveye yayılır. Örneğın, ölkenin en önemli şirketlerinden birisi olan Old Mutual şirketinin ekonomisti Trevor Moll metinde önerilen çerçeveyi “makro popölizm” olarak tanımlar (Legassick, 2007: 121; Marais, 2008: 125-126).

Metne dair eleştiriler ANC açısından beklenmedik bir durum değildir. Tersine, söz konusu metin henüz resmi bir politika metni olmaktan çok tartışma metnidir ve bu anlamda, sermaye çevreleriyle uzlaşma noktasındaki kararını çoktan vermiş olan ANC'ye uzlaşma sürecinde hangi çerçeve içerisinde hareket edeceğinin belirlenmesi noktasında yol gösterici de olur (Davis, 2003: 34). Dahası bu dönemde, çoğİ sermaye örgütleri tarafından finanse/organize edilen ve asıl amacı ANC'nin önde gelen üyelerini ya da aktivistleri ile ilışkilenmek olan atölye, panel, forum ve benzeri etkinlikte metinde önerilen politikaların yanlışlığİ tartışılır (Marais, 2008: 126). Nitekim ilerleyen dönemlerde üretilen benzer metinlerde, kamulaştırma, kamunun ekonomide oynadığİ rol, yeniden dağıtım aracılığıyla ekonomik büyüme gibi ifadeler yer almaz. Örneğın ANC'nin 1991 yılında gerçekleştirilen 48.ulusal konferansında merkezi planlamaya dayalı ya da kontrol altına alınmayan serbest piyasa ekonomisinin ölkenin karşılaştığİ sorunlara çözüm olamayacağİ vurgulanarak ka-

mulaştırma ifadesi yerini piyasanın denetlenmesine bırakır (Davis, 2003: 34).⁷⁰

Benzer bir durum ANC tarafından 1992 yılında yayımlanan Yönetmeye Hazır (Ready to Govern) başlıklı metin için de geçerlidir. Ulusal ekonomik stratejinin, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması için yeniden dağıtım programlarına ve Güney Afrika ekonomisinin bütün sektörlerinde uygulanacak yeni, kapsamlı ve sürdürülebilir büyüme temelinde yeniden yapılandırılmasına dayanacağı belirtilen metinde, bu sürecin, sendikal hareket ve iş çevreleri başta olmak üzere sivil toplum ile iç içe yürütüleceğinin altı çizilir (ANC, 1992: 19-25). Söz konusu metnin bir çok açıdan sermayeye mesaj verme niyeti taşıdığı söylenebilir: Bu noktalardan ilki, ANC'nin ekonomik stratejisinin, özellikle ülkedeki uluslararasılaşmış sermayenin gereksinim duyduğu yatırım malı ithalatının finansmanı açısından oldukça önemli rol oynayan, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesi açıkları sorunu da dâhil olmak üzere makro ekonomik dengeye önem vereceğinin vurgulanmasıdır. Metnin sermaye çevrelerine mesaj vermek istediği bir başka nokta da, özelleştirmeler konusunda alınan oldukça esnek tavidir. Bu tavır metinde, ekonomide devletin rolünün, ihtiyaca göre ve esnek bir şekilde tanımlanacağı biçiminde ifadesini bulur. Metinde, stratejik alanlarda yapılan kamulaştırmalar, satın almalar ya da özel sektör ile ortak girişimler yoluyla kamunun rolünün ihtiyaç duyulduğu alanlarda arttırılacağı ifade edilse de, bazı alanlarda da verimlilik, tarihsel olarak ezilen kesimlerin desteklenmesi, pozitif ayrımcılık, tüketicilerin korunması gibi alanlarda da kamunun rolünün küçültüleceği vurgulanır (ANC, 1992: 19-25).

Kamunun rolüne ilişkin bu yazılanlarla bir yandan ANC ya da Kongre İttifakı içerisinde özelleştirmeye karşı çıkan kesimlere kamunun rolünün tamamen ortadan kaldırılmadığı mesajı verilir, bir yandan sermayeye özelleştirmelere kapıların tamamen kapanmadığı

---

70 Söz konusu konferansta alınan diğer kararlar için bkz. Labour Bulletin, 1991 July-August, 27-31; (ANC, 1991a), ANC, (ANC, 1991b), (ANC, 1991c), (ANC, 1991d), (ANC, 1991d), (ANC, 1991e), (ANC, 1991f).

mesajı sunulmuş olur, bir yandan da çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan Siyah Ekonomik Güçlendirme süreci için şimdiden kimi taahhütlerde bulunulmuş olur. Büyük işletmelere karşı olmamakla birlikte, tekelleşme karşıtı önlemler alınacağı, finansal sektörün elindeki kaynakların üretken yatırımlara aktarılmasını sağlamak için mekanizmalar yaratılacağı, Dünya Bankası ve IMF ile ülkenin bağımlılığını azaltmamak koşuluyla ilişki kurulacağı; ancak, ulusal kalkınma sürecinin desteklenmesi için yabancı hükümet dışı dış yardımların artırılmasına dönük önlemler alınacağı metinde yer alan diğer vurgular olur (ANC, 1992: 19-25).

• SACP'nin Dönüşümü: Halk İktidarı İçin Ayaklanmadan Sosyal Demokrasiye, İşçi Sınıfının Öncü Partisinden Sosyal Partnerliğe

Çalışmanın önceki kısımlarında ifade edildiği üzere, ANC'nin 1950'lerden itibaren içine girdiği yönelimde SACP önemli bir rol oynar. Bununla birlikte Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nda yaşanan gelişmeler, SACP üzerinde önemli değişimler meydana getirir. Her şeyden önce, söz konusu süreç, Kongre ittifakı çevresinde toplanan aydınlar arasında uzlaşmadan korporatizm tartışmasına, sosyalist devrimin güncelliğine kadar bir dizi yeni tartışma başlığının ortaya çıkmasına yol açar (Harcourt ve Wood, 2000: 83-85).⁷¹ Bu yeni hatın ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi ise, sosyalist hareketin en örgütlü ve etki gücü yüksek örgütlerinden birisini oluşturan SACP'nin Batı Avrupa komünist partilerinin karşı karşıya kaldığı bir kadere teslim olması olur: Stalinizmle hesaplaşmak adına sol liberal/kalkınmacı bir çizgiye evrilmek. Bir başka ifadeyle SACP 1990'lardan itibaren, çok partili rejim, işçi sınıfının parlamenter çoğunluk aracılığıyla sosyalizme ulaşma, demokratik mücadele gibi kavramlar etrafında politika yürüten bir siyasi hareket haline gelir.⁷²

---

71 SACP'nin tarihindeki farklı açılımları ve apartheidin son döneminde geldiği nokta için bkz. Pillay (1990).

72 Örneğin, SACP'nin söz konusu dönemlerde yayımladığı İşçi Bildirgesi'nde, ekonomide önemli yer işgal eden kamu işletmelerinin halk adına hareket

SACP'nin, Joe Slovo'nun ünlü “Sosyalizm başarısız mı oldu?” (“Has socialism failed?”) başlıklı makalesi başta olmak üzere önde gelen isimlerinin bu dönemde yayımladıkları yazılar, verdikleri söyleşiler ya da benzeri metinler bu konudaki en önemli göstergeyi oluşturur. Örneğin, bahsi geçen makalesinde Stalinizmi “demokrasi olmayan sosyalizm” olarak tanımlayan Slovo, sosyalizmin yaşadığı sorunlarda, Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde uygulanan Perestroyka ve Glasnost politikalarını suçlamanın hastalık için teşhisi ve reçeteyi suçlamak olduğunu ifade eder. Bir başka ifadeyle, Slovo, hastalığı Stalinizm olarak tanımlarken, Glasnost ve Perestroyka politikalarını da bu hastalığa yazılmış reçeteler olarak sunar (Slovo, 1990a: 12-13). Makalesinde, proletarya diktatörlüğü kavramının otoriterliğin teorik dayanağı haline geldiği, bu koşullar altında halk iktidarının düzenli bir biçimde erozyona uğradığı, partinin öncülüğü kavramının çarpıtıldığı ve sosyalist demokrasinin tek parti yönetimi altında gerçekleştirilebileceği gibi bir anlayışa evrildiği gibi noktaları vurgulayan Slovo (1990a: 18) apartheid sonrası dönemde, başta SACP olmak üzere sosyalistlerin temel haklar, ifade ve örgütlenme özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, basın özgürlüğü, demokratik/çok partili seçimler gibi değerlerin savunucusu olması gerektiğini ifade eder. Devamında ise, bu yapı altında, işçi sınıfının çoğunluğu almak yoluyla sosyalizmi inşa etmeye çalışması gerektiğinin altını çizer (Slovo, 1990a: 28). Kuşkusuz Slovo'nun bu ve benzeri ifadeleri, SACP'nin çoğulculuk ve benzeri postmodern kavramlar üzerine kurulan, sosyalizme burjuva kanallar aracılığıyla ulaşılabileceği ya da devlet iktidarının parlamenter çoğunluk aracılığıyla ele

---

eden devletin elinde toplanması gerektiğini belirtmekle birlikte, bunun merkezi bir planlama gerektirmediği, katılımcı mekanizmalarının bu konuda rol oynayacağı, bu süreçte yer alan sermayenin tamamen kontrolü ele geçirmesine izin verilmeyecek olmakla işçileri de katılımcı süreçlere dahil etmeye zorlanacağını altı çizilir. Yeni Güney Afrika'nın demokratik ve ırk ayrımcılığından arındırılmış bir temelde yeniden inşası için bütün sınıflarla birlikte çalışmaya hazır olunduğu ise metinde yer alan bir başka vurgu olur. Bkz. SACP (1990a).

geçirilebileceği gibi argümanlara dayanan yeni yöneliminin önemli işaretlerini oluşturur (Habib, 1991: 67-69).

Slovo, aynı dönemde kendisiyle yapılan bir söyleşide ise, mülkiyetin yasal formundaki değişim ile sosyalizasyonun aynı olmadığını, verili koşullar altında, sermayenin, bu koşullar altında ülkenize yatırım yapmayız demesi durumunda, her şeyi domine etmelerine izin verilmeyecek olsa da, bu durumu görmezden gelemeyeceklerini ifade eder. Aynı söyleşide Slovo, sosyal demokrasinin geleneksel sosyalist yazındaki anlamının artık ıskartaya çıkarılması gerektiğini vurguladıktan sonra, yeni dönemde sosyal demokrasi ile komünistler arasında, başta demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişki olmak üzere, işbirliği imkânlarının artacağını, önemli ortaklıkların kurulacağını altını çizer. Slovo'nun sosyal demokrasi ile ilgili bir başka vurgusu da başta İskandinav ülkeleri olmak üzere birçok ülkede sosyal demokratların işçi sınıfına sağladığı kazanımlar olur (Slovo, 1990b).⁷³

1991 yılında gerçekleştirilen 8. Kongre'de partinin genel sekreteri seçilen ve 1993 yılında bir suikast sonucu hayatını kaybeden Chris Hani'nin aynı dönemlerde verdiği bir röportajdaki ifadeleri de benzer nitelik taşır: Hani, söz konusu söyleşide, güçlü bir yeniden yapılanma meydana getirmek için yeterli olanaklara sahip olmamaları nedeniyle sosyal demokrasiyi geçici bir aşama olarak kabul ettiklerini vurguladıktan sonra, verili koşullar altında, okul, konut, su, ulaşım gibi temel ihtiyaçlara odaklanmanın devrimci bir yaklaşım olduğunun altını çizer (aktaran Adams, 1997: 244).

SACP'nin 1989 yılında yayımladığı İktidar Yolu (Path to Power) başlıklı metinde yer alan kimi ifadeler de yukarıda aktarılanlarla tutarlı bir niteliktedir. Bu durum söz konusu metinde yer alan şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

Kolonyal egemenlik sistemini tamamıyla bertaraf etmek için, ekonominin belirleyici kısmı üzerinde demokratik mülkiyeti ve kon-

---

73 SACP'nin yeni stratejileri konusundaki tartışmalar için bakınız: Cronin (1990), Von Holdt (1990), SACP (1990b), Jordan (1990), Hoffman (1991).

trolü garanti altına almak gerekecek. Aynı zamanda, devlet kamu çıkarlarına aykırı olmadığı müddetçe özel sektörün çıkarlarını da koruyacak (SACP, 1989).

SACP'nin verili koşullar altında, ayaklanma noktasından “yapısal reformlar”ın destekçisi haline gelmesine yol açan bu dönüşümünün yol açtığı en önemli sonuçlardan birisi de, ANC politikalarının doğrudan ya da dolaylı bir destekçisi olması olur. SACP'nin neredeyse bütün üyelerinin aynı zamanda ANC'nin de üyesi olması, parti içerisinde zaman zaman ittifaktan ayrılmak ya da bağımsız seçime girmek gibi konular tartışılrsa da ulusal demokratik devrimi liberallere terk etmemek ya da ulusal özgürlük hareketinin altını oymamak gibi söylemlerle çoğu zaman bu durumdan vazgeçilerek COSATU ile birlikte ANC'nin sosyal partneri olarak kalmaya devam etmesi, hatta üyelerinin apartheid sonrası hükümetlerde çeşitli bakanlık ve benzeri görevleri üstlenmeleri gibi gelişmeler bu durumun en önemli göstergelerini oluşturur (Thomas, 2007; Adams, 1997: 238). Bir başka ifadeyle, 1940’lar ve 1950’ler boyunca, sivil toplum ve emek hareketi içindeki güçlü bağları aracılığıyla ulusal özgürlük hareketinin ve apartheid karşıtı mücadelenin radikalleşmesinde, yeni bir çerçeveye kavuşmasında önemli rol oynayan Güney Afrika Komünist Partisi, apartheid sonrası dönemde, enerjisini müttefikleri ile olan politikalarına indirgeyerek, süregiden neoliberalleşme sürecinin çelişkili ya da istem dışı bir destekçisi haline gelir (Williams, 2008: 155).⁷⁴

• COSATU'nun Dönüşümü: İşçi Sınıfının Örgütlü Gücünden Stratejik/Korporatist Sendikacılığa

Yukarıda bahsedilen süreç, Güney Afrika sendikal hareketinin mirası üzerinde yükselmesinin yanında apartheid karşıtı direnişin önemli isimlerinden birisi olan COSATU'nun söylemleri, stratejile-

---

74 Örneğin Patrick Bond, apartheid sonrası Güney Afrika'nın durumunu, sosyal demokrasi ile neoliberalizm arasında bir yer olarak tanımlar. Bu konuda bkz Bond (2007)

ri ve politikaları üzerinde de önemli etkiler doğurur. Bu etkilerin açığa çıktığı noktalardan ilki, kimi sosyalizan talepler içerse ve zaman zaman ANC'ye eleştirel bir tavır takınsa da daha çok bölüşüm sorununa odaklanan yaklaşımların ön plana çıkması olur. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi 1991 yılının Mayıs ayında gerçekleşen İktisat Politikası Konferansı'nda, yeniden dağıtım aracılığıyla büyüme kavramına sahip çıkılmasının yanında, güncel politikalarla sosyalizm mücadelesini birleştiren bir ekonomik çerçeveye ihtiyaç duyulduğunun ifade edilmesidir (Joffe, 1991). Aynı yılın sonlarına doğru yayımlanan İktisat Politikası Belgesi (Economic Policy Document) başlıklı metinde ise yeniden dağıtım aracılığı ile büyüme ve içe dayalı birikim stratejisi gibi kavramlara sıklıkla gönderme yapılır (Legassick, 2007: 121). Bununla birlikte, eğitim, sağlık ve benzeri alanlarda kimi taleplerle birlikte kimi sektörlerde kar paylaşımı gibi talepler dile getirilir (Marais, 2008: 133).

COSATU'nun yaşadığı dönüşümün bir başka ve daha net göstergesi ise 1990'lar boyunca COSATU çevresinde toplanan aydınların yürüttüğü korporatizm tartışması olur. Söz konusu tartışmada iki taraf belirir. Taraflardan birincisi sosyal sözleşme felsefesi ya da üçlü yapı gibi kavramların işçi sınıfının sermaye ile uzlaşması anlamına geldiğini belirterek, korporatist bir yapılanmaya karşı çıkar. Ancak tartışmada baskın gelen taraf bu değil, apartheid karşıtı hareketin apartheid rejimi üzerinde kesin bir üstünlük sağlayamadığı verili koşullarda, oluşturulacak korporatist yapılarda yer alarak, işçi sınıfının, makro politikalardan işyeri sorunlarına kadar karar süreçlerine daha fazla katılması suretiyle daha etkin olma şansı elde edeceği, dolayısıyla kalkınma sürecine daha açık katkı sunabileceği argümanına dayanan yaklaşım olur (Schreiner, 1994: 4).⁷⁵

Kuşkusuz böylesi bir tartışmanın ortaya çıkmasında, Callini-cos'un (1992: 59) COSATU içerisindeki önemli isimlerden birisi

---

75 COSATU'nun öncelikle korporatizm konusu olmak üzere yeni döneme ilişkin tartışmaları için bkz. Holdt (1991); Bird ve Geoff Schreiner (1992), Mbweni (1992).

olan Karl Von Holdt ile gerçekleştirdiği bir söyleşide de altını çizdiği üzere, Sovyetler Birliği'nin çözüldüğü ve apartheid karşıtı güçlerin apartheid rejimi karşısında kesin bir üstünlük elde edemediği bir ortamda, COSATU çevresindeki entelektüellerin, Gramsci'nin mevzi savaşı nosyonunu Batı marksizminin yorumladığı bir çerçeveden yorumlayarak, mücadeleyi, kapitalist sistemin var olduğu bir ortamda belirli kurumlar içerisinde bir -işçi sınıfı- hegemonyası kurmaya çalışmak gibi bir noktaya evriltme düşüncesi önemli rol oynar. Nitekim Von Holdt aynı dönemlerde kaleme aldığı bir makalede, SACP'nin bir süre önce yayınladığı İktidar Yolu (Path to Power) metninde yer alan Güney Afrika'nın artık ileri bir kapitalist ülke olduğu, dolayısıyla iktidarın, Küba, Nikaragua ve benzeri ülkelere olduğu üzere, bir ayaklanma ile ele geçirilmesi aşamasında olmadığı argümanını da olumlayan bir noktadan hareketle, Güney Afrika'nın içinde bulunulan döneminde Gramsci'nin mevzi savaşı olarak tanımladığı stratejinin izlenmesi gerektiğini vurgular (Von Holdt, 1990a: 12-18). Von Holdt, aynı dönemlerde kaleme aldığı bir başka makalesinde ise, verili koşullar altında, bütün sınıfların kendi çıkarları peşinde koşacağı bir karma ekonominin sınıf mücadelesine zemin hazırlayacağına altını çizer (Von Holdt, 1990b).

İlerleyen dönemlerde COSATU içerisinde üretkenliğin artırılması gibi vurgular da ön plana çıkmaya başlar. Örneğin söz konusu tartışma içerisinde öne çıkan isimlerden birisi olan Alec Erwin, Güney Afrika ekonomisinin düşük ücrete dayalı ve yüksek maliyetli bir ekonomi olmaktan çıkarak yüksek ücretli ve düşük maliyetli bir ekonomiye doğru evrilmesi gerektiğini vurgular. Böylesi bir geçişin ekonomide üretkenliğin yükselmesi sayesinde gerçekleşebileceği, bunun ise işgücü eğitimi ile birlikte yüksek üretkenlik sağlayacak yatırımları gerektirdiği ise Erwin'in altını çizdiği diğer noktaları oluşturur (Erwin, 1990: 40-44).

Nitekim 1994 yılında COSATU bünyesinde oluşturulan ve Erwin'in de bir parçası olduğu İktisadi Yönelimler Grubu (Economic Trends Grup) ve bu grubun hazırladığı Sanayi Strateji Projesi (Industrial Strategy Project) tam da bu noktalara dayanır. Güney Afri-

ka'nın sosyal gerçekliğini, Fransız düzenleme okulunun teorik çerçevesinden hareketle, siyahlar tarafından gerçekleştirilen kitlesel üretim ve beyazlar tarafından gerçekleştirilen kitlesel tüketime dayalı bir ırksal fordizm olarak tanımlayan grup, ülkenin 1990'lı yıllarda karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntıları ise, 1970'li yıllarda yaşanan, grevler, sosyal ayaklanmalar, enflasyon, altın fiyatlarındaki istikrarsızlık gibi bir dizi gelişmenin sonucunda kapitalist sistemin düzenlenmesinde rol oynayan kurumsal yapıların kırılmasına bağlar (Masondo, 2007: 71; Bond ve Desai, 2006: 20). Varılan nokta ise, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden başlayabilmesi için, post-fordist uygulamalar aracılığıyla verimliliğin yükseltilmesi gerektiği olur. Buna göre, sınıf çatışmaları Güney Afrika'nın kalkınma süreci üzerinde olumsuz rol oynayacaktır. Çözüm ise, kalite çemberleri ve benzeri sistemlerin uygulanması ve Güney Asya ülkelerine benzer yapıların oluşturulmasıdır (Desai, 2008: 31). Kuşkusuz ekonominin uluslararası ölçekteki rekabet gücünün artırılmasına dönük çalışmaların yapılması, üretkenliğin artırılması, GATT kurallarına uyulması ve benzeri gelişmeler böylesi bir stratejinin en önemli tamamlayıcıları olacaktır (Desai, 2008: 31).

Aynı dönemlerde COSATU'nun çeşitli yayın organlarında da, kimi bölüşümcü talepleri dile getirmekle birlikte, Güney Afrika ekonomisinin içinde bulunduğu krizden çıkabilmesi için ülkenin rekabet gücünün artırılması gerektiği; ancak bunun işçi haklarının kısıtlanması aracılığıyla değil, inovasyonu ve üretkenliği arttırmaya dönük önlemlerle birlikte yapılması gerektiği gibi vurgular yer almaya başlar. Şirketlerin işçi eğitimlerini arttırmaları, hatta bunun için sendikal yolları da kullanarak kimi önlemler alınmasının sağlanması ise metinde yer alan bir başka öneri olur (Jarvis ve Sitas, 2000: 41-42).

Bütün bu süreçte devleti ve sivil toplumu reforme etmeye dönük stratejik sendikacılık (strategic unionism), üçlü yapı, korporatizm, (sermaye ile) birlikte yönetme gibi sermaye ve devletle birlikte geliştirilen politikaların belirleyicilerinden birisi olarak faaliyette bulunma mantığına dayalı kavramlar COSATU'nun yeni sendikal

hattının en önemli tanımlayıcıları haline gelir. Bir başka ifadeyle COSATU da bahsedilen dönemde SACP'nin yaşadığına benzer bir dönüşüm yaşar ve sermaye, devlet ve emeğin politika belirleme süreçlerinde üçlü yapı altında bir araya gelmesine dayanan İsveç, Avustralya ya da Alman sendikacılık modellerine benzer bir politika izlemeye başlar (Jarvis ve Sitas, 2000: 39).⁷⁶ Sonuç ise, SACP'nin dönüşümünde olduğu üzere, COSATU'nun da, adil olmayan bir sisteme -apartheid rejimine- karşı işçi sınıfının örgütlü öncüsü olmaktan, ulusal demokratik devrimin politik temsilcisi olan ANC aracılığıyla işçi sınıfının taleplerini dile getiren bir yapıya doğru evrilmesi olur (Jarvis ve Sitas, 2000: 39).

İrk ayrımcılığına dayanan adaletsiz bir sistemden ziyade ulusal demokratik devrimin partisi olan ANC'nin yönettiği bir toplumsal yapıda böylesi bir stratejinin uygulanabilmesinin en önemli yolu ise, elbette ki, ulusal demokratik devrimin partisini, korporatist mekanizmalar başta olmak üzere çeşitli mekanizmalar aracılığıyla işçi dostu politikalara ikna etmek olur ki, bu durum COSATU'nun üçlü ittifak içerisinde kalmasına, bir başka ifadeyle ANC'nin, SACP dışındaki diğer sosyal partneri olma rolünü kabullenmesinde temel rolü oynayan faktör olarak karşımıza çıkar (Harcourt ve Wood, 2000: 83-85).⁷⁷ Nitekim COSATU bugün halen ANC'nin sosyal partneri olarak bu görevini yerine getirmeye çalışmaktadır. COSATU'nun, ileride de görüleceği üzere, zaman zaman Kongre İttifakı'ndan ayrılma fikrini de masaya koymak üzere tartışmasının da gösterdiği üzere kendi içinde gerilimler/çatışmalar da barındıran bu sürecin etkileri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıca ele alınacak.

---

76 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Von Hold (1992), Von Holdt (1993).

77 Bir başka ifade ile yaşanan süreç COSATU çevresinde toplanan aydınlar içerisinde Güney Afrika'da devrimci bir durum bulunmadığı biçimindeki analizin egemen olmasına yol açar. Bu konuda Callinicos ile John Saul arasındaki bir tartışma için bkz. Saul (1992).

- Sermayenin Kamuoyu Oluşturma Stratejileri ve Yeni Güney Afrika İçin Senaryolar

Sermaye temsilcilerinin bu dönemde yürüttüğü kamuoyu oluşturma stratejileri de, Güney Afrika'da 1990'larda sermaye hâkimiyetinin tesis edilmesinde rol oynayan bir başka faktörü oluşturur. Şöyle ki: Nelson Mandela'nın serbest bırakılması ve yeni dönemde Güney Afrika'nın ANC hükümeti tarafından yönetileceğinin kesinlik kazanması ile birlikte ülke sermayesi ve ülkede yatırımları bulunan uluslararası sermaye açısından önemli soru işaretlerinden birisi yeni Güney Afrika'da ne tür ekonomi politikaları izleneceği olur. Bu durum, bir yandan bu kesimin ANC ile ilişkilerinin daha da artmasını diğer yandan da apartheid sonrasına dönük basından akademiye, sivil toplum kuruluşlarından emek ve sermaye örgütlerine kadar geniş bir alana uzanan bir tartışmalar silsilesinin başlamasına yol açar. Kuşkusuz sermaye çevreleri ile başta Mandela olmak üzere ANC'nin önde gelen isimlerinin kurdukları ilişkilerde öne çıkan en önemli konulardan birisi, Özgürlük Bildirgesi'nin en önemli başlıklarından birisi olan kamulaştırma politikalarından vazgeçilip geçilmeyeceği olur (Macozoma, 2003: 17). Öte yandan, bütün bu bir araya gelişlerde, kamulaştırma ve benzeri söylemlere devam edilmesi durumunda, apartheid rejiminin son dönemlerinde varlığını koruyan yatırımları geri çekme ve benzeri politikaların devam edeceği, ülkenin varlıklı kesimini oluşturan beyaz nüfusun ülkeyi terk etmeye başlayacağı gibi ifadeler her defasında dile getirilen ve bu anlamda, yeni Güney Afrika'ya dair beklentilerin karşılanmaması durumunda karşılaşılabilecek olguları gösteren ifadeler olur.

Bütün bu süreçte, çeşitli sermaye örgütleri, üniversiteler, ülke içinde ya da dışında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, think-tankler tarafından organize edilen senaryo oluşturma çalışmaları, sermayenin gündemini genel gündem haline dönüştürme noktasında oldukça önemli bir rol oynar. Bu senaryo çalışmaları, çoğu zaman basında geniş yer işgal eden, başta ANC üyeleri olmak üzere Kongre İttifakı üyelerinin de davetlisi olduğu etkinlikler biçiminde süregider. Bu süreçte başta ülkedeki Anglo, Old Mutual, Nedcor gi-

bi büyük şirketler olmak üzere, çok sayıda yayınlar yaparlar ve ellerindeki medya gücünü de kullanarak, bu yayınların medyada ve gündelik hayatta tartışılmasını sağlarlar (Bond, 2000: 57).

Aralarında kimi farklılıklar olmakla birlikte, söz konusu senaryoların hemen hepsi, özellikle ekonomik politikalar alanında, güven, pazarlık, konsensüs gibi noktalarla birlikte serbest piyasa ekonomisinin vazgeçilmezliğine vurgu yapar (Marais, 2008: 127). Bu alanda en çok tartışılan senaryo planlama çalışmalarından birisi, Nedcor/Old Mutual Şirketlerinin senaryo planlama çalışması olan ve 1993 yılında yayımlanan Başarılı Geçiş Beklentileri başlıklı metin olur. Söz konusu metinde, Yeni Güney Afrika için “piyasa merkezli bir ekonomide yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme aracılığıyla kapsamlı bir yeniden dağıtımı başaracak ve makro dengelere saygı duyacak bir siyah/beyaz koalisyon hükümeti” (Bond, 2000: 59) önerilir. Ülkedeki bir başka büyük sermaye grubu olan Sanlam da Yatırım Platformu başlıklı bir başka çalışma yapar. Metinde, ANC, Dünya Bankası, Güney Afrika Kalkınma Bankası, Girişimci Hareketi Meclisi ve benzeri örgütlerle geçiş döneminde işbirliği yapılmasının önemi vurgulanır. Güney Afrika Girişimciler Odası tarafından hazırlanan Güney Afrika İçin Ekonomik Seçenekler başlıklı metinde de benzer şekilde, serbest girişimciliğin önemi, küçük işletmelerin desteklenmesi, şirketler üzerinden alınan vergilerin kaldırılması gibi önerilerde bulunulur (Marais, 2008: 127; Saul, 2003: 438).

Bütün bu süreçlerde IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da rol oynar (Handley, 2005: 222-223). Dünya Bankası'nın 1994 tarihli Yoksulluğu Azaltma başlıklı raporu ülkenin geçmişten gelen ekonomik eşitsizliklerinin sadece piyasa mekanizması ile çözülemeyeceği, Güney Afrika'nın emek yoğun endüstrilere aralık vermesi gerektiği gibi noktalara vurgu yapar. Bununla birlikte metinde, mali disiplin gibi önerilerde bulunulması ihmal edilmez. IMF ise, hazırladığı Güney Afrika Ekonomisinde Temel Sorunlar başlıklı raporda klasik yapısal uyum programı benzeri bir çerçeve çizer (Marais, 2008: 120).

Aynı dönemlerde, Ulusal İşgücü Komisyonu ise, IMF'nin önerilerinin uygulanması, ücret kesintilerinin mutlaka uygulanması ge-

reken politikalar olmamakla birlikte, gene de ücretlerin bir pazarlık konusu olması gerektiğini belirtir (Marais, 2008: 129). Hein Marais'in, bir tür zorla hegemonya oluşturulmasına hizmet ettiğini belirttiği bu süreçte, hemen hepsi çeşitli sermaye örgütleri tarafından finanse edilen söz konusu çalışmalar, kitaplar yayımlanır, video filmleri çekilir, atölye toplantıları, brifingler, uluslararası vaka inceleme gezileri organize edilir, çeşitli uluslararası kuruluşlardan 'seçilmiş' uzmanlar Güney Afrika'ya davet edilerek ANC ile buluşmaları ya da ANC ile sermaye çevreleri arasında köprü kurmaları sağlanır (Marais, 2008: 127).

1990'lar boyunca, ANC'nin önde gelen çok sayıda yöneticisi çeşitli sermaye örgütleri, üniversitelerin işletme bölümleri, uluslararası finans kurumları ya da ülkede faaliyet gösteren firmalar tarafından organize/finanse edilen (genelde ekonomi üzerine) toplantılara, kısa süreli kurslara katılırlar (Saul, 2003: 438).

Kuşkusuz çok sayıda eleştirel akademisyen de bu tartışmalar dizisine katılır. Bu süreçte, piyasa ile bölüşümcü modellerin bir arada yer aldığı, kalkınmacı devlet, temel ihtiyaçlar ve insani kapasiteler gibi kavramlar ya da Güney Asya modeli gibi modeller, eleştirel sosyal bilimciler için anahtar kavramlar haline gelirken,⁷⁸ İskandinav ülkeleri tarzı sosyal demokrasi (Moll, 1991: 149-150), muhafazakar para ya da maliye politikalarına, serbest piyasaya, serbest döviz kurlarına dayalı piyasa dostu bir ekonomik yapı (Gouws, 1991) ya da geniş kamulaştırmaları merkezine alan yoğun tartışmalar yapılır (Coleman, 1998).

Bu noktada, apartheid karşıtı güçler ile apartheid rejimi arasında oluşan istikrarsız dengeden, ırk ayrımcılığının kapitalist gelişme sürecindeki rolünün farklılaşmasına, ülkenin sınıfsal kompozisyonunun değişmesinden, sosyalist bloğun çözülmesine ve tüm bunların etkisi altında apartheid karşıtı hareketin sınıfsal ve ideolojik kompozisyonun farklılaşmasından senaryo planlama çalışmalarına kadar

---

78 Bu yöndeki tartışmalar için bkz. Asante, (1994); Beukes (1994); Coetzee (1994).

bir dizi faktörün belirlediği bu sürecin nasıl sonlandığı sorusu önem kazanıyor. Bu sorunun yanıtını çeşitli olgulara bakarak vermek mümkünse de Nelson Mandela'nın, 1991 yılında izleyicileri daha çok sermayedarlar olan bir toplantıda sarf ettiği sembolik önemi oldukça yüksek olan şu sözleri en önemli göstergelerden birisini oluşturmaktadır:

(Geçiş dönemine ait) amaçların çoğuna ulaşmak için özel sektör merkezi ve yaşamsal bir rol oynamalı ve oynayacak. Sizi temin ederim ki ANC özel girişimcinin düşman değil... Biz yatırımcının yatırımlarının güvenliğinden emin olmadıkça yatırım yapmayacağımızın farkındayız... Bizim gerçekleştirmek istediğimiz ekonomik büyüme ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye gelmedikçe başarılamaz. Yabancı sermayenin cazip bulacağı gerekli iklimi yaratmaya kararlıyız. (aktaran Marais, 2008: 123).

1990'lar boyunca Mandela da çok sayıda yurtdışı seyahat yapar ve bu seyahatlerin çoğunda, Güney Afrika'ya yapılacak yatırımlar için taahhütler alır. Örneğin ABD'de ülkenin önde gelen sermaye temsilcileri ile bir araya geldiği bir toplantıda serbest girişim ekonomisine bağlı kalacaklarını beyan eder. Aynı gezide, Rockefeller Vakfı başkanının, Güney Afrika'da, Marshall Planı'nın Avrupa'da yerine getirdiği fonksiyonları yerine getirmeyi hedefleyen bir kalkınma bankası kurma fikrine yeşil ışık yakar (oysa Mandela 1958 tarihli bir makalesinde Marshall Planı'na son derece eleştirel yaklaşır). Aynı gezide AFL-CIO ve Afrika-Amerika Emek Merkezi (AALC) büroları da ziyaret edilir (McKinley, 1997: 102).

Mandela aynı dönemlerde Avustralya ve Endonezya gibi ülkeleri de ziyaret eder. Avustralya'da aborjin sorunundan bahsetmemesi ülkedeki aborjin liderlerin kendisini ikiyüzlülükle itham etmesine yol açarken, Endonezya'da Suharto askeri diktatörlüğünün yeni Güney Afrika'ya yaptığı 10 milyon dolarlık ödülü kabul eder. Ancak bu ülkenin en önemli ulusal sorunu olan Doğu Timor sorunu hakkında herhangi bir yorum yapmaz (McKinley, 1997: 111-112).

Nitekim Mandela yukarıda alıntılanan ifadesinden yaklaşık dört yıl sonra 1994 yılında ABD'de katıldığı bir toplantıda serbest piyasa-

yı herkes için özgürlük ve eşitlik üreten bir “sihirli hayat iksiri” olarak tanımlar. (Saul, 2005: 205). Aynı dönemlerde dile getirdiği “bizim ekonomik politikalarımızda kamulaştırma gibi şeylere dair tek bir referans yok ve bu tesadüfi değil. Bizi Marksist ideoloji ile bağlayacak tek bir slogan yok...” ifadeleri ise, 1990'ların ortalarından itibaren geçmişin mirası ile ilişkilerin tamamen koparıldığının bir başka göstergesini oluşturur (Marais, 2008: 122).

Yeniden Eklemlenmenin İlk Kaynağı Olarak Yeni Güney Afrika'nın İnşası

1991 yılında, apartheid sonrası için ön görüşme sürecinin ardından, Ulusal Parti, Bantu hükümetleri ve Kongre İttifakı'nın üyeleri de dâhil 20 temsil grubunun katılımı ile başlamakla birlikte, ANC'nin ve Ulusal Parti'nin belirleyiciliği altında devam eden Demokratik Güney Afrika Kurultayı (CODESA) (ve aşağı yukarı aynı zaman diliminde süregiden Ulusal Ekonomik Forum -National Economic Forum, -NEF-) gibi apartheid sonrasının sosyal yapısını belirlemeye dönük pazarlık görüşmeleri, yukarıda aktarılan süreçlerin sonuçlarının somut biçimde görüldüğü olguları ifade eder (Louw, 2004: 163-165).

CODESA görüşmelerinde iki temel tartışma başlığı dikkat çeker. Bunlardan daha açık bir şekilde tartışılan ilki apartheidin sona ermesinin ardından oluşacak siyasi yapıya ilişkindir. Söz konusu tartışmada Ulusal Parti, konsensüs ile karar veren çok partili kabine, rotasyona dayalı başkanlık sistemi, azınlık gruplarına veto hakkı, azınlık haklarının korunması, etnik çoğulculuğa anayasal güvence, azınlıkların hükümete anlamlı bir oranda katılımı, parlamentoda güçlü bir ikinci senato, konfederal ya da federal bir yapı, apartheid döneminde oluşturulmuş yerel yönetimlerin korunması, iktidarın çoğunluğa kademeli devri, devlet müdahalesini reddeden bir ekonomik yapı gibi talepleri dile getirir. Bir başka ifade ile Ulusal Parti siyah nüfusa ve onun en önemli temsilcisi olarak ANC'ye, mevcut durumun neredeyse aynen korunduğu bir yapı içerisinde eskisine kıyasla daha fazla meşruiyet ve bir parça daha fazla temsiliyetin dışında bir

öneride bulunmaz (Turok, 2008: 42; Louw, 2004: 162). Bu önerilerin en önemli tamamlayıcısı ise sermaye birikiminin sürekliliğini ve özel mülkiyeti garanti altına almaya dönük düzenlemeler olur.

ANC ise, kabinenin seçimi kazanan parti tarafından oluşturulması, etnik gurup haklarına dayalı bir siyasi yapılanma yerine bireysel hakların tanınması, azınlıkların çoğunluk kararı üzerindeki veto gücünün reddi, apartheid döneminde oluşturulan yurtlukların kaldırılması, iktidarın çoğunluğa hızla transferi ve nihayetinde, kimi servet transfer mekanizmalarını da içeren karma ekonomi gibi talepleri dile getirir (Turok, 2008: 42; Louw, 2004: 162). Aşağıda da görüleceği üzere, bahsi geçen servet transfer mekanizmaları ile kastedilen ise daha çok siyah sermayenin birikim imkânlarını arttırmaya dönük düzenlemelerdir. Çok kısa bir süre sonra bu yöndeki politikalar, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı adı altında bir araya getirilir.

Kongre İttifakı'na dahil olmayan bir çok siyah örgüt görüşmeler sürecinin dışında kalır. Örneğin, Zulu milliyetçiliği temelinde politika yapan, bu anlamda, tıpkı apartheid rejiminin savunucuları gibi, etnik çoğulculuğa dayalı federal bir yapı öneren Inkhata Özgürlük Partisi, siyah nüfusun beyazlar ile aynı kültürel yapıda yaşamaya zorlanacağı gerekçesiyle, sol bir yapılanma olan AZAPO ise görüşmeler sürecinin, Kongre İttifakı'nın politikaları nedeniyle, uzlaşma ile sonuçlanacak olması nedeniyle süreci boykot eder. Benzer bir durum beyaz örgütler için de geçerlidir. Bir başka ifadeyle, Ulusal Parti içerisinde ya da dışında, başta Afrikaner nüfus olmak üzere coğrafyada yaşayan beyaz azınlığın varlık koşullarının tehlikeye atıldığı iddiasıyla bir çok örgüt pazarlık sürecini boykot eder. Aynı dönemde Ulusal Parti'den ayrılan aşırı sağcı bir grup görüşmeler dönemi boyunca önemli şiddet eylemlerine imza atar (Louw, 2004: 166, Turok, 2008: 42).

Ulusal Parti lideri De Klerk, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün apartheid karşıtı hareketler üzerindeki olumsuz etkisinin, bir başka ifadeyle, görüşmeler sürecinde elinin oldukça güçlü olduğunun da bilinciyle ve aynı zamanda aşırı sağcı beyaz örgütlerin süreci balta-

lamaya dönük çabalarını bertaraf edebilmek amacıyla Mart 1992 tarihinde referanduma gider. Sonucun, katılımcıların yüzde 69'unun görüşme sürecine evet demesi biçiminde çıkması, görüşmeler sürecinin devam etmesinde rol oynayan önemli faktörlerden birisini oluşturur (Louw, 2004: 166, Turok, 2008: 42). Ancak aynı dönemlerde De Klerk'in yeni anayasanın kabul edilmesi için parlamento-nun yüzde 75'inin anlaşması gerektiği talebinde bulunması, görüşmelerin sona ermesine yol açar (Louw, 2004: 166). Bununla birlikte her ne kadar görüşmeler sürecinden çekilse de ANC ve NP arasındaki ilişkiler tamamen kopmaz. Mandela'nın atadığı görüşmecilerden birisi olan Ramaphosa ile Ulusal Parti'nin görüşmecisi olan Anayasal Gelişme Bakanı Roelf Meyer arasındaki kanallar açık kalır (Beinart, 2001: 289).

Görüşmelerin tıkanmasıyla birlikte, 1992 yılının Mayıs-Eylül dönemi Kongre İttifakı yeniden kitlesel eylemler dizisi başlatır. Söz konusu eylemler dizisi apartheid hükümetinin yükselttiği katma değer vergilerinin düşürülmesi, yoksullukla mücadele programları uygulanması, küçük girişimcilerin desteklenmesi gibi taleplere odaklansa da, bu süreçte COSATU'nun, yeni yöneliminin de bir göstergesi olarak, dile getirdiği en önemli taleplerden birisi, CODESA görüşmelerinin daha çok politik sorunlara eğilmesinden hareketle, sermayenin örgütlü işçi sınıfı ile de pazarlık yapmasını sağlamaya dönük bir Ulusal Ekonomik Forum oluşturulması talebi olur (Naidoo, 1993: 14-19).

Bu noktada bir olguya dikkat çekmek gerekiyor: Görüşmeler süreci boyunca, her ne kadar yeni Güney Afrika'nın belirlenmesinde örgütlü işçi sınıfının da söz sahibi olması ve iktisat politikalarının işçi sınıfı lehine yeniden düzenlenmesi gibi taleplere odaklansa da ANC ile Ulusal Parti hükümetinin pazarlık sürecine denk gelen bu eylemler, ANC açısından Ulusal Parti'ye sosyal muhalefeti mobilize edebilme gücünü gösterme imkanı sağlar. Bir başka ifadeyle, söz konusu eylemler, ANC açısından bir gözdağı unsuru işlevi görür. Kuşkusuz bu durumda, özellikle CODESA görüşmeleri sürecinde, ulusal demokratik devrim kavramının daha çok ilk aşamasının ön plana

çıkması olgusu ile tutarlı olarak, ANC'nin Kongre İttifakı üyeleri üzerinde net bir hegemonya kurmuş olması oldukça önemli bir rol oynar (Davis, 2003: 45). Bu anlamda, CODESA görüşmeleri süreci, COSATU'nun ve (SACP'nin) ayaklanma ve halk iktidarı kavramlarının yerini geçici ya da kalıcı uzlaşma, yeniden inşa uzlaşması gibi kavramlara bıraktığı, dahası, ekonomiyi uluslararası rekabetten korumak için sermaye ile emeğin işbirliği gibi kavramların kuvveden fiile geçirildiği bir zaman dilimini ifade eder (Desai, 2008: 32).

Bütün bu süreçte, devletin, toplumun ideolojik olarak işgal edilmesi dışında, gereksinim duyduğu liberalizasyon sürecinde ve Güney Afrika sermayesinin kıtada yayılmasının zeminini hazırlamak gibi noktalarda önemli rol oynadığını belirten Marais de ANC'nin yaşanan süreçte rıza üretmekte oldukça işlevsel olduğunun altını çizerek (Marais, 2008: 234-236). Kaldı ki görüşmeler sürecinde Mandela'nın atadığı üç görüşmecinin, apartheidin sona ermesinin ardından en önemli siyah sermayedarlardan birisi olacak olan Cyril Ramaphosa ve Valli Moosa gibi isimlerle birlikte SACP genel sekreteri Joe Slovo olması, ANC'nin verili koşullar altında, farklı toplum kesimlerini kapsamaya, ideolojik ve örgütsel esnekliğe, içermeye fıkri vaktettiği önemi ortaya koyar niteliktedir (Adam vd., 1997: 61). Söz konusu görüşmeci ekibinin arkasındaki en önemli ismin, ilerleyen yıllarda ünlü “iki ulus” konuşması ile gündeme gelecek olması yanında, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, “Afrika rönesansı” söylemi ile birlikte siyah bir sermayedar sınıf oluşturulması noktasında önemli çabaları olacak olan Mbeki olması ise, bu kapsamının ve esnekliğinin üzerinde yükseldiği zemin hakkında fikir verir niteliktedir.

Tıkanan görüşmeler 1993 yılında yeniden başlar.⁷⁹ Öte yandan COSATU'nun eylemleri de karşılığını büyük oranda bulur. Bir baş-

---

79 Öte yandan aynı dönem, ülkede özellikle IFP ile ANC arasında önemli çatışmaların yaşandığı bir zaman dilimini ifade eder. Daha açık bir ifadeyle, Zulu milliyetçiliği temelinde politika yapan, özellikle Zulu nüfusun yaşadığı Kwa-Zulu Natal bölgesinde önemli bir sosyal tabana sahip olan ve tıpkı

ka ifadeyle eylemler sonrasında, katma değer vergisi oranları yüzde 10'a indirilirken, hükümet yoksulluğu azaltma programları başlatma taahhüdünde bulunur. Ayrıca COSATU'nun, örgütlü işçi sınıfının Güney Afrika ekonomisinin hizmet sunumundan rekabetçiliğine kadar birçok alanında söz sahibi olması gerektiği gibi vurgularla birlikte talep ettiği Ulusal Ekonomik Forum (National Economic Forum -NEF-) oluşturulması yönündeki çalışmalar da hız kazanır (SALB, 1992).

Emek hareketinin ve sosyalist hareketin ezici bir kesiminin korporatizmi bir mücadele stratejisi olarak gördüğü bu dönemde, Kasım 1992 tarihinde, iktisat politikalarını tartışmak amacıyla emek, sermaye ve devlet temsilcilerinin bir araya gelmesiyle başlayan Ulusal Ekonomik Forum, sadece görüşmeler süreci açısından değil, korporatizmi sürekli kılmanın en önemli mekanizmalarından birisi olan Ulusal Ekonomik Kalkınma ve Emek Konseyi'nin (NED-LAC)'ın ilk adımını oluşturması vesilesiyle apartheid sonrası açısından da önemli bir rol oynar (Handley, 2005: 219).⁸⁰

Görüşmeler sürecinde her iki taraf da -ANC ve NP- daha önceki pozisyonlarından geri adım atmaz. Bu durum ise sürecin kimi

---

apartheid rejimi gibi, kendi etnik yapısını koruyabilmek için federatif bir yapı önermek suretiyle apartheid rejimi ile aynı tarafta bulunan IFP, apartheid hükümetinin gizli desteğini de alarak bu çatışmalar silsilesinin önemli taraflarından birisini oluşturur. Bu süre zarfında ANC ile IFP arasında süregelen çatışmalarda yaklaşık 15000 kişi hayatını kaybeder. Aynı süreçte ülkedeki aşırı beyaz sağ benzer bir yol uygulanmaz. Ancak söz konusu dönemde şiddet sadece IFP'den kaynaklanmaz. Görüşmeler sürecinin beyaz nüfusun varlık koşullarını ortadan kaldırdığını iddia eden aşırı sağcı beyaz örgütler de bu dönemde önemli şiddet eylemleri gerçekleştirir (Louw, 2004: 163; Southall, 1994; Beinart, 2001).

80 NEDLAC, 1994 yılında, karar alma süreçlerindeki katılımın artırılması söylemiyle, seçilmiş sivil toplum örgütlerinin, toplum temelli örgütlerin, yetkili emek örgütlerinin, sermaye örgütlerinin ve devletin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir kuruluştur. Bkz. McKinley (2008). Bu anlamda NED-LAC'ın Dünya Bankası mahreçli yönetim kavramının kurumsallaşmış bir hali olduğunu söylemek mümkün.

uzlaşmalarla devam etmesi olgusunu açığa çıkaran en önemli faktörlerden birisini oluşturur. ANC açısından bakıldığında, yukarıda vurgulanan pozisyonadaki ısrarın ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi ise, aşağıda da görüleceği üzere, iktisat politikaları alanında verilen tavizler olur (Adam vd., 1998: 62).

Bahsi geçen süreçte, Joe Slovo'nun, yeni Güney Afrika'da SACP'nin etkisinin çok daha artacağı varsayımından hareketle yaptığı uzlaşma hamleleri de oldukça önemli rol oynar. 1994 yılında yapılacak seçimlerden sonra IFP ve NP yöneticilerinin de katıldığı bir beş yıllık geçici hükümet oluşturulması, geçiş döneminde, apartheid dönemindeki bürokratların yerinde kalması, ilerleyen dönemlerde oluşturulacak Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun da zeminini hazırlayacak olan apartheid döneminin güvenlik bürokratlarına genel af ve yüksek emeklilik ödemelerinin yapılması gibi öneriler görüşmelerin sürebilmesinde rol oynayan önemli faktörlerden birisini oluşturur (Louw, 2004: 168; Turok, 2008: 42; Adam ve diğerleri, 1998: 61; Saul, 2003: 432).

Slovo, SACP'nin yayın organı African Communist'te kaleme aldığı bir makalesinde “Neden pazarlık ediyoruz?” sorusunun yanıtını, 1980'lerin sonunda apartheid rejiminin daha fazla ayakta duramayacağı gibi bir analize sahip olsalar da, ilerleyen dönemlerde yenilmiş bir düşmanla karşı karşıya olmadıklarını anlamalarıyla, güçler dengesinin ise, pazarlık sürecini gündeme getirmesi ile açıklar. Bununla birlikte, pazarlık sürecinin halk iktidarı için verilen mücadelenin bütünü değil sadece bir parçası olduğunu ifade eden Slovo, apartheid rejiminin son dönemlerinde oluşturulan üçlü parlamento yapısının yerine, seçilmiş, demokratik ve egemen bir yapının geçirilmesinin sağlanması durumunda, güç dengesinin yeniden sosyalistlerin lehine döneceğini ifade eder (Slovo, 1992). Bir başka ifadeyle Slovo, bu dönemde verilecek tavizler aracılığıyla varılacak bir normalleşme sürecinden başta SACP olmak üzere sosyalistlerin güçlü çıkacağı, bunun da Ulusal Demokratik Devrim'in ikinci aşamasına geçiş açısından bir çok avantaj yaratacağı varsayımından hareket eder.

Görüşmeler sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan birçok geliş-

me Slovo'nun ve onun temsiliyetindeki kesimlerin beklentilerinin gerçekçi olmadığını ortaya koyar. Bu durumun göstergelerinden ilki, kamuya açık bir biçimde sürdürülen CODESA görüşmelerine ek olarak, ANC içerisinde bulunan ve ilerleyen dönemlerde ülkedeki siyah sermayenin en önemli sözcüleri olacak olan kesimlerle ülkedeki yerleşik sermaye temsilcileri -özellikle de ülkedeki egemen sermaye fraksiyonunun temsilcileri ve ülkede yatırımları bulunan ülkelerin temsilcileri- arasında kapalı kapılar ardında süregiden gizli CODESA görüşmelerinin varlığıdır. Dahası, bu görüşmelerde apartheid sonrasının ekonomik yapısına ilişkin bir uzlaşmaya varılmış durumdadır (Saul, 2003: 436; Pillay, 2007: 202).

Uzlaşmalar sürecinde verilen tavizlerin yarattığı sonuçların bir başka göstergesi de 1 Nisan 1993 tarihinde Kempton Park'ta, bu defa PAC ve beyaz sağ temsilcilerin de katılımıyla devam etse de gene NP ve ANC'nin belirleyicilik gücünü koruduğu görüşmelerin sonucunda, 18 Kasım 1993 tarihinde kabul edilen geçici anayasa olur (Turok, 2008: 42). Ülkedeki bütün ulusların kültürel ve kimliğe ilişkin haklarını tanımanın yanında, ülkeyi 1994 yılında yapılacak seçimlere hazırlamak üzere, var olan hükümete paralel çalışacak bir Geçici Yürütme Konseyi de tanımlayan geçici anayasa, Slovo'nun önerdiği üzere, eski kamu bürokratlarının bir süre daha görevlerine devam etmesini ya da uygun emeklilik şartları altında emekli edilmelerini garanti altına alan maddelerin yanında, IFP için oldukça önemli bir konu olan geleneksel şeflere ve aşırı sağcı beyaz örgütler için önemli bir konu olan volkstaatlara⁸¹ anayasal statü veren mad-

---

81 Geçici anayasanın kabul edilmesinin hemen öncesinde IFP lideri Buthelezi, Zulu nüfusun yaşadığı Kwa-Zulu-Natal bölgesinde, özyönetim talebinde bulunur. Zulu nüfus üzerindeki geleneksel bağlardan kaynaklı egemenliğini kaybetmek istemeyen ve bu nedenle ANC ile tarihsel bir düşmanlığı olan Buthelezi'nin bu talebine benzer bir talep de, farklı örgütler altında bir araya gelseler de ülkede yaşayan Afrikaner nüfusun da, kendi sınırlarına ve anayasal güvenceye sahip özerk bölgelerde yaşamasını talep eden kimi örgütlerden gelir. Bu bölgeler volkstaat olarak tanımlanır. Bkz. Southall (1994).

deler de içerir. Bir başka ifadeyle, her ne kadar Ulusal Parti ve IFP'nin kendi etnik temele dayalı yönetimlerini kurabilecekleri federal bir yapı doğrudan kabul edilmemiş olsa da volkstaatların ve geleneksel şeflerinin anayasal güvenceye kavuşturulmuş olması, NP ve IFP gibi örgütlerin apartheid sonrasının idari/siyasal yapısına dair taleplerinin dolaylı olarak karşılanması anlamına gelir. NP ve IFP gibi örgütlerin apartheid sonrasına ilişkin idari/siyasal taleplerinin dolaylı olarak karşılandığının bir başka göstergesi de ülkenin, apartheid döneminde oluşturulan yurtlukların (homeland) dördü de dâhil, 9 eyalete bölünerek bu eyaletlere geniş yetkiler tanınmasıdır (Southall, 1994: 634; Beinart, 2001: 291).

1993 anayasasının apartheid sonrası süreçte önemli etkiler yaratacak bir başka sonucu ise, ülkeyi Geçiş Yürütme Konseyi'nin ve apartheid bürokratlarının hazırlayacağı 1994 seçimlerinden sonra, hangi parti çoğunluğu alırsa alsın ülkenin beş yıl boyunca NP ve IFP temsilcilerinin de katıldığı bir Geçici Ulusal Hükümet tarafından yönetilmesine ilişkin madde olur. Kuşkusuz bu karar, ANC'nin ezici çoğunlukla galip geleceği 1994 seçimleri sonrasında birçok politikada elini kısıtlayan önemli bir faktörü oluşturur (Beinart, 2001: 291). Nelson Mandela'nın 1994 seçimleri sonrasında "iktidarda değil hükümetteyiz ("in office, not in power") biçimindeki sözleri bu konuda bir gösterge oluşturur niteliktedir (MacDonald, 1996: 223).

Joe Slovo'nun önerilerinin çoğunun içerildiği bu yeni anayasa sadece ülkenin idari/siyasal yapısının verili koşullar altında ve uzlaşmalarla belirlendiği anlamına gelmez, aynı zamanda yeni Güney Afrika'nın ekonomik politikalarının sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanması açısından bir sorun yaratmayacağının da önemli işaretlerini verir (Turok, 2008: 42). Bu durumun göstergelerinden birisi, geçici anayasanın ülkedeki sermaye gruplarının en önemli taleplerinden birisi olan özel mülkiyete anayasal güvencenin sağlanmasına ilişkin bir maddeyi içeriyor oluşudur. Bu durum geçici anayasada herkesin mülkiyet edinme hakkına sahip olduğu, yasaya dayanmadıkça bu hakkın ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı, bu hakkın yasa ile kısıtlanmasının ise ancak kamu çıkarının gözetilmesi şar-

tıyla ve üzerinde anlaşılan, anlaşılamaması durumunda mahkemeler tarafından, piyasa şartları da dâhil olmak üzere bir dizi kritere göre belirlenen bir meblağın ödenmesiyle kullanılabileceği biçiminde ifade edilir (South African Government Information, 1993).⁸² Kaldı ki geçici anayasanın, özellikle de temel haklar kısmı, hak kavramını sermaye ya da mülkiyet ilişkilerinden tamamen soyutlayarak bireyler ile devlet arasındaki ilişkilere indirger (Fine ve Wyk, 1996). Böylelikle, apartheid ve öncesi dönemden bu yana, özellikle siyah nüfusun karşı karşıya kaldığı topraklarından zorla kovulma, mülkiyetine el koyma ve benzeri uygulamalar sonucunda oluşan miras tamamen sorgu dışı bırakılır.

Geçici anayasanın sermaye birikimi sürecinin sürekliliğinin sağlanması açısından oynadığı rolün bir başka göstergesi de merkez bankasının konumuna ilişkin maddelerdir. Yeni anayasa ile merkez bankasının temel görevi, dengeli ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için ülke parasının iç ve dış değerinin korunması olarak tanımlanırken, Merkez Bankası'nın bağımsız olduğu vurgulanır (South African Government Information, 1993). Böylelikle, 1990'lı yıllar boyunca sermayenin en önemli taleplerinden birisi olan merkez bankalarının yerli paranın değerinin korunması, yani enflasyon hedeflemesi ve döviz kuru istikrarı sağlamak dışında (tam istihdam, ekonomik kalkınmanın sağlanması, gelir dağılımı adaleti gibi) görevler üstlenmemesi ve başta seçilmiş hükümetler olmak üzere kamu otoritelerinin merkez bankalarının politikalarına müdahil olmaması anlamına gelen merkez bankasının bağımsızlığı anayasal güvenceye kavuşturulmuş olur. Bu konu ilerleyen yıllarda, kalkınmacı devlet politikalarının izlenmesini engellediği gerekçesiyle COSATU'nun (ve SACP'nin) hükümeti eleştirdiği, dahası eylemlerinde ya da yayınlarında en çok dile getirdiği konulardan birisini ifade eder.

1993 yılında gerçekleşen bir başka olgu da, hükümetin IMF'leden 850 milyon dolarlık özel ve şartlı bir kredi almasıdır. Patrick

---

82 Benzeri yorumlar için aynı zamanda bkz. Beinart (2001); Macozoma (2003); Fine ve Wyk (1996)

Bond'un (2004) mücadelenin kaybedildiğinin en önemli göstergelerinden birisi olarak tanımladığı ve kamuoyundan gizli bir şekilde alınan bu kredinin şartları ilerleyen dönemlerde, Mart 1994'te, medyaya sızar. Tipik bir yapısal uyum programını andıran söz konusu anlaşmanın en önemli şartları ise, ithalat tarifelerinin indirilmesi, kamu harcamalarının kısılması, kamu sektöründe çalışanların ücretlerinde kesintiye gidilmesidir. Ancak dönemin IMF yöneticisi Camdessus, söz konusu kredinin Güney Afrika'ya ödenmesi için iki şart daha koyar: 1994 seçimleri sonrası da dahil olmak üzere, Finans Bakanı ve Merkez Bankası başkanının Ulusal Parti'den olması. Söz konusu şartlar ANC kabul edilir, ki bu da ANC'nin verdiği bir başka tavizi ifade eder (Bond, 2004).

Görüşmeler döneminde verilen tavizlerin, sonraki dönemde sosyalist hareketin güçleneceği yönündeki beklentiyi boşa çıkardığının bir başka göstergesi de, 1993 yılında, apartheid hükümetinin başlattığı Normatif İktisadi Model (Normative Economic Model – NEM) olur.⁸³ Söz konusu model, kapitalist sistemin 1970'li yıllarda içine girdiği krize sermaye çevrelerinin 1980'lerde ve 1990'larda üretmeye çalıştıkları, deregülasyon, özelleştirmeler, arz yanlı politikalar gibi, sermayenin yeni kar alanlarına doğru yayılmasına zemin hazırlayan çabalarının Güney Afrika'da da resmiyet kazanması anlamına gelir. Finans Bakanlığı, Güney Afrika Kalkınma Bankası, Dünya Bankası ve Stellenbosch Üniversitesi merkezli akademisyen ve uzmanlar tarafından hazırlanan modelde (Davis, 2003: 42), başta ekonomik büyüme olmak üzere, ekonomideki sorunların basit bir talep yönetimi ile ortadan kaldırılamayacağı, tersine özellikle kamu harcamalarında meydana gelen artışın, özel sektör yatırımlarını dışlayacağından dolayı kamunun ekonomideki rolünün küçültülmesi

---

83 Söz konusu model Güney Afrika üzerine var olan literatürde Normatif İktisadi Model (Normative Economic Model) olarak anılmakla birlikte, asıl açılımı Güney Afrika Ekonomisinin Yeniden Yapılanması: Bir Normatif Model Yaklaşımı'dır (The Restructuring of the South African Economy: A Normative Model Approach) (Hentz, 2000: 212).

ve arz yanlı uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğinin ifade edilmesi (Hentz, 2000: 212-213) bu yargıyı doğrular niteliktedir.

İhracatı desteklemeye dönük, serbest bölgelerin oluşturulması, yatırım ortamının iyileştirilmesi, döviz kontrollerinin kaldırılması, finansal sektörün deregüle edilmesi, emek, sermaye ve hükümet arasında yapıcı işbirliği kurulması. Şirketlerin ödediği vergi oranlarının düşürülmesi, vergi etkinliğinin artırılması, yabancı sermayenin yatırımlarının ve özel yatırımların artması için arz yanlı önlemler uygulanması gerektiği, kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılması ve özelleştirmelerin gündeme alınması ise NEM modelinde yer alan diğer önerilerdir (Davis, 2003: 42; Bond, 2000: 77).

Programın savunucuları, yukarıda bahsi geçen önlemlerin alınması durumunda, beş yıl içinde, GSYİH'nın yüzde 4,5 büyüyeceği, istihdamın yılda yüzde 3 artacağı, enflasyonun sadece yüzde 5 artacağı, özel sektör yatırımlarının GSYİH'nın yüzde 15,3'üne, toplam yatırımların GSYİH'ya oranının ise yüzde 25,6'ya ulaşacağını iddia eder. Ancak NEM sermaye çevreleri tarafından dahi fantezi olarak tanımlanır (Bond, 2000: 77-78). Bununla birlikte, NEM, her ne kadar ANC'nin iktidar olmadığı bir dönemde ilan edilse ve ilan edildiği dönemde Güney Afrika sermayesinin önde gelen kesimleri tarafından dahi fantezi olarak tanımlansa da, ANC'nin iktidara gelmesi sonrasında uygulama bulur (Marais, 2008: 129; Bond, 2000: 78). Aşağıda da görüleceği üzere, NEM 1996 yılında, kendi içinde ciddi çatışmalar yaşayarak da olsa ANC hükümetinin hayata geçirdiği Büyüme, İstihdam ve Gelir Dağılımı (GEAR) programının dayandığı önemli zeminlerden birisini oluşturur.

Aynı dönemlerde yaşanan bir başka gelişme de aralarında daha önce bahsi geçen İktisadi Yönelimler Gurubu'nun üyeleri ve Sana-yi Strateji Projesi'nin yazarları da dahil Güney Afrikalı ve Ben Fine da dahil Güney Afrika dışından 64 akademisyenin/araştırmacının oluşturduğu Makro Ekonomik Araştırma Grubu'nun (MERG) raporunun yayımlanmasıdır. 3 Aralık 1993 tarihinde “Demokrasiyi İşler Kılmak: Güney Afrika'da Makro Ekonomik Politika için Bir Çerçeve” başlığıyla yayımlanan raporda, apartheid sonrasına ilişkin post-

Keynesyen çerçeveye dayalı önerilerde bulunulur (Padayachee, 1998: 438).⁸⁴

Rapor, COSATU'nun 1992 yılında gerçekleştirdiği bir kongrede kabul ettiği, istihdam, beceri kazandırma da dâhil olmak üzere insan kaynaklarının geliştirilmesi, konut, barınma, elektrik, sağlık, eğitim, su ve işsizlik ödeneği gibi alanlardaki destekleri de kapsayan bir sosyal ücret, sivil toplumun güçlendirilmesi gibi talepleri başlangıç noktası kabul ederken, NEM'de önerilen politikalar dizisine, neoliberal politikaların aşağıya sızma etkisine (trickle down effect) dayanması nedeniyle, tamamen karşı çıkar. Raporda bu durum, sızma etkisini hayata geçirecek politikalar yerine, dezavantajlı toplum kesimlerine doğrudan sonuçlar üretecek politikalar geliştirilmesi gerekliliği ile açıklanır (MERG, 1993: 1-21).

Sürdürülebilir büyüme ve makro ekonomik denge içerisinde bir büyüme imkânlarını tanımlama kaygısı güden raporda, apartheid sonrası Güney Afrika'ya ilişkin iki temel dönem belirlenir. Söz ko-

---

84 Söz konusu raporun editörlüğünü Ben Fine, Laurence Harris, Vishnu Padayachee ve John Sender yapsa da metin MERG imzasıyla yayımlanır. Rapordaki makro ekonomik modelleme Avustralyalı ekonomist Peter Brain tarafından, rapor yazım sürecinin genel koordinatörlüğü ise Vella Pillay tarafından yapılır. MERG bünyesinde yer alan araştırmacılar MERG'in kurulduğu 1991 yılından rapor yayımlanana kadarki süre zarfında 45 araştırma raporu ve metni üretir. MERG'de yer alan akademisyen/araştırmacı sayısı ise 64'tür. Öte yandan 1991'de kurulan MERG'in oluşum süreci ANC içinde ve ANC ile MERG üyeleri arasında kimi çatışmalar da barındırır. MERG'in yaklaşımının küreselleşme döneminde geçerli olup olmadığı yönündeki tartışmalar, MERG yönetimi ile içerisinde yer alan kimi araştırma ekibi liderleri arasındaki ilişkilerin bozulması, MERG yönetimi ile ANC'nin ekonomik planlama bölümü arasındaki ilişkilerde önemli çatışmalar yaşanması, başlangıç döneminde MERG'in içinde yer alan ANC'nin yurttaş örgütü Güney Afrika Ulusal Yurttaş Örgütü'nün (South African National Civic Organization -SANCO) ilerleyen dönemlerde MERG toplantılarına ya da çalışmalarına katılmaması, Güney Afrika'nın kimi ekonomistlerinin MERG bünyesinde çalışan yabancı akademisyenlerin varlığından şüphe duyması gibi durumlar bunlardan bazılarını ifade eder (Padayachee, 1998: 439).

nusu dönemlerin 1993-1999 yıllarını kapsayan ilkinde, özel sektörün belirsizlikle karşı karşıya kalacak olması nedeniyle, kamunun, eğitim, sağlık, konut, elektrik, su, gaz gibi alanlarda kapsamlı yatırımlar yapması önerilir. 1999-2004 yıllarını kapsayan ikinci dönemde ise, özel sektörün ön plana çıkacağı ifade edilir (MERG, 1993: 1-21). Bunun yanında raporda, apartheid sonrası Güney Afrika'da uygulanacak mali politikalardan, kırsal kalkınmaya, emek piyasalarından merkez bankasının fonksiyonlarına, sanayi ve ticaret politikalarından bankacılık ve finans politikalarına, nihayetinde devletin ekonomideki rolüne ilişkin kapsamlı öneriler bütünü yer alır.

Raporda, mali politikaların, kamunun altyapı ve insan kaynaklarının geliştirilmesine dönük yatırım yapma hedefini destekleyecek, kadınların, düşük gelir gruplarının ve şirketlerin üzerindeki mali yükü arttırmayacak bir şekilde yeniden yapılandırılması önerilir. Merkez bankasının döviz kuru istikrarını sürdürmesinin yanında düşük fakat pozitif faiz uygulamasının önerildiği raporda, söz konusu dönemde sermaye çevrelerinin en önemli gündem maddelerinden birisi olan enflasyon hedeflemesine ise net bir şekilde karşı çıkılır (MERG, 1993: 1-21).

Raporda işgücü piyasalarına ilişkin insan kaynaklarına yapılan yatırımların artırılması, yaşam ücreti, emek temelli altyapı yatırımları ve ulusal bir asgari ücret gibi talepler dile getirilir. Kırsal kalkınma ve gıda politikaları alanında ise, toprak dağıtım programı, kırsal sosyal/fiziksel altyapı yatırımlarının artırılması, ihracat gelirlerinin arttırılabilmesi amacıyla, kapitalist çiftçilerin ya da tarımsal alanda yatırım yapan sermayenin yaşam ücreti seviyesinde üretken işgücü istihdamını arttırmayı teşvik edici önlemler alınması, kırsal bölgelerde örgütsel yapının geliştirilmesi ve en düşük gelir gruplarına dönük kamu çalışma (public works) programları oluşturulması önerilir (MERG, 1993: 1-21).

Rapor, sanayi ve ticaret politikalarına ilişkin, kamu işletmelerinin özelleştirilmesinden ziyade rekabetçi bir temelde yeniden yapılandırılması, ihracatı desteklemeye dönük önlemlerin koruma politikaları ile koordine edilmesi, özellikle madencilik ve mineral ih-

racatı alanında kamusal bir maden pazarlama kurulu oluşturulması, kamu ve özel madencilik firmalarının işbirliği yapması gibi önerilerde bulunur. Bu alanda önerilen bir başka politika da mikro ve küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi olur (MERG, 1993: 1-21).

Raporda, bankacılık ve finans alanına ilişkin, paranın etkin ve ucuz transferinin yanında bireysel tasarrufların desteklenmesi amacıyla posta işletmeleri açısından faydalanmak suretiyle halk bankalarının kurulması, tasarruf artışını desteklemenin yanında düşük gelir gruplarının konut sahibi olmasını sağlamaya dönük konut finansman kurumlarının kurulması, bankacılık sektörünün düzenlemelere tabi tutulması ve nihayetinde finans sektörünün üretken yatırımları destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması gibi öneriler yer alır (MERG, 1993: 1-21). Söz konusu dönemde sermaye çevrelerinin, enflasyon hedeflemesi ile birlikte en önemli taleplerinden birisini oluşturan merkez bankasının bağımsızlığına karşı çıkılması da bankacılığa ilişkin bir başka noktayı ifade eder. Raporda, merkez bankasının, şeffaf olması gerekliliği ile birlikte, finans bakanının emrinde çalışan, mevcut durumdan farklı olarak, tamamen kamu mülkiyeti altında ve parlamento denetimine tabi olacak bir şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği ifade edilir (MERG, 1993: 1-21).

Yukarıda ifade edilen bütün alanlarda ve politikalarda devlete biçilen rol ise, liderlik, koordinasyon ve geniş temelli kalkınmanın sağlanabilmesiyle birlikte belirli işletmelerin mülkiyetinin özelden kamuya dönüştürülmesi için oluşturulan bir kurulun alacağı kararlar da dahil olmak üzere, müdahale olur. “Kalkınmacı devlet” olarak tanımlanan böylesi bir devletin, şeffaf, hesap verebilir, demokratik ve etkin olması gerektiği ise raporda ifade edilen bir başka noktayı oluşturur (MERG, 1993: 1-21).

MERG raporu sermaye çevrelerinin sert tepkisiyle karşı karşıya kalır. Söz konusu eleştiriler, raporda önerilen makro ekonomik çerçevenin içinde bulunulan dönemin uzlaşmacı karakterine ve küresel çağın gereklerine uymadığı gibi gerekçelerle ANC'nin kimi ön- de gelen isimleri tarafından da kabul görür. Bir başka ifadeyle, Kongre İttifakı içerisinde yer alan sosyalistler ANC'yi MERG'in

önerdiği politikaları kabul etmeye ikna edemez (Davis, 2003: 35; Marais, 2008: 138). Kaldı ki, COSATU'nun aynı yıl gerçekleşen kongresinde yaptığı konuşmada Nelson Mandela da Güney Asya ülkelerini örnek gösterir ve kemerleri sıkmadıkça ekonomik büyümeyi gerçekleştirmenin zor olacağını ifade eder (Marais, 2008: 138).

Bununla birlikte MERG, hazırlanma sürecinin benzerliği anlamında değilse de içerik olarak, örtük bir neoliberalizm ile (Keynesyen anlamda) müdahalecilik, bölüşüm ilişkilerine odaklanma, “kalkınmacı devlet”, “temel ihtiyaçlar”, “yeniden inşa” ve “tarihsel olarak dezavantajlı olan kesimlerin güçlendirilmesi” (empowerment) gibi kavramları bir araya getirmesinin yanında 1994 seçimlerinde ANC'nin seçim bildirgesi olan Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı'nın (RDP) oluşumunda önemli bir rol oynar (Davis, 2003: 35).

MERG ve RDP arasındaki en önemli fark ise, MERG'in daha çok bir akademisyen/aydın bir grup tarafından hazırlanan bir politika metni olmasına karşın, RDP'nin COSATU'nun örgütlediği sosyal mobilizasyon sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmasından kaynaklanır. Öyle ki MERG'den farklı olarak, RDP'nin oluşturulması sürecinde, COSATU ya da SANCO çevresinde çalışan aktivistlerin katıldığı çok sayıda atölye çalışması ya da forum benzeri etkinlikler yapılır (Padayachee, 1998: 440-441; Ginsburg vd., 1995: 70).

Halka dayalı, herkese barış ve güvenlik sunan, ulus inşa eden, yeniden inşa ve kalkınmayı birbirine bağlayan, demokrasiyi geliştiren bütünlüklü bir program olarak tanımlanan RDP kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan uygulamalar şu şekilde kategorize edilir.

- Temel ihtiyaçların karşılanması,
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi,
- Ekonominin inşa edilmesi,
- Devlet ve toplumun demokratikleştirilmesi (ANC, 1994a: 7).

Metnin temel ihtiyaçların karşılanması başlığı altında, insanların kendi potansiyellerini hayata geçirebilmelerinin sağlanması, üretkenliğin teşviki, hane halkı gelirlerinin arttırılması istihdam ve fırsat yaratılması gibi noktalara vurgu yapılır. Toprak reformu, başta

konut olmak üzere kamusal hizmet sunumu, su ve sulama, enerji ve elektrik, telekomünikasyon, ulaşım, çevre, beslenme, sağlık/bakım, sosyal güvenlik ve refah gibi noktalar bu bağlamda vurgulanan diğer önemli noktaları ifade eder (ANC, 1994a: 16). İnsan kaynaklarının geliştirilmesi bağlamında, eğitimde fırsat eşitliği, eğitim/öğretim sistemini sanayi ile entegrasyonu aracılığıyla kalifikasyonun artırılması, mesleki eğitim de dâhil olmak üzere yetişkin eğitimi, özel eğitim gibi başlıklara vurgu yapılır (ANC, 1994a: 58-68).

Metnin, ekonominin inşa edilmesi başlığı altında, Güney Afrika ekonomisinde ırklar arasındaki ekonomik eşitsizliğin büyük ölçüde devam ettiği, ülkenin çoğunluğunu oluşturan siyah nüfusun ekonomik fırsatlardan büyük ölçüde mahrum tutulduğu ve ülke ekonomisinin büyük ölçüde ucuz emek gücüne dayandığı belirtildikten sonra, ideolojik nedenlerle özelleştirilen kuruluşların bu durumu daha da derinleştirdiğinin altı çizilir (ANC, 1994a: 75-78). Ekonomideki temel yaklaşımın, demokrasi, katılım ve kalkınma olması gerektiğini ifade eden metinde, merkezi planlamanın ya da kontrolsüz serbest piyasanın gerekli amaçlara ulaşma noktasında işlevsel olmayacağı vurgulandıktan sonra, yeniden inşa ve kalkınmanın devletin öncülüğünde özel sektörün ve aktif bir sivil toplumun katılımı ile gerçekleştirileceği belirtilir (ANC, 1994a: 78).

RDP metni, bölüşümcü taleplere ve işçi sınıfının sendikal haklarına yer vermekle birlikte, siyah bir sermaye yaratılmasının elzem olduğunu da vurgular. Örneğin, metinde, stratejik alanlarda, kamu sektörünün rolünün, kamulaştırmalar, şirketlerden hisse senedi satın alımı, yeni kamu işletmelerinin kurulması ya da özel sektör ile ortak yatırımlar yapılması yoluyla artırılacağı vurgulansa da, tarihsel olarak dezavantajlı kesimlerin güçlendirilmesi ve bu kesimler lehine, ayrımcılığı ortadan kaldıran uygulamaların hayata geçirilmesi için bazı alanlarda da kamunun rolünün azaltılacağı ifade edilir (ANC, 1994a: 80). Metinde yer alan bu tür vurgular, bir yandan RDP programını soru işareti ile karşılayan sermaye çevrelerine, özelleştirmelere kapının kapatılmadığı mesajı verilmesine bir yandan da ANC içerisinde belirli bir etki gücüne sahip olan siyah ser-

maye gruplarına, yeni dönemde siyah sermayedarların birikim imkânlarının güçlendirilmesine dönük programlar uygulanacağı mesajı verilmesine hizmet eder.

Metinde siyah bir sermaye sınıfı yaratma ifadesi sadece kamu işletmeleri bağlamında ele alınmaz. Örneğin, yeni hükümetin ekonomik politikaların oluşturulmasında sendikaların ve sermayenin görüşlerinden hareket edileceğinin altı çizilirken, kırsal ve kentsel kalkınma yanında, tarım ve benzeri alanlar da dâhil olmak bazı alanlarda küçük işletmelerin destekleneceği ifade edilir (ANC, 1994a: 81). Küçük işletmelerin desteklenmesine ilişkin bir başka vurgu da tekelleşme karşıtı yasalar bağlamında yapılır. Metinde, üretkenlik artışı sağlamaya dönük düzenlemeler yanında, çıkarılacak tekelleşme karşıtı yasalar aracılığı ile küçük işletmelerin desteklenmesi yönünde adımlar atılacağı ifade edilir. İşletmelerin mülkiyet yapısında ırk olgusunun hala önemli rol oynadığının altı çizilirken, bu yapının, ana akım ekonomik etkinliklerde siyah sermayedarların faaliyette bulunmasına dönük önlemler aracılığıyla değiştirileceği, dahası RDP'nin en önemli öğelerinden birisinin Siyah Ekonomik Güçlendirme (black economic empowerment) ve benzeri politikalar olacağının altı çizilir. Başta kamu kurumları aracılığıyla siyah sermayeye finansman sağlanması olmak üzere, siyah girişimcilerin finansmana erişim imkânlarının kolaylaştırılmasına dönük düzenlemeler, kamu ihale süreçlerinde siyah sermayeye öncelik tanınması, özellikle siyah sermayedarların sahip olduğu küçük orta ve mikro ölçekli işletmelere kamu eliyle sağlanacak altyapı, eğitim, kredi, pazar, beceri, koordinasyon desteklerinin bu alanda uygulanması planlanan politikalar olduğu ifade edilir (ANC, 1994a: 94).

Yukarıdakilere benzer vurgular mineral üretimi ve madencilik sektörleri için de yapılır. Büyük işletmelerin yanında, küçük madenciliğin de finansal ve teknik destekler gibi yollarla desteklenmesi gerektiğini vurgulayan metin (ANC, 1994a: 102), kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesine dönük önerilerle birlikte, balıkçılık ve ormancılık gibi sektörlerin de az sayıda büyük firmanın elinde toplandığına vurgu yapar (ANC, 1994a: 104). Aşağıda da görüleceği üzere,

2000'li yıllara gelindiğinde burada tanımlanan uygulamalar, özellikle de madencilik, balıkçılık, petrol üretimi gibi alanlarda, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının en temel öğeleri haline gelir.

Yukarıda RDP'nin oluşum sürecinde COSATU'nun oldukça önemli bir rol oynadığı ifade edildi. Bu durumun en önemli sonucu, RDP'nin, COSATU ve SANCO gibi örgütlerin yürüttüğü çalışmalar sonucu, 1994 Nisan'ında yapılan seçimlerden sadece bir ay önce ANC'nin seçim bildirgesi haline gelmesi olur. RDP'nin ANC'nin seçim beyannamesi haline gelmesinde, programın ortaya çıkması sürecindeki sosyal mobilizasyonun yanında, söz konusu aktivistler arasındaki öncü kadroların ANC içinde yürüttükleri lobi çalışmaları ve ANC'nin böylesi bir programı kabul ederek en önemli seçmen kitlesi olan işçi sınıfının örgütlü gücünü mobilize etme kaygısı da önemli rol oynar (Padayachee ve Freund, 1998: 1175; Padayachee, 1998: 439-440; Saul, 2003: 439). Bununla birlikte RDP metninin en önemli vurguları olan “yeniden inşa”, “kalkınma”, “temel ihtiyaçlar” gibi kavramların yanında metnin genel belirsizliği, dönemin atmosferi içinde düşünüldüğünde, sadece örgütlü işçi sınıfına verilen mesaj olmanın çok ötesine geçerek söz konusu dönemde Güney Afrika'yı “mucize” olarak tanımlayan söylemler dizisine katkı yapar hale gelir. Seçimlere bağımsız girmeyerek ANC'yi destekleyen SACP ve COSATU da, ANC'nin seçim beyannamesi olan RDP metninin emek eksenli bir kalkınma süreci başlatacağı, nüfusun çoğunluğunun temel ihtiyaçlarını karşılayacağı, milyonlarca kişiye iş ve konut sağlayacağı, yoksulluk ve eşitsizlik sorununu çözeceği, özel sektörün kısa dönemli karlılığı dikkate alan politikalarından uzaklaşmasını sağlayacağı gibi söylemlerle bu sürecin oldukça aktif bir parçası olur (Southall, 2003; Webster ve diğerleri, 2008; Koelble, 2008). COSATU seçimler boyunca, RDP ve ANC için propaganda yapmanın yanında, ANC'yi COSATU ve SACP üyelerini aday göstermeye zorlamak ve ilk defa oy kullanacak milyonlarca seçmenin eğitimi gibi konularda da önemli bir rol oynar.

Bununla birlikte, RDP'yi seçim beyannamesi yapmak ya da seçimlere COSATU ve SACP'nin sosyal partnerliğinde girmek

ANC'yi, sermayeye, önceki dönemlerde verilen taahhütlerin yeni dönemde de geçerli olduğu yönünde mesajlar vermekten alıkoymaz. Bir başka ifadeyle, sosyal partnerlerine ve seçim beyannamesi haline getirdiği RDP'ye rağmen ANC seçimlere kamulaştırmadan uzak durulacağı, korumacı politikalara başvurulmayacağı yönünde kararını vermiş olarak girer (Mosoetsa, 2005; Turok, 2008).

Bu koşullar altında gidilen ve Güney Afrika'nın ilk demokratik seçimi olma özelliğini taşıyan Nisan 1994 seçimleri, pazarlık döneminde sermaye hakimiyetinin sürdürülmesini sağlayacak düzenlemelerin üstünü örten büyüleyici bir seremoni görevini görür. “Ulus inşası”, “hepimiz için daha iyi bir yaşam”, “uzlaşma”, “yeniden inşaa” gibi ifadeler bu seremoniyi tanımlayan temel kavramlar olur. 1994 seçimlerinin hemen öncesinde ya da hemen sonrasında söz konusu temel kavramların, ırk ayrımcılığını ve ırk ayrımcılığının getirdiği devasa sınıfsal ayrışmaların erken dönemlerden bu yana gündelik yaşamının her alanına işlemiş olan bir toplumda karşılığını bulması için ise, ANC liderlerinden medya temsilcilerine, sermaye temsilcilerinden eski rejimin kilit noktadaki isimlerine/kurumlarına kadar birçok aktör önemli çaba sarf eder (Marais, 2008: 236).

Seçimler boyunca Mandela'nın serbest bırakıldığı dönemde ortaya çıkan, Habib'in ifadesiyle, “dramatik an” yeniden üretilir. Mandela'nın hayatında ilk defa oy kullanması, ilerleyen dönemlerde ülkenin ilk siyah devlet başkanı ilan edilmesi, yıllardır savaştıkları De Klerk ile birlikte, istikrar sağlayıcı etkilerinin olmaması durumunda, ülkeyi yoksulluğun, şiddetin, ekonomik karmaşanın saracağı lider(ler) ya da “pazarlık edilmiş devrim”in kahraman(lar)ı olarak sunulması seçimlere ilişkin öne çıkan kimi başlıkları ifade eder (Habib, 1995: 50). Söz konusu dönemlerde, Rugby Dünya Kupası ve Afrika Ulusları Kupası maçlarının uzlaşma ve benzeri kavramları destekleyen birer propaganda malzemesi haline getirilmesi, Nelson Mandela'yı selamlayan (beyaz) ordu generallerinin fotoğrafları, 1994 seçimleri döneminde hava kuvvetleri helikopterlerinden dalgalandırılan yeni Güney Afrika bayrakları, Nelson Mandela'nın apartheid rejiminin mimarı Hendrick Verwoerd'in eşi ile çay yu-

dumlaması ise seremoniyi, kapitalizmin en önemli ideolojisini oluşturan “ulus inşası” söylemleri ile birlikte, oluşturan diğer gelişmeleri ifade eder (Marais, 2008: 236).

Elbette ki, Güney Afrika'nın bu ilk demokratik seçimleri, Güney Afrika ve dünya basınında işgal ettiği yer bir yana, uluslar arası sermaye çevrelerinin dikkatle izlemenin ötesine geçerek, istikrarı sürdürmek anlamında müdahil oldukları bir gelişmeyi ifade eder. Avrupa Birliği'nden USAID'e kadar çok sayıda uluslararası kuruluşun Güney Afrika seçimlerine önemli maddi destek sunmuş olması bu durumun en önemli göstergelerinden birisini ifade eder. Nitekim sadece 1994 yılında Güney Afrika'da faaliyette bulunan ve önemli bir kısmı yurt dışı bağlantılı olan sivil toplum örgütü (NGO) ve toplum temelli örgüt (CBO) sayısı 10 bin civarındadır. USAID Güney Afrika seçimleri için önemli maddi kaynak aktaran kurumlardan birisi olur. Öyle ki, USAID'in sadece 1994 seçimlerinde, ülkedeki seçimleri organize eden Bağımsız Seçim Komisyonu'na aktardığı kaynak miktarı bölgedeki diğer ülkelere aktardığından oldukça yüksek miktardadır. Örneğin, USAID'in 1992'de Angola'daki seçimler için harcadığı rakam, 100; 1994'te Botswana'daki seçimler için harcadığı rakam 1; 1998'de Lesotho seçimleri için harcadığı rakam 6; 1994'te Malawi seçimleri için harcadığı rakam 8 milyon dolar iken Güney Afrika'nın 1994 yılında gerçekleştirilen ilk demokratik seçimlerinde harcadığı rakam 250 milyon dolara ulaşır. Benzer bir durum Avrupa Birliği için de geçerlidir. Avrupa Birliği de oluşturduğu çeşitli kurumlar aracılığıyla Güney Afrika'daki seçimler sürecine, gözlemlemek, teknik destek, seçmen eğitimi gibi konularda müdahil olur (Masterson ve Letsholo, 2005: 85-87).

ANC'nin yüzde 62,65; IFP'nin 10,54, NP'nin yüzde 20,39 oy aldığı seçimlerden hemen⁸⁵ sonra 1993 yılında kabul edilen geçici

---

85 1994 seçimlerine sadece bu üç parti girmez. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere sürecin asli belirleyicileri bu üç parti olur. Bu üç parti dışında Müslümanlardan, ülkedeki İngiliz nüfusa hitap eden partilere, Troçkistlerden ANC'nin rakipleri tarafından onu bölmek amacıyla oluşturulan bir partiye kadar çok sayıda parti seçime girer. Öte yandan çok sayıda araştırmacı

anayasa da belirlendiği üzere, Anayasa'ya son şeklini verme görevi- ni de üstlenmiş olan ve ANC'den 18 NP'den 6 IFP'den de 3 kişinin temsil ettiği Ulusal Birlik Hükümeti (Government of National Unity – GNU) kurulur (Southall, 1994: 640).

Her ne kadar seçimlere COSATU ve SACP'nin desteği ile ve RDP programını seçim beyannamesi yaparak girmişse de ANC seçimler sonrasında da sermayeye verdiği taahhütleri devam ettirir. Bu durumun göstergelerinden ilki, yeni hükümetin finans bakanlığı- nın, sermaye çevrelerinin talep ettiği üzere, NP'ye bırakılması ve Merkez Bankası'nın eski başkanının da görevde kalmasının kabul edilmesidir (Davis, 2003: 43). Ancak RDP'nin başına gelenler ANC'nin sermaye ilişkileri açısından daha önemli bir gösterge nite- liği taşımaktadır ki bu durum aşağıda ele alınacak.

Seçimlerden önce ANC'nin seçim bildirgesi olan RDP, Ulusal Birlik Hükümeti'nin kurulmasından hemen sonra hükümetin yayın- ladığı bir belge ile (white paper) resmi program haline gelir. Daha- sı, hükümet RDP ile ilgilenmek üzere özel bir bakanlık kurar ve ANC listelerinden milletvekili seçilen COSATU lideri Jay Naidoo'yu RDP'nin uygulanması için politika üretmek ya da var olan po- litikaları koordine etmesi amacıyla bu bakanlığa getirir (Williams, 2008: 79). Ayrıca bu ve benzeri işlerin yürütülmesi için COSA- TU'dan uzmanların istihdam edildiği bir RDP bürosu kurulur. An-

---

Güney Afrika'nın bu ilk demokratik seçiminin bir nevi ırksal bir nüfus sayı- yımı işlevi gördüğünü, yani oy dağılımında ırk meselesinin neredeyse bire- bir örtüştüğünü ifade eder. Seçimlerde siyah nüfusun %94'ünün ANC için oy kullanması bu konudaki en önemli göstergelerden birisidir (Hendricks, 2005: 70). ANC'nin siyah nüfusun oylarının tümünü alamamasında IFP ol- dukça öneli rol oynar. Öte yandan NP, melez (colored) nüfustan önemli bir destek alır. Bu durumun en önemli nedeni bu grubun konumunun öteden bu yana siyah nüfustan daha iyi olmasına ek olarak 1980'lerin başında üçlü parlamento yapısı aracılığıyla siyah nüfusa kıyasla daha fazla temsiliyete sa- hip olmasıdır. Kaldı ki NP de seçimlerde bu durumu bir propaganda malze- mesi haline getirir. Bu ve benzeri değerlendirmeler için bkz. Southall (1994); Hendricks (2005).

cak söz konusu dönem, sermaye çevrelerinin RDP metnine karşı sert eleştirileri söz konusudur. Söz konusu eleştiriler, metnin popülistliğinden, kamu harcamaları aracılığıyla enflasyonu yükseltici etkilerine ya da özel sektör üzerindeki vergileri yükseltecek olmasına kadar geniş bir alana yayılır (Munck, 1994: 215). Bunun yanında ve özellikle de COSATU'nun seçimler sonrasında da sürdürdüğü grevlere cevaben, sermaye çevreleri, sendikaların işsizliğin artmasına katkıda bulundukları, Güney Afrika işçilerinin üretken değil tembel olduğu ve dünyadaki en pahalı işgücü olduğu yönünde söylemleri dile getirmeye başlar (Naledi, 1994: 68).

Öte yandan, Ulusal İşgücü Komisyonu'nun 1993 yılında yayımladığı bir rapora göre, Güney Afrika'da 13,4 milyon olan aktif nüfusun 7,7 milyonu (yüzde 57) formel alanda, 2,5-3 milyonu (yüzde 19-22) enformel alanlarda istihdam edilirken, 3-3,5 milyon insan da işsizdir (Naledi, 1994: 68). COSATU'nun araştırma kuruluşu olan Ulusal Emek ve Ekonomik Kalkınma Enstitüsü (National Labour and Economic Development Institute – NALEDI) ise bu dönemde yayımladığı bir raporda, işsizliğin apartheidin bir mirası olduğunu, enformel alanda çalışanların önemlice bir kısmının, aslında sadece minimum düzeyde ihtiyaçlarını karşılayacak gelir getiren işler yaptıklarını (sokak satıcılığı vs.) dolayısıyla bu kesimleri büyük kısmının da işsiz sayılması gerektiğini, iş aramaktan vazgeçmiş/iş aramayanlar da dahil edildiğinde işsizlik rakamlarının çok daha yüksek olduğunu ifade eder. İşsizliğin ücretlerin yüksekliğinden değil apartheidin bir mirası olarak ortaya çıktığını ifade eden NALEDI, bu tabloyu tersine çevirmek için kamu çalışma programları ya da kamu yatırımları aracılığıyla formel alanlardaki istihdamın arttırılması, toprak reformu yapılması, mikro ve küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi gibi önerilerde bulunur (Naledi, 1994: 68-70). Öte yandan aynı zaman diliminde, COSATU ya da ANC içerisindeki kimi isimler sermaye temsilcilerini RDP'ye ikna etmek için önemli çaba harcar (Gotz, 1996: 10-18).

Süreç COSATU'nun beklediğinin tersi yönde gelişir. Bu durumun en önemli nedeni ise, artık bir hükümet programı olan RDP'nin

ilk versiyonunun birçok ögesinin değiştirilmiş, daha açık bir ifadeyle budanmış ya da sermaye çevrelerinin talep ettiği düzenlemeleri içerir hale gelmiş olmasıdır. Bu değişikliklerin bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Metnin ANC'nin seçim programı olan ilk versiyonunda var olan ve SACP ile COSATU'nun en önemli taleplerinden birisi kamulaştırma ifadesinin hükümet metni haline getirilmiş versiyonda kaldırılmış olması,
- Metnin ANC'nin seçim programı olan ilk versiyonunda böyle bir ifade olmamasına karşın, hükümet metni haline getirilmiş versiyonda RDP'nin finansmanında, bazı kamu işletmelerinin satışından elde edilen gelirin rol oynayacağı belirtilmesi suretiyle, sermayenin en önemli taleplerinden birisi olan geniş çaplı özelleştirmelere kapı açılması,
- Metnin ANC'nin seçim programı olan ilk versiyonunda yer almayan ve sermaye çevrelerinin en fazla vurgu yaptığı kavramlardan biri olan finansal disiplin kavramının hükümet metni haline getirilmiş versiyonda metne yerleştirilmiş olması,
- COSATU'nun en önemli taleplerinden olan ve eski metinde var olan finansal sektörün üretken sektörleri destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması ifadesinin yeni metinde kaldırılmış olması,
- Görüşmeler sürecindeki en önemli tartışma maddelerinden birisi olan merkez bankasının bağımsızlığının metnin ANC'nin seçim programı olan versiyonunda yer almamasına rağmen yeni metne eklenmiş olması,
- Metnin eski versiyonunda yer alan ulusal bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulması ifadesinin yeni versiyondan çıkarılması (Padayachee, 1994: 3-7; Padayachee, 1998, 440-441; Fine ve Wyk, 1996; Wehner, 2000; ANC, 1994b).⁸⁶

---

86 RDP metninin hükümet belgesi haline gelmiş versiyonunun orijinali için bkz. ANC (1994b).

Bütün bunlara, 1994 yılında çıkarılan RDP Fonu Yasası'yla RDP kapsamındaki programların finansmanı için kurulan RDP Fonu'nun yönetiminin sermaye çevrelerinin talebi doğrultusunda Ulusal Parti'nin elinde olan Finans Bakanlığı bürokratlarına verildiğini eklemekte de fayda var (Office of the President, 1994).

1994 yılında yaşanan bir başka gelişme de, Güney Afrika'nın Marakeş Anlaşması'nı kabul ederek ticaretin serbestleştirilmesi yönünde önemli bir adım atması olur. Söz konusu anlaşma ile ticarete uygulanan tarifelerin ilk yıl yüzde 15, 1999 yılına kadar da en az yüzde 30 indirilmesi, tarımsal ürünlerde ürün bazında her bir tarifenin en az yüzde 15, ortalama olarak ise yüzde 21 indirilmesi, tekstil/hazır giyim, motorlu taşıtlar gibi sektörlerde ise 8 yıl içerisinde minimum yüzde 15 tarife indirimleri yapılması kabul edilir (Mosotsa 2005: 320).

Her ne kadar sermaye birikimi olgusunu dışlamasa da kimi bölüşümcü ögelere sahip olan RDP'nin yukarıda bahsedildiği gibi bir dönüşüme tabi tutulması ANC'nin sosyal partneri olarak COSATU'nun tepkilerine yol açar. Söz konusu tepkilere en sert yanıtlardan birisi ise, 17 Şubat 1995 tarihinde gerçekleştirdiği parlamento açılış konuşmasında, Kongre İttifakı'nın üyelerini, disiplin seviyesini arttırmaya ve sorumlu eyleme davet eden Nelson Mandela'dan gelir. Söz konusu konuşmada, hükümetin halkın acil ihtiyaçlarını çözmek için oldukça kısıtlı kaynaklara ihtiyacı olduğunun altını çizen Mandela, hükümetin kendilerine gelen her talebi karşılamakla yükümlü olmadığını ifade ettikten sonra, Kongre İttifakı'nın ANC dışındaki bileşenlerin sürdürdüğü kitlesel eylemleri istikrarlı bir hükümete karşı tehdit olarak tanımlar, toplumu anarşiye sürükleyenleri uyarır (Macdonald, 1996: 225).

28 Mart 1996 tarihine gelindiğinde ise hükümet ani bir şekilde RDP Bürosu'nu ve bakanlığını, yetkilerini başta Finans Bakanlığı olmak üzere çeşitli bakanlıklara dağıtmak suretiyle, kapatma kararı alır. Hükümet yetkililerinden, bu zamana kadar kağıt üzerinde kalan RDP'nin tamamen rafa kaldırılması anlamına gelen bu karar hakkında net bir açıklama gelmez. Sermaye çevreleri ise hükümetin bu ka-

rarını, RDP'nin başarısızlığının kabul edildiği, dahası, bu zamana kadar zaman kaybedildiği ancak bundan sonra, zaman kaybedilmemesi gerektiği biçiminde yorumlar (Götz, 1996, 10-18).

Apartheid karşıtı mücadelenin önemli örgütlerinden birisi olan Birleşik Demokratik Cephe'nin (UDF) eski aktivisti ve COSATU'nun Sanayi Strateji Projesi'nin (ISP) ve RDP'nin mimarlarından birisi olan, 1994 seçimlerinden sonra COSATU'nun temsilcisi olarak hükümete katılan ve 1996 yılında Ticaret ve Sanayi Bakanlığı görevine gelen Alec Erwin ise kendisi ile 1996 yılında yapılan bir söyleşide COSATU'nun sermaye ile geçmişteki çatışmalar bağlamında ilişki kurduğunu, hükümete geldikten sonra çoğu kişinin reel dünyayı anlamaya başladığını ifade eder (Erwin, 1996: 18-30).

Bölüm V

Sermaye Birikiminin Tarihselliğinde İrk ve Sınıfın Yeniden Eklemlenmesi: Siyah Ekonomik Güçlendirme (BEE)

Siyah Ekonomik Güçlendirme’nin Maddi ve Düşünsel Kaynakları

Çalışmanın başında da ifade edildiği üzere, apartheid sonrası dönemde ön plana çıkmış olmakla birlikte kökleri daha eskilere uzanan Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramı, apartheid sonrasını tanımlayan en önemli olgulardan birisini ifade eder. Kaldı ki ANC de seçimi kazandığı 1994 seçimlerinin hemen ertesinde, Siyah Ekonomik Güçlendirmeyi, ülke ekonomisinin “beyazlığının” ortadan kaldırılmasının en önemli araçlarından birisi olarak tanımlar (Southall ve Tangri, 2008: 699).

Başta ANC olmak üzere Kongre İttifakı içerisinde yer alan örgütlerin, apartheidin resmen sona erdiği 1994 seçimleri öncesinde üretilen kimileri de dâhil olmak üzere, ürettiği birçok metinde de yer verdiği kavram, sıklıkla, “tarihsel olarak dezavantajlı” biçiminde tanımlanan kesimlerin apartheid döneminde karşı karşıya kaldığı ayrımcılık uygulamalarının etkilerini gidermeyi hedefleyen ve daha çok siyah nüfusun istihdam imkânlarının artırılması, siyah nüfusa beceri kazandırılması, siyah nüfusa fırsat eşitliği yaratılması, siyah bir orta sınıf yaratılması gibi uygulamaları ifade eden “pozitif ayrımcılık” (affirmative action) tamlamasıyla birlikte kullanılır. Bununla birlikte, kavram asıl olarak, yaratılan birçok yasal/kurumsal düzenleme ve apartheid sonrasının ideolojik söylemleri eşliğinde, ülkede-

ki birinci kuşak beyaz sermaye ile eklemlenmiş siyah bir sermaye sınıfı yaratılmasına hizmet eder.

Aşağıda da görüleceği üzere, kamu ihale sisteminin ve birçok kamu kurumunun siyah sermayedarların birikimini destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması, başta özelleştirme/piyasalaştırma benzeri uygulamalar aracılığıyla olmak üzere kamunun meta ilişkileri içine çekilmesi, siyah bir sermaye sınıfını desteklemeye dönük kurumsal mekanizmaların oluşturulması, kamu-özel işbirliği projelerinin yaygınlaşması ve nihayetinde ülkedeki birinci kuşak sermaye sınıfını siyah sermaye ile ortak olmaya zorlayacak mekanizmaların yaratılması bu bağlamdaki örneklerden bazılarını ifade eder. Öte yandan kavram, pozitif ayrımcılık uygulaması ile kullanılmasının da gösterdiği üzere sadece sermaye birikimi sürecine yeni aktörlerin kazandırılması anlamında bir siyah sermayedar sınıfı yaratılmasına hizmet etmez, aynı zamanda ülkedeki birinci kuşak sermayenin ya da yükselen ikinci kuşak sermayenin gereksinim duyduğu kalifiye işgücünün yaratılmasında da önemli rol oynar. Bu anlamda Siyah Ekonomik Güçlendirme programı, her ne kadar 1980'li ve 1990'lı yıllarda, ırk ayrımcılığına dayalı birikim sürecinin yapısal sınırları ve yükselen apartheid karşıtı direnişe bağlı olarak önemli bir kriz ile karşı kalsa da, ülkedeki sermaye birikimi sürecinin ulaştığı aşama açısından oldukça temel bir rolü üstlenir. Daha çok siyah nüfusun beceri imkânlarının arttırılması biçiminde dile getirilen uygulamalar ise bir yandan bu amaca hizmet eder diğer yandan da aynı program çerçevesinde siyah bir sermaye yaratmaya dönük politikaların meşrulaştırıcı yanlarından birisini oluşturur.

Bu noktada, her ne kadar 1990'ların spesifik koşulları altında ortaya çıkan bir dizi faktörün sonucunda “uzlaşmacı” denebilecek bir yapıya evrilseler de SACP gibi sosyalist bir yapıyı ya da COSATU gibi militanlığı sorgulanmaz bir işçi sınıfı örgütünü içeren Kongre İttifakı'nın, ülkedeki ezilen ulusun temsilcilerinden de olsa bir sermaye sınıfı yaratmaya dönük politikalarının arkasındaki belirleyicilerin, bir başka ifadeyle, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının madde ve düşünsel kaynaklarının neler olduğu sorusu önem kazanıyor.

- Özel Tür Bir Kolonyalizm Analizi, Ulusal Demokratik Devrim ve Özgürlük Bildirgesi

Yukarıdaki soruya verilecek yanıtlardan ilkinin apartheid karşıtı hareketin tümünün değilse de en örgütlü ve nihayetinde iktidara gelebilme başarısını elde eden kesimini oluşturan Kongre İttifakı'nın Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecine ilişkin analizleri olduğunu belirtmek gerekiyor (Turok, 2008: 140). Bir başka ifade ile Kongre İttifakı'nın, kavramsal çerçevesini bağımlılık kuramından alan ve Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecini, ülkenin maden kaynaklarının kontrolünü ele geçirmeye dönük emperyalist/kolonyalist tahakkümün sonucunda ortaya çıkan (ve kolonileştirilen nüfus ile kolonici gücün aynı coğrafyayı paylaştığı) bir yapı içerisinde kapitalist sisteme kıymetli maden ihracatı yoluyla eklemelenme olarak tanımlayan Özel Tür Kolonyalizm/İçsel Kolonyalizm tezi siyah bir sermaye sınıfı oluşturma'nın en önemli meşruiyet kaynaklarından birisini oluşturur (Southall, 2007: 69-70; Turok, 2008: 140).

Güney Afrika'nın özgün koşulları nedeniyle ırka dayalı sömürü ile sınıf sömürüsünün ayrılmaz biçimde iç içe geçtiği varsayımından hareket eden, -SACP aracılığıyla- Komintern'den ödünç aldığı politik yönelimini, birinci aşamasında ulusal baskının/sömürünün ikinci aşamasında ise sınıfsal sömürünün ortadan kaldırılacağı bir Ulusal Demokratik Devrim olarak ifade eden bu yaklaşım üç açıdan siyah bir sermaye sınıfının meşruluğunu kabul eder: Bunlardan önemli bir gerçekliğe de tekabül eden ilki, ülkedeki siyah çoğunluğun sınıfsal baskının yanında ulusal baskıya da maruz kalıyor oluşudur. Çalışmada da belirtildiği üzere, özellikle apartheid döneminde siyah tüccarların maruz kaldığı sınırlamalar ya da siyah nüfusun sadece siyah olmaktan kaynaklı karşılaştığı ayrımcı uygulamalar bu durumun en önemli göstergesini ifade eder. Ancak Kongre İttifakı'nın iki aşamalı devrim stratejisinin siyah burjuvazi yaratılmasının meşruiyet zeminini oluşturma'sı, ülkedeki siyah sermayenin de ulusal sömürden nasibini almıyor oluşuna ilişkin tespitin yanlışlığından değil, ırk, sınıf ve kapitalist gelişme sürecinin sermaye birikimi zemininde ku-

ruhan bağımsallığını ihmal ederek ırk ayrımcılığına karşı mücadele-yi kapitalizme karşı mücadele ile özdeşleştirmesinden kaynaklanır.

Kongre İttifakı'nın yukarıda özetlendiği biçimdeki analizi, ser-mayenin, içinde sınıflar arası ve sınıf içi olmak üzere çatışmalar ba-rındıran bir sosyal ilişki olduğunu ihmal ederek, sermaye sınıfının bir kesimini, ırk ayrımcısı pratiklerden muzdarip olduğu gerekçesi-yile “ilerici” ya da “yurtsever” olarak tanımlamak suretiyle müttefik olarak görmeye kadar uzanan bir gerçekliği karşımıza çıkarır. Kaldı ki Kongre İttifakı ilerleyen dönemlerde yayımladığı birçok metinde siyah sermaye sınıfını “yurtsever burjuvazi” olarak tanımlamak su-retiyle bu kesimin meşruiyetinin altını çizer (Southall, 2004a, 4; So-uthall, 2004b, 314; Louw, 2004: 179). Böylesi bir yaklaşım ise, ka-pitalist üretim ilişkilerinin, sadece eşitsiz gelişim kavramı üzerin-den okunarak, sürecin çatışmalı ama bileşik doğasının ihmal edilme-si anlamına gelir. Bu ise, sosyalizme ulaşmanın ilk aşaması olan “ulusal demokratik devrim”in, kapitalist üretim ilişkilerini tama-mıyla ortadan kaldırmaktan ziyade, kamulaştırmalar ve benzeri po-litikalarla sermayenin “kalkınmacı devlet”e ikna edileceği bir poli-tikalar silsilesine yaslanılabileceği biçiminde bir yanılgıyı da berabe-rinde getirir ki, böylesi bir analizin apartheid sonrası Güney Afri-ka'da oldukça baskın olduğunu söylemek mümkün.

Kongre İttifakı'nın yukarıda özetlenen analizine dayanmanın yanında, ittifakın en önemli metni olan Özgürlük Bildirgesi de siyah bir sermaye sınıfının oluşumunun meşruiyet zeminlerinden birisini ifade eder (Ponte ve Van Sittert, 2007: 438-39). Ülkenin zenginliği-nin paylaşılması, madenlerin ve yeraltı zenginliklerinin kamulaştırıl-ması gibi ifadeler barındıran bildirgede, bir başka maddede de ülke-deki sanayi ve ticaret alanında siyahların da aynı haklara sahip ol-ması gerektiğinin vurgulanması bu durumun en önemli göstergesini oluşturur. Metinde yer alan bu vurgu, yayımlandığı dönemde, SACP üyelerinden SACTU liderlerine, ülkedeki Hindistan kökenli nüfu-sun örgütlendiği ırkçılık karşıtı örgütlerden kimi siyah ya da beyaz liberallere kadar geniş bir kesimin desteğiyle hazırlanan metnin en çok tartışılan maddelerinden birisini oluşturur. Bununla birlikte

bahsi geçen vurgu, bildirgenin apartheid karşıtı hareket içerisindeki farklı aktörler tarafından farklı yorumlanmasında temel rolü oynayan faktörlerden birisini oluşturur (Styles, 1989). Kaldı ki, Nelson Mandela da aynı dönemlerde, ülkede tekellerinin gücünün kırılması ve bu anlamda mülkiyet yapısının demokratikleştirilmesinin Avrupa'ya olmayan bir burjuva sınıfı yaratılması açısından yeni imkânlar doğuracağını ifade eder (Hirsch, 2004: 34).

Özgürlük Bildirgesi'nin farklı yorumlanması sadece bildirgede yer alan bu ifade ile sınırlı değildir. Bir başka ifade ile bildirgede yer alan kamulaştırma ya da ülkenin zenginliğinin paylaşılması gibi ifadelerin muğlaklığı metnin, ittifak içinde yer alan farklı aktörler tarafından farklı yorumlanmasına yol açan başlıca özelliğini oluşturur. Örneğin Kongre İttifakı içerisinde yer alan sosyalistler için Özgürlük Bildirgesi apartheid karşıtı mücadelenin ilk aşamasının -ulusal demokratik devrimin- kazanılması sonrasında ekonomideki ana işletmelerin kamulaştırılması aracılığıyla sosyalizme geçişin şartlarını tanımlayan bir metin olarak kabul görürken, ittifak içindeki milliyetçi/liberal kanat için ise ülkenin, mülkiyet yapısı da dâhil olmak üzere, zenginliğinden, siyah nüfusun, siyah nüfus içerisinde ise özel olarak siyah sermayenin de pay alabilmesine ya da siyah bir burjuvazinin oluşumuna imkân veren bir metin olarak yorumlanır (Turok, 2008: 147). Kaldı ki apartheidin ortadan kalktığı 1994 sonrasında siyah bir sermaye sınıfı yaratılmasına hizmet eden Siyah Ekonomik Güçlendirme Programı çoğu zaman Özgürlük Bildirgesi'ne dayandırılır.

- Kongre İttifakı'nın Sınıfsal Yapısı

Kongre İttifakı açısından bakıldığında, siyah bir sermaye sınıfı yaratılması yolundaki vurgular sadece düşünsel bir olgu olarak kalmaz. Tersine, SACP'nin ANC ve Kongre İttifakı üzerindeki belirleyiciliği ve apartheide dayalı sermaye birikimi sürecinin sınıfsal karakteri nedeniyle, özellikle de 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca sınıfsal kavramları fazlasıyla kullansa da özünde bir ulusal özgürlük hareketi olan ANC'nin sınıfsal kompozisyonu da siyah bir sermaye sı-

nıfı yaratılmasına ilişkin bir yönelimle tutarlıdır. Bir başka ifadeyle, SACP ve COSATU (öncesinde SACTU) gibi örgütlerle ilişkilerine rağmen ANC'nin içerisinde her zaman anti-komünist ve apartheide karşı mücadeleyi kapitalizme karşı mücadele olarak yorumlamaktan kaçınan kesimler bulunur.

Başta SACP olmak üzere Kongre İttifakı içerisindeki örgütler, İttifak içerisinde var olan (özellikle de siyah) sermayedarların apartheidin, reformist/uzlaşmacı politikalar aracılığıyla tasfiye edilmesine dönük politikalara daha yakın duracağını kabul etmekle birlikte, mücadelenin ilk adımı olan ulusal kısmının kazanılması bağlamında bu sınıfın özgürlük hareketi saflarına çekilmesi gerektiğini çoğu zaman vurgularlar (Southall, 2004a, 4). Ayrıca, Kongre İttifakı'nın iki üyesi SACP ve COSATU'nun varlığına ek olarak ittifakın daha çok siyah yoksul kitlelere dayanan sosyal zemini, ittifak içerisinde yer alan sermayenin ulusal demokratik devrimin ilk aşaması sonrasında üzerinde hegemonya kurulacak ya da disiplin altına alınacak bir unsur olarak düşünülmesine yol açsa da, 1990 sonrası süreçte gerçeklik başka bir hal alır. Bir başka ifadeyle, siyah sermaye temsilcileri, hareketin içinde kendilerine yer buldukça talepleri ve beklentileri ile hareketin gündemini de belirleme şansı elde ederler. Bu durum, özellikle de SSCB'nin çöküşünün de etkisiyle COSATU ve SACP'nin Kongre İttifakı'nın belirleyicisi değil belirleneni haline geldiği, ırk ayrımcılığına dayalı sermaye birikim sürecinin yapısal sınırlarına gelindiği, ülkedeki birinci kuşak sermaye sınıfının NP'den umudunu keserek Kongre İttifakı'nın öncüsü olan ANC ile uzlaşmak durumunda kaldığı ve bu uzlaşmanın sermaye hâkimiyeti temelinde kurulmasının en önemli aracının siyah bir sermaye sınıfının inşası olduğunun ayırdına vardığı 1990'lı yıllarda daha da belirgin bir hal alır. Sonuç ise, Southall'un (2007a: 70) “siyasetin siyahlar, ekonominin beyazlar tarafından kontrolü” (black' control of politics and 'white' control of the economy) biçiminde ifade ettiği, uzlaşmacı geçiş sürecinin ardından bu defa ANC elinde bulunan devlet aygıtı aracılığıyla (Southall, 2007a: 70) ve ulusal demokratik devrim nosyonunun yeni gerçekliğe uyarlanmış bir biçimi eşliğinde ortaya çıkan, bu ha-

liyle de ırk ve sınıfın yeniden eklemlenmesindeki en önemli aracı oluşturan Siyah Ekonomik Güçlendirme Programı olur. Ancak aşağıda da görüleceği üzere, bu süreç, devlet ve Kongre İttifakı içerisindkiler de dahil olmak üzere, sınıf içi ya da sınıflar arası çatışmalardan bağışık bir şekilde ilerlemez. Tersine, tıpkı Özgürlük Bildirgesi'nin farklı yorumlanması gibi Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramına farklı anlamlar yüklenmesi, apartheid sonrasındaki çatışmaların daha da artmasına yol açar.

Bütün bu ifade edilenler de göstermektedir ki, apartheid sonrasında siyah bir sermaye sınıfı yaratılmasına dönük kapsamlı bir politika olarak Siyah Ekonomik Güçlendirme genelde Kongre İttifakı'nın özelde ANC'nin geçmişten bu yana savunduğu politikaların mantıksal bir sonucudur (Southall, 2007a: 67). Yukarıda aktarılanların ortaya koyduğu bir başka olgu da apartheid sonrası Güney Afrika'da sermaye egemenliğinin siyah bir sermaye sınıfı yaratmak suretiyle sürekliliğinin sağlanmasında, ülkenin kapitalist gelişme sürecinin başından bu yana var olan ve ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin ortaya çıkışında oldukça önemli bir rol oynayan emperyal ilişkilerin yanında, başta ülke içindeki sınıfsal yapı ve sosyal gerçekliğin analizi olmak üzere ülke içi faktörlerin de önemli bir rol oynadığıdır (Turok, 2008: 146). Bu durum aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerinin bileşik gelişme olgusunun ihmal edilmesi suretiyle sadece eşitsiz ilişkiler üzerinden analiz edilmesinin sonuçlarını da ortaya koymasından oldukça önemli bir noktayı ifade etmektedir.

- Apartheid Rejiminin Ayrı Gelişme Politikaları

Kuşkusuz siyah bir sermaye yaratılması fikrinin tek kaynağı Kongre İttifakı'nın ideolojik yönelimi ve sınıfsal kompozisyonu değildir. Her ne kadar oldukça farklı bir bağlamda olsa da apartheid döneminde apartheid rejimi tarafından uygulanan kimi politikalar da, önemli bir kısmı apartheid sonrasında da belirleyici olma gücüne erişecek siyah bir sermaye sınıfı yaratılması noktasında rol oynayan faktörlerden birisini oluşturur (Gentle, 2007: 128-129).

Çalışmanın önceki bölümlerinde de kısmen değinildiği üzere, ANC'nin “yurtsever burjuvazi” olarak tanımladığı kesimlerin harcında, apartheid rejimi de faaliyet alanı oldukça kısıtlı ve apartheid rejiminin oluşturduğu kurumsal yapılara oldukça bağımlı olmakla birlikte apartheid rejimi ile işbirliği yapan bir siyah sermaye sınıfı oluşturma politikası uygular. 1960'lı yıllarda uygulamaya konan “ayrı kalkınma” fikri çerçevesinde oluşturulan yurtluklarda daha çok ticari alanda yoğunlaşan bu kesim, özellikle 1976'daki Soweto ayaklanması sonrasında, apartheid hükümetinden başta finansman/kredi olmak üzere önemli destekler görür (Southall, 2004a, 14; Southall, 2004b, 315). “Ayrı gelişme” döneminde beyaz Güney Afrika (“white South Africa”) olarak tanımlanan bölgelerde, apartheid rejimi üzerinde, kendi ticari çıkarları lehine karar almaya dönük etkide bulunabilmek amacıyla Kentsel Bantu Konseyleri (Urban Bantu Councils) gibi yapılar içerisinde çalışan bu kesim, apartheid hükümetinin “ayrı gelişme” politikası çerçevesinde birer devlet modelinde oluşturduğu yurtluklarda kurulan kalkınma kurumlarında ya da hükümet yapılarında etkin görevler alarak apartheid rejiminin meşruiyet elde etmesinde önemli bir rol oynar. (Randall, 1996: 665-666).

Kongre İttifakı, daha çok NAFCOC içinde örgütlenen bu kesimi başlangıçta, apartheid rejimi ile işbirliği halinde olan unsurlar olarak tanımlayarak arasına mesafe koysa da, ilerleyen dönemlerde bu durum farklılaşır. Bir başka ifadeyle, Kongre İttifakı'nın başlangıçta işbirlikçi olarak tanımladığı bu sınıf, apartheid rejiminin son dönemlerinde, gerek ulusal baskının daha fazla birikim elde etmelerine imkân vermemesi nedeniyle gerekse de Kongre İttifakı'nın apartheid rejimi karşısında bu kesimleri de kapsamaya dönük çabaları nedeniyle Kongre İttifakı içerisinde yer bulmaya başlar. Dahası, bahsi geçen kesim ANC içindeki etkisini partinin politikalarını belirleyebilecek düzeyde artırır (Southall, 2004a, 14; Southall, 2004b, 315). Ulusal demokratik devrim fikrinin sahip olduğu esnekliğin meşruiyet zeminini oluşturduğu bu durumun en önemli örneğini ise, 1976'daki Soweto Ayaklanması döneminde ANC'ye tepki gösteren, ülkedeki en önemli siyah sermaye örgütlerinden birisi olan

NAFCOC'un 1968'den 2001'e kadar başkanlığını yapmış olan Sam Motsuenyane'nin 1993 yılında ANC'nin yurtdışındaki kamplarında muhaliflere karşı işlenen insan hakları ihlallerini araştıran komisyonunun başına atanması oluşturur. Söz konusu kişi 2001 yılında, kurulduğu 1994 yılında siyah nüfusun politik ve ticari anlamda entegrasyonu için De Klerk hükümetini destekleyen, apartheidin resmen sona ermesinden sonra ise Güney Afrika'ya yeni yatırımcılar çekmek amacıyla ANC hükümetinin önemli partnerlerinden birisi haline gelen Corporate Africa'nın yöneticisi olur (Southall, 2004b: 316). Bir başka ifadeyle, Motsuenyane örneğinde de görüldüğü üzere, Kongre İttifakı'nın 1960'larda ve 1970'lerde işbirlikçi olarak tanımladığı birçok siyah sermayedar apartheid sonrası dönemde yurtsever burjuvazi olarak tanımlanmaya başlanır (Louw, 2004: 180). Bu noktada apartheid sonrası dönemde ülkedeki siyah sermayenin yalnızca bu kesimden oluşmadığını, geçmişte ANC, COSATU ya da SACP içerisinde yer alan birçok ismin, yeni hükümet ile ülkedeki birinci kuşak sermaye arasındaki ilişkilerin tanzim edilmesinde sahip oldukları politik ilişkileri kullanmak suretiyle ülkenin yeni sermayedarları arasında yerlerini aldığını belirtmek gerekiyor.

Duncan James Randall (1996), SACP'nin –eleştirel anlamda– “yoldaş kapitalistler” olarak tanımlayacağı bu kesimleri, “aktivist kapitalistler” (“activist capitalists”), “sürgündeki aydınlar” (“educated exiles”), “şirket tecrübelileri” (“corporate sophisticates”), “değişim danışmanları” (“consultants of change”) ve “konferans turu şampiyonları” (conference circuit champions) olmak üzere beş kategori altında ele alır (Randall, 1996: 666-669).

“Aktivist kapitalistler”i geçmişte ya da halihazırda politik bir duruşu/ilişkisi olan sermayedarlar olarak tanımlayan Randall, 1993 yılında, ülkedeki önemli madencilik firmalarından birisinin yöneticisinin siyah bir eski aktivisti, şirketin yönetim kuruluna davet ederken, her şeye evet diyecek birisinden ziyade, özgürlük hareketine yakın insanlardan girdi elde etmeye ihtiyaç duyduğunu belirttiğini ifade eder (Randall, 1996: 666). Kaldı ki aynı dönemde Güney Afrika'nın en büyük 65 şirketinin katılımı ile Siyah Ekonomik Güçlen-

dirme ve pozitif ayrımcılık politikalarına ilişkin yapılan bir araştırmada, çoğu şirketin yönetim kuruluna Roben Adası referanslı yöneticiler atamaya çalıştığı ya da bu kesimleri hissedar haline getirmeye çalıştığı ortaya çıkar (Randall 1996: 666). 1950'lerde Nelson Mandela ve Oliver Thambo ile aynı hukuk bürosunda çalışan ve Roben Adası'nda 10 yıl hapis yatan Fikile Bam'ın, 1990'ların ortalarından itibaren, ülkede yatırımları bulunan Volkswagen, the First National Bank, the Iscor, Güney Afrika Radyo Televizyon Şirketi (the South African Broadcasting Corporation -SABC-, Güney Afrika Askeri Donatım Kurumu (the Armaments Corporation of South Africa - Armscor-) gibi birçok şirketin yöneticisi olması bu konudaki örneklerden sadece birisini oluşturur (Randall, 1996: 666). Bu konudaki en önemli ve en fazla referans verilen örnek, kuşkusuz, 1985 yılında ülkenin en militan sendikalarından birisi olan Ulusal Maden İşçileri Sendikası'nın (NUM) lideri, geçiş döneminde ise Mandela'nın Joe Slovo ile birlikte atadığı görüşmecilerden birisi olan ve ilerleyen dönemlerde ANC'nin genel sekreterliğini de yapan Cyril Ramaphosa'nın durumudur. Apartheid sonrasının en önemli siyah sermayedarlarından birisi olan Ramaphosa, çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, kurduğu rezervler aracılığıyla ülkedeki ırk ayrımcılığının yerleşik bir hal almasında en önemli rolü oynayan şirketlerden birisi olan Anglo American da dâhil çok sayıda şirketin yönetim kurulu üyesi/hissedarı olur (Adam vd., 1998: 167).

2005 yılı itibarıyla ANC hükümetinde görev alan kimi isimlerin hissedar ya da yönetici oldukları şirketlerin bir kısmını gösteren aşağıdaki tablo da bu konuda bir fikir verir niteliktedir.

Tablo 5: ANC'nin Önde Gelen Girişimci Politikacıları

İsim	Şirket
Sakie Macozoma	Stalin Group, Standart Bank, Volkswagen SA, Murray and Roberts, Liso, Investment Vehicle, Safika
Penuell Maduna (eski Madenler ve Enerji ve Adalet Bakanı)	Amabusi, Sasol, Tshwarisano LFB Investment
Popo Molefe (eski North-West Eyalet Bakanı)	Sun International ve Leroko Investment
Valli Moosa (eski Yerel Hükümet ve Çevre İşleri Bakanı)	Sun International ve Leroko Investment
Smuts Ngonyama (eski Eastern Cape Eyalet Başkanı)	Elephant Consortium ve Fishing Industry
Matthews Phosa (eski Mpumalanga Eyalet Başkanı)	BMW, ABSA, KPMG, Ruslyn Mining, Plant Hire
Cyril Ramaphosa (eski Ulusal Maden İşçileri Sendikası -NUM- başkanı ve ANC Genel Sekreteri)	MTN, SABMiller, Standard Bank, Shanduka Investment Co., Alexander Forbes

Kaynak: Masondo, 2007: 76

Randall'ın “sürgündeki aydınlar” olarak tanımladığı kesimler ise özellikle 1976 Soweto ayaklanması sonrasında, başta çeşitli Avrupa ülkelerine olmak üzere sürgüne giden ve çoğu, bu ülkelerde ANC'yi destekleyen örgütlerin sağladığı burs vb. imkânlarla, satış/pazarlamadan sanayi ilişkilerine, tarım ekonomisinden işletme yöneticiliğine çeşitli alanlarda eğitim alan, apartheid sonrasında ise ülkeye dönen isimlerden oluşur. Ülkedeki birinci kuşak sermayedarlar açısından bakıldığında, bu kesimler siyah bir sermaye sınıfı yaratma noktasında en önemli partnerlerinden birisini oluşturur (Randall, 1996: 667).

“Şirket deneyimlileri” kategorisinin, 1980'lerin sonlarında,

uluslararası sermaye çevrelerinin kendi ülkelerindeki tüketici örgütleri vb. yapıların baskısıyla apartheid rejimine karşı uygulamak zorunda kaldığı basınç sonrasında geliştirilen çeşitli programlar kapsamında işe alınan yöneticilerden/hissedarlardan oluşturulmuş altını çizen Randall, “değişim danışmanları”nı ise, 1980'lerden itibaren, şirketlerin gerek siyah nüfus nezdindeki imajlarını güçlendirmek gerekse de siyah nüfusu daha iyi tanımaya dönük destek almak amacıyla yönetici ya da hissedar olarak atadığı ya da ortak girişimlerde bulunduğu kesimler olarak tanımlar (Randall, 1996: 668).

“Konferans turu şampiyonları” ise, başta NAFCOC, Afrikalı Girişimci ve Tüketici Hizmetleri Federasyonu (the Federation for African Business and Consumer Services) ve 1980'lerde kurulmakla birlikte özellikle 1997 yılı sonrasında Siyah Ekonomik Güçlendirme programının yönünün değişmesinde oldukça önemli bir rol oynayacak olan Siyah Yönetim Forumu (the Black Management Forum) gibi siyah sermayedar örgütleri aracılığıyla Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramı çerçevesinde ülkedeki birinci kuşak sermaye ile önemli ilişkiler geliştiren çevreler olarak tanımlanır (Randall, 1996: 669).

“Siyah Ekonomik Güçlendirme” Kavramına Farklı Yaklaşımlar

Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin Güney Afrika'da yaşanan sürecin mantıki ve doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkması, Kongre İttifakı içerisinde yer alan aktörlerin ya da yeni Güney Afrika'nın nasıl olması gerektiği sorusunu yanıtlamaya çalışanların kavrama aynı perspektiften baktığı anlamına gelmez. Tersine, Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramı Kongre İttifakı'nın her bir ögesinin ya da apartheid sonrasına ilişkin fikir yürüten hemen her öznenin farklı anlam yüklediği bir olgu haline gelir.

1980'lerden bu yana sendikalardan siyasal partilere, medyaya, sermaye çevrelerine kadar geniş bir kesim tarafından kullanılagelen kavram, kimileri açısından başta ırk ayrımcılığı olmak üzere tarihsel olarak dezavantajlı toplum kesimlerine fırsat eşitliği ya da pozitif ayrımcılık sağlanması, kimi bölüşümcü uygulamalar aracılığıyla

eşitsizliklerin telafi edilmesi anlamına gelir. Kavram kimileri için ise siyah bir sermayedar sınıf yaratılması ya da sermaye birikim sürecinin sürekliliğinin sağlanmasında siyah sermayedarların rolünün ön plana çıkarılması anlamına gelir. Başta SACP olmak üzere kimileri için ise kavram, toplumsal ilişkilerin radikal bir tarzda dönüştürülmesi suretiyle sosyalist bir yapı için gereken koşulların yaratılmasını ifade eder. Bu anlamda apartheid karşıtı mücadelenin tarihselliği içerisinde Özgürlük Bildirgesi'nin ya da ulusal demokratik devrim kavramının farklı yorumları apartheid sonrasında Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramına dönük farklı yorumlarla bir süreklilik oluşturur.

Edigheji'nin (1997) Siyah Ekonomik Güçlendirme'ye dönük minimalist ya da maksimalist yaklaşımlar olarak tanımladığı bu yaklaşımlar, örneğin siyah nüfusun kalifikasyon ya da istihdam imkanlarının artırılması gibi noktalarda, belirli ortaklıklara sahipken, apartheid sonrası dönemde siyah bir sermaye sınıfı yaratmanın en önemli araçlarından birisini oluşturan özelleştirmeler ya da siyah bir sermayedar sınıfı yaratılmasına dönük vurgularda ise ayrışmaları ya da çatışmaları açığa çıkarır.

1994 sonrası süreçte, kimi zaman Edigheji'nin minimalist olarak tanımladığı yorumlar ön plana çıkıp, uygulama alanı bulurken, kimi zaman da maksimalist olarak tanımlanan yorumlar ön plana çıkar ya da daha geniş bir uygulama alanı bulur. Kavramın hangi yorumunun ön plana çıkacağına ise, Kongre İttifakı içindeki güç dengelerinden, ANC'nin ülkedeki yerleşik sermaye sınıfı ile ilişkilerine kadar ya da BEE kapsamında uygulanan politikaların farklı toplumsal kesimler üzerindeki etkilerine kadar bir dizi faktör belirleyici rol oynar. Bu anlamda kavram, 1994 seçimlerinden sonra ezici bir çoğunluk desteği ile iktidarda kalan ANC'nin, sürecin çatışmalarına ya da bu çatışmaların hangi aktörler arasında yaşandığına bağlı olarak, farklı dönemlerde kavramın yorumlarını ön plana çıkarmak suretiyle, bir yandan sermaye hâkimiyetini sağlayacak bir yandan da bu süreçteki müttefiklerini seçmesine imkân verecek bir esneklik elde etmesine yol açar. Bu durumun en açık göstergesi ise, ANC'nin ül-

kedeki birinci kuşak sermaye ile çatışmalar yaşadığı dönemlerde, COSATU'yu mobilize edebilmesi, sosyal muhalefet ile karşı karşıya geldiği dönemlerde ise, yeni dönemin gerçekleri ya da benzeri söylemlerle Kongre İttifakı'nın diğer üyelerini “aşırı solcu” ya da “ulusal demokratik devrim”e ihanet edenler olarak etiketlemesidir. Aşağıda da görüleceği üzere, apartheid sonrası dönemde yaşanan birçok gelişme bu tür çatışmaları gün yüzüne çıkarır.

Edigheji'nin ayrımından devam edilecek olduğunda, minimalist yaklaşımların Siyah Ekonomik Güçlendirme bağlamında odaklandığı temel meselenin, başta siyah nüfus olmak üzere, tarihsel olarak dezavantajlı olarak tanımlanan toplum kesimlerinin kariyer imkânlarının, özel kuruluşlarda ya da kamu kurumlarında yönetici olma şanslarının arttırılması ve siyah bir sermayedar sınıf yaratılması olduğunu söylemek mümkün (Edigheji, 1997: 13-14). NAF-COC Yatırım'ın yöneticilerinden birisi olan Mahudu Romano'nun –Siyah Ekonomik Güçlendirmeyi kastederek- güçlendirmenin milliyet, kaynakların kontrolü, siyah nüfusa beceri transferi ve siyahların emek piyasasına anlamlı bir oranda katılımının garanti altına alınması anlamına geldiğini ifade etmesi bu konuda bir örnek oluşturur (Edigheji, 1997: 15). Bununla birlikte, ileride de görüleceği üzere, Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecini siyah bir sermaye sınıfı yaratılması olarak tanımlayan yaklaşımlar apartheid sonrası dönemde oldukça baskın bir hal alır.

Edigheji'nin maksimalist olarak formüle ettiği kesimler ise –ki en önemlileri COSATU ve SACP'dir- meseleye, başta ekonomik ve kurumsal yapı olmak üzere tüm güç ilişkileri ile birlikte toplumsal yapının bir bütün olarak değiştiği, kaynakların toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimler lehine yeniden dağıtıldığı, sosyalizme geçişin ilk adımı olarak tanımlar (Edigheji, 1997: 14). Ancak, söz konusu aktörlerin yaptıkları tanımlamaların da, en azından kısa vadede, kapitalist üretim ilişkilerinin tamamen kaldırılmasına dayalı bir perspektife sahip olduğu söylenemez. Bu noktada minimalist ve maksimalist olarak tanımlanan yaklaşımlar arasındaki farkın, siyah sermaye sınıfına yüklenen rol olduğunu söylemek mümkün. Bu rol CO-

SATU ve SACP için “kalkıncı devlet” için disiplin altına alınacak bir özneyi ifade ederken, aşağıda da görüleceği üzere, minimalist yaklaşımı benimseyenler için ise, apartheid sonrasında yeniden tanımlanan “ulusal demokratik devrim”in öncü gücünü ifade eder.

COSATU'nun eski genel sekreteri Sam Shilova'nın, Siyah Ekonomik Güçlendirme'yi ekonomik kaynakların mülkiyetinde ve yönetiminde, işçilerin ve siyah nüfusun güçlendirilmesi olarak tanımladıktan sonra, toplumsal ilişkileri köklü bir dönüşüme uğratacak bir genişlikte uygulanması gerektiğini ifade etmesine rağmen, sendikalar tarafından kurulan yatırım şirketleri de dâhil olmak üzere⁸⁷ siyah sermayenin de bu süreçte rol oynaması gerektiğini vurgulaması bu konudaki örneklerden birisini oluşturur (Edigheji, 1997: 15).

SACP ise, Siyah Ekonomik Güçlendirme'yi ulusal demokratik devrimin derinleştirilmesindeki aşamalardan birisi olarak görür. Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin işçilerin ve yoksul kitlelerin çıkarlarını güçlendirmek yönünde uygulanması gerektiğini vurgulayan SACP, bu süreçte, kooperatif benzeri yapılar aracılığıyla alternatif mülkiyet ilişkileri yaratmanın yanında kolektif güçlendirme olgusuna vurgu yapar. SACP Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramını siyah bir burjuvazi yaratmak biçiminde yorumlayan kesimlerle mücadele etmek gerektiğinin altını da çizerek (Edigheji, 1997: 16). SACP'nin bu yöndeki vurgularına rağmen, apartheid döneminde ya da geçiş döneminde, özel tür kolonyalizm/içsel kolonyalizm/ulusal demokratik devrim yaklaşımından hareketle siyah bir burjuvazi oluşumunu meşru gören açıklamalarını hatırlamakta fayda var.

---

87 Güney Afrika'nın apartheid sonrasındaki gerçekliklerinden birisi de COSATU'nun yönetiminde rol üstlendiği ya da doğrudan sahip olduğu ve başta emeklilik fonları olmak üzere birçok alanda faaliyette bulunan sendika şirketleridir. Örneğin Adam vd. (1998: 168) sendikaların güçlü şirketler kurduklarını ve yönettikleri emeklilik fonlarının 20 milyar Rand değerinde bir birikime ulaştığını ifade eder. Öte yandan, sendikaların bir yandan da kapitalist halini almasına yol açan bu durum, bu alanda sendikal değerlerden uzaklaşmayı da beraberinde getirir.

Apartheid sonrasında da, çatışma ve çelişkilerle olsa da devam eden Kongre İttifakı'nın öncü gücü ANC ise, Siyah Ekonomik Güçlendirme programını yukarıda ifade edilen yaklaşımların bir nevi ortalamasını alarak tanımlar. ANC'nin 1990'ların ortasında, Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin toplumun devletin demokratikleştirmesi olduğunu vurgulamasının yanında, ekonominin bütün sektörlerinde, toprak ve sermaye gibi üretken varlıklarının mülkiyetini ve kontrolünü, yönetim, girişimcilik, çalışma gibi olguları da içerdiğini belirtmesi bu durumu doğrular niteliktedir (Edigheji, 1997: 14).

Bütün bunların yanında, 1990'lı yıllar itibarıyla ülkedeki sermayenin merkezileşme düzeyinin de Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramı aracılığıyla siyah bir sermaye sınıfı yaratma fikrine meşruiyet sağlayan bir olgu olduğunu, dahası farklı pozisyonlardan hareket eden aktörlerin böylesi bir politikayı “ilerici” olarak tanımlamasına yol açtığını belirtmekte fayda var. Nitekim 1992 yılı itibarıyla ülkedeki en büyük 6 holdingin kontrolü altındaki firmalar Johannesburg Borsası piyasa değerinin yüzde 85,7'sini oluşturur durumdadır (Hirsch, 2004: 194).

Apartheid Sonrasını ve Siyah Ekonomik Güçlendirme'yi Tanımlayan/Oluşturan Yasal/Kurumsal Düzenlemeler

Özellikle geçiş döneminden itibaren Siyah Ekonomik Güçlendirme fikrinin kuvveden fiile geçirilmesi amacıyla çok sayıda yasal düzenleme yapılır. Kimi yasalar, düzenlemeler ya da politikalar ise, doğrudan Siyah Ekonomik Güçlendirme programı çerçevesinde uygulamaya konmasa da içerdiği kimi öğeler ya da yönelimleri itibarıyla Siyah Ekonomik Güçlendirme programına zemin hazırlar. 1993 yılında uygulamaya konan geçici anayasa, 1994 yılında uygulamaya konga da kısa bir süre, oldukça liberal bir içeriğe sahip kılınan, nihayetinde kadük hale getirilerek uygulamadan kaldırılan Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı, 1996 yılında geçici anayasanın yerine kabul edilen nihai anayasa, 1996 yılında ülkedeki birinci kuşak sermayenin tümünün ikinci kuşak sermayenin ise önemlice bir kısmının talebiyle uygulamaya konan Büyüme, İstihdam ve Gelir

Dağılımı Programı (GEAR), 1990'ların sonlarına doğru oluşturulan ve kamu ihalelerinden özel sermayenin mülkiyet yapısına kadar geniş bir alanı düzenlemeyi hedefleyen oldukça geniş mevzuat bu bağlamda ele alınabilecek örneklerden bazılarını ifade eder.

- Özel Mülkiyete Anayasal Güvence ve Sanayi Kalkınma Kurumu'nun (IDC) Yeniden Yapılandırılması

1993 yılında kabul edilen ve daha önce de vurgulandığı üzere, geçiş döneminin olası bütün uzlaşma noktalarını içinde barındıran geçici anayasa Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramına doğrudan vurgu yapmasa da, Kongre İttifakı'nın geçmişteki bütün söylemlerine rağmen özel mülkiyeti anayasal bir güvenceye kazandırmış olması ve bu bağlamda ırklar arasındaki eşitsizliklerin özel mülkiyet zemininde giderilmesi olgusunu ortaya çıkarmış olması nedeniyle Siyah Ekonomik Güçlendirme fikrinin altyapısını oluşturan olgulardan birisi haline gelir.

Geçici anayasanın kabul edildiği yıl yaşanan bir başka gelişme de 1940'larda kurulan ve bu dönemden itibaren Afrikaner sermayenin birikim olanaklarının artırılmasında oldukça önemli bir rol oynayan Sanayi Kalınma Kurumu'nun (IDC), 1993 yılından itibaren başlayan ve asli amacı siyah sermayedarlara finansman sağlamak olan yeniden yapılanma süreci olur. Bu bağlamda oluşturulan politikalardan ilki IDC bünyesinde başlatılan Girişimci Finans programı olur (Engdahl ve Hauki, 2001: 43). Söz konusu program aracılığıyla, IDC çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletmenin kuruluşunu finanse eder.

IDC bünyesinde, siyah sermayenin sahip olduğu firmaları desteklemek amacıyla oluşturulan bir başka araç da, Siyah Ekonomik Güçlendirme programına destek verdiğini göstererek hükümet kontratlarından dışlanmamak ya da benzeri kaygılarla siyah bir sermayedara yüzde 10 ile yüzde 30 arasında hisse senedi satmak isteyen şirketlerden hisse senedi satın almak için program kapsamındaki şirket tarafından kurulan; ancak finansmanı hisse satan şirket ya da diğer yatırımcılar aracılığıyla sağlanan Özel Amaçlı Şirket adlı meka-

nizma olur (Ministry of Public Enterprises, 2000: 65; Engdahl ve Hauki, 2001: 30).

Söz konusu mekanizma, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında hisse senetlerinin bir kısmını satmak isteyen bir şirketin hisse senedini satın almak isteyen -siyah- yatırımcının kurduğu şirketler (SPV) aracılığıyla ve satın alınan hisse senetlerinin imtiyazlı olanlarını finansör kuruma devretmek suretiyle işlevini yerine getirir. Bir başka ifadeyle, bir siyah sermayedar adına finansman sağlayan yatırımcı, hisse senetlerinin karşılığı ödenene kadar şirketin imtiyazlı hisselerini elinde tutar. Bu yolla, hisse senetlerinin sahibi olan siyah girişimci elinde tuttuğu hisse oranı kadar şirket yönetiminde oy hakkına sahip olurken, imtiyazlı hisseleri elinde tutan hissedara da temettü ödemesi yapar. Söz konusu araç 1998 yılına kadar siyah sermayedarların şirketler dünyasına katılımının sağlanmasında en yoğun kullanılan araç haline gelir (Southall, 2004b, 319).

Bu konudaki örneklerden ilki, 1993 yılında IDC'nin, Dr. Nthato Motlana tarafından yönetilen New Africa Investment Ltd. (NAIL) içinde toplanmış olan siyah yatırımcılar için, Sanlam bünyesindeki Cape Town merkezli sigorta şirketi Metropolitan Life'in yüzde 10'luk hisse senetlerine, NAIL kendilerine ödeme yapana kadar elinde tutmak üzere, sahip olmasıdır. NAIL'in ilgili bedeli ödeyebilmesinde en önemli rolü oynayan kuruluşlardan birisi IDC olur. 1995 yılına gelindiğinde siyah sermayedarların Güney Afrika borsasına kayıtlı ilk şirketi haline gelen NAIL, 1994 yılı sonrasında, siyah sermayedarların sahibi olduğu ve oldukça hızlı bir şekilde sermaye biriktiren çok sayıda şirketin en önemlilerinden birisi haline gelir (Hirsch, 2004: 216; Gentle, 2007: 129).

IDC, 1990 ile 2002 yılları arasında toplam bedeli 7,7 milyar Rand'i bulan ve ülkedeki en büyük telekomünikasyon firmalarından birisi olan MTN'nin hisse devri de dâhil olmak üzere, 802 güçlendirme anlaşmasını finanse eder (Southall, 2007a: 76). Dönem boyunca IDC'nin güçlendirme finansmanı, imalattan iletişime, madencilikten perakende ve toptan satış sektörlerine kadar geniş bir alana yayılır. Ayrıca IDC, hisse devri yapılan firmalarda, başta siyah çalı-

şan istihdamı olmak üzere belirli politikalar üzerinde de etkide bulunur (DTI, 2003: 12). 2002 yılında ise IDC, madencilik sektörüne dönük finansman imkânlarının arttırılması, Avrupa Yatırım Bankası'ndan elde edilen fonların güçlendirme projelerinde işlevsel kılınmak üzere harcanması/dağıtılması, çeşitli özel sektör kuruluşları ile Siyah Ekonomik Güçlendirme bağlamında partnerlik ilişkileri geliştirilmesi amacıyla bir yeniden yapılanma sürecine tabi tutulur (Department of Trade and Industry, 2003: 26-28).

Öte yandan apartheid sonrası Güney Afrika'da kamu kuruluşlarının bu tür yeniden yapılanmasının sadece IDC için geçerli olmadığını, başta ülkedeki diğer kamu iktisadi teşekkülleri, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı ya da Kamu Girişimleri Bakanlığı olmak üzere çok sayıda kuruluşun benzer fonksiyonları yerine getirmek üzere yeniden yapılanma sürecine tabi olduğunu belirtmek gerekiyor (Hirsch, 2004: 203).

- Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı (RDP): Siyah Ekonomik Güçlendirme'ye Toplumsal Meşruiyet ve Resmi Boyut

Yukarıda da vurgulandığı üzere, 1994 yılında COSATU'nun etkisiyle ANC'nin seçim beyannamesi haline gelen, 1994 seçimlerinden sonra oldukça liberal bir versiyonu hükümetin programına dâhil edilen RDP her iki versiyonu da gerek tarihsel olarak dezavantajlı kesimlerin dezavantajlarının ortadan kaldırılması biçimindeki vurguların siyah bir sermaye yaratmaya dönük yorumlanabilecek muğlâklığı gerekse de mikro ve küçük işletmelerin rolüne yaptığı doğrudan vurgular aracılığıyla Siyah Ekonomik Güçlendirme programının bir başka zeminini ifade eder (Engdahl ve Hauki, 2001: 19-21).

Yukarıda da ifade edildiği üzere RDP programının hükümet belgesi haline gelmiş versiyonunda programın finansmanında kullanılacak kaynaklardan birisinin hükümetin elindeki kimi kamu işletmelerinin satışından elde edilecek gelirler olduğu ifade edilir. Bu dönemde planlanan olgu, özelleştirilecek kamu kuruluşlarında siyah sermayedarlara öncelik verilmesidir. Program kapsamında, ilkokul öğrencilerine dönük beslenme uygulamaları, altı yaşın altın-

daki çocuklara ve emzirme dönemindeki annelere ücretsiz sağlık yardımları, düşük maliyetli konut programları, yılda 300 binden fazla haneye elektrik, 18 ay içerisinde 4 milyondan fazla kişiye su ulaştırılması gibi uygulamalar söz konusu olsa da, RDP Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin bir kavram olarak kullanımının yaygınlaşmasında, dahası resmiyet kazanmasında oldukça önemli bir rol oynar. Kaldı ki, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın yayımladığı bir raporda ve ANC'nin bu dönemdeki birçok metninde, RDP'nin merkezi amacının Siyah Ekonomik Güçlendirme aracılığıyla, ülkedeki işletme mülkiyetinin ve kontrolünün ırk ayrımcılığından arındırılması olduğu ifade edilir (DTI, 2003: 12; Southall, 2008: 699). RDP'nin Siyah Ekonomik Güçlendirme bağlamında ele alınması gereken bir diğer söylemi de anti-tekel ve benzeri yasalar aracılığıyla ülkedeki büyük sermayenin parçalanması yoluyla el değiştirmesi gerekliliğidir. Bu söylem 1998 yılında çıkarılan Rekabet Yasası'nın en önemli amaçlarından olarak ifade edilir (Hirsch, 2004: 200).

- Kamu İhale Sürecinin Yeniden Yapılandırılması ve Küçük, Orta ve Mikro Ölçekli İşletmelere Destek Stratejileri

Küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi yönündeki vurgular başından itibaren Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramının odaklandığı en önemli noktalardan birisini ifade eder. Bu durumla tutarlı olarak 1990'lı yılların ortasından itibaren, başta Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin formüle edilmesinde ve uygulamasında oldukça önemli bir konuma sahip olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı olmak üzere birçok kuruluş küçük ve orta işletmelerin desteklenmesinin önemine vurgu yapar. Küçük ve orta boy işletmelere dönük mesleki eğitim programları aracılığıyla kalifikasyon sağlanması, küçük ve orta boy işletmelere dönük finansman imkanları/kolaylıkları yaratılması, küçük ve orta boy işletmelerin pazara erişim imkanlarını arttırmaya dönük düzenlemeler, yeni girişimleri destekleyecek kurumsal yapılanmalar gibi uygulamalar bu konudaki en önemli örnekleri ifade eder (Edigheji, 1997: 64).

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin Siyah Ekonomik Güçlendir-

me kapsamındaki önemi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın 1994 yılında yayımladığı Güney Afrika'da Küçük, Orta ve Mikro Girişimler İçin Entegre Bir Politikanın ve Destek Programının Gelişimi İçin Stratejiler başlıklı metinde de ifade edilir. Söz konusu metinde hükümetin, büyük sermayeyi, vergi teşvikleri, kamu satın alımında uygulanacak kotalar gibi politikalarla, küçük işletmelerle ilişkilerini sistematik olarak genişletmeye teşvik etmesi gerektiğinin altı çizilir (Randall, 1996: 677).

1995 yılında, küçük işletmelerin desteklenmesine ilişkin bir strateji metni parlamentoda tartışılır (DTI, 2003: 10). Aynı yıl hükümet kamu ihalelerinde tercihli fiyat sistemi oluşturmak ve kamu alımlarında siyah sermayenin sahip olduğu işletmelere kota ayrılması için çalışmalara başlar. Söz konusu çalışma kapsamında bazı eyaletlerdeki ihale kurulları yeniden yapılandırılır, kamu ihale kurullarına, Siyah Ekonomik Güçlendirme konusunda dikkatli olunması yönünde talimatlar verilir. Bu dönemde kamu alımlarındaki değişimin en önemli boyutunu ise, kamu ihalelerinde siyah sermayedarların sunduğu tekliflerin, örneğin beyaz bir sermayedarın sunduğundan daha pahalı olması durumunda dahi, alımın Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında siyah sermayedarlardan yapılması yönündeki uygulama oluşturur. 10 puan planı olarak adlandırılan ve 2000 yılında çıkarılan bir yasa ile daha da ayrıntılandırılan ve yasal hale getirilen bir uygulama ile kamu alımlarına teklif sunan firmaların tamamen siyah ya da kadın sermayedarların mülkiyetinde olması durumunda fiyat konusunda yüzde 13.64 avantaj elde etmesi söz konusu olur (Hirsch, 2004: 212).

Böylesi bir uygulama, aşağıda daha da ayrıntılı olarak görüleceği üzere, ülkedeki birinci kuşak sermayeyi, siyah sermayedarlarla ortak girişimde bulunmaya zorlamanın bir aracı olarak da kullanılır (Randall, 1996: 677). Ancak, söz konusu mekanizma sadece bahsi geçen amaca hizmet etmez. Bir başka ifadeyle bu ve benzeri uygulamalar, Siyah Ekonomik Güçlendirme politikalarının, alt sözleşme ilişkilerinden kumar lisanslarına, yerel hükümetlerin bankacılık hizmetlerinden danışmanlık alanına kadar kamu ile ilişkili he-

men her işte anahtar hale gelmesine yol açar. Dahası, bu dönemden itibaren çok sayıda beyaz sermayedar, kamu ihalelerini alabilmek ya da siyah sermayedarlara sunulan avantajlardan faydalanabilmek için göstermelik olarak siyah ortaklar edinmek ya da siyah sermayedarlara, imtiyazlı hisseleri kendi ellerinde tutmak suretiyle, hisse devretmek gibi yollara başvurur. Öte yandan, uygulamanın yasal mevzuatının bu tarih itibarıyla henüz oluşturulmamış olmasından kaynaklı çok sayıda sorun yaşanır (Randall, 1996: 677; Hirsch, 2004: 212).

Khula Girişim Destekleme Finans, Ntsika Girişim Destek Ajansı, Ulusal Küçük İşletmeler Konseyi (NSBC) ve Ulusal Güçlendirme Fonu kurulması gibi gelişmeler ise 1990'lı yılların ortasından itibaren Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesine dönük diğer uygulamaları oluşturur (Edigheji, 1997: 64; DTI, 2003: 10).

Bu kurumlardan ilki olan Khula Yatırım, 1995 yılında, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde, mülkiyetinin tümü devlete ait olmak üzere, kamu sektöründen, özel sektörden ya da uluslararası kalkınma kuruluşlarından elde ettiği finansmanı, sivil toplum kuruluşları, bankalar ya da bölgesel kalkınma kuruluşları aracılığıyla mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere dağıtmak amacıyla kurulur. Bir başka ifadeyle, Khula, çeşitli kuruluşlardan sağladığı finansmanı, küçük, orta ve mikro işletmeleri finanse edecek kuruluşlara aktararak dolaylı ya da toptan finans sağlar. Küçük, orta ve mikro ölçekli işletmelere işletme kredisi olarak verilmek üzere 1 milyon ile 100 milyon Rand arasındaki miktarları piyasa değerinin 5 puan altından bölgesel finans kuruluşlarına sunmak, piyasaya yeni giren kuruluşlara başlangıç kredisi sunmak, küçük ve orta ölçekli işletmelere finansman sağlayacak olan bölgesel finans kuruluşlarına kapasite inşası için fon sağlamak, piyasadaki faaliyetlerini genişletmek isteyen küçük, orta ve mikro işletmeler ile ortak girişimlerde bulunmak gibi politikalar Khula'nın başlıca faaliyetleri arasında yer alır. Finansal işlemlerde teminat sunamayan siyah girişimcilerin sahip olduğu küçük işletmelere kredi garantileri ya da bölgesel finans kuruluşlarına

portföy garantisi sağlamak ise Khula'nın yerine getirdiği diğer işlevlerdir (Edigheji, 1997: 64-65, Engdahl ve Hauki, 2001: 43).

Khula, Siyah Ekonomik Güçlendirme açısından özellikle de ilk dönemki politikalarda oldukça önemli bir rol oynar. 2003 yılı itibarıyla onayladığı projeler, yüzde 79'u Siyah Ekonomik Güçlendirme, yüzde 56'sı kadın girişimcilerin sahip olduğu işletmeler, yüzde 71'i kentsel alanlarda faaliyet gösteren işletmeler, yüzde 29'u da kırsal bölgelerde faaliyette bulunan işletmeler olmak üzere 1,3 milyar Rand'ı bulur (DTI, 2003: 12).

1995 yılında yaşanan bir başka gelişme de “Ulusal Küçük İşletmeler Destek Stratejisi”nin ve Güney Afrika'da Küçük İşletmelerin Gelişimi ve Desteklenmesi için Ulusal Strateji Metni'nin yayımlanması olur. Bu gelişmeleri, 1996 yılında küçük işletmeleri desteklemek için Ulusal Küçük İşletmeler Konseyi ve Ntsika Girişim Teşvik Ajansı gibi kurumsal yapıların kuruluşunun da yasal dayanağını oluşturan Ulusal Küçük İşletmeler Yasası'nın çıkarılması takip eder (Parliament of the Republic of South Africa, 1996: 1).

Devlet organlarına küçük işletmelerin desteklenmesi konusunda rehberlik etmek amacıyla çıkarılan yasa ile kurulan Ulusal Küçük İşletmeler Konseyi'nin fonksiyonu hükümetin Ulusal Küçük İşletmeler Destek Stratejisi çerçevesinde, küçük işletmeleri temsil etmek, küçük işletmelerin çıkarlarını kollamak, ulusal ve yerel düzeydeki kamu kurumlarına küçük işletmelerin desteklenmesine dönük politikalar önermek olarak tanımlanır (President's Office, 1996: 1-3).

Başta siyah girişimcilerin mülkiyetindekiler olmak üzere, küçük, orta ve mikro ölçekli işletmelerin, büyük sermaye örgütleri ve yerel hükümet yapıları ile işbirliği yapabilmelerini sağlamak amacıyla, taleplerini dile getirebilecekleri bir platform olarak faaliyette bulunmak ise Konsey'in bir başka fonksiyonunu oluşturur. Eyalet düzeyinde kurulmuş bulunan dokuz adet yerel küçük işletmeler konseyinin temsilcileri yanında beş işletme uzmanından ve ülkedeki dört sermaye örgütünün temsilcilerinden oluşan konsey, bu haliyle, ülkedeki beyaz sermaye ile siyah sermayeyi, siyah girişimcilerin sahibi olduğu küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi zemi-

ninde bir araya getirmek gibi bir fonksiyonu da üstlenir (Edigheji, 1997: 68-69).

Her ne kadar başta hükümet olmak üzere, diğer “paydaşlar”a küçük, orta ve mikro işletmeler lehine lobi yapmak ya da bu işletmelerin çıkarlarını kollayacak çeşitli programlar oluşturmak gibi amaçlarla kurulsa da, Konsey, sermaye sınıfının farklı bağlamlarda ortaya çıkan fraksiyonlarının çatışmalı doğasını da içinde barındırır. Özellikle Konsey’in ilk yıllarında, çok sayıda küçük, orta ve mikro ölçekli işletme sahibinin, Konsey’in parçası olmadıklarını ifade etmesi ya da Konsey’in küçük, orta ve mikro ölçekli işletmelerin çıkarlarını temsil etmediği iddiasında bulunması bu durumun en önemli göstergelerinden birisini ifade eder. Hükümetin kağıt üzerinde farklı olsa da gerçekte küçük girişimcilerle ilişkilerinin zayıf olduğu ya da ülkedeki liberalizasyon sürecini derinleştirmeye dönük kimi politikaların küçük, mikro ve orta ölçekli işletmelerin ihtiyaçları dikkate alınmaksızın kabul edilmesi ise Konsey üyelerinin bu bağlamda hükümete getirdiği diğer eleştirileri ifade eder (Edigheji, 1997: 60-70).

Ulusal Küçük İşletmeler Yasası ile oluşturulan bir başka kurumsal yapı da küçük işletmelere, yönetim, piyasa koşulları, kamu tedarik süreci gibi konularda eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunmak; bu tür hizmetleri sunacak olan kuruluşlara finansal destek sağlamak; küçük ve orta boy işletmelerin ihtiyaç duyduğu hammadde vb. girdileri sağlamak; ulusal ya da uluslararası ölçekte pazara erişimleri konusunda hükümetle çalışmalar yapmak üzere kurulan Ntsika Girişim Teşvik Ajansı’dır (Engdahl ve Hauki, 2001: 46; Edigheji, 1997: 66). Yasada, ajansın, işletmecilik, ticaret, finans ve ekonomi alanlarında bilgi sahibi olmak şartıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından atanan 7-15 arası kişiden oluşacak bir kurul tarafından yönetilmesi öngörülürken, finansal kaynaklarının ise parlamento tarafından ayrılan kaynakların yanında, bağış ve hibelerden oluşacağı ifade edilir (President’s Office, 1996: 7-11).

- Çalışma İlişkileri Yasası

1995 yılında çıkarılan Çalışma İlişkileri Yasası (LRA) sürecin bir başka boyutunu ifade eder. Söz konusu yasa, bu zamana kadar ırk olgusunun önemli bir boyutunu oluşturan çalışma ilişkileri alanında, ülke tarihinde ilk defa tüm işçiler için toplu sözleşme hükümleri getirmesi, grev hakkını tanınması, sendikalaşma oranının neredeyse sıfır olduğu beyaz tarım çiftliklerindeki işçilere de sendikalaşma hakkı vermesi gibi nedenlerle önemli kazanımlar sağlar. Ancak tüm bunlar, yasanın geçiş döneminin sınıf uzlaşmacı karakterini yansıtan bir metin olarak karşımıza çıkmasına engel teşkil etmez (Satgar, 2008: 51; Baskin ve Satgar, 1996: 102). Bu durumun en önemli göstergesi, yasanın Baskin ve Satgar'ın tanımıyla Alman modelinden esinlenilen “düzenlenmiş esneklik” (regulated flexibility) olarak tanımlanabilecek bir kavrama dayanan çerçevesidir. Özellikle de NEDLAC aracılığıyla devlet, sermaye ve emek örgütleri arasındaki pazarlık süreçlerine oldukça büyük önem atfeden yasayı Bond (2000: 84) ise post-fordist uygulamalara dayanması nedeniyle pratikte sendikaların rolünü önemli ölçüde olumsuz etkileyecek bir metin olarak ifade eder.

Bu anlamıyla çalışma ilişkileri yasası Siyah Ekonomik Güçlendirme'ye ilişkin doğrudan değil dolaylı sonuçlar üretir. Bu dolaylı sonuçların en önemlisi, yasanın korporatizmi merkezine alan özelliğidir ki, karar süreçlerinde hükümet, sermaye ve emek örgütlerini eşit aktörlermişçesine ele alan bu yaklaşım gerek kamuoyu oluşturma gücü gerekse de ideolojik olarak sermaye örgütlerinin karşısında çok daha zayıf olan emek örgütlerinin sürecin öznesi olma gücünü büyük oranda azaltır. Bu durum iki noktada karşımıza çıkar: Bunlardan birincisi, yasanın hazırlanma sürecinde emek örgütleri için çok daha fazla kazanım sunuyor olmasına rağmen, resmi olarak hükümetin gündemine gelmesi sonrasında yasanın işçi sınıfı lehine birçok maddesinin budanmasıdır. Özelde Siyah Ekonomik Güçlendirme açısından genelde ise apartheid sonrası Güney Afrika'da yaşanan sürecin anlaşılması açısından önemli bir gösterge yaratan ikinci neden ise, yasanın çıkarıldığı dönemlerde rekabet kavramının bütün

ekonomik tartışmaların en önemli kavramlarından birisi haline gelmesidir. Kaldı ki, Çalışma İlişkileri yasasının çıkarılmasının hemen ardından, emek örgütlerinin de bir parçası olduğu resmi korporatist bir örgüt olan NEDLAC ile (dolayısıyla emek ve sermaye örgütleri ile) Ticaret ve Sanayi Bakanlığı arasında imzalanan bir anlaşma ile amacı Güney Afrika sanayisinin küresel piyasaya yeniden girişinde karşılaştığı engelleri ele almak ve ülke sanayisinin daha rekabetçi olmasının yollarını araştırmak olarak tanımlanan İşyeri Sorunları Girişimi başlatılır (Mosoetsa, 2005; Webster ve Buhlungu, 2004: 240). İnisiyatifin en önemli ayağını ise, dinamik bir esneklik yaklaşımı ile işyerinde eşitliğin, etkinliğin verimliliğin yükseltilmesi gibi kavramlar oluşturur (Masondo, 2003: 301).

Kamu kurumlarının yeniden yapılandırılması ifadesi, apartheid sonrası Güney Afrika'da özelleştirme kapsamına alınan işletmelerin satışında siyah sermayedarlara öncelik tanınması ya da söz konusu kuruluşların yönetim yapılarının, ANC'ye yakın isimlerin yönetici olarak atanması suretiyle değiştirilmesi aracılığıyla Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin uygulanması bağlamında oldukça önemli bir politikayı ifade eder (Southall, 2007a: 72). Öte yandan kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması ifadesi çoğu zaman özelleştirme ifadesinin örtük bir biçimi olarak kullanılır. Bu durum, başta Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ya da Kamu Girişimleri Bakanlığı olmak üzere bir çok kurumun raporunda da dile getirilir. Örneğin, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın 2003 yılında yayımladığı bir raporda kamu kurumlarının yeniden yapılandırılmasının öneminin altı çizildikten sonra, Siyah Ekonomik Güçlendirmenin, kamunun sahip olduğu işletmelerin hisse senetlerinin siyah girişimlere aktarılması aracılığıyla başarılabileceği, ayrıca, kamu işletmelerinin hayata geçireceği imtiyazlı ihaleler, istihdam eşitliği, alt sözleşme ilişkileri ve yönetim gelişimi gibi politikaların da Siyah Ekonomik Güçlendirme yasasına katkı sağlayacak diğer araçlar olduğunun altı çizilir (DTI, 2003: 20).

İlerleyen dönemlerde kamu kuruluşlarının yukarıda ifade edildiği üzere “yeniden yapılandırılması”na, yani özelleştirilmesine, kamu-özel ortaklığı projelerinde daha aktif görev almasına ve nihaye-

tinde hemen hemen bütün kamu kurumlarının yönetim yapısının ANC'ye yakın isimlerden oluşturulmasına dönük çok sayıda yasal düzenleme yapılır. Ancak bu noktada, pozitif ayrımcılık ya da Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında kamu iktisadi teşekkülleri de dâhil olmak üzere, kamu kuruluşlarına atanan çok sayıda yöneticinin, zaman içerisinde, bu pozisyonlarını terk ederek başta kamu ile iş yapan büyük şirketler olmak üzere özel şirketlerde yönetici olarak çalışmaya başladığını da ifade etmek gerekiyor. Apartheidin ilk on yılı içinde, Siyah Ekonomik Güçlendirmede en temel rolü oynayan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Adalet Bakanlığı gibi kuruluşlar başta olmak üzere çok sayıda ismin ülkedeki büyük şirketlerde yönetici olması bu yargıyı doğrular niteliktedir (Edigheji, 2007: 24).

ANC hükümetinin 1995 yılında ülkenin en önemli kamu kuruluşlarını, etkinlik ve verimliliklerinin artırılması gibi gerekçelerle özelleştirme kapsamına alması sonrasında COSATU'nun özelleştirme karşıtı grevlere gitmesi üzerine hükümet ile COSATU arasında özelleştirmelerin gündeme alındığı bir görüşmeler dizisi başlar (Bond, 2000: 81). Söz konusu görüşmelerin sonucunda hükümet ile COSATU arasında Ulusal Çerçeve Anlaşması imzalanır. Söz konusu anlaşma ile hükümet kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması sürecinde sendikaların görüşlerini de almayı, COSATU ise yeniden yapılanma sürecinde çalışanların işlerinin korunması, ucuz ve kaliteli hizmet sunumunun garanti altına alınması, yeniden yapılandırma sürecinin büyüme ve istihdam sağlaması, yeniden yapılandırma sürecinin herhangi bir şekilde tüketim harcamalarını artırılması için kullanılmayıp, kamu borçlarının azaltılması, kamu yatırım harcamalarının artırılması gibi amaçlar için kullanımı gibi şartlarla kamu kuruluşlarının yeniden yapılanma sürecini destekleme taahhüdünde bulunur (Southall, 2007b: 207-208; Rix ve Jardine, 1996: 66). Bir başka ifadeyle, özelleştirmeye karşı çıkan, dahası özelleştirme sürecine karşı çok sayıda eylem organize eden COSATU, her ne kadar anlaşmada kamunun ekonomide önemli bir rol oynaması gibi bir ifade bulunsa da, kamu kuruluşlarının belirli şartlar altında yeniden

yapılandırılması sürecine onay vermiş olur (ILRIG, 1999: 30).

- Utangaç Neoliberalleşmeden Açık Neoliberalleşmeye: Büyüme, İstihdam ve Gelir Dağılımı Programı (GEAR)

Güney Afrika'da başta Kongre İttifakı'nın bileşenleri olan CO-SATU ve SACP olmak üzere birçok kesim 1996 yılını, bu yıl uygulamaya konan GEAR programı nedeniyle neoliberalizme teslimiye-tin gerçekleştiği ya da ANC'nin politikalarında keskin bir dönüş ya-şandığı bir zaman dilimi olarak tanımlar. Bu kesimler bir yandan 1996 yılını bir yandan da bu yıl yaşandığı iddia edilen dönüşümün aktörlerini işaret etmek anlamında “1996 Sınıf projesi” kavramını kullanır. Oysa çalışmada buraya kadar ele alınanların da ortaya koy-duğu ve aşağıda da görüleceği üzere, 1996 yılı apartheid sonrası Gü-ney Afrika'da keskin bir dönüm noktası olmaktan çok bu zamana kadar süregelen ve ülkedeki sermaye birikimi sürecine kesintiye uğ-ratmama kaygısıyla sınıfsal ve ideolojik zeminlere dayanan bir dizi uzlaşmanın mantıki ve doğal bir sonucunu ifade eder. Bir başka ifa-deyle, her ne kadar apartheid sonrası dönemde sermaye hâkimiyeti-nin sağlandığını daha iyi hissettiren bir yıl olsa da, bu durumun işa-retleri epey bir zamandır bulunduğundan söz konusu yılı bir dönüm noktası olarak ifade etmek mümkün değildir. Bu durumun en önem-li nedenlerinden birisi ise, Kongre İttifakı'nın sol kanadının 1996 yı-lını “sınıf projesi” olarak tanımlamasının en önemli nedeninin RDP programının yerine GEAR'ın kabul edilmesi olmasına karşın, RDP, özellikle de hükümet belgesi haline gelmiş versiyonu ile GEAR arasındaki süreklilik ilişkisidir (Bond, 2007a).

GEAR programının hazırlanması, kabul edilmesi ve uygulama-ya konması sürecinde, Dünya Bankası oldukça önemli bir rol oynar (The Department of Finance, 1996; Southall, 2003). Bununla birlik-te söz konusu programın kabul edilmesini sadece uluslararası finans kuruluşlarına bağlamak gerçekliğin oldukça uzağında bir tablo çiz-mek anlamına gelir. Bir başka ifadeyle GEAR programının kabul edilmesinde, RDP'nin gündeme alınmasından bu yana bu programa sert eleştiriler yönelten birinci kuşak sermaye de oldukça önemli bir

rol oynar. Bu durumun en önemli göstergesi ise, ülkedeki en eski ve büyük sermaye örgütlerinden birisini oluşturan Güney Afrika Vakfı'nın hazırladığı “Hepimiz İçin Büyüme” başlıklı bir rapordur. Oluğça ayrıntılı bir metin olan raporda dile getirilen talepler şu şekilde özetlenebilir: Ekonomik büyümenin motoru olan özel sektör yatırımlarının, rekabet, serbest piyasa ve ekonomik istikrar çerçevesinde arttırılabilmesi için;

- Bütçe açıklarının kapatılması ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi aracılığıyla tasarruf oranının yükseltilmesi,
- Ticaret engellerinin kaldırılarak daha rekabetçi bir yapı yaratılması, .
- Sıkı para ve maliye politikaları aracılığıyla elde edilecek düşük mali açık ve enflasyon oranı,
- Sermayeden alınan vergi oranlarının düşürülmesi,
- Emek rejiminin esnekleştirilmesiyle birlikte kamu istihdamının gelecek beş yıl içerisinde en az 150 bin kişi, 20005 yılına kadar da 300 bin kişi kadar azaltılması,
- Güney Afrika'nın benzer kategorideki ülkelerden daha yüksek ücretlere sahip olması nedeniyle ücretlerde ve refah harcamalarında kesintiye gidilmesi,
- Verimlilik/etkinlik, teknoloji donanımının arttırılabilmesi - için, birinci aşamada kamunun elindeki ISCOR, SASOL ve ALUSAF⁸⁸ gibi ticari işletmelerin, ikinci aşamada, Transnet, TELCOM gibi daha teknoloji yoğun bir yapıya sahip işletmelerin, üçüncü aşamada ise oldukça yüksek bir değere sahip olan ve bu anlamda potansiyel yatırımcıların ülkeye çekilmesinde oldukça kritik bir rol oynayacak olan Eskom'un satıldığı, nihayetinde sosyal güvenlik fonlarının özelleştirildiği kapsamlı bir özelleştirme programının başlatılması (the South African Foundation, 1996).

---

88 Güney Afrika Alüminyum Şirketi (Aluminum Corporation of South Africa).

Aynı dönemlerde COSATU da, ülkedeki diğer iki sendika federasyonunu da temsilen “Sosyal Eşitlik ve İstihdam Yaratma” başlıklı Keynesyen çerçeveye dayanan bir metin yayımlayarak sürece müdahil olmaya çalışsa da sonucu etkileyemez (Hirsch, 2004: 94). 1996 yılında yürütülen bir dizi tartışma sonrasında GEAR hükümet tarafından kabul edilir (Webster vd., 2008; Koelble, 2008). Aşağıda da özetlendiği üzere, Finans Bakanlığı'nın istihdam yaratmak, gelir dağılımını düzeltmenin, yoksullar için eğitim ve sağlık hizmetleri uygulanmasına imkân veren rekabetçi ve hızlı büyüyen bir ekonomi yaratmanın bir aracı olarak tanımladığı (ve toplumsal meşruiyetinin sağlanması amacıyla) COSATU için oldukça önem arz eden RDP programının bir devamı olarak sunduğu programda uygulanması öngörülen politikalarla, Güney Afrika Vakfı'nın “Hepimiz İçin Büyüme” başlıklı raporda talep ettiği politikalar neredeyse aynıdır. Metnin aşağıda özetlenen vurguları bu durumu doğrulamaktadır:

- Enflasyon baskısını azaltmak, rekabetçi bir ekonomi yaratmak ve mali açık sorununu ortadan kaldırmak için, hükümet harcamalarında kesintiye gidilmesi, kamunun maliyet düşürücü önlemlerle yeniden yapılandırılması,
- Özel sektörün de rol oynayacağı, gelir vergisinin yeniden düzenlenmesi, borç yönetim bürosunun oluşturulması, etkin bir vergi yönetiminin kurulması, tütün vb ürünler üzerinden alınan vergilerin yükseltilmesine dayalı bir bütçe reformu yapılması,
- Özel sektörde ve kamu sektöründeki ücret artışlarının kontrol altına alınması, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ve ücret artışlarının üretkenlik artışlarından yüksek olmamasına dikkat edilmesi,
- Başta tarifelerin indirilmesi olmak üzere serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, ihracatı arttırmaya dönük önlemlerin arttırılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi,
- Başta endüstriyel tarım, imalat, turizm gibi ihracata dayalı

sektörlerde ve ulaşım ve iletişim gibi alanlarda küçük işletmelere özel bir rol yüklenmesi ve bu alanlarda yapılacak yatırımların teşviki,

- Başta inovasyon, teknoloji ve insan kaynaklarının gelişimine dönük programlar olmak üzere üretkenlik artışını sağlamaya dönük çeşitli programların düzenlenmesi,
- Bölge, istihdam yaratma kapasitesi ve yatırımın yapıldığı sanayinin önceliğine göre başta vergi muafiyetleri olmak üzere kapsamlı bir teşvik politikası geliştirilmesi,
- Kamu özel partnerliğinin teşvik edilmesi, kapsamlı bir özelleştirme programının ve kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılmasına dönük çalışmaların başlatılması (The Department of Finance, 1996).

Programı gerek piyasa hâkimiyetinin mutlaklığına dayanan teorik çerçevesi ile gerekse de, özelleştirmeler gibi, bir kısmı Güney Afrika Vakfı'nın yayımladığı raporda da var olan, kamu özel işbirliği projeleri, kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılması ve küçük, orta ve mikro işletmelerin desteklenmesi gibi bazıları ise Güney Afrika Vakfı'nın yayımladığı raporda bulunmadığı halde GEAR metninde bulunan politika önerileri ile siyah bir sermaye sınıfı yaratmaya dönük politikalar açısından önemli bir zemin oluşturur.

Güney Afrika Vakfı'nın yayımladığı rapor ile GEAR metni arasında, kamu-özel işbirliği projeleri ve küçük işletmelerin desteklenmesi gibi Siyah Ekonomik Güçlendirme açısından oldukça önemli olan konulara ilişkin farklılık ise, bu dönemde ülkedeki birinci kuşak sermayenin, siyah bir sermaye sınıfı yaratma fikrini genel manada destekliyor olmakla birlikte, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki kimi uygulamalara şüphe ile bakıyor olmaları ile açıklanabilir. Nitekim GEAR'ın kabul edildiği dönem, ülkedeki birinci kuşak sermaye temsilcilerinin, rekabet ve etkinlik gibi kavramları Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramı ile yan yana anılmasından rahatsızlığını açıkça belirttiği bir zaman dilimini ifade eder (Hirsch, 2004: 157-158).

Öte yandan, programın kabul edilmesi, her şeyden önce hükümet ile COSATU arasında önemli sorunlara yol açar. COSATU'nun bu bağlamda hükümete getirdiği eleştirilerden ilki, GEAR metninin yayımlanmadan önce, ANC'nin sosyal partneri olarak kendilerine gösterilmediğidir. Kaldı ki Mandela da, “İttifakımızın diğer üyeleri ile yeterli danışma gerçekleştirmedik. Aslında ANC GEAR'ı neredeyse tamamlandığı zaman öğrendi” sözleri ile bu durumu doğrular (Habib ve Valodia, 2006: 242). COSATU'nun Genel Sekreteri ise aynı dönemlerde yaptığı bir açıklamada, bu tür neoliberal metinlerin 1994 seçimlerinden önce asla ve asla gündeme getirilmeye cesaret edilemeyeceğini ifade eder (Webster vd., 2008).

İlerleyen dönemlerde COSATU'nun GEAR eleştirileri daha da şiddetlenir. Örneğin 1996 Mart'ında 6 bin Toyota işçisi greve gider ve zaman içerisinde başta GEAR olmak üzere uygulanan neoliberal politikalarla karşı grev ve benzeri eylemlerde önemli bir artış yaşanır (Habib, 2003; Desai, 2008: 32). Öyle ki COSATU'nun organize ettiği işe gitmeme eylemlerinde 1997 yılında 650 bin olan kaybedilen gün sayısı 2001 yılına gelindiğinde 1.25 milyona ulaşır (Habib ve Valodia, 2006).

COSATU bu süreçte sadece GEAR karşıtı eylemler organize etmekle kalmaz, ilerleyen dönemlerde Kongre İttifakını da tartışmaya açar. Örneğin ülkenin en militan sendikalarından birisi olan NUMSA'nın yakın dönemlerde gerçekleştirilen bir kongresinde Kongre İttifakı'nın yeni liderinin SACP olup olamayacağı tartışılır (Southall, 2003). Ancak tartışmalar sonrasında ulusal demokratik devrimin ve onun partisi ANC'nin neoliberallere terk edilmemesi için Kongre İttifakı'nın devam etmesi görüşünde uzlaşılr (Southall, 2003).

Bu durum COSATU'nun 1997 yılında toplanan ve yayımladığı bir rapor ile GEAR'a alternatif bir programı tartışmaya açan “Eylül Komisyonu” raporunda da dile getirilir. Devletin hem bir mücadele alanı hem de apartheid sonrasında yaşanacak dönüşümün motoru olarak tanımlandığı, COSATU'nun gelir dağılımı ve kalkınma için demokratik ve güçlü bir devlet için mücadele etmesi gerektiğinin vurgulandığı raporda, böylesi bir mücadelenin, ANC'nin ilerici politika-

larını desteklemek/teşvik etmek, neoliberal politikalarına karşı da direnmek biçiminde tanımlanan “esnek bağımsızlık” (flexible independency) fikrini gerekli kıldığının altı çizilir (COSATU, 1997: 34-35).

GEAR'ın finansal sermayenin ihtiyaçlarına cevap veren bir metin olarak tanımlandığı (COSATU, 1997: 58) metinde, apartheid sonrası Güney Afrika'da eşitliğin artırılmasının reel ekonomiye/üretkenliğe öncelik veren, yurttaşların, eşit ekonomik fırsatlar da dahil, ihtiyaçlarını karşılayan, işçilerin üretim süreçlerindeki karar mekanizmalarına katılımını sağlayan politikalara ihtiyaç olduğunun altı çizildikten sonra, bunların sanayiye dayalı kalkınma, kamu hizmetlerinin sunumu ve ekonomik demokrasi gibi politikalarla gerçekleştirilebileceği vurgulanır (COSATU, 1997: 53).

COSATU, bu dönemde yürüttüğü tartışmalarda her ne kadar önerilerini sosyalizmin kurulmasının ön adımları olarak tanımlasa da, Kongre İttifakı içerisindeki neoliberallerden farklı yorumlamakla birlikte, Siyah Ekonomik Güçlendirme fikrini, dışarıda bırakmaz. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi, raporda, özel sektörün varlığını korumasının artı değer yaratmayı zorunlu kılmadığı söyleminden hareketle, başta işçiler olmak üzere çeşitli toplum kesimlerinin katılımıyla ve ülkedeki mülkiyet ilişkilerinin yeniden gözden geçirecek aktivist kalkıncı devlet eliyle uygulamaya konacak kooperatif benzeri örgütlerin önemli rol oynadığı bir paydaş ekonomisi önerilmesidir. COSATU'nun Siyah Ekonomik Güçlendirme olgusuna sıcak baktığının daha açık bir göstergesi ise, alternatif bir Siyah Ekonomik Güçlendirme politikası bağlamında aşağıda özetlenen politikaları önermesidir:

- Üretken özel sektör yatırımlarının teşviki ve ülkeden sermaye çıkışının engellenmesi için döviz kontrolü uygulaması,
- Üretken özel sektör yatırımlarına ucuz finansman sağlanması için finansal sektörün yeniden yapılandırılması,
- Hedeflenen sektörlerde merkez bankası, Sanayi Kalkınma Kurumu (IDC) ve Güney Afrika Kalkınma Bankası eliyle ucuz kredi verilmesi,

- Üretken özel sektör yatırımlarının artması için, kamu yatırımlarının, kamu-özel işbirliği projelerinin ve sanayi-kalkınma işbirliği projelerinin artırılması,
- Başta kooperatifler olmak üzere sosyal sektörün kamu-özel işbirliği projelerine katılımının yaygınlaştırılması,
- Kamu altyapı projelerinde kamu-özel işbirliğinin arttırılması (COSATU, 1997: 59-67).

COSATU içerisinde GEAR'ı olumlayan pozisyonlar da ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle COSATU içerisinde kimi kesimler, içinde bulunulan kriz döneminde ANC hükümetinin zayıflatılmaması gerektiğini ve GEAR politikalarına bir şans verilmesini ifade ederler. ANC ise bu dönemde GEAR'ı, yoksulluğu azaltmaya, toplumu özelleştirmelerin olumsuz etkilerinden kurtarmaya, küresel olarak rekabetçi bir ekonomi yaratmaya ve nihayetinde Siyah Ekonomik Güçlendirme programına hizmet edecek olması nedeniyle tartışılmaz olarak kabul eder (Webster vd., 2008). Örneğin Finans Bakanı Trevor Manuel hızla küreselleşen ve yüksek rekabete dayalı hale gelen uluslararası atmosferde RDP'deki hedeflerin yerine getirilmesinin ekonomik büyüme ve kalkınma için takip edilen önemli değişiklikler yapılması gerekliliğinin altını çizerek (Davis, 2003: 39).

1999 seçimleri sonrasında, devlet başkanı olarak Nelson Mandela'nın yerini alacak olan, bu tarihten sonra “Afrika rönesansı” söylemi eşliğinde, siyah milliyetçiliğine dayalı bir neoliberalleşme süreci başlatacak olmanın yanında Siyah Ekonomik Güçlendirme olgusunu açıkça bir siyah sermaye sınıfı yaratmak olarak tanımlayacak olan Thabo Mbeki ise GEAR'ın tartışıldığı süreçte, pozisyonunu, ANC'nin girişimciler topluluğuna geçmişteki antipatisini aşarak bu çevreler ile diyalektik bir ilişki kurması gerektiği sözleri ile ifade eder (Habib ve Valodia, 2006: 243).

Apartheid sonrası Güney Afrika'da COSATU ve SACP ile ANC arasındaki çatışmaların en görünür olduğu tartışmalardan birisine yol açmanın yanında, keskin bir liberalizasyon döneminin başlangıcını ifade eden GEAR programının kabulü ile birlikte hükümet,

telekomünikasyon, mineral üretimi, enerji, ormancılık, eğlence, ulaşım gibi alanlarda özelleştirmelere ve ortak girişimlere başlanacağını ilan eder. Kaldı ki aynı dönemlerde altı adet bölgesel radyo istasyonunun satışı kabul edilir, başta Güney Afrika Radyo Televizyon Şirketi (SABC), Güney Afrika Havayolları, TELCOM olmak üzere çok sayıda kamu işletmesi özelleştirme kapsamına alınır (Bond, 2000; Webster vd., 2008).

Gerçekte gizli bir özelleştirme olan kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılması süreci haricinde, özelleştirmeler GEAR'ın kabul edilmesi öncesinde de fiilen başlamış durumdadır. 1995 yılında, Eastern Cape bölgesinde bir yerleşim yeri olan Queenstown şehrinin ve bağlı merkezlerinin su/kanalizasyon hizmetlerinin yönetimi ve işletmesinin belediyenin şirkete aylık bir ödeme yapması karşılığında Güney Afrika Su Hizmetleri isimli bir şirkete devredilmesi bu konuda bir örnek oluşturmaktadır. Bununla birlikte GEAR'ın kabulü ile birlikte özelleştirme olgusu Güney Afrika'da açıktan konuşulan ve uygulamaya konan bir olgu halini alır ki, GEAR'ı bir dönüm noktası yapanın, bu açıklık olduğunu söylemek mümkün.

1996 yılında ülkenin telekomünikasyon tekeli TELCOM'un yüzde 30 oranındaki hissesi, ülke tarihindeki en büyük özelleştirme projesi kapsamında 750 milyon Rand karşılığında ABD merkezli bir şirket olan Southwestern Bell ile Malezya merkezli bir şirket olan Malaysia Behard'in oluşturduğu bir konsorsiyuma satılır. 1997 yılında, Sun Havayolları'nın yüzde 35'i Rethabile isimli bir şirkete, yüzde 19'u Network Yatırım'a ait olmak üzere bu iki şirketin oluşturduğu konsorsiyuma, yüzde 5'i de çalışanlara satılır. İlerleyen dönemlerde Sun Havayolları'nın yüzde 15'lik hissesi de Siyah Ekonomik Güçlendirme Programı'nı desteklemek amacıyla kurulan ve aşağıda ele alınacak olan Ulusal Güçlendirme Fonu'na (National Empowerment Fund) satılır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir başka olgu da Sun Havayolları'nın yeni sahiplerinin ikisinin de Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında kurulan firmalar olduğudur (ILRIG, 1999: 34).

1995-2002 yılları arasında, yukarıda ifade edilenlerin kalan hisselerinin tümü ya da ilave bir kısmı da dâhil olmak üzere 31 adet

özelleştirme işlemi gerçekleşir. Aralarında apartheid döneminde kurulan ve ülkenin en büyük kamu kuruluşlarının da yer aldığı, kimi işletmelerin bir kısmının kimi işletmelerin ise tümünün satıldığı bu özelleştirme işlemlerinin çoğunda, alıcılar Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında kurulan firmalar ya da Siyah Ekonomik Güçlendirme programından faydalanan firmalar olur. Kimi satışlar ise, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmalar ile stratejik sermaye ortağı olarak özelleştirme ihalesine giren şirketlerin oluşturduğu ortaklıklara yapılır (Greenberg, 2006: 19). Öte yandan aynı dönemlerde hizmet sunumu, yönetim, kiralama ya da imtiyaz gibi uygulamaları kapsamak üzere çok sayıda kamu-özel partnerliği projesi hayata geçirilir. Kimi projelerde hükümet belirli hizmetleri özel sektöre devrederek bu hizmetler karşılığında sunucu firmaya hizmet için doğrudan ödeme yaparken, kimi projelerde ise bu zamana kadar kamunun sunduğu hizmeti kamu adına sunma hakkını devralan şirketler sunulan hizmet karşılığında doğrudan tüketicilerden öden-ti toplama hakkı elde eder (ILRIG, 1999: 35).

COSATU ve SACP gerçekleştirilen özelleştirmelere önemli tepkiler gösterse de, Siyah Ekonomik Güçlendirme adı altında, söz konusu özelleştirmelerde siyah girişimcilere önemli öncelikler tanınması, bu tür eleştirilerin bertaraf edilmesinde önemli rol oynar. Nitekim apartheid döneminin erken ya da geç dönemlerinde apartheid rejiminin desteklediği siyah kapitalistlerin yanında geçmişte ANC, COSATU ya da SACP içerisinde yer alan birçok isim, çoğu zaman ülkedeki yerleşik sermayenin sağladığı finansmanla bu özelleştirmelerden önemli pay alarak ülkenin yükselen siyah sermayesi arasında yerlerini alır.

- 1996 Anayasası: Tüm İktidar ANC'ye

1996 yılında GEAR programının kabul edilmesinin hemen sonrasında yaşanan bir başka gelişme de ANC'nin anayasada yaptığı değişiklikler ve bunun sonucunda NP'nin Ulusal Birlik Hükümeti'nden (GNU) ayrılması olur. Başta anayasada yapılan değişiklikler olmak üzere, aşağıda ele alınacağı üzere bu gelişmelerin her ikisi de

Siyah Ekonomik Güçlendirme açısından oldukça önemli sonuçlar yaratır.

1996 yılında hazırlanmakla birlikte 1997 yılında uygulamaya giren yeni anayasa, 1993 yılında kabul edilen geçici anayasanın birçok öğesini içermekle birlikte, ANC'nin gündeme getirdiği, hacimsel olarak küçük olsa da yeni Güney Afrika'daki ırk ilişkileri ve Siyah Ekonomik Güçlendirme bağlamında önemli sonuçlar yaratan kimi değişiklikler içerir. Bu değişikliklerden ilki, geçici anayasa görüşmeleri sürecinde NP'nin en önemli taleplerinden birisi olan iktidar paylaşımına ilişkin öğelerin kaldırılması olur. 1996 Anayasası'nda yapılan ikinci bir değişiklik ise, ülkedeki Hollanda kökenli nüfusun (Afrikaner) dili olan Afrikaans dilinin resmi dillerden birisi olmaya devam etmekle birlikte, geçici anayasada uzlaşıldığı üzere bürokrasi dili olarak devamının ortadan kaldırılmasıdır. Anayasa yapılan bu değişikliğin en önemli sonuçlarından birisi ise, Afrikaans dilinin eski egemenliğini kaybetmeye başlaması olur. Kaldı ki, anayasadaki bu değişikliğin ardından ANC, Afrikaans dilinde eğitim veren üniversiteleri, siyah öğrencilerin de bu okullara gidebilmesini sağlamak amacıyla, İngilizce eğitim vermeye teşvik edici/zorlayıcı birçok uygulamayı hayata geçirir (Louw, 2004: 173).

Yeni anayasada sermaye birikimi süreci açısından oldukça önemli sonuçlar yaratacak olan kimi düzenlemeler de yer alır. Çalışmanın önceki bölümünde de ifade edildiği üzere, uzlaşma görüşmeleri süresince ülkede yerleşik bulunan ya da ülkede yatırımları bulunan uluslararası sermayenin en önemli taleplerinden birisi, geçici anayasanın ve sonrasında hazırlanacak olan anayasanın özel mülkiyeti garanti altına alması ve bireylerin yanında şirketlere de, ifade özgürlüğü ve benzeri haklar tanınmasıdır. Nitekim gerek bir temel haklar bölümüne sahip olan geçici anayasa gerekse geçici anayasa da yer alan bu temel haklar bölümünün daha genişletilmiş hali olan bir Haklar Bildirgesi'ne sahip olan 1996 anayasası, sermaye sahiplerinin bu talebini yerine getirir. Mülkiyet haklarına getirilen anayasal güvence, kamulaştırma ya da toprak reformu gibi uygulamaların önündeki en önemli engellerden birisini oluşturur.

Yeni anayasada, kamu ihale/tedarik süreçlerine ilişkin yapılan bir değişiklik ise, siyah bir sermaye sınıfının yaratılması açısından oldukça önemli bir rol oynar. Şöyle ki: Geçici anayasada ihale sisteminin adil, kamuya açık, rekabetçi, maliyeti dikkate alan bir yapıda olmasına ilişkin maddenin bir benzeri 1996 anayasasında da yer alır. Bununla birlikte 1996 anayasasında bu hükmün, devlet organlarını ya da kurumlarını adil olmayan bir ayrımcılığa uğratan kesimlerin korunmasını ya da ihale süreçlerinde bu kesimlere öncelik verilmesini engelleyemeyeceği ifade edilir (South African Government Information, 1996: 26-27). Yeni anayasada bu ve benzeri ifadeler, ilerleyen dönemde, kamu kurumlarının kadrolarını değiştirmekten, siyah sermayedarlara kamu ihalelerinde öncelik vermeye, ülkede eskiden bu yana faaliyette bulunan sermayeyi, -genelde ANC çevresinde toplanan - siyah yöneticiler atamaya ya da siyah sermayedarlarla ortaklıklar kurmaya zorlamak gibi bir dizi uygulamanın temelini oluşturur (Engdahl ve Hauki, 2001: 25). Nitekim Kamu Hizmeti ve Yönetimi Bakanlığı'nın 1997'de yayımladığı Kamu Hizmetinde Pozitif Ayrımcılık ve Farklılık Yönetimi İçin Kavramsal Bir Çerçeve başlıklı metinde, anayasada 1996 yılında yapılan değişikliklerden hareketle, kamunun demokratik değerler ve prensipler çerçevesinde yönetilmesi gerektiği, bunun ise, istihdam ve personel yönetimi açısından, Güney Afrika halkını temsil etmek, yetenek, nesnellik, adillik ve geçmişin eşitsizliklerinin giderilmesi gibi olgular çerçevesinde hayata geçirilebileceği ifade edilir (Department of Public Service and Administration, 1997). İlerleyen dönemlerde yayımlanan çok sayıda metinde ve özellikle de Siyah Ekonomik Güçlendirme ya da pozitif ayrımcılık bağlamında hayata konan birçok uygulamada da anayasadaki bu ifadeler bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılır.

Anayasada yapılan değişikliklerin ülkenin diğer yasal mevzuatında yansımaları bulması çok zaman almaz. Örneğin 1997 yılında, Finans Bakanlığı ve Kamu İşleri Bakanlığı'nın ortak yayını olarak Güney Afrika'da Kamu Sektörü Alımı Reformu Üzerine Hükümet Belgesi yayımlanır. Kamunun satın alma gücünün, başta Siyah Eko-

nomik Güçlendirme programı olmak üzere belirli sosyo ekonomik amaçlar çerçevesinde kullanım yollarının tanımlanması amacı güden metinde, hükümetin istihdam ve gelir yaratmak için en önemli stratejilerinden birisinin mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi olduğu belirtilir. Geçmişteki ihale sisteminin ülkede kurulu bulunan büyük işletmeler lehine olması nedeniyle, yeni kurulan işletmelerin sisteme girişinin oldukça zor olduğunun altını çizen metin, bu noktadan hareketle, küçük, orta ve mikro işletmelerin kamu ihale sistemine girişinin daha da kolaylaştırılması gerektiğini belirtir. Metinde vurgulanan noktalardan birisi de, yeni ihale sisteminin, var olan servetin paylaşılmasından ziyade yeni yaratılan zenginliğin paylaşılması esasına dayanması gerektiğinin ifade edilmesidir. Bu durum Siyah Ekonomik Güçlendirme programı aracılığıyla ülkedeki sermaye gruplarının birikim imkânlarını zayıflatmaksızın yükselen siyah sermaye için yeni birikim alanları yaratılmaya çalışıldığını ortaya koyar niteliktedir (Ministry of Finance and the Ministry of Public Works, 1997).

Güney Afrika'da Kamu Sektörü Alımı Reformu Üzerine Hükümet Belgesi, yukarıda bahsi geçen hedeflere ulaşılabilmesi için, siyah girişimcilerin ihale süreçlerine erişiminin kolaylaştırılması ve kamu alımlarının küçük parçalar halinde yapılması gibi noktaların altını çizer. Bununla birlikte metin, ihalelere katılan girişimcilerin fiyat kıstasının yanında Siyah Ekonomik Güçlendirme programındaki konumlarına ya da programa olan katkılarına göre değerlendirilmesini hedefleyen bir puanlama sisteminin oluşturulması gerektiğini vurgular (DTI, 2003: 10). Bahsi geçen bu son düzenleme 2000 yılında çıkarılan bir yasa ile işlev kazanacağından dolayı aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

- Ulusal Güçlendirme Fonu (National Empowerment Fund)

Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında oluşturulan bir başka kurumsal yapı da, tarihsel olarak dezavantajlı kesimlerin, özelleştirme kapsamındaki kamu kuruluşlarının hisse senetlerini edinmesini sağlamak, tasarruf/yatırım ve ekonomik faaliyetlere

katılım imkânlarını arttırmak, bu kesimler tarafından başlatılan girişimleri desteklemek gibi amaçlarla kurulan Ulusal Güçlendirme Fonu Ortaklığı olur (DTI, 2003: 11; Engdahl ve Hauki, 2001: 35; Edigheji, 1997: 71-72).

1998 yılında çıkarılan Ulusal Güçlendirme Yasası ile kurulan ortaklığın en önemli faaliyetlerinden birisi, özelleştirme kapsamına alınan kamu kurumlarının hisse senetlerini, düşük bir bedelle siyah girişimcilere satmak üzere, piyasa değerinin yüzde 20 altında bir fiyattan satın almaktır. Bununla birlikte, ilgili girişimciler edindikleri hisse senetlerinin bedelini ödeyene kadar hisse senetleri bu girişimciler adına ortaklık tarafından elde tutulur (Engdahl ve Hauki, 2001: 35; Edigheji, 1997: 71-72).

Ulusal Güçlendirme Fonu Ortaklığı kapsamında üç ayrı yapılanma oluşturulur. Bunlardan ilki olan Yatırım Ortaklığı daha çok küçük girişimcilerin, posta ofisleri ya da siyah sermayedarların sahibi olduğu şirketler aracılığıyla halka arz edilen özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan hisse senedi edinmesi ve bu kesimleri halka arz/özelleştirme süreçleri hakkında bilgi sahibi kılma hedefine odaklanır (Engdahl ve Hauki, 2001: 35; Edigheji, 1997: 72). İkinci mekanizma olan Portföy Ortaklığı özelleştirilen kamu kuruluşlarının hisse senetlerini, bu hisse senetleri, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamındaki kesimlerin sahip olduğu şirketlere ya da konsorsiyumlara satılana kadar elinde tutma amacını taşır. Bu anlamda, portföy ortaklığı, görece daha büyük ölçekli sermayedarlara dönük işlemlerle ilgilenir (Edigheji, 1997: 72). Üçüncü mekanizma olan Girişim Ortaklığı ise, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki sermayedarlara girişim sermayesi sağlama amacı taşır. Öte yandan Ulusal Güçlendirme Fonu Ortaklığı bünyesinde kurulan Yatırım Ortaklığı'nın elindeki hisse senetlerinin yüzde beşinin Girişimci Ortaklığı'na yatırması öngörülür (Edigheji, 1997: 77; Engdahl ve Hauki, 2001: 35). Böyle bir uygulama ise, özelleştirilen kamu işletmelerinin hissedarı olmak isteyen küçük girişimcilerin/bireylerin birikimlerinin yeni girişimlerin kuruluşuna yönlendirilme kaygısını ortaya koyar.

Ulusal Güçlendirme Fonu'nun, genel olarak Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecinde özelde ise özelleştirme kapsamına alınan kamu işletmelerinin hisse senetlerinin Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki girişimcilere devredilmesinde oldukça önemli rol oynaması planlanır (Ministry of Public Enterprises, 2000: 68-69).

- Vasıf Geliştirme Yasası (1998), İstihdamda Eşitlik Yasası (1998), Rekabet Yasası

Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında ele alınması gereken diğer yasal düzenlemeler de 1998 yılında çıkarılan Vasıf Geliştirme Yasası, İstihdam Eşitliği Yasası ve Rekabet Yasası'dır. Ulusal Vasıf Otoritesi, Ulusal Vasıf Fonu, Sektör Eğitim ve Öğretim Otoritesi gibi kurumsal mekanizmalarının kuruluşunu da sağlayan Vasıf Geliştirme Yasası ile özellikle siyah nüfusun kalifikasyon elde etme imkanlarının artırılmasını hedefleyen bir Vasıf Programı başlatılır (Engdahl ve Hauki, 2001: 61-62).

Aynı yıl çıkarılan İstihdam Eşitliği Yasası ayrımcılığın ortadan kaldırılması, istihdamda eşitliğin sağlanması ve pozitif ayrımcılığın geliştirilmesi gibi amaçlara odaklanır (Engdahl ve Hauki, 2001: 59). Öte yandan her iki yasanın Siyah Ekonomik Güçlendirme programının bir parçası olarak çıkarılması, programın ırk ayrımcılığından muzdarip olan kesimlerin eşit bir statüye kavuşturulması yanında, ülke sermayesinin, gereksinim duyduğu kalifiye işgücünün yaratılması hedefine de odaklandığının bir göstergesi niteliği taşır (Engdahl ve Hauki, 2001: 63-65).

1998 yılında çıkarılan bir başka yasa olan Rekabet Yasası ise, rekabet kavramından hareketle, başta siyah sermayedarların sahip olduğu işletmeler olmak üzere, birinci kuşak sermaye ile rekabet etme şansı olmayan işletmelerin, kamu ihalelerinden ölçek sorununa birçok alanda, dezavantajlı konumunu ortadan kaldırmak suretiyle piyasada var olma şanslarını artırma amacı taşır (DTI, 2003: 10-11).

1997 Asya Krizi ve Siyah Ekonomik Güçlendirme Sürecinde Kırılma

Southall (2007a: 78) özel sektör açısından bakıldığında, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının, birincisi apartheidin resmen sona erdiği dönemden 1997-1998 yılında patlak veren Güney Asya krizine kadar olan dönem; ikincisi, krizin de etkisiyle Siyah Ekonomik Güçlendirme programı üzerine yoğun bir tartışmanın yaşandığı 2001-2003 yılları arası dönem; üçüncüsü de Geniş Temelli Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramının kullanılmaya başlandığı 2003 sonrası dönem olmak üzere üç aşamasının olduğunu ifade eder.

ANC hükümeti eliyle hayata geçirilen birçok uygulamayı içeren ve Siyah Ekonomik Güçlendirme programının, siyah bir sermaye sınıfı yaratmaya dayalı mantığı açısından bakıldığında kimi “başarılar” elde edilen birinci dönem, 1997/1998 döneminde Güney Asya ülkelerinde açığa çıkmakla birlikte kapitalist sistemin uluslar arası ölçekteki işleyişi açısından önemli sonuçlar üreten ekonomik kriz ile birlikte tam tersi bir noktaya evrilir. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle 1997 yılına kadar geçen süre zarfında, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında ortaya çıkan sonuçlara değinmekte fayda var.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, kamu ihaleleri Siyah Ekonomik Güçlendirme programının en önemli boyutlarından birisini ifade eder. Bu durumla tutarlı olarak 1990'ların ortalarından itibaren, kamunun, Siyah Ekonomik Güçlendirmeyi desteklemek amacıyla önemli ölçüde arttırılan satın alımlarından en çok faydalanan kesimler, siyah sermayedarların kurduğu, sahibi ya da ortağı olduğu şirketler olur (Freund, 2007: 666).

Dönem boyunca sıklıkla karşılaşılan olgulardan bir başkası da, ülkedeki birinci kuşak sermayenin, kamu ihalelerinden dışlanma kaygısının da etkisiyle, siyah sermayedarlara, sahibi oldukları şirketlerin hisse senetlerini satması/devretmesi olur. 1994-1998 yılları arasında, başta Johannesburg borsasına kayıtlı siyah girişimcilerin oluşturduğu konsorsiyumlara hisse senedi satılması olmak üzere, çok sayıda Siyah Ekonomik Güçlendirme anlaşması yapılır (Sout-

hall ve Tangri, 2008: 703). 1993 yılında, SANLAM'ın hisselerinin yüzde10'unu Metropolitan Life isimli şirkete satması (DTI, 2003: 13); 1994 yılında ülkedeki en büyük kıyı balıkçılık firmalarından birisi olan Oceana'nın hisselerinin bir kısmını Real Africa Investments isimli bir şirkete satması; 1996 yılında eski siyasi tutuklu Mzi Khumalo'nun ülkedeki en büyük madencilik şirketi Anglo-American bünyesindeki Johannesburg Consolidated Investments (JCI) şirketini kontrol eder hale gelmesi (Southall ve Tangri, 2008: 704); aynı yıl ülkedeki önemli firmalardan I&J'nin sermayesinin yüzde 2,2'sini, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında çalışanlarına devretmesi ve ülkedeki en büyük balıkçılık firmalarından birisi olan Sea Harvest'ın hisselerinin yüzde 8'ini Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında yeni girişimcilere satması (Ponte ve Van Sittert, 2007: 446) bu konudaki örneklerden sadece bir kaçını ifade eder.

Ülkedeki birinci kuşak sermayenin, büyük işletmeleri parçalayarak bir kısmını siyah sermayedarlara satmasına yol açan olgu, sadece hükümet ihalelerinden pay alma kaygısı değildir. Kapitalist sistemin uluslararası ölçekteki dinamiklerine bağlı olarak, işletme ölçeğinin küçültülmesi yönündeki eğilim, söz konusu işletmelerin parçalanmasını, ülkedeki birinci kuşak sermaye açısından rasyonel kılan temel durumlardan birisini ifade eder (Carmody, 2002: 264). Öte yandan yeni girişimlere hisse devredilmesi/satılması yönteminde çoğu zaman şirketin kâğıt üzerindeki sahibi siyah sermayedar olarak görünse de imtiyazlı hisseler vb. yollarla şirketin kontrolünün eski sahibinde kalması oldukça sık rastlanan bir durumu ifade eder.

Söz konusu dönemde, ülkenin en büyük madencilik firmalarından birisi olan Anglo American da dâhil olmak üzere ülkedeki birinci kuşak sermayenin Siyah Ekonomik Güçlendirme programına destek verdiğini göstererek kamu ihalelerinden avantaj elde etmek ya da pozitif ayrımcılıktan faydalanmak amacıyla siyah sermayedarların kurduğu işletmelerle çeşitli alanlarda işbirliğine gitmesi ya da sahip olduğu şirketlere siyah yöneticiler atanması sıklıkla karşılaşılan bir başka olguyu ifade eder (Freund, 2007: 668).

Bütün bunlara ek olarak, 1990'ların ortalarında başlayan özelleştirme sürecinden ve kamu özel işbirliği ya da benzeri projelerden, IDC, Özel Amaçlı Şirketler (SPV), Ulusal Güçlendirme Fonu ya da finans kuruluşları tarafından sağlanan finansmanın da yardımıyla çok sayıda siyah girişimci faydalanır (Southall, 2004b, 319).

Dönem boyunca, mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeleri ya da bu tür işletmelerin birleşmesiyle ortaya çıkan büyük ölçekli firmaları içermek üzere, siyah sermayedarların sahibi olduğu şirket sayısında önemli bir artış yaşanır (Southall, 2004b, 318). Başta Johnnic, MTN, Mvelaphanda Holding ve NAIL gibi siyah sermayenin kontrol ettiği büyük firmalar olmak üzere, tamamen siyah girişimciler tarafından kontrol edilen ya da ülkedeki yerleşik sermaye ile ortaklık ve benzeri ilişkiler kurmuş olan çok sayıda firma Güney Afrika ekonomisinin önemli oyuncularını arasında yerini alır (Southall, 2004a, 16). Örneğin, 1999 yılında, Metlife isimli, finansal hizmetler alanındaki en büyük siyah girişimci yatırımı olan şirket, 11 milyar Rand'lık varlık değeri ile ülkenin 26. büyük firması haline gelir. Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında medya, ormancılık, kâğıt, gıda, içecek, balıkçılık gibi sektörlerde çok sayıda benzer ölçekte yatırımlar yapılır (Southall, 2004b, 318).

ANC ile önemli politik bağlantılara sahip olan ve apartheid sonrası dönemde ülkedeki birinci kuşak sermaye ile önemli ticari ilişkiler geliştiren siyah bir sermayenin kendini iyiden iyiye hissettirmesi ise dönemin bir başka önemli özelliğini ifade eder. Pretoria ve Johannesburg gibi, ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan önemli kentlerinin de bağlı olduğu Gauteng Eyaleti'nin eski başkanı Tokyo Sexwale, ki apartheid sonrası dönemin en ünlü siyah sermayedarlarından birisidir, adı bir dönem Nelson Mandela sonrası ANC liderleri arasında geçen Cyril Ramaphosa ve Ramaphosa'nın eşinin kardeşi Patrice Motsepe gibi isimler, bu süreçte ön plandaki siyah sermayedarların bir kısmını oluşturur (Southall, 2004a, 16; Freund, 2007: 667).

Bu gelişmeler ülkenin finansal piyasalarında da yansımaları bulur. 1994 yılında yüzde 0,5 olan siyah girişimcilerin Johannesburg Borsasında ellerinde tuttukları hisse senedi oranı 1998 yılına gelindi-

ğinde yüzde 20'ye, siyah girişimciler adına elinde hisse senedi tutan yabancı yatırımcılar da dâhil edildiğinde ise yüzde 22'ye ulaşır (Southall, 2004a, 16; Carmody, 2002: 265). Johannesburg borsasında kayıtlı olan ve siyah girişimciler tarafından kontrol edilen firmaların sayısı ise 1997'deki 17'den 1999 Ağustos'u itibarı ile 38'e yükselir. Bu firmaların aynı zaman dilimindeki piyasa değerleri ise 37 milyar Rand'den 98 milyar Rand'e yükselir (Southall, 2004a, 16).

1980'lerden bu yana, özelleştirme, piyasalaştırma, esnekleşme gibi uygulamaların da gösterdiği üzere, dozu gittikçe artan bir neoliberalleşme süreci ile karşı karşıya olan Güney Afrika üzerinde, başta işsizliğin, yoksulluğun, suç oranlarının, HIV/AIDS vakalarının artması olmak üzere oldukça sert etkilerde bulunan 1997/1998 krizi, yarattığı birçok etkiyle birlikte yukarıdaki tabloyu da tersine çevirir. Her şeyden önce, Southall'ın (2007a: 76) “sermayesiz sermayedarlar” olarak tanımladığı ve Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında yürüttüğü işlerin finansmanını çoğu zaman IDC, Özel Amaçlı Şirketler (SPV), Ulusal Güçlendirme Fonu (NEF) ya da başta hisse devreden sermayedarlar olmak üzere özel finans kuruluşlarından sağlayan siyah sermayedarların önemlice bir kısmı, kriz sonrasında faiz oranlarında meydana gelen artış nedeniyle bahsi geçen finansal kurumlara borçlarını ödeyemez hale gelir (Engdahl ve Hauki, 2001: 44; Southall, 2004b: 319).

Kriz sonrasında Johannesburg borsasının çökmesi, siyah girişimcilerin borçlanma yoluyla edindikleri hisse senetlerinin değerlerinin önemli ölçüde düşmesine yol açar. Faiz oranlarında meydana gelen yükselme ile birlikte bu gelişme, siyah sermayedarlara hisse devrine/satışına dönük çok sayıda anlaşmanın geçersiz hale gelmesine, borçlarını ödeyemeyen siyah girişimcilerin edindikleri hisse senetlerinin, kendilerine bu hisseleri satan sermayedarların -çoğu zaman satıldığından daha düşük bir fiyatla- eline geçmesine ya da Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında kurulan işletmelerin kapanmasına yol açar (Southall, 2004a, 15-16; 2004b: 318). Bünyesindeki madencilik firması olan Johannesburg Consolidated Investments'ın hisselerini 54 Rand birim fiyattan Siyah Ekonomik Güç-

lendirme kapsamındaki girişimcilere satan Anglo American firmasının kriz sonrasında aynı hisse senetlerini bu defa 21 Rand'den geri alması bu konudaki çok sayıdaki örnekten yalnızca birisini oluşturur (Carmody, 2002: 265).

Kriz sonrası açığa çıkan bir başka olgu da ANC hükümeti eliyle ve Siyah Ekonomik Güçlendirme programının desteklenmesi amacıyla oluşturulan birçok yasal/kurumsal mekanizmanın sermayeler arasındaki ilişkinin eşitsiz ve bileşik doğasını da ortaya koyar bir şekilde işlevini yerine getiremez hale gelmesidir. IDC bünyesinde, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki sermayedarlara finansman sağlamak amacıyla oluşturulan Özel Amaçlı Şirketler sisteminin, kriz sonrası dönemde işlevsiz hale gelmesi bu durumun önemli göstergelerinden birisini oluşturur. Söz konusu mekanizmanın işlevsiz hale gelmesinin en önemli nedeni ise, devredilen hisse senetlerinin bedeli ödenene kadar temettü gelirlerini hisse senedi devreden/satan sermayedara bırakmak biçiminde çalışan SPV'lerden elde edilen temettü gelirlerinin kriz sonrasında yetersiz hale gelmeye başlamasıdır. Bir başka ifadeyle, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamındaki firmanın, temettü gelirlerini ödeyecek finansmanı sağlayamaması durumunda SPV nezdinde elinde tuttuğu hisse senetlerinin bir kısmını ya da tümünü finansöre vermek zorunda olması, siyah girişimcilerin sahip olduğu çok sayıda firmanın ellerindeki hisseleri finansörlere devretmesine yol açar (Engdahl ve Hauki, 2001: 37-39). Benzer sorunlar, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında oluşturulan Khula, Ntsika gibi kurumlar ya da Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde başlatılan kredi programları için de söz konusu olur (Ministry of Public Enterprises, 2000: 65).

Sorunların yoğunlaştığı bir başka mekanizma da özelleştirme kapsamındaki kurumların hisse senetlerini, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmalara satmak üzere indirimli alan ve yeni girişimci hisse bedelini ödeyene kadar bunları onun adına elinde tutan Ulusal Güçlendirme Fonu projeleridir. Fon'un yaşadığı sorunlardan ilki, özelleştirme kapsamına alınan kamu işletmelerinin başlangıçta iddia edilen oranlarının oldukça altındaki kısmının Siyah

Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki kuruluşlara satılabilmesi olur. Kimi vakalarda ise, başta, mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere olmak üzere Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında özelleştirilmeye başlanan kimi işletmelerin, özelleştirme kapsamına alınan bütün hisselerinin Siyah Ekonomik Güçlendirme programı dışındaki sermayedarlara satılması olur. Bu durumda rol oynayan en önemli faktör ise, hükümetin özelleştirme sürecinde Siyah Ekonomik Güçlendirme şartlarını masaya koymasının özelleştirilen şirketlerin piyasa değerinin düşmesine ya da alıcı bulamamasına yol açması olur (Engdahl ve Hauki, 2001: 33).

Yukarıda aktarılan olgunun en önemli örneklerinden birisi ülkenin en önemli kamu kuruluşlarından birisi olan TELCOM'un özelleştirilmesi sürecidir. 1997 yılında özelleştirme kapsamına alınan TELCOM hisselerinin yüzde 10'u Ulusal Güçlendirme Fonu (NEF) aracılığıyla finanse edilmek üzere, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki girişimciler için ayrılır. Ancak, özelleştirme sürecine katılan siyah sermayedarların ihaleye birlikte girecek ortak bulmakta zorlanması ya da işletmenin bu şekilde satılacak olmasının piyasa değerini düşürecek olması sonucunda hükümet, işletmenin siyah bir sermayedarla ortak satın alınması ve benzeri şartları geri çeker (Engdahl ve Hauki, 2001: 33). Sonuç ise, uygun bir siyah sermayedar bulunamadığı iddiasıyla birlikte şirketin yüzde30 oranındaki hissesinin Malezya-ABD kökenli bir konsorsiyuma satılması olur. Diğer konsorsiyumun yanında özelleştirme ihalesine girerek TELCOM'un bir miktar hissesini alan Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki bir firma olan Uciongo Yatırım ise, ilerleyen dönemlerde, TELCOM hisselerinin piyasa değerinin düşmesi nedeniyle borçlarını ödeyemez hale gelir ve nihayetinde hükümet tarafından ipoteklerini kaldırmak için borcunu yeniden yapılandırmaya zorlanır (Southall, 2007a: 72).

1998 yılında gerçekleştirilen Güney Afrika Havalimanı Şirketi ve Aventura özelleştirmeleri de bu bağlamdaki diğer örnekleri oluşturur. Söz konusu yıl yüzde 10'luk hissesi Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında olmak üzere hisselerinin yüzde 20'si satışa çıkı-

ılan Havalimanı Şirketi'nin özelleştirme kapsamına alınan hissele-rine Aeropoti di Roma isimli bir İtalyan firması talip olur. İtalya kö-kenli firmanın teklif ettiği yüksek bedel yanında, özelleştirme ihale-sine giren Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmaların karşı karşıya kaldığı finansman zorlukları sonucunda işletmenin Si-yah Ekonomik Güçlendirme amaçları doğrultusunda özelleştirme kapsamına alınan hisse oranı yüzde 4,2'ye indirilir (Engdahl ve Hauki, 2001: 33). Devletin sahip olduğu Aventura Resorts şirketi-nin Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında sendikala-rın sahip olduğu bir şirkete satılacağı bir özelleştirme programı da benzer şekilde sendika şirketinin yeterli finansman sağlayamaması nedeniyle iptal edilir ve nihayetinde şirketin işletmesi bir başka özel şirkete verilir (Southall, 2004b, 320; Ministry of Public Enter-prises, 2000: 65).

Siyah Ekonomik Güçlendirme programının ilk döneminde da-ha çok hisse devri olgusuna odaklanılmış olması da kimi sorunların açığa çıkmasına yol açar. Söz konusu sorunların en önemlilerinden birisi ise, kendisine siyah bir ortak edinmek üzere hisse devrinde bulunan şirketlerin daha çok ANC ile ilişkili olan sermayedarları tercih etmesidir. Bununla birlikte, ANC içinde sermaye hâkimiyeti-nin güçlenmesinde oldukça önemli rol oynayan bu olgu, şirketlerde ortaklık elde eden sermayedarların yönetim kurullarında eşit temsil edildiği anlamına gelmez. Tersine, siyah sermayedarların borç ve benzeri finansman yolları ile hissedar olması, devredilen hisse ora-nının çoğu zaman yüzde 20'nin altında kalması ya da hisse devri-nin/satışının, imtiyazlı hisselerin elde tutulması gibi, şirketin yöneti-mi ve kararları üzerinde etkide bulunmayı önleyecek biçimde yapı-lıyor olması sonucunda şirketlerin asli faaliyet alanlarına ilişkin ka-rar mekanizmaları değişmeden kalır (Southall, 2004b, 319; Edighe-ji, 1997: 73).

Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında kurulan işletmelerin görece riskli ve düşük katma değer üreten alanlarda yo-ğunlaşması dışında (Edigheji, 1997: 74) açığa çıkan bir başka sorun da bu işletmelerin finans sektörü ile yaşadığı sıkıntılar olur. Bir baş-

ka ifadeyle, başta bankacılık olmak üzere, büyük ölçüde birinci kuşak sermayenin kontrolü altında olan finans sektörü, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında kurulan firmalara finansman sağlamak konusunda her zaman istekli davranmaz (Edigheji, 1997: 81; Ministry of Public Works, 2003). Bu durum, her ne kadar programı genel olarak destekleseler de birinci kuşak sermaye ile yeni oluşan siyah sermaye arasındaki ilişkilerin çatışmalardan muaf olmadığının da bir göstergesi niteliği taşır.

ANC hükümeti çoğu zaman gerek Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamında yarattığı mekanizmalarla gerekse de siyasi gücü aracılığıyla ülkedeki birinci kuşak sermaye üzerinde baskı uygulamaya çalışsa da yatırımları başka coğrafyalara taşıma tehdidi ya da anayasada yer alan ırksal/cinsel kimliği nedeniyle kimseye ayrımcılık yapılamayacağı yönündeki ifadeler, birinci kuşak sermayenin arkasına sığındığı önemli kalkanları oluşturur (Edigheji, 1997: 82).

Yukarıda da vurgulandığı üzere bahsi geçen gelişmeler Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecinin oldukça hızlı bir biçimde tersine dönmeye yol açar. Nitekim, 1999 yılı sonu ve 2000 başı itibarıyla, Johannesburg borsasındaki siyah sermayedarların sahip olduğu hisse oranı yüzde yüzde 1 ile yüzde 3,8 aralığına geriler. Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki girişimlerin piyasa değeri ise 1998 yılında program kapsamındaki 110 firmayı içeren 21 milyar Rand'den 1999 yılında 45 firmayı içermek üzere 3,4 milyar Rand'e düşer (Southall, 2004b: 318).

Bununla birlikte Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin ilk döneminde karşımıza çıkan ve yeterli sermaye birikimine sahip olmayan sermayedarların piyasa sürecinin dışında kaldığını ya da birikimlerini daha da atırma şanslarını büyük ölçüde kaybettiğini ortaya koyan bu süreç siyah nüfus arasında önemli sermayedarlar oluşmadığı anlamına gelmez. Bir başka ifadeyle Siyah Ekonomik Güçlendirme programının bu ilk dönemi, Güney Afrika'da hem sınıf içi hem de sınıflar arası çatışmalar bağlamında önem kazanır. Sınıf içi çatışmalarının en önemli göstergesi, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının siyah nüfus içerisinde sınıfsal bir ayrışma yaşanmasına hizmet

etmesi iken, sınıf içi çatışma ise hem birinci kuşak sermaye ile hem de siyah sermayenin kendi arasında ortaya çıkar. Söz konusu ilişkinin her iki yönü de ebedette ki eşitsiz bir karaktere sahiptir. 1998 krizi sonrasında çok sayıda siyah sermayedarın batması ya da edindiği hisse senetlerini devretmek durumunda kalması siyah sermayedarlar ile beyaz sermayedarlar arasındaki eşitsiz ilişkiyi ifade ederken, siyah sermayedarlar içerisinde kriz sonrasında sermayesini kaybetmeyip sonrasına önemli bir birikim devredebilenlerin varlığı ise siyah sermayenin kendi içindeki eşitsizliği ifade eder.

Örneğin 1999 yılına gelindiğinde, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmalardan birisi olan Johnnic, Johannesburg borsasına kayıtlı siyah şirketlerin sahip oldukları toplam hisselerin yüzde 78 ini tek başına kontrol eder hale gelir. 1997/1998 krizinin etkisi ile Johannesburg borsasına kayıtlı siyah sermayedarların şirketlerinin neredeyse hepsi hisse fiyatı düşüşü ile karşı karşıya kalırken Kagiso ve Metlife isimli şirketler için ise durum tam tersi olur (Southall, 2004b, 318). Siyah sermayedarlar arasındaki eşitsizliğin bir başka göstergesi ise Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında ki en büyük firma olan NAIL'in, kendisine yeni hissedarlar aradığı bir dönemde, birisi üstün oylama gücüne sahip ve daha çok siyah sermayedarlara dönük, diğeri ise sınırlı oylama hakkı veren ve daha çok küçük girişimcilere dönük olmak üzere iki tür hisse senedi yayımlamasıdır (Southall, 2004b: 320). Bir başka ifadeyle NAIL'in belirli bir birikim düzeyine ulaşan hissedarları şirketin yönetiminde söz sahibi olma hakkı elde ederken, belirli bir birikim düzeyinin altında olan sermayedarları ise bu şansa sahip olamazlar.

Siyah Ekonomik Güçlendirme programının ilk döneminin sınıflar arası çatışmalar bağlamında değerlendirilmesi durumunda belirtilmesi gereken nokta programın sınıflar arası çatışmaları da arttıran sonuçları olacaktır. Yukarıda ifade edildiği üzere kapsamlı bir neoliberalleşme sürecinin eşlik ettiği programın bu bağlamdaki en önemli sonuçlarından birisi bölüşüm ilişkilerinin daha da bozulması olur. 1975 yılında siyah hane halkları arasında en düşük gelire sahip yüzde 40'ın siyah nüfusun elde ettiği toplam gelirin yüzde 12,3'ünü alı-

yor olmasına karşın bu oranın 1996 yılında yüzde 4,5'a düşmesi, buna karşın siyah nüfusun en üst gelir diliminde yer alan yüzde 10'luk dilimin 1975 yılındaki yüzde 32,5'ten 1996 yılında yüzde 51,3'e yükselmesi bu konudaki göstergelerden birisini oluşturmaktadır (Beall vd., 2005: 696).

Yukarıda verilen bilgilere ek olarak, Siyah Ekonomik Güçlendirme politikalarının uygulandığı zaman diliminde, genelde neoliberal politikaların özelde ise Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında işletmelerin parçalanmasına bağlı olarak ortaya çıkan alt sözleşme ilişkilerinin ve beceri geliştirme politikalarının sonucunda işgücü üretkenliği ile ücretler arasında önemli bir makas oluşur. Öte yandan dönem boyunca tarım dışı istihdam istikrarlı olarak düşerken, üretkenlik ve net kar oranları önemli artış gösterir. Örneğin 1990 yılı 100 olarak kabul edildiğinde, tarım dışı istidam 1997 yılı itibarıyla 90'a, 2002 yılı itibarıyla da yaklaşık 80'e geriler. Gene, 1990 yılı 100 kabul edildiğinde net kar oranları 1997 yılı itibarıyla 150-160 arası bir düzeye yükselirken, 1998 yılında -krizin etkisiyle- 140'lar düzeyine gerilese de, 2000 yılından itibaren 160'ın üzerine çıkar. 1990 yılında 100 kabul edilen emek üretkenliği ise 1997 yılında yaklaşık 120 seviyesine ulaşır. 1990-1998 yılları arasında emek üretkenliğindeki artış ücretlerdeki artışın altında seyretse de 1998 yılı sonrasında, yani Güney Asya krizinin hemen ardından, bu durum tersine döner. Nitekim 2002 dönemine gelindiğinde emek üretkenliği 150'nin üzerine çıkarken ücret düzeyi 130-140 arası bir yerdedir (Seekings ve Nattrass, 2005: 351-352).

Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin Yeniden Yapılandırılması ve Siyah Ekonomik Güçlendirme Komisyonu (BEECOM)

Siyah Ekonomik Güçlendirme bağlamında yaşanan bu sürecin en önemli sonuçlarından birisi 14-15 Kasım 1997 tarihinde toplanan Siyah Yönetim Forumu'nda, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının bu zamana kadarki uygulamalarında ulusal bir vizyonun ortaya çıkmaması, kavramın net bir tanımının yapılmamış olması gibi gerekçelerden hareketle ve bu tür sorunlara yanıtlar üretmesi amacıy-

la Siyah Ekonomik Güçlendirme Komisyonu'nun kurulması olur (BEECOM, 2001: 1).

11 siyah sermaye örgütünü içeren siyah bir girişimci örgütü olan Siyah Girişim Konseyi'nin himayesinde faaliyet yürütmesi öngörülmele birlikte, ABSA, African Merchant Bank, African Renaissance Holdings, Anglo American, BMW, British Council, Chamber of Mines of South Africa, Deutsche Bank, Eskom, Financial Mail, McCann Erickson, Nail, Nedcor, Oracle, Saatchi & Saatchi, Shell, Swedish Uluslararası Kalkınma Ajansı, Dünya Bankası gibi kurumların sponsorları arasında bulunduğu Komisyon'un yöneticiliğini, daha önce de bahsedildiği üzere apartheid sonrası dönemin en önemli siyah sermayedarlarından birisi olan Cyril Ramaphosa üstlenir (Engdahl ve Hauki, 2001: 48; BEECOM, 2003).

ANC'nin, kuruluşundan yaklaşık bir ay sonra gerçekleştirdiği bir kongrede desteğini açıkladığı komisyon, 1997 yılında ANC'nin başına geçen, 1999'da da devlet başkanı olan Mbeki tarafından ise, görevi kendisi de Siyah Ekonomik Güçlendirme'ye katkı sunacak bir siyah burjuvazinin nasıl yaratılacağı sorusunu yanıtlamak olan bir yapı olarak tanımlanır (Hirsch, 2004: 221).

Siyah sermayedarların Siyah Ekonomik Güçlendirme programı aracılığıyla birikim olanaklarını güçlendirmenin koşullarını tartışmak ve bu amaçla kapsamlı bir politika önermek amacıyla kurulan Komisyon bu konudaki taleplerini 2001 yılında kamuoyuna duyurduğu bir raporda dile getirir. Siyah Ekonomik Güçlendirme programının, ilk döneminde programın dar kapsamlı tanımlanmış olması nedeniyle başarısız olduğunun vurgulandığı raporda, geçmişte dile getirilen taleplerden farklı olmamakla birlikte, programın ilk döneminin eşitsiz ve bileşik gelişiminden kaynaklanan sıkıntıları yansıtan öneriler dile getirilir. Söz konusu önerilerden ilki, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının entegre ve uyumlu bir sosyo ekonomik süreç olarak Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı'na dayandırılmasıdır (BEECOM, 2001: 2). Bu durum, ikinci kuşak siyah sermayenin sermaye birikim sürecinin kaybedenleri arasında yer aldığı ölçüde görece bölüşümcü talepleri dile getirdiğinin bir göstergesi ni-

teliği taşımaktadır.

Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecinde başta finans sektörü olmak üzere özel sektörün de daha aktif bir rol üstlenmesinin gerekliliğinin vurgulandığı raporda (BEECOM, 2001: 6-7), emek, sermaye ve hükümetin anlaşmasıyla oluşturulacak bir Büyüme İçin Yatırım Uzlaşması; bütünlüklü bir İnsan Kaynakları Geliştirme Stratejisi; toprak reformunu da içeren bir kırsal kalkınma stratejisi; ulusal bir ihale ajansının kurulması; ulusal bir Siyah Ekonomik Güçlendirme yasasının çıkarılması; kamu sektörünün yeniden yapılandırılması, ulusal güçlendirme ajansı kurulması gibi taleplere dayandırılan Entegre Ulusal Siyah Ekonomik Güçlendirme Stratejisi önerilir. Raporda bu çerçevede ulaşılması gereken hedefler ise şu şekilde tanımlanır:

- Ülkedeki üretken toprakların en az yüzde 30'unun bireysel ve kolektif girişimleri de içermek üzere siyah ellerde toplanması,
- Siyah girişimcilerin bütün sektörlerdeki öz sermayeye katılımının, bireysel ve kolektif girişimciler dâhil en az yüzde 25'e yükseltilmesi,
- Bireysel ve kolektif girişimler de dâhil olmak üzere, siyah girişimcilerin Johannesburg borsasında kayıtlı firmalarının hisse senetlerinin en az yüzde 25'ini elinde tutması,
- Johannesburg borsasında kayıtlı şirketlerin icra yetkisi olan ve olmayan yöneticilerinin en az yüzde 40'ının siyah olması,
- Ulusal düzeyde, eyalet düzeyinde ve yerel düzeyde, kamu iktisadi teşekküllerinin ya da hükümet alımlarının en az yüzde 50'sinin siyah sermayedarların kontrolündeki firmalardan yapılması ve bu şirketlerin en az yüzde 30'unun siyah girişimcilerin sahip olduğu küçük, orta ve mikro işletme olması,
- 50'den fazla işçi çalıştıran özel sektör işletmelerinin en az yüzde 30'unun siyah girişimcilerin sahip olduğu küçük, orta ve mikro ölçekli ya da kolektif işletmeler olması,

- 50'den fazla işçi çalıştıran özel sektör işletmelerinde icra yetkisi olan ya da kıdemli yöneticilerin en az yüzde 40'ının siyah olması,
- Mesleki eğitime katılanların en az yüzde 40'ının siyahlardan oluşmasının sağlanması,
- Kamu-özel ihalelerindeki uzun dönem sözleşmelerin ve imtiyazların en az yüzde 30'una siyah sermayedarların sahip olduğu girişimlerin katılması,
- Hükümet teşviklerinin en az yüzde 40'ının siyah sermayenin sahip olduğu şirketlere aktarılması (BEECOM, 2001: 6 -8).

Kamu çalışanları emeklilik fonlarının yüzde 10'unun beş ila yedi yıllık bir süre zarfında öncelikli yatırım alanlarına aktarılması, özelleştirmelerden elde edilen gelirlerin bir kısmının kırsal kalkınma projelerine yatırılması, özelleştirmelerin doğrudan yatırımların teşvik edilmesi için değerlendirilmesi ve bütün bu süreçlerde devlet, sermaye ve emeğin ortak politikalar geliştirmesi ise dile getirilen diğer talepleri ifade eder (BEECOM, 2001: 11).

Komisyonun önerdiği kimi öneriler sermaye çevrelerinin bir kısmı tarafından, piyasa mekanizmasına müdahale biçiminde algılanır (Engdahl ve Hauki, 2001: 52). Örneğin aynı dönemlerde ülkedeki beyaz sermayenin temsilcisi olan sermaye örgütlerinden birisi olan Güney Afrika Ticaret Odası (SACOB) piyasanın böyle bir müdahaleyi affetmeyeceğinin altını çizirken Merkez Bankası başkanı ise güçlendirme sürecinin devlet müdahalesi ile yürütülmesinin bir hata olacağını belirtir (Southall ve Tangri, 2008: 705). Aynı dönemlerde COSATU ise güçlendirme sürecinin daha çok hisse transferi bağlamında ele alınması nedeniyle bir güçlendirme sürecinden çok zenginleştirme süreci olduğunu ifade eder.⁸⁹ Özellikle kamu düzen-

---

89 Ülkede Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecinin mevcut haline karşı çıkan, başta COSATU ve SACP gibi çevreler, tamlamayla, Siyah Ekonomik Zenginleştirme – Black Economic Enrichment – olarak tanımlıyorlar.

lemelerine ve sübvansiyonlarına ihtiyaç duyan sektörlerde faaliyet gösteren sermayedarlar ise tam tersi bir tepki verir. Örneğin Güney Afrika Petrol Derneği (South African Petroleum Association) Zimbabve türü bir durumdan kaçınmak için Güney Afrika sermayesinin Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecini ciddiye alınması gerektiği yönünde bir açıklama yapar (Iheduru, 2004: 9).

Aynı dönemlerde Siyah Ekonomik Güçlendirme olgusunun geniş anlamda tanımlanmasını ilerici olarak kabul eden COSATU ise özelleştirmelerin tüketici fiyatlarını yükseltmesi, alt sözleşme ilişkilerini yaygınlaştırması gibi noktalardan hareketle eleştirel bir tavır takınır. Bu dönemde ANC tarafından sıklıkla dile getirilen yurtsever burjuvazi tanımlamasına da mesafeli duran COSATU'nun dile getirdiği eleştirilerden birisi de ırk kartının kullanılması suretiyle siyah burjuvazinin meşrulaştırılması olur (SALB, 2002: 22).

ANC İçinde Siyah Ekonomik Güçlendirme Zemininde Çatışmalar

Siyah Ekonomik Güçlendirme Komisyonu'nun kurulması ile raporunu yayımladığı dönem ANC içerisinde de önemli çalkantıların yaşandığı bir zaman dilimini ifade eder. Bir başka ifadeyle 1999 yılında Nelson Mandela yerine Thabo Mbeki'nin devlet başkanı olmasıyla birlikte, Siyah Ekonomik Güçlendirmenin siyah bir burjuvazi yaratılmasına dönük bir proje olduğu biçimindeki söylemler daha açıktan sarf edilir hale gelir. Afrika Rönesansı, ikili yapı, iki ulus, ulus inşası gibi ifadeler ise bu sürecin meşrulaştırılmasında başvuru- rulan en önemli kavramları ifade eder. Bütün bu gelişmeler ise apartheid sonrası Güney Afrika'da çatışma dinamiklerini hızlandıran faktörler olur.

ANC'nin 1997'de gerçekleştirdiği ulusal konferans, başta Siyah Ekonomik Güçlendirme olgusu olmak üzere, apartheid sonrasında yaşanan ve kendi içinde bir dizi çatışmayı barındıran süreçlerin en üst düzeyde onayı anlamına gelir. Kongre İttifakı içerisindeki sosyalistlerin “1996 sınıf projesi”nin en önemli temsilcilerinden birisi olarak kabul ettiği, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının

siyah bir sermaye sınıfı inşa etmek biçiminde yorumlanmasında en önemli isimlerden birisi olan Thabo Mbeki'nin Nelson Mandela sonrası ANC içinde ön plana çıkacağına birçok işaretinin de bulunduğu konferansta yaşanan önemli gelişmelerden birisi, Kongre İttifakı'nın apartheid döneminde, Ulusal Demokratik Devrim'in öncü gücünün işçi sınıfı olduğunu vurgulamasından farklı olarak, ulusal demokratik devrimin sürükleyici gücünün siyah orta sınıflar olduğu vurgusunun yapılması olur. Dahası, konferansta Siyah Ekonomik Güçlendirme ve pozitif ayrımcılık üzerinden yürütülen tartışmalar, ANC'nin orta vadedeki en önemli hedeflerinden birisinin siyah bir burjuvazi yaratmak olduğunu ortaya koyar niteliktedir (Jordan, 2003: 210).

Sürecin vardığı noktanın bir başka önemli göstergesi de Mbeki'nin ünlü ve apartheid sonrası Güney Afrika'da olup bitenleri tanımlamak için en fazla referans verilen konuşmalardan birisi olan iki ulus konuşmasıdır. Söz konusu konuşmada Mbeki, Güney Afrika'yı, birincisi, zengin; gelişmiş ekonomik, fiziksel, eğitsel ve iletişim altyapıya ulaşma imkânlarına sahip beyazlar; ikincisi, başta kadınlar ve kırsal nüfus olmak üzere daha büyük bir nüfusa sahip olan “iki ulus”un ülkesi olarak tanımlar. Bu ikinci nüfusun ekonomik, fiziksel, eğitsel ve benzeri altyapı açısından az gelişmiş koşullar altında yaşadığını belirten Mbeki, bu yapının kolonyalizm ve apartheide dayalı ayrımcılıktan maddi zeminini aldığını ifade ettikten sonra, verili koşullar altında, tek ulus olmaya doğru gidilemediğinin ya da ulusal uzlaşmanın amaçlarına ulaşılmadığının altını çizer (Mbeki, 1998). Bu ifadesiyle Mbeki, ırklar arasındaki sosyo ekonomik eşitsizlikler giderilmedikçe, siyah ve beyaz Güney Afrikalılar arasında ulusal birlik ve uzlaşmanın imkânsız bir rüya olduğunu ileri sürmek suretiyle, ırk sorununu mülkiyet sorunu ile yan yana getirmiş olur (Ponte ve Van Sittert, 2007: 439).

Mbeki'nin “iki ulus” konuşması, sadece Güney Afrika'da apartheid sonrasında “ikili yapı” analizlerinin iyiden iyiye popülerleşmesine yol açmaz, aynı zamanda ürettiği bir dizi tartışma ve kavram setiyle bir yandan ülkenin kapitalist sisteme eklemlenme sürecinin

sürekliliğinin, diğer yandan da bu süreçte siyah bir sermaye sınıfı yaratmanın en önemli meşruiyet zeminlerinden birisini oluşturur. Öte yandan, Mbeki'nin bu konuşması, iki ulusu sadece ekonomik ayırım açısından değil, siyah ve beyaz olmak üzerinden tanımladığı ölçüde ülkenin sosyal gerçekliğinde, ırk üzerinden yapılan tanımlamaların geçerliliğini koruduğunun, dahası, ırk olgusu ile sınıf olgusunun bir eklemlenme ilişkisi içerisinde olduğunun bir göstergesi niteliği kazanır. Kaldı ki Mbeki 1999 yılında yaptığı bir başka konuşmada, ülkedeki üretken servetin ırk ayrımcılığından arındırılması ve siyah bir burjuvazi yaratılması sürecinin kapitalist bir ekonominin asli karakteristiği olan mülkiyet ilişkileri bağlamında çözülmesi gereken bir sorun olduğunu ifade eder (Iheduru, 2004: 8).

ANC'nin 31 Mart 2001 tarihinde gerçekleştirdiği Siyah Ekonomik Güçlendirme Politika Atölyesi için yayımlanan metin de bu durumun önemli göstergelerinden birisini oluşturur. Siyah Ekonomik Güçlendirmenin ulusal demokratik devrim zemininde yeniden tanımlanması gerektiği ifade edilen metinde, böylesi bir tanımlamanın Özgürlük Bildirgesi ile de uyumlu olduğunun altı çizildikten sonra (ANC, 2001: 4) Siyah Ekonomik Güçlendirme programının şu öğeleri kapsamı gerektiği belirtilir:

- İstihdam yaratımı ve siyah nüfusun beceri düzeyinin yükseltilmesi aracılığıyla kırsal ve kentsel yoksulluğun azaltılması,
- Sermayenin ve mülkiyetin kontrol ve yönetiminde siyah halkın rolünün artırılmasını sağlayacak düzenlemeler,
- Kamu ve özel sektörde açık, katılımcı, demokratik yönetim pratikleri,
- Afrika kıtasının güneyinin (Southern Africa) gelişimine katkıda bulunmak (ANC, 2001: 4).

Metinde, bu amaçların yerine getirilmesinde, devlet, -siyah ve beyaz- sermaye, emek, eğitim sektörü, sivil toplum, kültürel organizasyonlar gibi “paydaşların” katılımının zorunlu olduğunun altı çizildikten sonra, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının ulus in-

şası ve Afrika Rönesansı çerçevesinde tanımlanmasının önemi vurgulanır. Toplumun, özellikle de sendikaların ve siyah sermayedarların mobilize edilmesi ise bu bağlamda vurgulanan bir başka olguyu ifade eder (ANC, 2001: 5- 6).

Ulusal demokratik devrim başlığı altında bir yandan çatışan bir yandan da örtüşen çıkarlar olduğunun vurgulandığı metinde, yeni dönemde özgürlük hareketinin (ANC'nin) hegemonyasının inşası ve sürdürülebilmesi için başta siyah sermaye ve işçi sınıfı olmak üzere çatışan kesimlerin, bu eski sistemin egemenleri karşısında bir arada durmaları gerektiğinin altı çizilir (ANC, 2001: 8). Bir yandan çatışan bir yandan da ortak düşmana karşı bir arada durması önerilen bu iki kesimin bu birlikteliğinde ise devlete özel bir rol biçilir. Bu durum metinde, devletin, emperyalist bir karakter taşıyan, gelişmekte olan ülkeleri marjinalize eden, eşitsizliği arttıran, ulus devletlerin rolünü azaltan bir süreç olan küreselleşme koşulları altında, sermayenin bir kesimini kontrol ederek ve başta emek olmak üzere diğer aktörlerle stratejik ortaklık ilişkisi içinde bir araya getirerek yeni bir hegemonya inşasında kullanılabileceği biçiminde ifade edilir. Metne göre bunun yapılamaması, ulusal demokratik devrimin kazanımlarının tersine dönmesine yol açacaktır (ANC, 2001: 9).

Bir yandan Afrika Rönesansı gibi söylemlerle siyah milliyetçiliğinin güçlendirildiği ve ırk söyleminin yeniden ön plana çıktığı diğer yandan da sermaye sınıfıyla ilişkilerin iyiden iyiye derinleştiği bu sürecin vardığı sonucu en iyi ifade eden gelişmelerden birisi ise, kalkınma literatürünün, müdahale aracılığıyla kapitalist üretim ilişkilerine dahil edecek ve edilecek aktörlerini tanımlayan ikili yapı analizlerinin oldukça yaygınlaşması, belirleyici hale gelmesi olur.

Bu süreci başlatan ise devlet başkanı Mbeki'nin 2003 yılında yaptığı "iki ekonomi" konuşması olur. Bahsi geçen konuşmasında, ülkedeki birinci dünya ekonomisini, sanayiye, madencilığa, tarıma, finansa, hizmetler sektörüne dayalı modern ve küresel ekonomiye entegre bir yapı olarak tanımlayan Mbeki, ülkenin, başta yoksulluk olmak üzere, geçmişten devralınan bir çok zorluğun ortadan kaldırılmasında rol oynayacak olan zenginliğin de bu sektörde üretildiği-

ni ifade eder. Konuşmasının devamında, ülkedeki birinci dünya ekonomisi ile yan yana var olan üçüncü dünya ekonomisine de odaklanmak gerektiğinin altını çizen Mbeki, bu iki yapının birbiriyle tamamen bağlantısız olduğunu, bu anlamda, birinci dünya ekonomisinde yer alan zenginliğin üçüncü dünya ekonomisine yansımadığını ifade eder. Üçüncü dünya ekonomisinin az gelişmişlikten kurtularak birinci dünya ekonomisinin parçası olabilmesi için müdahalenin gerekliliğine vurgu yapan Mbeki'ye göre bu müdahalenin en önemli özelliği, birinci dünya ekonomisinin büyümesinden fayda elde edenlerin, bu büyümenin üçüncü dünya ekonomisi üzerindeki olumlu etkilerinden de fayda elde etmelerini sağlamaktır. Mbeki'ye göre bu noktada kritik olan aktör ise, kaynak aktarım mekanizmalarına da sahip olan devlettir (Mbeki, 2003).

Aynı dönemler, ANC'nin politika belirleme süreci içerisinde ülkedeki siyah ya da beyaz sermaye grupları ve uluslararası sermaye çevreleri çok daha belirleyici hale gelir. Örneğin, 2000'li yılların başında Mbeki'nin girişimleriyle, kadın, çalışma, sendikal alan gibi alanlarda çok sayıda çalışma grubu oluşturulur. Başkanlık Büyük Sermaye Çalışma Grubu, Başkanlık Siyah Sermaye Çalışma Grubu, Başkanlık Ticari Tarım Çalışma Grubu bu gruplardan bazılarıdır. Genel olarak gruba adını veren çevrelerin önde gelen temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan bu grupların, devlet başkanı ya da kabine ile yaptığı toplantılar ise, hükümetin, başta Siyah Ekonomik Güçlendirme programı olmak üzere bir çok politikası üzerinde belirleyici olur (Edigheji, 2007: 28). Mbeki döneminde ANC hükümeti uluslararası sermaye çevreleri ile de daha yakın ilişkiler geliştirir. Örneğin, hükümet, aynı dönemlerde, yabancı yatırım çekmeye yardımcı olması amacıyla, Citigroup, Unilever, Soros Fon Yönetimi gibi kuruluşların önde gelen isimleri dâhil olmak üzere, ABD, Almanya, Malezya, İngiltere, İrlanda gibi ülkelerinin sermaye çevrelerinin katılımı ile bir Uluslararası Yatırım Konseyi oluşturur (Edigheji, 2007: 29).

Asıl olarak ırk temelinde, ama ırk/sınıf ilişkisi göz önünde tutulduğunda aynı zamanda ölçek temelinde de bölünmüş olan sermaye örgütlerinin, ANC'nin de katkılarıyla tek bir çatı altına birleştiril-

mesine dönük çabalar bu dönemde karşımıza çıkan bir başka olgu-yu oluşturur. Bu yöndeki girişimlerin, Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecinde siyah girişimciler arasındaki eşitsiz gelişimin görünür olduğu bir başka alan olduğunu söylemek de mümkün. Örneğin 2003 yılında ülkedeki önemli ve etki gücü yüksek siyah sermayedarlardan birisi olan Patrice Motsepe'nin başkanlığında faaliyet yürüten NAFCOC, ülkedeki beyaz sermayenin önemli örgütlerinden birisi olan Güney Afrika Girişimciler Odası (SACOB) ile birleşme girişiminde bulunur. Ancak, NAFCOC içindeki görece küçük birikim düzeyindeki sermayedarların böylesi bir birleşmenin beyazların egemenliği ile sonuçlanacağı söylemiyle karşı çıkması nedeniyle NAFCOC içinde önemli tartışmalar yaşanır (Southall, 2004a: 15). Bununla birlikte, Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecinin, sermayeler arası çatışmalar bağlamında, bir başka kaybedeni olan ve ANC içerisinde fazla etki gücü de olmayan küçük sermayedarların bu karşı çıkışı, ANC'nin de girişimleriyle ülkedeki bütün sermaye örgütlerinin tek bir çatı altında toplanması önünde engel oluşturmaz. 2003 yılında sermayedarların bir çatı örgütü olarak Güney Afrika Girişimciler Birliği'nin (BUSA) kurulmasına ek olarak ülkedeki AHI, FABCOS, NAFCOC ve SACOB⁹⁰ gibi sermaye örgütlerinin Güney Afrika Ticaret ve Sanayi Odası (CHAMSA) çatısı altında bir araya gelmeleri bu yargıyı doğrular niteliktedir (Edigheji, 2007: 31).

Siyah Ekonomik Güçlendirme Sürecinin İkinci Dönemi

Siyah Ekonomik Güçlendirme Komisyonu'nun çalışmaları ve ANC içindeki tartışmalar Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında yeni düzenlemeler yapılmasına yol açar. 2003 yılına kadar geçen süre zarfında çok sayıda düzenleme yapılmakla birlikte bunlardan

---

90 AHI: Afrikaner Ticaret Enstitüsü (İngilizce: Afrikaner Trade Institute, Afrikaans: Afrikaanse Handelsinstituut); FABCOS: Afrikalı Girişimci ve Tüketici Hizmetleri Vakfı (the Foundation for African Business and Consumer Services); NAFCOC: Ulusal Afrikalı Federe Ticaret Odası (National African Federated Chamber of Commerce); SACOB: Güney Afrikalı Girişimciler Odası (South African Chamber of Business).

iki tanesi daha ön plandadır: Tercihli Kamu Alım Politikaları ve Sektör Sözleşmeleri. Söz konusu düzenlemeler aşağıda ele alınacak.

- Tercihli Kamu Alım Politikası Çerçeve Yasası (2000)

Siyah Ekonomik Güçlendirme Forumu ile başlayan, ANC içerisinde ulusal(cı) kalkınmacı/liberal bir hattı ifade eden Mbeki'nin devlet başkanı olması ve ANC içindeki etki alanını da kullanarak ulusal demokratik devrim kavramını Siyah Ekonomik Güçlendirme temelinde yeniden tanımlaması ile devam eden bu sürecin meyvelerinden ilki, 2000 yılında çıkarılan ve meşruiyet kaynağını 1996 anayasasından alan (Iheduru, 2004: 9) Tercihli Alım Politikası Çerçeve Yasası olur.

Devlet organlarının kamu alım süreçlerinde uyması gereken kuralların, Siyah Ekonomik Güçlendirme programını destekleyecek bir çerçeveye kavuşturulması amacını taşıyan yasada, kamu alımlarında teklif sahiplerinin değerlendirme süreçlerinin belirlenmesi amacıyla 10 puan planı adı verilen bir plan tanımlanır. Buna göre, kamu alım sözleşmelerinde 100 puan üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutulan teklifler, yasada özel amaç olarak ifade edilen Siyah Ekonomik Güçlendirme programı şartlarına uygunluğu ile 10 puan alırken, kalan 90 puan, teklif sahibinin sunduğu fiyata göre verilir. Öngörülen belirli bir tutarın altındaki ihalelerde ise, 20 puan özel amaçlar için yani, Siyah Ekonomik Güçlendirme kriterleri için verilirken, teklif sahibinin sunduğu fiyat 80 puan üzerinden değerlendirilir. Yasada fiyat dışında puan verilen özel amaçlar ise, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki kişiler ile sözleşme yapmak ya da RDP'nin 1994 tarihli resmi gazetede yayımlanmış versiyonundaki kriterlerden birisini hayata geçirmek olarak tanımlanır (Parliament of the Republic of South Africa, 2000).

Yasa çerçevesinde, şirketleri genel olarak Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecine özel olarak ise yasanın amaçlarına uymaya zorlamaya dönük kimi düzenlemeler de yapılır. İhalelerin ön değerlendirme sürecinde teklif sahiplerinin öz sermayelerinin yüzde 40'ını Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki girişimcilere

dağıtması, yapılacak işin en az yüzde 25'ini siyah alt sözleşme ilişkileri aracılığıyla ekonomik güçlendirme kapsamındaki işletmelere vermek zorunda olması bu düzenlemelerden bazılarını ifade eder (Iheduru, 2004: 10). Aynı dönemlerde başta kamu hizmet sunumu olmak üzere birçok alanda, siyah sermayedarları ön planda tutacak alt sözleşme ilişkilerini ya da kamu özel işbirliği uygulamalarını yaygınlaştırmaya dönük kimi düzenlemeler de hayata geçirilir (Engdahl ve Hauki, 2001: 35).

- Sektör Sözleşmeleri

Siyah Ekonomik Güçlendirme Komisyonu raporunu takiben ve ANC içinde ortaya çıkan eğilimlerle tutarlı olarak 2000'li yılların başında yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı içerisinde “operasyonel katılım” kavramının ön plana çıkması ile birlikte, başta programı içerisinde en fazla önem atfedilen sektörler olan madencilik, enerji, finans sektörleri olmak üzere bir çok sektörü paylaşmaya dönük sözleşmelerin yayımlanması olur. Sektör temsilcilerinin de doğrudan ya da dolaylı katılımlarıyla ve bir dizi çatışmayla devam eden bu süreçte, ülke ekonomisinin birçok sektörünün hangi oranda siyah sermayedarlar tarafından elde tutulacağına ilişkin bir çerçeve belirlenmeye çalışılır. Bu anlamda sektör sözleşmeleri, gerek içerdiği yeni çatışmalar ve uzlaşmalar itibarıyla gerekse yeni uygulamaları ile Siyah Ekonomik Güçlendirme programının ikinci aşamasının önemli uygulamalarından birisini oluşturur (Southall, 2007a: 73).

Söz konusu sözleşmelerin ilk örneklerinden birisini, 2000 yılında sektördeki 6 ana firmanın katılımı ile (Shell Oil, Sasol Oil, British Petroleum, Engen Petroleum, Total, Caltex Oil) imzalanan ve 2014 yılı itibarı ile sektörün yüzde 25'inin siyah sermayedarlar tarafından elde tutulmasını hedefleyen petrol ve sıvı yakıtlar sektörleri sözleşmesi⁹¹ oluşturur. Söz konusu transfer işlemlerinin finansma-

---

91 “The Charter for the South African Petroleum and Liquid Fuels Industry on Empowering Historically Disadvantaged South Africans (HDSAs) in the Petroleum and Liquid Fuels Industry”

nının ise büyük ölçüde IDC tarafından yapılması hedeflenir (Southall, 2007a: 74; Freund, 2007: 666; Iheduru, 2004: 11).

İlerleyen dönemlerde bahsi geçen firmalar, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki girişimcilerle çok sayıda ortak girişim kurarlar ya da bu kesimlere hisse satışı gerçekleştirirler. Öte yandan hükümet yeni dağıtılacak gaz lisanslarının yüzde 10'unu Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında ayırır. Bu düzenlemelere bağlı olarak 2000 yılı itibarıyla, 1996 yılı sonrasında kurulan ve Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında yer alan 4 firma (AfricOil, Exel Oil, Zenex and Tepco Oil), sektördeki karların yüzde 3,5'ünü elde etmekle birlikte, sektörün yüzde 5,5'ünü elde tutacak bir büyüklüğe ulaşır. 2002 yılında ise hükümetin sübvansiyonlarına oldukça bağlı olan sektör üzerindeki hükümet baskılarının da etkisiyle söz konusu firmalar sektörün yüzde 14'ünü kontrol eder hale gelirken, sektördeki kardan aldıkları pay ise yüzde 11'e yükselir (Iheduru, 2004: 11).

Aynı dönemlerde Maden ve Enerji Bakanlığı'nın 10 yıl içerisinde sektörün yüzde 51'inin siyah sermayedarlara devredilmesini ön-gören ve yeni madencilik lisansları için de yüzde 30 ortaklık payı şartını getiren bir sözleşme hazırlığı içinde olduğu bilgisi kamuoyuna sızır (Southall, 2007a: 74; Southall, 2004, 323b). Bakanlığın bu hedefi madencilik sektöründe faaliyette bulunan firmaların ve hisse-darlarının oldukça sert tepkiler göstermesine yol açar. Öte yandan madencilik sektöründe faaliyette bulunan firmaların hisse değerle-rinde önemli bir düşüş meydana gelir (Southall, 2004b, 323).

Madencilik sektöründe faaliyette bulunan firmalar bakanlığın hazırlığının mülkiyet haklarına bir saldırı olduğu iddiasını dile getirirken, başta COSATU olmak üzere emek örgütleri ise ülkedeki büyük madencilik şirketlerinin siyah nüfusu kandırdığını, hükümetin de ülkedeki tekelleşmiş yapıyı değiştirmek konusunda hiçbir şey yapmadığını öne sürer (Southall, 2004b: 324). Halen Kongre İttifakı'nın üyesi olan SACP ise, süreci yeni ve ırksal olmayan bir yönetici blok tarafından yönetilmekle birlikte sınıf, ırk ve cinsiyet eşitsizliklerinin devamına dayanan yeni burjuva düzeninin sağlamlaştırılması olarak tanımlar (Macozoma, 2003: 24-25).

Hükümet ile sektörde faaliyet gösteren sermayedarlar arasında süre giden pazarlıklar ve görüşmeler sonucunda hükümet başlangıçtaki hedefini, bütün madenlerin beş yıl içinde yüzde 15'inin 10 yıl içinde ise yüzde 26'sının siyah sermayedarlara ait olması biçiminde revize eder. Buna karşılık sektörde faaliyette bulunan sermayedarlar da bahsi geçen hedefe ulaşmak için gerekli olan transfer işlemlerinin yapılması amacıyla 100 milyar Rand'lik kaynak ayırmayı kabul eder. Beş yıl içinde şirketlerin yönetimlerinin yüzde 40'ının siyahlardan oluşması da madencilik sektörüne ilişkin sözleşmenin bir başka boyutunu oluşturur (Southall, 2004b: 324).

Madencilik sözleşmesinin öngördüğü hedeflerin yerine getirilmesine dönük çabalarda, IDC, IMF, Dünya Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, yerel ticari kuruluşlar ve madencilik şirketlerinin sunduğu finansman önemli bir rol oynar. Bunun yanında, madencilik firmalarının taahhüt ettiği 100 milyar Rand'in haricinde, kurulacak bir Yeni Afrika Madencilik Fonu'nun, sektöre yeni giren siyah madencilerin projelerini de finanse etmek üzere, on yıl içinde 500 milyon dolardan 2 milyar Rand'e artırılması planlanır (Southall, 2004b, 324).

Yukarıda aktarılan gelişmeler madencilik firmalarının Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında uyguladıkları politikaların hükümet nezdinde görünür olması için, bu anlamda kendi pozisyonlarını güçlendirmek için en uygun ortakları aramaya başlaması gibi bir sonuca yol açar (Southall, 2004b, 324). Örneğin bu dönemde, Mpu-malanga şehrinin başkanı Mathews Phosa tarafından yönetilen bir konsorsiyumu olan Vuka Alliance 100 milyon Rand ödemek suretiyle Rosslyn Mining and Plant Hire şirketini satın alır. Benzer şekilde Rhodes'in kurduğu madencilik şirketi olan De Beers, ülkedeki girişimlerinin yüzde 25'ini bir ya da daha fazla Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmaya satmanın yollarını arar (Southall, 2004b, 324). Ülkedeki büyük madencilik firmalarından bir başkası olan Harmony Gold, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmalardan birisi olan African Rainbow Minerals Gold (ARM-gold) ile 4,9 milyar Rand'lik bir birleşme imzalayacağını ilan eder. Bir yıl sonra African Rainbow Minerals Gold, siyah girişimcilerin

sahip olduğu, Johannesburg borsasına kayıtlı ilk altın şirketi unvanını elde eder. Aynı firma ilerleyen dönemlerde ise, ülkenin en büyük madencilik firması olan Anglo American'a ait Anglovaal Mining şirketini 1.77 milyar Rand'lik hisselerini alacağını ilan eder. İlerleyen dönemlerde ARMgold yöneticisi Patrice Motsepe, küçük bir altın firmasının kontrolörlüğünden ülkenin en önemli madencilik firmalarından birisinde yüzde 14'lük hisse elde etmeye tefi eder. Bu son anlaşma sonrasında, Motsepe'nin yeni şirketi, dünyadaki 15. büyük altın üreticisi olmanın yanında, siyasi bağlantıları oldukça kuvvetli kimi küçük girişimcileri de hissedarları arasına katarak, madencilik sözleşmesinin gerektirdiğı mülkiyet yapısını elde eder. Bu noktada Motsepe'nin, kız kardeşlerinden birisinin Kamu Girişimleri Bakanı ile diğerinin de Cyril Ramaphosa ile evli oluşunun da gösterdiği üzere, oldukça güçlü bağlantılara sahip olduğunu, ayrıca, 2004 yılı itibarıyla NAFCOC başkanlığı görevini yürüttüğünü belirtmekte fayda var (Southall, 2004b: 324). Aynı dönemlerde bir başka madencilik firması, Gold Fields South Africa, hisselerinin yüzde 15'ini eski Gauteng eyaleti başkanı Tokyo Sexwale tarafından yönetilen bir başka madencilik firması Mvelaphanda Resources'a satma kararı alır. Mvelaphanda, söz konusu hisseleri satın almak için 2.8 milyar Rand civarında borçlanır. Borca konu olan meblağın 300 milyon Rand'i hisseleri satan firma olan Gold Fields'tan elde edilirken, kalan kısmının 1 milyar Rand'den fazla bir kısmının hisse senedi yayımlamak suretiyle temin edilmesi planlanır (Southall, 2004b: 324).

Yukarıda aktarılanlara benzer gelişmeler, Siyah Ekonomik Güçlendirme olgusunun odaklandığı önemli sektörlerden birisi olan finans sektöründe de yaşanır. 2003 yılında, hükümet tarafından yayımlanamadan önce, finans sektöründe faaliyette bulunan sermayedarlar kendi sözleşme şartlarını yayımlama yoluna giderler. Sözleşmede, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında, finansal hizmetlere erişim, yönetimde temsiliyet, kamu alımları, istihdamda eşitlik gibi noktalara vurgu yapılır. Mülkiyete ilişkin hedefler ise, aynı dönemlerde Ticaret ve Sanayi Bakanlığı tarafından yayımlanan ve 10 yıl içinde sektörün yüzde 25'inin siyah girişimcilerin elinde olmasını ön-

gören sözleşmeden farklı olarak, sektörün 2008 itibarıyla yüzde 10'unun, 2014 yılı itibarıyla da yüzde 20'sinin siyah sermayedarların elinde olması gerektiği biçiminde ifade edilir (Southall, 2004b: 325).

Kuşkusuz finans sektörünün Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki direnişi, mülkiyet devrinin çok daha büyük rakamlara mal olmasıyla da ilintilidir. Şöyle ki: Ülkenin beşinci büyük bankası olan Investec'in Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında 810 milyon Rand'lık ve yüzde 25'lik hisse senedi devrinde, gereken 8 yıllık kredinin Kamu Yatırım Komisyonu tarafından finanse edilmesi kararlaştırılır. Bununla birlikte söz konusu hisselerin bedelinin ödenebilmesi ancak, anlaşma döneminde Investec'in Güney Afrika borsasındaki değerinin önemli ölçüde düşmesi sayesinde gerçekleşebilir. Öte yandan ülkenin diğer en büyük dört bankasının (Absa, FirstRand, Nedcor and Standard Bank) hisselerinin yüzde 25'inin Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında siyah girişimcilere devredilmesi ise, yaklaşık 10 milyar Rand'e mal olur ki, bu rakam Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmaların ulaştığı rakamın oldukça uzağındadır (Southall, 2004b: 325).

Benzer süreçler, otomotiv, reklam ve halkla ilişkiler, emlak sektörü, içecek sektörü gibi alanlarda da yaşanır. Örneğin emlak sektörü bütçesinin yüzde 10'unu kırsal bölgelerin ve kasabaların gelişimi için yatırmayı (Edigheji, 2007, 15), kamu ilanlarının önemli bir sübvansiyon görevi gördüğü reklamcılık sektörü ise, 2004 yılı itibarıyla sektörün yüzde 26'sının siyah girişimcilere devredilmesine ek olarak sektörde çalışanların da yüzde 40'ının siyahlardan oluşmasını taahhüt eder (Iheduru, 2004: 12). 2002 yılında dünyanın en büyük içecek firmalarından birisi olan ve Güney Afrika'da faaliyet gösteren SAB Miller, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmalardan birisi olan Tsogo Investment ile 1,9 milyar Rand'lık bir sözleşme imzalar. Sözleşmede, iki firmanın da hisselerini, Tsogo Investment tarafından yönetilecek olan ve otelcilik, kumar gibi alanlarda faaliyet gösteren Tsogo Sun Holdings isimli yeni bir şirkete aktaracakları ifade edilir. Sun şirketinin kurucusu olan, 1980'lerin çatışmalı ortamında hisselerini satarak Londra'ya yerleşen Sol Kerz-

ner de aynı dönemde, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamındaki girişimcilerden birisi olan Moss Mashishi'nin, RAI Amsterdam⁹² isimli küresel bir iletişim firmasının partneri de olan Matemeku Investments şirketi ile turizm (otel ve kumar) alanında faaliyet göstermek üzere Güney Afrika'ya döneceğini ilan eder (Southall, 2004b: 326).

Aynı dönemlerde sektör sözleşmeleri sürecine katılan bir başka örnek de, çeşitli alanlarda sanayi tesisleri bulunan Bidvest şirkettir. Söz konusu şirket 2000'lerin başında, hisselerinin yüzde 15'ini “yaratıcı bir anlaşma” ile siyah bir girişimciye devredeceğini ilan eder. Nitekim, şirketin hisselerine talip olan bir siyah konsorsiyum olan Dinatla Investments ile varılan anlaşmada Dinatla Investment'ın üç yıl içinde performansa göre Bidvest'in hisselerine 42 Rand ile 60 Rand arasında bir bedel ödemesi kararlaştırılır (Southall, 2004b: 326).

Bu dönemde ülkede siyah sermayedarların kurduğu şirketlerden partnerler bulma durumu sadece ülkede yatırımları bulunan firmalar için geçerli değildir. Tersine ülkeye yatırım yapan uluslararası firmalar da aynı yolu izler. Örneğin, İngiltere'nin en büyük GSM firması olan ve Güney Afrika'nın en büyük GSM firması olan Vodacom'u satın alan Vodafone, söz konusu işlemin yapıldığı dönemde siyah ortaklar aradığını ilan eder. ABD kökenli banka Merrill Lynch ise aynı dönemlerde Güney Afrika'daki girişimi olan SAML'in başlangıç olarak yüzde 8,5 olmakla birlikte ilerleyen dönemlerde yüzde 15 olacağını belirttiği hisselerini siyah girişimcilere satacağını ilan eder (Edigheji, 2007: 15).

---

92 Söz konusu firma 2004 seçimleri döneminde ANC'nin halkla ilişkiler kampanyasını yürüten ünlü bir reklamcılık firmasıdır.

Siyah Ekonomik Güçlendirme'nin Üçüncü Dönemi: **Geniş Temelli Siyah Ekonomik Güçlendirme ve İyi Uygulama** **Yönetmelikleri**

Uzun süredir çeşitli çevreler tarafından dile getirilen Siyah Ekonomik Güçlendirme programının az sayıda varlıklı insana fayda sağladığı yönündeki eleştirilere cevaben 2003 yılında çıkarılan ve güçlendirme kavramını, daha geniş kesimlere yayma iddiasında olan Geniş Temelli Siyah Ekonomi Güçlendirme (BBBEE) yasası ile Siyah Ekonomik Güçlendirme sürecinin üçüncü dönemi başlar.

Apartheid politikalarının, ülkenin çoğunluğunun, üretken kaynaklara ve beceri imkânlarına erişimini engellediğinin ifade edildiği yasa metninde, ülkenin, çoğunluğun elde ettiği düşük gelir nedeniyle potansiyelinin altında bir performans gösterdiği, bu durumu ortadan kaldıracak önlemler alınmadığı takdirde istikrarın ortadan kalkacağı söyleminden hareket edilir (Parliament of Republic of South Africa, 2003). Yasada, anayasadaki eşitlik ilkesinin hayata geçirilebilmesi için, siyahların ekonomiye geniş temelli ve efektif katılımını, yüksek büyümeyi, istihdam olanaklarının artırılmasını, adil gelir dağılımını garanti altına alacak; ulusun birliğinin inşa edilmesine, ortak pazarın korunabilmesine ve kamu hizmetlerinden eşit faydalanmaya dönük fırsatların yaratılmasına hizmet edecek geniş temelli bir Siyah Ekonomik Güçlendirme politikasının oluşturulması gerektiği vurgulanır (Parliament of Republic of South Africa, 2003). Yasa bu bağlamda bir dizi yeni düzenlemeyi hayata geçirir.

Yasa ile meydana getirilen düzenlemelerden ilki, Siyah Ekonomik Güçlendirme Danışma Konseyi'nin kurulması olur. Yasa metninde Konsey'in görevleri, hükümete Siyah Ekonomik Güçlendirme konusunda tavsiyede bulunmak, Siyah Ekonomik Güçlendirme konusundaki gelişmeleri izlemek, aşağıda ele alınacak olan iyi uygulama yönetmelikleri konusunda ilgili bakanlığa tavsiyelerde bulunmak, stratejinin gelişimi, düzeltilmesi ya da bir başka politika ile yer değiştirmesi konusunda tavsiyelerde bulunmak, devlet ile özel sektör arasında ortaklık kurmak olarak tanımlanır (Parliament of Republic of South Africa, 2003).

Yasayla oluşturulan bir başka mekanizma da İyi Uygulama Yönetmelikleri mekanizmasıdır. Yasanın amaçlarını teşvik etmek için ilgili bakanlığın belirlediği kuralların resmi gazetede yayınlaması sonrasında resmîyet kazanacak olan bu yönetmeliklerin genel çerçevesi şu şekilde ifade edilir:

(a) geniş temelli Siyah Ekonomik Güçlendirmenin daha ileri yorumu ve tanımı,

(b) tercihli kamu alımlarında yeterlilik kriterlerinin ve geniş temelli Siyah Ekonomik Güçlendirmenin ölçüm göstergelerinin belirlenmesi.

Yasada, yasanın amaçları ile ilgili hedeflerin hangi zaman dilimi içerisinde yerine getirilmesi gerektiğini de belirlemesi öngörülen İyi Uygulama Yönetmelikleri, özellikle lisans, imtiyaz dağıtımı vb. alanlarda, kamu alım politikalarının ve kamuya ait şirketlerin satışında potansiyel alıcıların yeterlilik kriterinin belirlenmesinde, kamunun özel sektör ile girdiği partnerlik ilişkilerinin geliştirilmesinde uyulacak kuralların genel çerçevesinin belirlenmesinde önemli bir uygulama olarak tasarlanır (Parliament of Republic of South Africa, 2003).

Yasanın getirdiği bir başka uygulama ise, belirli sektörlerin mülkiyet yapısını dönüştürmeye dönük dönüşüm ya da güçlendirme sözleşmelerinin yayımlanması konusunda ilgili bakanlığa yetki verilmesi olur (Parliament of Republic of South Africa, 2003). 10-15 yıl arası bir zaman diliminde firmalara mülkiyet, istihdamda eşitlik, mesleki eğitim, işçilerin çalışma koşulları, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmalardan tedarik, toplum kalkınması gibi alanlarda çeşitli hedefler koyan bu sözleşmeler yasal bir yaptırım içermez. Ancak, hükümet, kamu ihale süreçlerinde ihalelere katılan firmaların durumlarını bu sözleşmelere uyulup uyulmadığı ya da hangi oranda uyulduğu kriteri üzerinden değerlendirmeye tabi tutar (Southall, 2004a: 16).

2003 tarihli yasa Siyah Ekonomik Güçlendirme programını sektör sözleşmelerinin de uymakla mükellef olduğu 10 iyi uygulama

ma yönetmeliği çerçevesinde somutlaştırmayı hedefler. 2003 yılı itibarıyla bu 10 kodun 4'ü mülkiyet ölçümü, yönetim ve kontrol ölçümü, bireysel ifadelerin yorumlanması olarak belirlenirken 2005 yılında bunlara istihdam eşitliği, beceri gelişimi, tercihli alım, girişim gelişimi gibi yeni ölçütler eklenir (Southall, 2007a: 78).

Yasanın çıkarılmasından sonra yaşanan gelişmelerden bir başkası da şirketler için, tercihli satın alma, istihdamda eşitlik, beceri gelişimi, girişim gelişimi ve çeşitli sektörlerle ya da şirketlerin uyguladığı sosyal sorumluluk projelerine göre belirlenen karne ya da puanlama uygulamasına geçilmesi olur (Edigheji, 2007: 37). Bir başka ifadeyle, iyi uygulama yönetmelikleri kamu ihalelerine girecek firmaların puanlar üzerinden değerlendirilmesine imkân veren “genel puanlama” uygulamasının da temelini oluşturur (Southall, 2007a: 78).

Puanlama yöntemi temel olarak üç ögeye odaklanır. Bunlardan ilki girişimlerin ve varlıkların mülkiyeti ve kontrolü aracılığıyla gerçekleştirilecek doğrudan güçlendirme olarak tanımlanır. İkinci öge, insan kaynakları gelişimi ve istihdamda eşitlik olarak ifade edilir. İstihdamda eşitliğin yanında beceri geliştirme de bu ögenin alt başlıklarını oluşturur. Üçüncü öge ise tercihli kamu alımı girişim gelişimi olarak adlandırılır. Bunlara ek olarak sektör ya da işletme bazında belirlenmek üzere kimi özel kriterlere de yer verilir. Puanlama yaklaşımında firmaların bahsi geçen kriterlerin ağırlıklı puanlaması ise şu şekilde olur:

Doğrudan güçlendirme kapsamında ele alınan ve ekonomik çıktıların paylaşılması olarak değerlendirilen siyah girişimcilerin hisse sahipliği oranı ve yönetimde siyahlara verilen temsiliyet yüzde 100 üzerinden sırasıyla yüzde 20 ve yüzde 10 ağırlığa sahip kılınır (DTI, 2003: 29-32). İnsan kaynakları gelişimi ve istihdamda eşitlik başlığı altında yer alan iki kategoride, istihdamda eşitlik ve firmaların çalışanlar için gelişim programlarına yaptığı harcamalardan hareketle ölçülecek beceri gelişimi yüzde 100 üzerinden sırasıyla yüzde 10 ve yüzde 20 ağırlığa sahip kılınır (DTI, 2003: 29-32). Dolaylı güçlendirme başlığı altında yer alan ve siyah girişimcilerin sahip ol-

duğu ya da Siyah Ekonomik Güçlendirme programı kapsamındaki firmalardan gerçekleştirilen tedarik oranına bakılarak ölçülecek olan tercihli alım ve aynı kapsamdaki firmalara yapılan yatırım ile ölçülecek olan girişim geliştirme başlıkları yüzde 100 üzerinden sırasıyla yüzde 20 ve yüzde 10 ağırlığa sahip kılınır (DTI, 2003: 29-32). Her sektörün ya da işletmenin spesifik ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen güçlendirme kriterleri yüzde 100 üzerinden yüzde 10 ağırlığa sahip kılınır (DTI, 2003: 29-32).

Hükümetin, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında 2003 yılı sonrasında hayata geçirdiği politikalar da, önceki süreçlerde olduğu gibi, ülkedeki birinci kuşak sermaye temsilcileri ile yürütülen pazarlıklara bağlı olarak şekillenir. Bu durum ise, ikinci kuşak sermayenin sürecin görece dışında kalmasına yol açtığı ölçüde siyah sermayedarların eleştirilerinin artmasına yol açar (Southall ve Tangri, 2008: 703).

Öte yandan ülkedeki birinci kuşak sermaye açısından zorlayıcı unsurlar olmadıkça bu kesimin Siyah Ekonomik Güçlendirme programına çok fazla ilgi gösterdiği söylenemez. Siyah Girişim Yönetim Çevresi tarafından Ekim 2005 tarihinde yayımlanan bir raporda, Johannesburg Borsası'na kayıtlı en büyük 200 firma içerisinde yüzde 51'den fazlası siyah girişimciler tarafından elde tutulan firma sayısının sadece 5 olduğu belirtilir. Araştırmaya göre Johannesburg Borsası'nda, yüzde 25'ten fazlası siyah girişimcilere ait olan firma sayısı 27'dir ve bu 32 firma Johannesburg Borsası'nın piyasa değerinin yüzde 2'sinden daha azını elde tutar. 2006 yılında yapılan bir başka araştırmada ise, Güney Afrika'da faaliyette bulunan şirketlerin 1/5'inin Siyah Ekonomik Güçlendirme için herhangi bir planlarının olmadığı ortaya çıkar (Southall ve Tangri, 2008: 702).

Devlet ile iş yapan ya da devletin düzenlemelerine bağlı olan sektörler için durum biraz daha farklıdır. Bir başka ifadeyle, önceki süreçlerde olduğu gibi, devlet ihaleleri ya da düzenlemeleri ülkedeki büyük sermayedarları, Siyah Ekonomik Güçlendirme programı ile ilişkilendirmede en önemli zorlayıcı faktörü oluşturur. Bu durumun geçerli olduğu alanlardan ilki, devlet tarafından en fazla koru-

nan ve sübvans edilen alan olan enerji ve madencilik sektörleridir (Iheduru, 2008: 350). Siyah Ekonomik Güçlendirme bağlamında yapılan son düzenlemeler sonrasında, herhangi bir “güçlendirme” statüsüne sahip olmayan firmaların madencilik yapma hakkına sahip olamayacağını ilan edilmesi, 2006 yılından itibaren madencilik sektöründe Siyah Ekonomik Güçlendirme anlaşmalarının sayısının artmasına yol açar (Southall ve Tangri, 2008: 707).

Yukarıdaki bilgiyle tutarlı olarak 2005 yılı itibarıyla ülkedeki en büyük madencilik firması olan Anglo American, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında yaklaşık 28 milyar Rand tutarında anlaşma yapar ve bu anlaşmalara bağlı olarak çok sayıda yeni firma kurulur (Iheduru, 2008: 353). Bu noktada, hisselerinin bir kısmını da Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında çalışanlarına satan Anglo Gold firmasının yöneticisi Bobby Godsell’in, çalışanların işletmelerin mülkiyetine katılımının hem çalışanların uzun vadeli çıkarları hem de Marks’ın emek-değer teorisini gömerek yirmi birinci yüzyılın takım çalışmasına dayanan kapitalizminin yaratılması anlamında iyi bir yol olduğu biçimindeki sözlerine vurgu yapmakta fayda var (Southall, 2006: 179).

Hükümetin 2006 yılında başlattığı ve 2014 yılında yüzde 6-7 büyümeye hedefi ile birlikte 400 milyar Rand’lık altyapı harcaması yapılmasını öngören Güney Afrika Hızlandırılmış ve Paylaşılan Büyümeye Girişimi (AsgiSA) programı ise Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında yaratılan bir başka zorlayıcı faktörü oluşturur (Iheduru, 2008: 349). Devlet ile iş yapan firmalar açısından bakıldığında, sayıları 300’ü, yıllık alım miktarı 50 milyar Rand’i aşan kamu işletmelerine ek olarak yıllık 400 milyar Rand’e yaklaşan altyapı harcamaları sadece ülkedeki sermaye için değil uluslar arası şirketler için de oldukça cazip olan bir birikim alanını ifade eder. Bu ise ülkeye söz konusu kamu hizmetlerini sunmak üzere yatırım yapma amacıyla olan uluslararası firmaların da Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında yer almasını sağlar (Iheduru, 2008: 349). Önceki yıllarda özelleştirme kapsamına alınan TELCOM’un hisselerini satın alan Malezya kökenli şirketin Siyah Ekonomik Güçlendirme ko-

şullarını yerine getirmek için yüzde 49'u kendisine yüzde 51'i de Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki girişimcilere ait bir şirket kurması ve telekomünikasyon hizmetlerinde gerekli olan kabloları Malezya'dan ithal etmek yerine Güney Afrika'da üretmeye başlaması bu konuda bir örnek oluşturur. Kuşkusuz bu durumda TELCOM'un yıllık 10 milyar Rand'e yaklaşan harcama tutarına ek olarak 2005-2009 yıllarını kapsayan yaklaşık 84 milyar Rand'lik bütçesi önemli bir rol oynar (Iheduru, 2008: 352). Bu konuda bir başka örnek de aynı dönemlerde özelleştirilen bir başka kamu kuruluşu olan the Airport Company of South Africa'nın sermaye harcamalarının yaklaşık yüzde 50'sini Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında gerçekleştirme kararı almasıdır (Iheduru, 2008: 353).

Bütün bunlar, birinci kuşak sermaye ile yükselen ikinci kuşak sermaye arasındaki ilişkilerin eşitsiz bir temelde gelişmesinin önünde engel oluşturmaz. Bu eşitsizliğin açığa çıkış biçimleri aşağıdaki gibi sırlanabilir:

- Çoğu zaman Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki firmalarla alt sözleşme ilişkileri aracılığıyla kurulan ortaklık ya da benzeri ilişkilerin, ana firmaların, asli faaliyet alanı olmayan işlerin daha küçük, dolayısıyla enformel ilişkilere daha fazla yaslanan, firmalara devredilmesi suretiyle ana firmaların maliyetlerinin önemli ölçüde düşmesine yardımcı olması (Mohammed ve Roberts, 2008: 35).
- Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında süregiden anlaşmalar aracılığıyla girişimlerinin bir kısmını siyah sermayedarlara satmak suretiyle Güney Afrika içindeki faaliyetlerinde ölçeğini küçülten çok sayıda firmanın, ülke dışında çeşitli firmalarla ortaklık ilişkilerine girerek uluslararasılaşması (Carmody, 2002).
- Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında kurulan firmaların çoğunun, bu alanda faaliyette bulunan büyük sermayeye bağımlı kalmaya devam etmesi (Freund, 2007).
- Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında anlaşma ya da

benzeri işlem yapan ana firmaların mülkiyet yapısının değişmediği durumlarda, Siyah Ekonomik Güçlendirme programının şirketlerin kamu ihalelerini çeşitli avantajlarla alabilmeleri için bir imaj olmaktan öteye geçmemesi (Mohammed ve Roberts, 2008: 35).

- Devlet ihalelerine bağımlı olmayan ya da rekabet gücü yüksek olan sektörlerde/firmalarda Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamındaki anlaşmalara çoğu zaman daha az rastlansa da bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak kalması (Mohammed ve Roberts, 2008: 42-43).

Siyah Ekonomik Güçlendirme programı bağlamında gerçekleştirilen son düzenlemeler, öncekilerde olduğu gibi, sermayeler arasında yalnızca eşitsiz ilişkiler yaratmaz. Tersine, program kapsamında yapılan yeni düzenlemeler, tıpkı önceki süreçlerde olduğu üzere, sermayeyi tabana yayma iddiasının aksine, Güney Afrika'da sayıları az da olsa önemli bir birikim düzeyine ulaşan ve ülkedeki birinci kuşak sermaye ile güçlü bağa sahip siyah sermayedar sınıfın birikim olanaklarının artmasında önemli bir rol oynar. Bu durum programın, eşitsiz doğasının yanında, bileşik gelişme olgusuna da yaslandığını ortaya koyar. Bu noktadan hareketle Siyah Ekonomik Güçlendirme programının siyah nüfus içerisindeki sınıflar arası çatışmaların yanında sınıf içi çatışmaları da arttırdığını söylemek mümkün. 2004 yılında ülkenin en büyük bankalarından birisi olan Standart Bank'ın Güney Afrika'daki girişimlerinin yüzde10'unu Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında satmaya karar vermesi sonrasında, satılan kısmın oldukça büyük oranda (yüzde 40) Cyril Ramaphosa ve Saki-e Macozoma'nın sahip olduğu konsorsiyum tarafından satın alınması (Southall, 2006: 176) ya da aynı dönemlerde İngiltere merkezli Barclays Bank'ın ülkedeki bir başka büyük banka olan ABSA'nın yüzde 50,1'lik hissesini, Tokyo Sexwale'in doğrudan, Patrice Moteppe'nin ise dolaylı olarak katılacağı bir şekilde satın alması bu konuda örnek oluşturur (Southall, 2007c: 177).

Yukarıda aktarılanlar sonrasında, çalışmanın başında da vurgu yapılan iki soru karşımıza çıkıyor. Bunlardan birincisi, apartheid

sonrası Güney Afrika’da, ırk olgusunun toplumsal hayattaki önemi- ni kaybedip kaybetmediğidir. Bu noktada, Güney Afrikalı sosyolog Roger Southall’ın, beyaz nüfusun dışında kalan nüfusun 79’unu oluşturan siyah nüfusun, aynı kesimin yüzde 2,5’ünü oluşturan Hint ve yüzde 8,9’unu oluşturan melez nüfus ile kıyaslandığında dahi önemli dezavantajlarla karşı karşıya olduğunu vurguladıktan sonra, Güney Afrika’da ırk ilişkilerinin hala temel bir belirleyici olduğunun altını çizdiğini hatırlatmakta fayda var (Southall, 2004a: 2). Ma- sondo (2007: 76) ise apartheid sonrası Güney Afrika’da neolibera- lizmin ırk eşitliği açısından temize çıkarıldığını ifade etmek suretiy- le (2007: 76) neoliberalizmin meşruiyet kazanmasında neoliberal politikalarla siyah sermayedarların da faydalanyor oluşunun öne- mini ortaya koyar. Bunlar dışında, Güney Afrika’nın apartheid son- rası sürecinde, işçi sınıfı içindeki parçalanmadan, sermaye birikim sürecindeki etki gücüne, oy verme davranışlarından HIV/AIDS so- rununa kadar birçok alanda, ırk olgusunun önemini vurgulayan çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkün.⁹³

Apartheid sonrası ekonomik yapıya gelince: Seeraj Mohamed (2010: 60) Güney Afrika’da neredeyse her sektörün çoğu zaman di- key olarak entegre olmuş iki ya da üç firma tarafından kontrol edil- diğini; aynı durumun ekonominin tümü açısından da söz konusu ol- duğunu belirtir. Mohamed’in bir başka vurgusu da Güney Afrika ekonomisinin hala büyük ölçüde beyaz kapitalistlerin elinde toplan- dığıdır. Benzer vurguları, gene Güney Afrikalı bir akademisyen ve aynı zamanda ANC üyesi olan Ben Turok da yapar. Turok’un sun- duğu rakamlara göre, apartheid sonrası Güney Afrika’da dört büyük şirket ülkedeki hisseli sermayenin yüzde 81’ini kontrol ederken, ül- kedeki toprağın yüzde 87’si beyazlara ya da Sappi ve Mondi gibi ta- rımsal alanda faaliyet gösteren şirketlere aittir (Turok, 2008:).

‘Yeni’ Güney Afrika’da başta siyah işçi sınıfı olmak üzere, iş- çii sınıfının sermayenin sahip olduğu kadar şanslı olduğunu söyle-

---

93 Irk olgusunun apartheid sonrası Güney Afrika’da önemini koruduğunu ifa- de eden iki çalışma olarak Seekings (2008) ve Allen (2006).

mek ise pek mümkün değil. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi, işçi sınıfının, apartheid sonrası dönemde, apartheid döneminde verdiği militan mücadele sonucunda elde ettiği, başta ücret ve çalışma koşulları olmak üzere neredeyse bütün kazanımlarını kaybetmiş olması ya da bu kazanımlardan önemli tavizler vermek zorunda kalmış olmasıdır (Desai, 2008: 38). Üretkenlik ve ihracat artışı gibi kavramların ‘yeni’ Güney Afrika’nın en popüler söylemleri haline gelmesi, militan sendikacılığın ve emek hareketi aktivizliğinin yerini, üçlü ittifak ve yönetim kavramlarının merkezinde yer aldığı korporatizmin alması ise bir başka gösterge olarak değerlendirilebilir (Desai, 2008: 45). Öte yandan, apartheid sonrası Güney Afrika’da, alt sözleşme ilişkileri, enformelleşme, kiralık işçi büroları gibi uygulamalar, çalışma ilişkilerinin en bilinen kavramları haline gelir. Apartheidin sona ermesinin ardından sektörler arası alt sözleşme/tedarik ilişkilerinde ciddi bir artış meydana gelirken (Mohamed, 2010: 61), geçici, belirli süreli ya da alt sözleşme ilişkilerine dayanarak çalışan işçi sayısı toplam istihdamın neredeyse 2/3’üne ulaşır (Barchiesi, 2008a: 54). Enformelleşme üzerine çalışmaları ile bilinen Güney Afrikalı akademisyen Edward Webster ve araştırmacı Karl Von Holdt apartheid sonrasında işyeri rejiminde önemli farklılaşmalar olduğunu belirtmekle birlikte, ortaya çıkan en önemli gerçekliklerden birisinin işçi sınıfının merkez (formel) ve çevre (enformel) öğeleri arasındaki farklılaşma olduğunu altını çizerek (2005: 27).⁹⁴ Enformelleşmenin en önemli sonuçlarından birisi ülkenin en büyük ve en militan sendikası COSATU’nun 2000’lerin ortalarından itibaren önemli ölçüde üye kaybetmesi olur. COSATU’nun üye sayısının azalmasında rol oynayan bir başka faktör ise, Güney Afrika’da sınıflar arası uçurumun bir göstergesi olmanın yanında, daha çok siyah yoksulların, özellikle de kadınların muzdarip olduğu HIV/AIDS vakalarındaki artıştır (Pillay, 2006: 175; Barchiesi, 2008a: 54).⁹⁵

---

94 Güney Afrika’da enformelleşme için ayrıca bkz. Barchiesi (2008b).

95 Afrika kıtasının Güney burnu dünya nüfusunun yüzde 2’sini oluştursa da dünyadaki HIV/AIDS enfekte olmuş insan nüfusunun yüzde 35’ine ev sa-

Kuşkusuz apartheid sonrası Güney Afrika’da buraya kadar aktarılan süreç, bölüşüm ilişkilerinde, eğitim, sağlık ve barınma başta olmak üzere kamusal mal ve hizmetlere ulaşımında oldukça çarpıcı sonuçların ortaya çıkmasına da yol açar. Bu durumun görülebilmesi için başvurulabilecek göstergelerden ilki Dünya Bankası ve benzeri örgütlerin gelir dağılımını ölçmede kullandıkları Gini katsayısı⁹⁶ ve işsizlik rakamlarıdır. Güney Afrika’nın 1994 yılında 0,6 olan Gini katsayısı 2006 yılına gelindiğinde 0,72’ye yükselir. 1994 yılında yüzde 16 olan resmi işsizlik oranını 2000’lerin başı itibarıyla yüzde 32’ye, iş bulma umudunu kaybedenlerle birlikte ise yaklaşık yüzde 40’a yükselir. Öte yandan 2008 yılı itibarıyla ülkedeki toplam servet ülke nüfusunun sadece yüzde beşine aittir (Turok, 2008; Bond, 2008: 11).

Bölüşüm ilişkilerine, biraz daha yakından bakıldığında daha çarpıcı sonuçlarla karşılaşmak da mümkün. Daha çok siyah nüfusun muzdarip olduğu sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- 2000 yılının ortasında yaklaşık 18-20 milyon arasında insanın yoksulluk sınırının altında yaşaması (Marais, 2010: 305-308),
- Apartheid sonrasında, milyonlarca insanın konut sorunundan muzdarip olmaya devam etmesi,

---

hipliği yapmaktadır. Dünyadaki HIV/AIDS ile enfekte olmuş insanların yaklaşık yüzde 17’si Güney Afrika’da yaşamaktadır. Güney Afrika’da virüs ile yaşayan insanların sayısı 2008 yılında yaklaşık 5,2 milyon idi. Güney Afrika’da HIV/AIDS ile enfekte olmuş insanların azımsanmayacak bir kısmı yoksullar ve de siyah yoksullar. Bu konuda bkz. Marais (2010: 305-308).

96 Gelir eşitsizliği katsayısı olarak adlandırılan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta, katsayının sıfıra yaklaşması gelir dağılımı adaletinin düzeldiğini, 1’e yaklaşması ise gelir dağılımı adaletinin bozulduğunu göstermektedir. Gini katsayısının hesaplanması ya da bir gösterme olarak dikkate alınması eleştirel sosyal bilimciler açısından oldukça problemli olmakla birlikte, Güney Afrika’daki eşitsizliğin uluslararası finansal kuruluşlar tarafından dahi kabul edildiğinin bir göstergesi olması nedeniyle buraya alınmıştır.

- Elektrik ve su fiyatlarında 1994 sonraki süreçte, önemli artışlar yaşanması ve milyonlarca insan bedelini ödeyemediği için elektrik ve su hizmetlerinden mahrum kalması,
- Eğitim görenlerin yaklaşık yüzde 35’inin beşinci sınıf, yüzde 48’sinin on ikinci sınıf itibarıyla, başta mali yetersizlikler nedeniyle olmak üzere, eğitim sisteminin dışına çıkması,
- 2001 yılı itibarıyla, okulların yüzde 27’sinde su bulunmaması,
- Dünyada en yüksek suç oranlarına sahip olan Güney Afrika’da apartheid sonrası dönemde başlayan bireysel silahlanma yarışı sonucunda ülkenin bireysel silahlanmanın yaygın olduğu coğrafyalardan birisi haline gelmesi,
- Güvenlik sorununun tamamen özel şirketlere havale edilmiş olması ve şehir merkezlerinde her an göze çarpan, her konutun birkaç metre yükseklikteki duvarların üzerine çekilmiş elektrikli tellerden oluşan bir “koruma duvarı”nın ardına saklanmış olması ve hemen hepsi özel şirketler tarafından sunulan bu güvenlik hizmetlerini satın almaya imkânı olmayan (siyah) işçi sınıfının bireysel suça daha fazla maruz kalmaya devam etmesi (Bond, 2008: 10-15),
- Ülkede uzun zamandır bir problem olan HIV/AIDS vakalarında, özellikle 1990’lardaki neoliberalizasyon süreciyle birlikte sağlık sisteminin adeta çökmesi sonucunda yaşanan artış; 1997-2008 yılları arasında HIV’den ölen insan sayısının 316.507’den 602.800’e çıkarak yüzde 91’lik bir artış göstermesi (Marais, 2010: 305-308), buna bağlı olarak apartheidin sona erdiği dönemlerde 65 olan hayatta kalma umudunun on yıl içinde, 52’ye inmesi (Bond, 2008: 10-15).

Kuşkusuz, bütün bunlar apartheid sonrası Güney Afrika’sını sosyal hareketlerin ve protestoların dünyada en fazla görüldüğü yer haline getirmeye yeterlidir. Nitekim, 2004-2007 yılları arasında çoğunluğu protesto amaçlı olan toplantı ve gösteri sayısı 30 bin civarındadır (Bond, 2008: 22-23).

Sonuç Yerine

Bu çalışmada, Güney Afrika'da, ülkenin kapitalist gelişme sürecinin ırk ayrımcılığı ile iç içe geçmişliğinin en açık göstergelerinden birisi olarak 1948 yılında uygulamaya konan apartheid rejiminin ortaya çıkış koşulları ve 1994 yılında sona erişti sonrasındaki süreç sermaye birikimi perspektifinden ele alındı.

Çalışmaya, kapitalist üretim ilişkileri ile iç içe geçmiş ırk ayrımcısı bir rejime karşı, bir dönem boyunca antikapitalist bir dil kullanan bir ulusal özgürlük hareketinin -ANC- sosyalist hareket ve emek hareketi ile birlikte verdiği mücadele sonrasında ortaya çıkan toplumsal yapıda, ırklar ve sınıflar arasındaki uçurumun devam edebilmesinin hangi dinamiklere bağlı olduğu sorusu yön verdi. Bu sorunun yanıtlanmasının ülkenin kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinden bu yana en önemli özgünlüğü olan ve 1994 öncesinde olduğu gibi formel/kurumsallaşmış biçimde olmasa da apartheid sonrasında da gündelik yaşamdan, kültürel alana, sınıflar arası ya da sınıf içi çatışmalara kadar bir çok alanda varlığını/görünürlüğünü koruyan ırk olgusuna değinmeksizin mümkün olmadığı noktasından hareket edildi. Bu nedenle, çalışmanın, apartheid sonrasına ilişkin literatüre de değinilen birinci bölümünde, ülkenin kapitalist gelişme sürecine ilişkin en önemli tartışma başlıklarından birisini oluşturanın yanında üzerine hatırı sayılır bir literatür bulunan ırk ayrımcılığının kapitalist gelişme sürecindeki rolüne ilişkin tartışmaya değinildi. Buradan hareketle de bu çalışmanın yaklaşımı formüle edildi.

Çalışmada, Güney Afrika'nın kapitalist gelişme süreci üzerine tartışmalarda en fazla referans verilen sosyal bilimcilerden birisi olan Harold Wolpe'nin, ırk indirgemeci ya da sınıf indirgemeci olarak tanımladığı yaklaşımların eleştirisi üzerinden geliştirdiği, ırk ay-

rımcılığının kapitalist gelişme sürecindeki rolünü olumsuz olarak değerlendiren yaklaşımı hareket noktası olarak kabul edildi. Çalışmada olumsuz kavramı, yaygın kullanımı olan zorunlu karşıtı olarak değil, İngiliz felsefesindeki koşullu oluş ya da zorunlu olmamakla birlikte belirli şartlar altında olabilecek olan anlamında, dolayısıyla bağlam bağımlı bir ilişkiyi işaret eder biçimde kullanıldı. Sermaye birikiminin sürekliliği zemininde ortaya çıkan bu olumsuzluğun bugünkü Güney Afrika'nın şekillenmesindeki asli faktörlerden birisini oluşturduğu yaklaşımı çalışmanın argümanını oluşturdu. Bu argümana, bugünkü Güney Afrika'nın sadece yapısal faktörlerden hareketle açıklanamayacağı, apartheid karşıtı mücadelenin öncü gücü olan Kongre İttifakı'nın apartheid karşıtı mücadele sürecinde benimsediği ve siyah bir sermaye sınıfı yaratılmasını da öngören teorik yaklaşımının da apartheid sonrasında ortaya çıkan toplumsal yapının bir başka belirleyicisi olduğu iddiası eşlik etti. Çalışmanın yukarıda kısaca özetlenen teorik çerçevesinden hareketle elde edilen sonuçları şu şekilde ifade edilebilir:

Uluslararası ölçekte meta hareketleri ile karakterize olan kolonyal dönemde Hollanda kökenli ticaret sermayesinin kontrolündeki Doğu Hindistan Şirketi'nin Güney Afrika'da koloniler kurduğu zaman dilimi, her ne kadar dönemin doğasına uygun olarak kölelik, yerli halkın topraklarına el konması gibi zor öğelerini içerse de tüccar sermayenin karakteristiğine uygun bir şekilde coğrafyadaki üretim ilişkilerinde ve ırklar arasındaki ilişkilerde köklü bir dönüşüm söz konusu olmaz. Bir başka ifadeyle, bu dönemde Güney Afrika'da yerli topluluklar tarafından sürdürülen üretim tarzları ile Hollandalı tüccarların kolonyal üretim birimleri aracılığıyla oluşturduğu üretim tarzı bir arada ama birbirinden yalıtık bir şekilde bulunmaya devam ederken ırk ayrımcılığı ekonomi dışı zor öğesi olarak varlığını korur.

Çalışmada, meta ihracı ile karakterize olan kolonyalizm döneminden sanayi devrimine paralel olarak gelişen ve sermaye ihracı ile karakterize olan emperyalizm dönemine geçiş olarak tanımlanan süreç ise üretim ilişkilerinde görülen farklılaşmaya paralel olarak

ırk ayrımcılığının kapitalist gelişme sürecindeki rolünün belirgin bir hal aldığı bir zaman dilimini oluşturur. Ülkenin madencilik sektörüne –altın ve elmas- yatırım yapan İngiliz sermayesinin ön planda olduğu, sermaye birikiminin ticaret sermayesine dayandığı, kapitalizmin kuruluş döneminin önemli gereksinimlerinden birisi olan bir ulus devletin -Güney Afrika Birliği- kurulduğu bu dönemi karakterize eden en önemli özellik, artı değer yaratımının garanti altına alınmasında işlevsel olan kurumsallaşmış ve bütünlüklü ırk ayrımcısı pratiklerdir. Söz konusu pratiklerin, önceki dönemlerde ekonomi dışı zor ögesi biçiminde nüveleri görülen ırk ayrımcısı pratiklerden en önemli farkı ise, bugün Güney Afrika olarak tanımlanan coğrafyanın neredeyse bütününe yayılmış olması ve gerek üretim ilişkilerinde gerekse de ırklar arasındaki ilişkilerde kapsamlı bir dönüşüme yol açmasıdır.

Bahsi geçen dönüşümün açığa çıkış biçimlerinden ilki, başta altın üretimi alanında olmak üzere, yeni üretim alanlarındaki kalifiye işgücü ihtiyacını karşılanması amacıyla coğrafyaya Avrupa'dan ve ABD'den; kalifiye olmayan işgücünün sağlanması için ise diğer Afrika ve Asya ülkelerinden işçi getirilmesidir. Bu gelişme işçi sınıfının ırk ve üretim sürecindeki konumu temelinde bir ayrışmaya tabi tutulması suretiyle ırk ayrımcısı pratiklerin yeni dönemdeki görünümünden birisini oluşturur. Bununla birlikte, ülkenin kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinde ırk ayrımcılığının kurumsallaşmasına yol açan asli faktörü, kolonyalizm döneminde kendilerine ait topraklarda geçimlik tarım yapan siyah nüfusun, İngiliz sermayesinin yoğunlaştığı madencilik sektöründe ve Afrikaner sermayedarların yoğunlaştığı kapitalist çiftliklerde gereksinim duyulan ucuz işgücünü sağlamak üzere rezerv adı verilen alanlara hapsedilmesi oluşturur. 1913 yılında çıkarılan bir yasaya dayanan ve ülkedeki tarım topraklarının yüzde 7'sinin, geçimlik tarım yapmaları için siyah nüfusa ayrılması, siyah nüfusun bunun dışında kalan topraklarda yaşamasına izin verilmemesi, beyaz nüfusun da rezerv olarak tanımlanan alanlardan toprak satın almasının yasaklanması gibi uygulamalara dayanan rezerv politikası iki önemli sonuca yol açar.

Bahsi geçen sonuçlardan ilki, siyah nüfusun büyüklüğü ile kıyaslandığında oldukça küçük bir miktar olan bu topraklarda elde edilen tarımsal ürünün yeterli olmaması nedeniyle siyah nüfusun -özellikle de siyah erkeklerin- tarımsal üretim dışındaki zamanlarında geçici/göçmen işçi olarak madenlerde çalışmak zorunda kalmasıdır, ki yasayla amaçlanan da budur. Birincisi ile ilintili olarak ortaya çıkan ikinci sonuç ise, tarımsal faaliyetlerin dışındaki zamanlarını madenlerde çalışarak geçiren bu nüfusun madencilik sektörünün gereksinim duyduğu ucuz ve kalifiye olmayan emek gücünü oluşturmasıdır. Bu durum da 1913 tarihli yasanın bir başka amacını oluşturur.

Yukarıda bahsedilen uygulamaların sermaye açısından gerekli olmasının en önemli nedeni ise madenlerde çalışmaya giden işçilerin rezerv topraklarında kalan ailelerinin, tarımsal üretimin devamı, çocuk bakımı, hasta bakımı ya da madenlerdeki işinden yaralanarak/hastalanarak dönen işçinin bir sonraki dönem yeniden çalışabilmesi için gereken bakım işlevini üstlenmesidir. İşçinin madendeki geçici işinin bitmesinden sonra rezerv topraklarına geri dönmek zorunda kalması ise madencilik alanına yatırım yapmış olan sermayedarların, emek gücünün yeniden üretim maliyetlerini hesaba katma zorunluluğundan kurtulmasına yol açar. Bir başka ifade ile rezerv toprakları, yeniden üretim maliyetlerini, sermayenin üzerinden alarak işçinin ailesinin ya da kendisinin üzerine yüklemek suretiyle madencilik sermayesinin elde ettiği artı değer artmasında önemli bir rol oynar. Bu durum, bir yandan söz konusu dönemde Güney Afrika sermayesinin, ırk ayrımcısı pratikler aracılığıyla kapitalist öncesi üretim tarzlarını korumak istemesinin nedenlerini açıklar diğer yandan da Güney Afrika'nın sermaye birikimi sürecinin patriarkal pratiklerle de şekillenişinin bir örneğini oluşturur. Öte yandan bütün bu süreç Wolpe'nin işaret ettiği bir gerçekliği, artı değer yaratılması ve arttırılması sürecinin sürekli kılınması için kapitalist ve kapitalizm öncesi üretim tarzlarının ırk ayrımcılığı temelinde eklemlemesini de işaret eder.

Yukarıda bahsi geçen eklemleme ilişkisi statik bir ilişki olarak biçimlenmez. Bir başka ifadeyle, ülkenin kapitalist gelişme sü-

recinin erken dönemlerinde farklı üretim tarzlarının ırk ayrımcısı pratiklerle içe içe geçerek ve özgünlüklerini korumak suretiyle eklemelenmesi, iki üretim tarzının, birbiri arasındaki etkileşimi ortadan kaldırmaz. Nitekim yukarıda tanımlanan sürecin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi kapitalizm öncesi üretim tarzlarının çözülme-ye başlaması olur. Bu durum ise, 1940'ların başı itibarıyla, siyah nüfusun kentlere göç etmesine ve her ne kadar ırk ayrımcısı yasalarla kent merkezlerinde yaşamaları yasaklanmışsa da fiili olarak kent çeperlerinde yerleşimci haline gelerek işçileşmelerine yol açar.

Bu dönemde ortaya çıkan bir başka gelişme de madencilik alanında çalışan beyaz/kalifiye işçilerin önemli bir kısmının İkinci Dünya Savaşı'na katılmış olması nedeniyle önemli bir kalifiye işgücü açığı sorunu ile karşı karşıya olan madencilik sermayesinin, kalifiye ve yarı kalifiye işçi gereken alanlarda; yeni gelişmeye başlayan ve kalifiye olmayan emek gücüne ihtiyaç duyan imalat sermayesinin ise kalifiye olmayan işçi gereken alanlarda, beyaz işçilere kıyasla daha ucuza çalışmaya razı olan bu siyah işçi sınıfını istihdam etmeye başlamasıdır. Bu eğilim daha ucuza çalışmaya razı olan siyah işçiler karşısındaki “ayrıcalıklı” konumlarını kaybetmek istemeyen beyaz işçi sınıfının siyah işçilerin işgücü piyasalarının dışında tutulması, kalifiye olmayan ucuz işgücüne gereksinim duyan kapitalist tarım sermayesinin ise siyah nüfusun kırsal bölgelerde tutulmasına dönük taleplerini tetikler. 1940'larda, siyah işçi sınıfı arasında ırk ayrımcılığına ve çalışma koşullarına karşı gelişen direniş eğilimi ise, her ne kadar kent merkezlerinde biriken bu siyah işgücüne ihtiyaç duysa da, madencilik sermayesinin ve imalat alanında yoğunlaşan sermayenin bu ırkçı taleplere destek vermesine yol açar. Bütün bu gelişmelerin ve taleplerin en önemli sonucu ise, 1948 yılında iktidara gelen Ulusal Parti'nin başlattığı apartheid rejimi olur.

Ülkenin ticaret sermayesi ile birikim sürecinden sanayi sermayesine dayalı birikim sürecine geçiş yıllarını ifade eden 1940'ların sonu ve 1950'lerde, henüz tam olarak kurumsallaşmayan, bu anlamda, büyük ölçüde önceki dönemin karakteristiklerini taşıyan apartheid rejiminin asli kurumsallaşma dönemini 1960'lı yıllar ifade eder.

Apartheid'in, apartheid karşıtı direnişin büyük ölçüde baskı altına alınması nedeniyle "altın yılları" olarak tanımlanan 1960'lı yıllarda kurumsallaşan ve asli anlamına kavuşan bir olgu olması, sermaye birikim sürecinin gereksinim duyduğu yasal/kurumsal çerçevenin inşa edilmesi olgusundan bağımsız değildir. Bir başka ifadeyle, 1960'lı yıllar boyunca "ayrı gelişme/kalkınma" biçiminde ifade edilerek meşruluk kazandırılmaya çalışılan, bu haliyle kavramsal karşılığı da inşa edilmiş olan apartheid rejimi, bu dönemde sermaye birikimi sürecinin asli belirleyicisi haline gelmiş olan sanayi sermayesinin gereksinim duyduğu ucuz emek gücünü sağlayacak bir uygulamalar bütünü olarak işlev görür.

Geçmişte kırsal bölgelerde yer alan ve rezerv adı verilen tarım topraklarına hapsedilen siyah nüfusun, 1960'larda, yeni gelişen sanayinin gereksinim duyduğu ucuz ve kalifiye olmayan işgücünün garanti altına alınması amacıyla, bu defa kentlerin çeperinde oluşturulan yurtluklarda ya da genelde eski dönemin şefleri arasında apartheid yönetiminin atadığı yöneticiler tarafından yönetilen ayrı (iç) devlet(çik)ler biçiminde inşa edilen Bantu alanlarında yaşama-ya zorlanması bu konudaki ilk adımı oluşturur. Bunu takip eden en önemli gelişme ise büyük ölçüde İngiltere kökenli madencilik sermayesi ile tarımsal alanda faaliyette bulunan Afrikaner sermayenin ortaklığı ya da başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelere akan sermaye ile kurulan imalat sanayinin, siyah işgücünden daha fazla faydalanmasını sağlamak amacıyla Bantu alanlarının (devletçiklerinin) sınır bölgelerinde yoğunlaşmasının teşvik edilmesi olur.

Bütün bu gelişmeler, siyah nüfusu, yerleşim, eğitim ve benzeri vatandaşlık haklarından sadece "vatandaşı" oldukları Bantu devlet(çik)lerinde faydalanabilen, "beyaz Güney Afrika"da ise pasaport ve benzeri belgeler taşıyarak sadece çalıştıkları dönemde ikamet edebilen, geçici süreli işleri bittiğinde yeniden "Bantu devlet(çik)lerine geri dönen bir kitle haline getirir. Bir başka ifadeyle apartheid rejimi, sermaye birikimi sürecinin bir başka evresinde, bu defa imalat sanayinin gereksinim duyduğu ucuz emeğin üretilmesine hizmet etmek suretiyle ırk ayrımcılığının kapitalist gelişme süre-

cindeki rolünün farklılaşmasını ifade eder.

Güney Afrika kapitalizminin, kapitalist sistemin uluslar arası ölçekteki krizinin etkilerine ek olarak sermayenin organik bileşiminin yükselmesi nedeniyle önemli bir kriz ile karşı karşıya kaldığı 1970'li yıllar, ülkenin ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecinin yapısal sınırlarını da işaret eden yeni bir dönüm noktasıdır. Apartheid karşıtı direnişin, Güney Afrika emek hareketinin rönesansı olarak tanımlanan bir işçi hareketi öncülüğünde yükselişe geçmesi, Güney Afrika'ya komşu ülkelerdeki kolonyal rejimlerin, kolonyalizm karşıtı hareketler tarafından apartheid rejiminin izole olmasına yol açacak biçimde yıkılması ve bütün bu gelişmelerin etkisi altında sermaye birikimi süreci önemli ölçüde kesintiye uğrayan apartheid rejiminin, sermaye çevrelerinin baskıcı altında kalmaya başlaması gibi olgular bu dönemde yaşanan diğer gelişmelerdir.

Sermayenin organik bileşimindeki yükselişe bağlı olarak kalifiye işçi gereksiniminin arttığı, -dolayısıyla- siyah işçi sınıfının iş gücü piyasalarının dışında kalmasının sermaye açısından maliyet oluşturmaya başladığı, yükselen işçi hareketi nedeniyle siyah işçilerin kimi kazanımlar elde ettiği bu dönemde, sermaye çevreleri de apartheid rejimine karşı sert eleştiriler yöneltmeye başlar. Bir başka ifadeyle, söz konusu zaman diliminde ülkede yatırımları bulunan uluslar arası sermaye başta olmak üzere, sermaye çevreleri de apartheid karşıtı bir pozisyon alır.

Siyah nüfus arasında emareleri görülen sınıfsal farklılaşma bu dönemin bir başka gelişmesini oluşturur. Apartheid rejiminin, direnişi kontrol altına alabilmek amacıyla ve sermaye çevrelerinin de onayıyla desteklediği bu farklılaşmanın en önemli sonuçlarından birisi siyah bir sermaye sınıfının ortaya çıkışıdır. Öte yandan bu durum, kapitalist üretim ilişkilerinin asli dinamiği olan eşitsiz ve bileşik gelişme olgusunun en görünür olduğu alanlardan birisini oluşturur. Çalışmada da ifade edildiği üzere, söz konusu sermaye kesimlerinin, ülkenin birinci kuşak sermaye sınıfına kıyasla sermaye birikimi açısından oldukça geri bir noktada olması sürecin eşitsiz boyutunu ifade eder. Ülkede kapitalist üretim ilişkilerinde yaşanan derinleş-

menin, öncelikle kapitalizm öncesi üretim tarzlarının çözülmesine yol açarak tek bir üretim tarzının ortaya çıkmasına, sonrasında da siyah nüfus içerisinde de sermaye birikimi ve sınıf ilişkilerinin oluşmasına yol açması ise sürecin bileşik kısmını ifade eder.

1970'li yılların ortasından itibaren yaşanan bu gelişmeler, ırk ayrımcılığı ile kapitalist üretim ilişkileri arasında, sermaye birikiminin tarihselliği zemininde kurulan olumsuzluğu da ortaya koyar. Öte yandan bütün bu süreç, 1980'lerin ve 1990'ların Afrika rönesansı, gökkuşağı ulusu, yeniden inşa, uzlaşma gibi kavramlarıyla, özellikle de Nelson Mandela'nın uluslar arası bir seremoniye dönüştürülen serbest bırakılışı ile meşrulaştırılan, Güney Afrika'ya ilişkin literatürdeki yaygın kullanımı ile "ekonomiyi beyazların, siyaseti siyahların yönettiği "uzlaşmacı çözüm"ün en önemli belirleyicilerini oluşturur.

Bununla birlikte bugünkü Güney Afrika'nın tek belirleyicisi sermaye birikim sürecinin yapısalıkları değildir. Tersine, başta apartheid karşıtı direnişin lokomotifi olan Kongre İttifakı'nın apartheid karşıtı mücadeleyi dayandığı teorik çerçeve ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesi nedeniyle tarihin sonunun ilan edildiği 1990'larda daha da belirgin hale gelen sınıfsal kompozisyonu bu sürecin bir başka belirleyicisini ifade eder. Kongre İttifakı'nın yürüttüğü apartheid karşıtı mücadelenin üzerinde yükseldiği ve teorik çerçevesi bağımlılık kuramının Güney Afrika'ya uyarlanması yoluyla geliştirilen Özel Tür Bir Kolonyalizm yaklaşımına, politik yönelimi ise Komintern'in, birinci aşamasında ulusal özgürlüğün, ikinci aşamasında kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçişin sağlanacağı iki aşamalı devrim kuramına yaslanan Ulusal Demokratik Devrim yaklaşımı apartheid sonrası Güney Afrika'sında ortaya çıkan toplumsal yapının önemli meşruiyet kaynaklarından birisini oluşturur.

Güney Afrika'nın kapitalist gelişme sürecini, emperyalist/kolonyalist tahakküm sonucunda ortaya çıkan bir yapı içerisinde kapitalist sisteme kıymetli maden ihracatı yoluyla eklemelenme olarak tanımlayan Özel Tür Kolonyalizm/Ulusal Demokratik Devrim yaklaşımının böylesi bir işlevi yerine getirmesinin nedenlerinden ilki, ül-

kedeki ırk ayrımcılığına dayalı kapitalist gelişme sürecindeki içsel dinamikleri ihmal etmesi olur. Böylesi bir ihmalin en önemli sonucu ise, kapitalist üretim ilişkilerinden koparılmış bir emperyalizm karşıtlığıyla birlikte sermayenin sınıflar arası ve sınıf içi çatışmalara sahip bir sosyal ilişki olduğunun görmezden gelinmesidir. Kapitalist üretim ilişkilerinin asli dinamiği olan eşitsiz ve bileşik gelişme olgusunu sadece bir boyutuna, eşitsiz gelişme boyutuna vurgu yapan bu algının mantıki sonucu ise, sermaye sınıfının bir kesiminin "ilerici" ya da "yurtsever" olarak sahiplenilmesidir. Kaldı ki bu durum, başta Siyah Ekonomik Güçlendirme ya da ülkede apartheid sonrasında süregiden özelleştirme ve benzeri süreçlerde karşımıza çıkan en önemli tanımlamalardan birisini ifade eder.

Çalışmada da ifade edildiği üzere, ANC'nin ve Kongre İttifakı'nın sınıfsal kompozisyonu ile de tutarlıdır. Bir başka ifadeyle, her ne kadar Sovyetler Birliği'nin dünya siyasetinde belirleyici bir role sahip olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllarda Özgürlük Bildirgesi'nde dile getirilen kamulaştırma, ülkenin zenginliğinin paylaşılması gibi ifadelerle sıklıkla başvursa da, bu dönemlerde sosyal tabanı siyah işçi sınıfına yaslansa da Sovyetler Birliği'nin çöktüğü 1990'larla birlikte bu durum farklılaşır. Bu farklılaşmayı tanımlayan en önemli olgulardan birisi ise, geçmişte apartheid rejiminin desteğiyle ortaya çıkan ve Kongre İttifakı tarafından komprador olarak tanımlananlar da dahil, siyah sermayedarların ANC ve Kongre ittifakı içindeki belirleyicilik gücünün artması olur. Bu durumun en önemli sonucu ise, 1990'lardan, ama özellikle de 2000'li yılların başından itibaren Ulusal Demokratik Devrim kavramının, geçiş döneminin uzlaşmacı doğasını da aşarak kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliğinin garanti altına alınması noktasında yeniden tanımlanmasıdır. Ortaya çıkan sonuç ise, ironik bir biçimde, Kongre İttifakı'nın ana belgesi olan Özgürlük Bildirgesi'nde yer alan ülkenin zenginliğinin paylaşılması ibaresinin sınıflar arası bir paylaşımından çok, farklı ırklardan gelen sermayedarlar arasındaki bir paylaşımı işaret eder hale gelmesidir.

COSATU tarafından hazırlanan ve kimi bölüşümcü politikaları merkezine alan RDP'nin, ilk demokratik seçimler sonrasında iktida-

ra gelen hükümet döneminde bütün bölüşümcü öğelerinin tırpanlanması; sonrasında kadük hale getirilerek uygulamadan kaldırılması ve yerini apartheid sonrasının en önemli kırılma noktalarından birisini oluşturan GEAR programına bırakması bu yeniden tanımlamanın önemli bir göstergesidir.

Ulusal Demokratik Devrim nosyonunun sermaye birikiminin sürekliliği zemininde yeniden yorumlandığının en önemli göstergesini ise bütün bu süreçlerde yaygın bir kullanıma sahip olan Siyah Ekonomik Güçlendirme kavramı oluşturur. Dahası, kavram, ülkenin çoğunluğunu oluşturan siyah nüfusu işaret eder bir şekilde, tarihsel olarak dezavantajlı olan kesimlerin yoksulluk, kalifikasyon imkanlarına erişememe, ülkenin zenginliğinden pay alamama, kamusal hizmetlere ulaşamama gibi sorunlarını ortadan kaldırma söylemleri ile meşruiyeti sağlansa da, kamu ihale sisteminin ve kamu kurumlarının yeniden yapılandırılması, özelleştirme/piyasalaştırma benzeri uygulamalar aracılığıyla kamunun meta ilişkileri içine dahil edilmesi, kamu-özel işbirliği projelerinin yaygınlaşması gibi yollarla, ülkedeki birinci kuşak beyaz sermaye ile eklemlenmiş siyah bir sermaye sınıfı yaratılmasına hizmet eder. Kuşkusuz birinci kuşak sermaye ile (İngiltere ve Hollanda kökenli sermaye) ikinci kuşak (siyah) sermaye arasındaki bu ilişki birçok açıdan eşitsiz ve bileşik yasasını görünür kılar. Söz konusu programın işlevsel olduğu bir başka alan ise, birinci kuşak sermayenin ya da yükselen ikinci kuşak sermayenin gereksinim duyduğu kalifiye işgücünün yaratılması olur.

Yukarıda sıralanan bütün olgulardan muzdarip olanların da bu koşullara karşı direnmeye çalışanların da, apartheid öncesinde ve apartheid döneminde olduğu gibi, ‘yeni’ Güney Afrika’nın eski egemenleri ile eklemlenerek sınıf atlamış bir azınlık hariç, siyah nüfus olduğu su götürmez bir gerçek.

Formel/kurumsal ırk ayrımcılığının sona ermesine rağmen, gündelik hayattaki ırk ayrımcılığı, siyah nüfusun içinde bulunduğu yoksulluk, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerden yoksunluk, enformel çalışma, kökeni ülkenin kapitalist gelişme sürecinin erken dönemlerinden bu yana varlığını koruyan ve ülkedeki siyah yoksulların,

ama özellikle de siyah kadınların muzdarip olduğu HIV/AIDS'in, patriarkal ve gündelik şiddetin en önemli kaynağı olan göçmen işçilik sistemi gibi koşullar ise, uygulanan kimi programlar ile ülkedeki birikim sürecinin gereksinim duyduğu kalifiye işgücünü yaratabilen Güney Afrika sermayesinin bir başka gereksinimi olan yedek emek ordusunu elde etmesine fazlasıyla yardımcı olmaya devam ediyor. Bütün bunlar ise geçmiştekinden farklı olarak ırk ayırıcısı yasalarla değilse de kapitalist üretim, bölüşüm ve dolaşım ilişkilerinin, ülkenin özgün tarihsel geçmişine de yaslanarak yarattığı "süreklileşmiş apartheid'in, bir başka ifadeyle, ırk ve sınıfın yeni dönemdeki eklemlenme biçiminin en önemli göstergelerini ifade ediyor.

ANC'nin 2007'de Polokwane kasabasında gerçekleştirdiği konferans sonrasında, Kongre İttifakı'nın sol kanadının "1996 Sınıf Projesi"nin lideri olarak tanımladığı başkan Thabo Mbeki'nin yerini, kimileri tarafından bir (Zulu) popülist(i), SACP ve COSATU tarafından ise rayından çıkmış Ulusal Demokratik Devrim'i yeniden rayına oturtacak isim olarak değerlendirilen Jacob Zuma'nın alması bu tarihten itibaren Ulusal Demokratik Devrim kavramı çerçevesinde yürütülen tartışmaları arttırmış durumda. Güney Afrika'nın Kongre İttifakı içerisinde ve Ulusal Demokratik Devrim kavramı çerçevesinde konumlanmakta ısrarcı olan "resmi sol"u zafer çıkışları atadursun, daha çok siyahların yaşadığı bölgelerde tabana dayalı halk örgütleri biçiminde örgütlenen, Kongre İttifakı tarafından "ulusal demokratik devrime ihanet edenler" olarak tanımlanan, özelleştirmelerden, göçmen işçilik sisteminin mirası olan HIV/AIDS sorununa, apartheidin mirası olan elektrik ve su hizmetlerine ulaşım sorunundan patriarkal şiddete, madencilik yarattığı ekolojik yıkıma kadar bir çok alanda örgütlenen "alternatif sol" ise Ulusal Demokratik Devrim altında süregidenin, daha çok siyahları muzdarip kılan acımasız bir birikim süreci olduğunun ayırıcılığı. Kimi zaman polis kurşunları ile bastırılmaya çalışılan gecekondu direnişleri, hemen her gün bir işkolunda patlak veren grevler, kaçak olanları da dahil madenlerden gelen ölüm haberleri, ANC'nin için-

de yer alan onlarca sermayedar bakan, 2010 Dünya Kupası döneminde iyiden iyiye görünür hale gelen kentsel dönüşümün yerinden ettiği nüfus, ulusal ve sınıfsal olana dair bir şeyler yaşandığını; ama bunun devrim olarak tanımlanabilecek bir süreç olmadığını fazlasıyla ortaya koyuyor.

2006 yılında başlatılan Güney Afrika Hızlandırılmış ve Paylaşılan Büyüme Girişimi (AsgiSA) kapsamında arttırılacağı söylenen kamu harcamalarını SACP ve COSATU memnuniyetle karşılıyor. Bununla birlikte, ANC Gençlik Ligi'nin yıllardır, Siyah Ekonomik Güçlendirme kapsamında siyah sermayedarlara devredilen; ancak son yıllarda rezervleri tükendiği için zarar etmeye başlayan madenlerin kamulaştırılması çağrısında bulunması, söz konusu kamu harcamalarının yapılabileceği alanlar konusunda bir fikir veriyor. Benzer bir durum, siyah sermayedarların sahip olduğu şirketlerin Johannesburg Borsası'ndaki oranının hala çok düşük olması nedeniyle amacına ulaşamadığı, gözden geçirilmesi gerektiği söylenen Siyah Ekonomik Güçlendirme programı için de geçerli.

Vurgulanması gereken bir başka nokta da, ırk ve kapitalist gelişme sorunsalından hareketle Güney Afrika üzerine yapılan bir çalışmanın Türkiye açısından ortaya çıkarabileceği soru işaretleri. Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığı ile ya da "ulusal sorun" ile iç içe geçmiş kapitalist gelişme sürecinin günümüz itibarı ile geldiği nokta, kapitalist üretim ilişkilerinin erken dönemlerinde, birikim sürecinin mantığına içkin bir zorunluluk olan ulus devlet inşasının ortaya çıkardığı ulusal sorunların, sermaye birikimi sürecinin ilerleyen aşamalarında nasıl "çözüm"e kavuşturulduğu noktasında bir fikir verir nitelikte. Bu nokta, farklılıkları (ırk ayrımcılığı/dışlama olgularının açığa çıkış biçimi) ve benzerlikleri (birikimin sürekliliği) dikkate alan karşılaştırmalı çalışmalar için yeni soru işaretlerini oluşturuyor.

EKLER

EK 1: 1955 Yılında Kongre İttifakı tarafından İlan Edilen Özgürlük Bildirgesi, (1998) After Apartheid Renewal of the South African Economy, Suckling, J. ve L.White, York: The Center for Southern African Studies, 205-207.

Appendix A

THE FREEDOM CHARTER

We, the People of South Africa, declare for
all our country and the world to know:

that South Africa belongs to all who live in it, black and white, and that no government can justly claim authority unless it is based on the will of all the people;

that our people have been robbed of their birthright to land, liberty and peace by a form of government founded on injustice and inequality;

that only a democratic state, based on the will of all the people, can secure to all their birthright without distinction of colour, race, sex or belief;

And therefore, we, the peoples of South Africa, black and white together – equals, countrymen and brothers – adopt this Freedom Charter. And we pledge ourselves to strive together, sparing neither strength nor courage, until the democratic changes here set out have been won.

THE PEOPLE SHALL GOVERN!

Every man and woman shall have the right to vote for and stand as a candidate for all bodies which make laws;

All people shall be entitled to take part in the administration of the country;

The rights of the people shall be the same, regardless of race, colour or sex;

All bodies of minority rule, advisory boards, councils and authorities shall be replaced by democratic organs of self-government.

ALL NATIONAL GROUPS SHALL HAVE EQUAL RIGHTS!

There shall be equal status in the bodies of state, in the courts and in the schools for all national groups and races;

All people shall have equal right to use their own languages, and to develop their own folk culture and customs;

All national groups shall be protected by law against insults to their race and national pride;

The preaching and practice of national, race or colour discrimination and contempt shall be a punishable crime;

THE PEOPLE SHALL SHARE IN THE COUNTRY'S WEALTH!

The national wealth of our country, the heritage of South Africans, shall be restored to the people;

The mineral wealth beneath the soil, the banks and monopoly industry shall be transferred to the ownership of the people as a whole;

All other industry and trade shall be controlled to assist the well-being of the people;

All people shall have equal rights to trade where they choose, to manufacture and to enter all trades, crafts and professions.

THE LAND SHALL BE SHARED AMONG THOSE WHO WORK IT!

Restrictions of land ownership on a racial basis shall be ended, and all the land re-divided amongst those who work it to banish famine and land hunger;

The state shall help the peasants with implements, seed, tractors and dams to save the soil and assist the tillers;

Freedom of movement shall be guaranteed to all who work on the land;

All shall have the right to occupy land wherever they choose;

People shall not be robbed of their cattle, and forced labour and farm prisons shall be abolished.

ALL SHALL BE EQUAL BEFORE THE LAW!

No-one shall be imprisoned, deported or restricted without a fair trial;

No-one shall be condemned by the order of any Government official;

The courts shall be representative of all the people;

Imprisonment shall be only for serious crimes against the people, and shall aim at re-education, not vengeance;

The police force and army shall be open to all on an equal basis and shall be the helpers and protectors of the people;

All laws which discriminate on grounds of race, colour or belief shall be repealed.

ALL SHALL ENJOY EQUAL HUMAN RIGHTS!

The law shall guarantee to all their right to speak, to organise, to meet together, to publish, to preach, to worship and to educate their children;

The privacy of the house from police raids shall be protected by law;

All shall be free to travel without restrictions from countryside to town, from province to province, and from South Africa abroad;

Pass Laws, permits and all other laws restricting these freedoms shall be abolished.

THERE SHALL BE WORK AND SECURITY!

All who work shall be free to form trade unions, to elect their officers and to make wage agreements with their employers;

The state shall recognise the right and duty of all to work, and to draw full unemployment benefits;

Men and women of all races shall receive equal pay for equal work;

There shall be a forty-hour working week, a national minimum wage, paid annual leave, and sick leave for all workers, and maternity leave on full pay for all working mothers;

Miners, domestic workers, farm workers and civil servants shall have the same rights as all others who work;

Child labour, compound labour, the tot system and contract labour shall be

THE DOORS OF LEARNING AND OF CULTURE SHALL BE OPENED!

The government shall discover, develop and encourage national talent for the enhancement of our cultural life;

All the cultural treasures of mankind shall be open to all, by free exchange of books, ideas and contact with other lands;

The aim of education shall be to teach the youth to love their people and their culture, to honour human brotherhood, liberty and peace;

Education shall be free, compulsory, universal and equal for all children;

Higher education and technical training shall be opened to all by means of state allowances and scholarships awarded on the basis of merit;

Adult illiteracy shall be ended by a mass state education plan;

Teachers shall have all the rights of other citizens;

The colour bar in cultural life, in sport and in education shall be abolished.

THERE SHALL BE HOUSES, SECURITY AND COMFORT!

All people shall have the right to live where they choose, be decently housed, and to bring up their families in comfort and security;

Unused housing space to be made available to the people;

Rent and prices shall be lowered, food plentiful and no-one shall go hungry;

A preventive health scheme shall be run by the state;

Free medical care and hospitalisation shall be provided for all, with special care for mothers and young children;

Slums shall be demolished, and new suburbs built where all have transport, roads, lighting, playing fields, crèches and social centres;

The aged, the orphans, the disabled and the sick shall be cared for by the state;

Rest, leisure and recreation shall be the right of all;

Fenced locations and ghettos shall be abolished, and laws which break up families shall be repealed.

THERE SHALL BE PEACE AND FRIENDSHIP!

South Africa shall be a fully independent state, which respects the rights and sovereignty of all nations;

South Africa shall strive to maintain world peace and the settlement of all international disputes by negotiation — not war;

Peace and friendship amongst all our people shall be secured by upholding the equal rights, opportunities and status of all;

The people of the protectorates — Basutoland, Bechuanaland and Swaziland — shall be free to decide for themselves their own future;

The right of all the peoples of Africa to independence and self-government shall be recognised, and shall be the basis of close co-operation.

*Let all who love their people and their country now say,
as we say here:*

***‘THESE FREEDOMS WE WILL FIGHT FOR,
SIDE BY SIDE, THROUGHOUT OUR LIVES,
UNTIL WE HAVE WON OUR LIBERTY.’***

346

Fashion at Your Price
Available in New York and Most
Cat and Book Stores
\$9/11

Cuthbert's
P.O. Box 212
ALBANY STREET
JOHANNESBURG

Sunday Times

THE PAPER FOR THE PEOPLE

Published on 2nd Day
Every Friday, 9.00
Bastion 20

PRICE 5d
No. 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872

EK 3: Sharpeville Katliamı Sonrasında Başta ANC ve PAC Olmak Üzere Apartheid Karşıtı Örgütlerin Yasaklanışını ve İllegal Mücadeleye İtilişini İşleyen Bir Karikatür, Witwatersrand University, Cullen Library, Historical Papers.

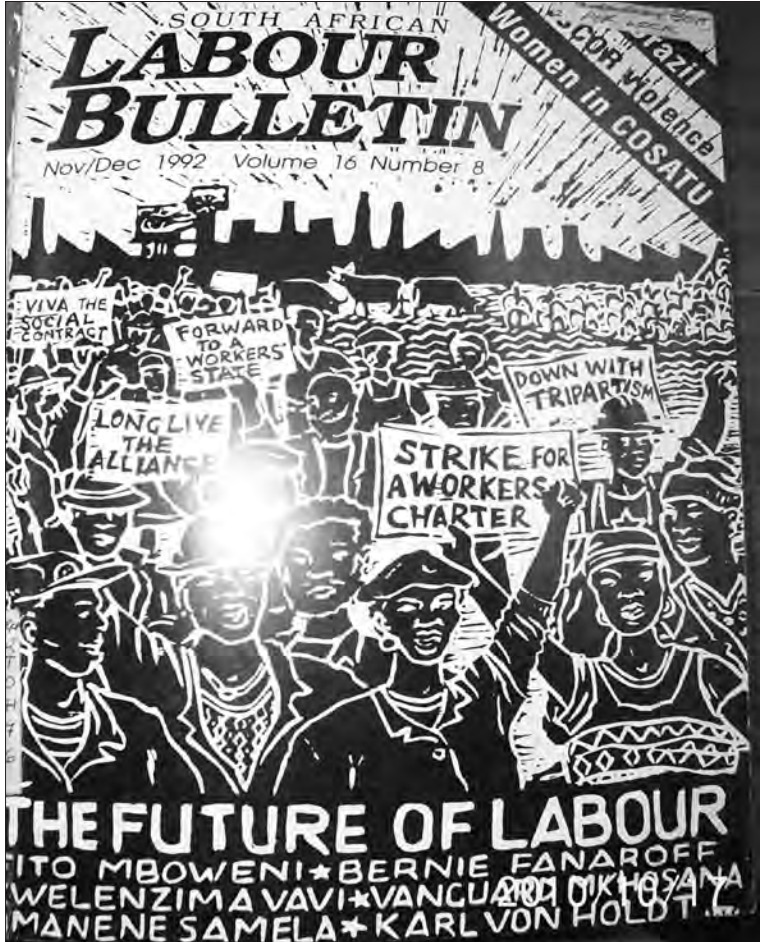
348

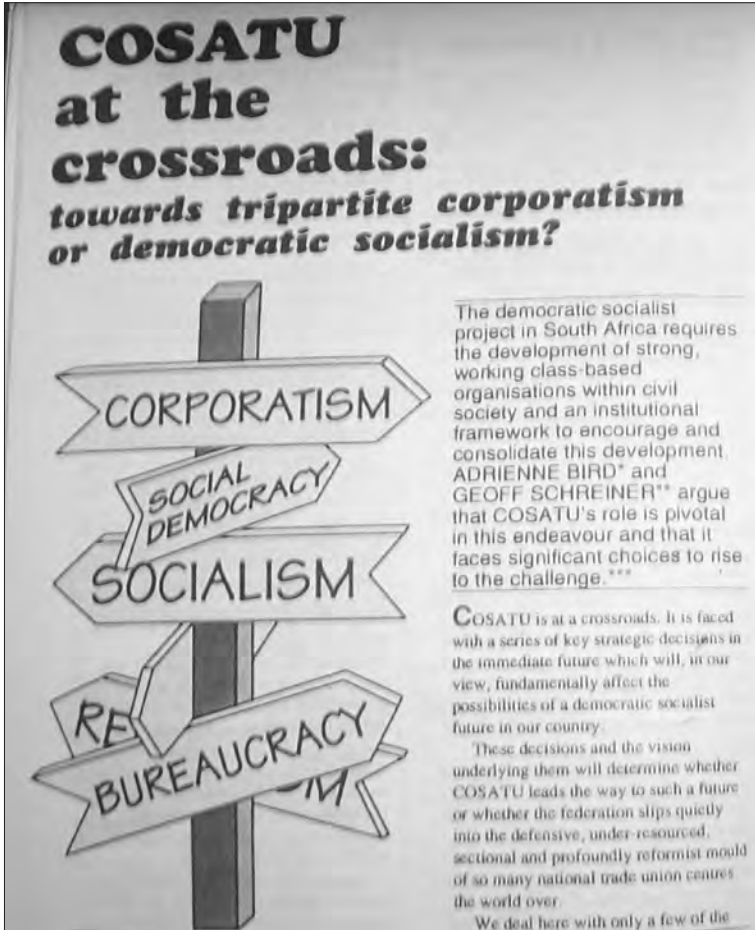
EK 5: Nelson Mandela, SACP Genel Sekreteri Joe Slovo (önde solda) ve Apartheid Rejiminin Son Devlet Başkanı De Klerk (önde, en sağda) Hükümet ile ANC'nin İlk Toplantısında, South African Labour Bulletin, 1991, 15(8).

EK 6: Sosyalistlerin ve Emek Hareketi'nin Önemli Tartışma/Haber Yayınlarından Birisi Olan Emek Bülteni'nin Kasım / Aralık 1992 Tarihli Sayısının Kapağı, South African Labour Bulletin, 1992, 16 (8).

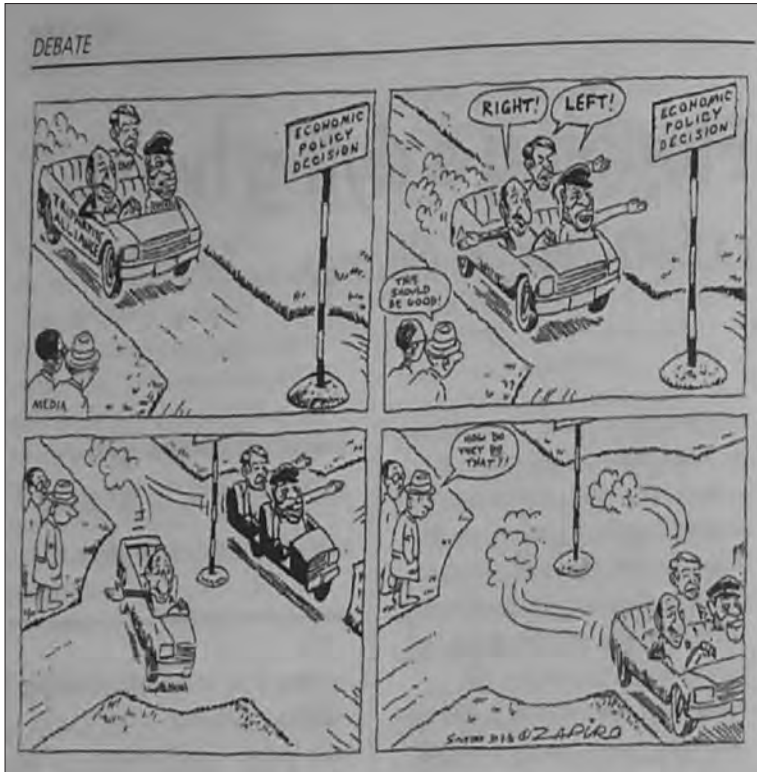
EK 7: “COSATU Yol Ayrımında: Üçlü Korporatizme ya da Demokratik Sosyalizme Doğru”, South African Labour Bulletin, 1992, (16)6.

EK 8: Yeniden İnşa ve Kalkınma Programı'na (RDP) İlişkin Bir Karikatür, South African Labour Bulletin, 1996, (20)6.

EK 9: Apartheid Sonrasına ve Kongre İttifakı İçindeki Ayrışmalara İlişkin Bir Karikatür, South African Labour Bulletin, 1997, (21)1.

EK 10: Emek Bülteni'nin Mbeki Dönemi'ni Ele Alan Kapağı, South African Labour Bulletin, 2002, (26)6.

EK 11: Emek Bülteni'nin Özelleştirmeye İlişkin Kapağı, South African Labour Bulletin, 2001, (25) 4.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adam, H., F. V. Slabbert ve K. Moodley (1998) *Comrades in Business Post-Liberation Politics in South Africa*, Cape Town: Tafelberg.
- Alexander, P. (2000) *Workers, War & the Origins of Apartheid: Labour & Politics in South Africa, 1939-1948*, Cape Town: David Phillips.
- Allen, M. H. (2006) *Globalization, Negotiation, and the Failure of Transformation in South Africa Revolution at a Bargain?*, Houndmills: Palgrave MacMillan.
- ANC (1979) "The Green Book: Report of the Politico-Military Strategy Commission to the ANC National Executive Committee", <http://www.anc.org.za/show.php?id=79>, İndirilme tarihi: 24 Mart 2012.
- ANC (1994a), *The Reconstruction and Development Programme*, Johannesburg: Umanyano.
- Atalay, H. (1999) *İngilizce Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk DİL Kurumu.
- Baskin, J. (1991) *Striking Back. a History of COSATU*, Johannesburg: Ravan.
- BEECom (2001) *Black Economic Empowerment Report*, Johannesburg: Skotaville.
- Beinart, William (2001) *Twentieth-Century South Africa*, New York: Oxford University.
- Blake, M. (2005) *50 Years of the Freedom Charter, A Cause To Celebrate*, Workers' World Media Production: Cape Town.
- Bond, P. (1991) *Commanding Heights and Community Control: New Economics for a New South Africa*, Johannesburg: Ravan.
- Bond, P. (2000) *Elite Transition: From Apartheid to Neo-Liberalism in South Africa*, London: Pluto.
- Boraine, A. (2005) *Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Güney Afrika Dene-yimi*, Çev: Aylin Kürkçü, İstanbul: Aram.
- Burawoy, M. (1985) *The Politics of Production Factory Regimes Under Capitalism and Socialism*, London: Verso.
- Butler, J., I. R. Robert ve J. Adams (1978) *The Black Homelands of South Africa: The Political and Economic Development*, London: University of California.

- Callinicos, A. (1988) *South Africa: Between Reform and Revolution*, London: Bookmarks.
- Callinicos, A. (2009) *Imperialism and Global Political Economy*, Cambridge: Polity.
- Callinicos, A. (der) (1992) *Between Apartheid and Capitalism*, London: Bookmarks.
- Carlin, J. (2010) *Düşmanla Oynamak: Nelson Mandela ve Bir Ulus Yaratma Maç*, Çev: Elif Ersavcı, İstanbul: Ayrıntı.
- Coleman, K. (1998), *Nationalisation: Beyond the Slogans*, Johannesburg: Ravan.
- COSATU (1997) “6th National Congress: Report From September Commission”, Johannesburg: COSATU.
- Culverson, D. R. (1999) *Contesting Anti Apartheid U.S. Activism 1960-1987*, Colorado: Westview.
- Du Toit, D. (1981) *Capital and Labour in South Africa: Class Struggle in the 1970s*, Boston: Kegan Paul International.
- Edigheji, O.(2007) “The Emerging South African Democratic Developmental State and the People’s Contract”, Center for Policy Studies (CPS): Johannesburg.
- Feinstein, C.H. (2005) *An Economic History of South Africa: Conquest, Discrimination and Development*, Cambridge: Cambridge University.
- Ferro, M. (2002) *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*, Çev: M. Cedden, İstanbul: İmge.
- Finnemore, M.ve R. Van Der Merwe (1996) *Introduction to Labour Relations in South Africa*, Natal: Butterworth.
- Friedman, S. (1987) *Building Tomorrow Today: African Workers in Trade Union, 1970-1984*, Johannesburg: Ravan.
- Ginsburg, D. ve diğerleri (1995) *Taking Democracy Seriously: Worker Expectations and Parliamentary Democracy in South Africa*, Durban: Indicator.
- Gramsci, A. (2010) *Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935*, Haz: David Forgacs, Çev: İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot.
- Greenberg, S. (2006) *The State, Privatisation and the Public Sector in South Africa*, Cape Town: SAPSN ve AIDC.
- Greenberg, S.B. (1980) *Race and State in Capitalist Development: South Africa in Comparative Perspective*, Johannesburg: Ravan.
- Guelke, A.(1999) *South Africa in Transition: The Misunderstood Miracle*,

- London: I.B.Tauris.
- Hançerlioğlu, O. (1993) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Remzi.
- Hilferding, R. (1981) *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*, Der. Tom Bottomore, London: Routledge & Kegan Paul.
- Hirsch, A. (2004) *Season of Hope. Economic Reform under Mandela and Mbeki*, Scottsville: University of Kwa-Zulu Natal.
- Hobson, J. (1902) "Imperialism: A Study", <http://www.marxists.org/archive/hobson/1902/imperialism/index.htm>, İndirilme Tarihi: 12 Mart 2012.
- ILRIG (1999) "Privatisation In South Africa" *An Alternative View of Privatisation*, ILRIG Globalization Series 4, Cape Town: ILRIG.
- Imrie, R. M. (1979) *A Wealth of People: The Story of the Trade Union Council of South Africa*, Cape Town: Trade Union Council of South Africa.
- Kay, G. (1975) *Development and Underdevelopment: a Marxist Analysis*, London: Macmillan.
- Kunnie, J. (2000) *Is Apartheid Really Dead?: Pan Africanist Working Class Cultural Critical Perspectives*. Boulder: Westview.
- Leistner, G.M. (1980) *Southern Crucible, South Africa: Future World in Microcosm*, Pretoria: Africa Institute of South Africa.
- Lenin, V.I. (1991) "Sol" *Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*, Çev: Muzaffer Erdost Ankara: Sol.
- Lenin, V.I. (1995) *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev.: Cemal Süreya, Ankara: Sol.
- Lewis, J. (1984) Industrialisation and Trade Union Organisation in South Africa, 1924-1955. The Rise and Fall of the South African Trades and Labour Council, *African Studies Series 42*, Cambridge: Cambridge University.
- Lipton, M. (1989) *Capitalism and Apartheid*, Cape Town: David Phillip.
- Loomba, A. (2000) *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı.
- Louw, P. E. (2004) *The Rise, Fall and Legacy of Apartheid*, Westport, CT: Praeger.
- Luckhardt, K. ve B. Wall (1980) "Organize ...or Starve!", <http://www.anc.org.za/show.php?doc=/ancdocs/history/congress/sactu/organs-ta00.html>, İndirilme Tarihi: 1 Nisan 2012.
- Luxemburg, R. (1986) *Sermaye Birikimi*, Çev: Tayfun Ertan, İstanbul:

Alan.

- Lulat, Y.G-M (2008) *United States relations with South Africa: A Critical Overview from the Colonial Period to the Present*, New York: Peter Lang.
- Mackler, I. (1972) *Pattern for Profit in Southern Africa*, London ve Toronto: Lexington.
- Macro Economic Research Group (MERG) (1993), "Making Democracy Work: A Framework for Macroeconomic Policy in South Africa A Report to members of the Democratic Movement of South Africa", Johannesburg: MERG.
- MacShane, D., M. Plaut, D. Ward (1984) *Power!: Black Workers, Their Unions and the Struggle for Freedom in South Africa*, Boston: South End.
- Mandel, E. (1986) *Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları*, Çev. Doğan Işık, İstanbul: Yazın.
- Mandel, E. (2008) *Geç Kapitalizm*, çev. Canan Badem, İstanbul: Versus.
- Marais, H. (2008) *Limits to Change: The Political Economy of Transition*, New York: Zed.
- Marx, A. W. (1998) *Making Race and Nation: A Comparison of South Africa, the United States and Brazil*, Cambridge: Cambridge University.
- Marx, K. (2002) *Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i*, çev.: Sevim Belli, Ankara: Sol.
- Marx, K. (2004) *Kapital Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol.
- McKinley, D. T. (1997) *The ANC and the Liberation Struggle: A Critical Political Biography*, . London: Pluto.
- Mokoena, K.(1993) *South Africa and the United States: A Declassified History*, New York: The New York.
- Moll, P.G. (1991) *The Great Economic Debate*, Johannesburg: Skotaville.
- Murray, M. (1994) *The Revolution Deferred: The Painful Birth of Post-Apartheid South Africa*, London: Verso.
- National Labour and Economic Development Institute (NALEDI), Unions in Transition COSATU at the Dawn of Democracy, ed.Jeremy Baskin, Johannesburg: NALEDI.
- Pampallis, J. (1991) *Foundations of the New South Africa*, London: Zed.
- Peet, R. (2011) *İktidarın Coğrafyası: Küresel Ekonomi Politika Nasıl Yaratıldı*, Çev: O.Etiman, B.Göktaş, Ankara: Özgür Üniversite.
- Poulantzas, N. (2004) *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, Çev.: T. Ilgaz, Ankara:

- Epos.
- Rogers, Barbara (1976) *White Wealth and Black Poverty*, London: Greenwood.
- Saul, J. (2005) *The Next Liberation Struggle*, Scottsville: University of Kwa-Zulu Natal.
- Seekings, J. ve N. Nattrass (2005), *Class, Race and Inequality in South Africa New Haven*, CT: Yale UP.
- Seidman, A. ve N. Seidman (1978) *South Africa and U.S. Multinational Corporations*, Westport: Lawrence Hill.
- Smith, A. (2002) *Ulusların Zenginliği*, Çeviren: M. Tanju Akad. Cilt 2, İstanbul: Alan.
- South Africa Foundation (1996) "Growth For All: An Economic Strategy for South Africa", Johannesburg.
- Southall, R. (1995), *Imperialism or Solidarity: International Labour and South African Trade Unions*, Cape Town: University of Cape Town.
- Styles, D. (1989) *Understandign the Freedom Charter: The Political Orientation of the African National Congress*, Cape Town: NSF.
- The South African Democracy Education Trust (2004) *The Road to Democracy in South Africa 1 (1960-1970)*, Cape Town: Zebra.
- Tilly, C. (2001) *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 1. Baskı, Çev. K.Emiroğlu, Ankara: İmge.
- Tören, T. (2010), *Trade Union Imperialism in South Africa: U.S. Labour Relations with the Trade Union Council of South Africa (TUCSA) - 1960-1973*, Berlin: VDM Verlag Müller.
- Tören, T. 2007, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: SAV.
- Troçki, L. (1998) *Rus Devriminin Tarihi Cilt 1*, çev: Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın.
- Turok, B (2008) *The Evolution of ANC Economic Policy: from the Freedom Charter to Polokwane*, Cape Town: New Agenda.
- Uçkan, G. (1986) *Çağdaş Sömürgecilik ve Emperyalist Yayılma Örneği: Güney Afrika Örneği*, İstanbul: Yarın Yayınları.
- Webster, E, R. Lambert ve A. Bezuidenhout (2008) *Grounding Globalization Labour in the Age of Insecurity*. Malden: Blackwell.
- Webster, Eddie (1985) *Cast in a Racial Mould*, Johannesburg: Ravan.
- Williams, M. (2008) *The Roots of Participatory Democracy*, London: Palgrave Macmillan.

Wolpe, H. (1988) *Race, Class and The Apartheid State*. Paris: UNESCO.
Wood, E. M. (2003) *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, çev. A. C. Aş-
kın, Ankara: Epos.

Makaleler

- Adams, S.(1997) "What's Left?: The South African Communist Party after Apartheid", *Review of African Political Economy*, 24(72): 237-248.
- Allen, V. L. (1995) "The Genesis of Racism on the Mines", Webster, E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der), *Work and Industrialisation in South Africa içinde*, Johannesburg: Ravan, 20-36.
- Anderson, J.O. (2004) "Emperyalizm", *Conatus*, 2: 5 -19.
- Asante, S.K.B. (1994) "Post Apartheid South Africa and Africa: A New Era of Cooperation and Development", Turok B., E. Maganya, S. Coetzee, E. Beukes (der), *South Africa: Perspectives on Development içinde*, Johannesburg, IFAA ve AISA, 14-23.
- Barchiesi, F.(2004) "Class, Social Movements and the Transformation of the South-African Left in the Crisis of 'National Liberation'", *Historical Materialism*, 12(4): 327-353.
- Barchiesi, F. (2008a) "Hybrid Social Citizenship and the Normative Centrality of Wage Labor in Post-Apartheid South Africa", *Mediations Journal of the Marxist Literary Group* 24(1): 53-68.
- Barchiesi, F.(2008b) "Wage Labour, Precarious Employment, and Social Inclusion in the Making of South Africa's Post Apartheid Transition", *African Studies Review*, 51(2): 119-142.
- BaskinJ. V. Satgar, (1996) "Assessing the New LRA: A Framework for Regulated Flexibility", J. Baskin (der.), *Against the Current içinde*, Cape Town: Ravan, 101-119.
- Baskin, J. (1995) "Planting the Seeds: Unions Before COSATU", Webster, E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der), *Work and Industrialisation in South Africa içinde*, Johannesburg: Ravan, 242-266.
- Beall, J., S. Hassim ve S.Gelb (2005) "Fragile Stability: State and Society in Democratic South Africa", *Journal of Southern African Studies*, 31(4): 681-700.
- Beinart, W. (1995), "Chieftaincy And The Concept of Articulation: South Africa Circa 1900–50", Beinart, W. ve S. Dubow (der.), *Segrega-*

- tion and Apartheid in Twentieth-Century South Africa içinde, Londra ve New York: Routledge, 176-189.
- Beinart, W. ve S. Dubow (1995), "Introduction", Beinart, W. ve S. Dubow (der.) Segregation and Apartheid in Twentieth-Century South Africa içinde, Londra ve New York: Routledge, 1-25.
- Bergsman, J. (1982) "Apartheid, Wages, and Production Costs in South Africa: An Application of the Crowding Hypothesis Source", The Journal of Human Resources, 17 (4): 633-645.
- Beukes, E. P. (1994) "Contemporary Development Theories: Implications for Development Strategy in South Africa", Turok B., E. Maganya, S. Coetzee, E. Beukes (der), South Africa: Perspectives on Development içinde, Johannesburg, IFAA ve AISA, 23-36.
- Bird, A. ve G. Schreiner (1992) "COSATU at the Crossroads: Towards Tripartite Corporatism or Democratic Socialism?", South African Labour Bulletin, 16(6): 22-32.
- Bond, P (2008) "South Africa's 'Developmental State' Distraction", Mediations Journal of the Marxist Literary Group, 24(1): 9-29.
- Bond, P. (1998) "A History of Finance and Uneven Geographical Development In South Africa", South African Geographical Journal, 80(1): 23-32
- Bond, P. (2004) " From Racial to Class Apartheid: South Africa's Frustrating Decade of Freedom", Monthly Review, 5(10): 45 – 59.
- Bond, P. (2007a) "South Africa Between Neoliberalism and Social Democracy?: Respecting Balance while Sharpening Differences", Politikon, 34(2): 125 – 146.
- Bond, P. (2007b) "Introduction: Two economies – or One System of Superexploitation", Africanus Journal of Development Studies, 37(2), 1-22.
- Bond, P. (2010) "A Half-Century of Competing Political Economic Traditions in South Africa", Race, Class and the Developmental State konferansına sunulmuş tebliğ, Nelson Mandela Metropolitan Üniversitesi, Port Elizabeth, 16 November 2010.
- Bond, P. ve A. Desai, (2006) "Explaining Uneven and Combined Development in South Africa", Bill Dunn (der), Permanent Revolution: Results and Prospects 100 Years On içinde, London: Pluto, 230-245.
- Buhlungu, S. (1992) "Thumping the Table: Jayendra Naidoo ile söyleşi", South African Labour Bulletin, 16(5): 14-19

- Bundy, C. (1992) "Reform in Historical Perspective", *Between Apartheid and Capitalism: Conversation with South African Socialists*, Callinicos, A. (der.), London: Bookmarks, 91-104.
- Callinicos, L. (1995a) "The Migrant Labour System", Webster, E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der.), *Work and Industrialisation in South Africa içinde*, Johannesburg: Ravan, 94-101.
- Callinicos, L. (1995b) "The Compound System", Webster, E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der.), *Work and Industrialisation in South Africa içinde*, Johannesburg: Ravan, 101-116.
- Campbell, H. (1987) "The Dismantling of the Apartheid War Machine", *Third World Quarterly*, 9(2): 468-492.
- Carmody, P. (2002) "Between Globalisation and (Post) Apartheid: The Political Economy of Restructuring in South Africa", *Journal of Southern African Studies*, 28(2), 255-275.
- Cassim, F. (1988) "Growth, Crisis and Change in the South African Economy", Suckling J. ve L. White (der.), *After Apartheid: Renewal of the South African Economy içinde*, New Jersey: Africa World, 1-19.
- Chandhoke, N. (1986) "Crisis of Settler Hegemony in South Africa" *Economic and Political Weekly*, 21(7): 291-294.
- Clercq, F. (1979) "Apartheid and the Organised Labour Movement", *Review of African Political Economy*, 14: 69-77.
- Coetzee, S. (1994) "Structural Adjustment, Reconstruction or Both? Towards a Development Strategy for South Africa", Turok B., E. Maganya, S. Coetzee, E. Beukes (der.), *South Africa: Perspectives on Development içinde*, Johannesburg, IFAA ve AISA, 23-36.
- Coupe, S. (1995) "Racist Trade Unionism in the Iron, Steel, Engineering and Metallurgical Industries of Post-War South Africa", *Journal of Southern African Studies*, 21(3): 451-471.
- Crankshaw, O. (1990) "Apartheid and Economic Growth: Craft Unions, Capital and the State in the South African Building Industry, 1945-1975", *Journal of Southern African Studies*, 16(3): 503-526.
- Cronin, J. (1990) "Building the Legal Mass Party", *South African Labour Bulletin*, 15(3): 5-11;
- Davies, R. (1988) "Nationalisation, Socialisation and the Freedom Charter", Suckling J. ve L. White (der.), *After Apartheid: Renewal of*

- the South African Economy içinde, New Jersey: Africa World, 172-190.
- Davies, R. (1979) "Capital Restructuring and the Modification of the Racial Division of Labour in South Africa" *Journal of Southern African Studies*, 5(2):181-198.
- Davies, R.; Kaplan, D.; Morris, M. ve D. O'Meara (1976) "Class Struggle and the Periodisation of the State in South Africa", *Review of African Political Economy*, 7, Special Issue on South Africa:4-30.
- Davis, D. (2003), "From the Freedom Charter to the Washington Consensus" Everatt D. ve V. Maphai (der.), *The Real State of the Nation South Africa After 1990 içinde*, Johannesburg: Interfund, 31-50.
- De Angelis, M (2007) "Enclosures, Commons and the Outside", Bond, P., H. Chitonge ve A. Hopfmann (der.), *The Capital Accumulation in Southern Africa içinde*, Johannesburg: Rosa Luxemburg Foundation, 63 - 79.
- De Klerk, M. (1991) "The Accumulation Crisis in Agriculture" Gelb S. (der.) *South Africa's Economic Crisis içinde*, Cape Town: David Phillips, 198-228.
- Delius P. ve S. Trapido (1995) "Inboekselings and oorlams: The Creation and Transformation of a Servile Class", Webster, E., L.Alfred, L. Bethlehem, A.Joffe, T.Selikow (der), *Work and Industrialisation in South Africa içinde*, Johannesburg: Ravan, 52-67.
- Desai, A. (2008) "Productivity Pacts, the 2000 Volkswagen Strike and the Trajectory of COSATU in Post - Apartheid South Africa", *Mediations Journal of the Marxist Literary Group*, 24(1): 29-53.
- Dolgoplov, Y (1962) "Natinal Liberation Wars in the Present Epoch", *African Communist*, 10, <http://www.sacp.org.za/main.php?ID=-2365>, İndirilme Tarihi: 23 Nisan 2012.
- Engels, F. (1993) "Önsöz", Marx K., *Ekonomi Polititiğin Eleştirisine Katkı içinde*, çev. S. Belli, Ankara: Sol.
- Ersoy, M. (1984) "Çevre Toplumsal Formasyonlarda Ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün Yapısına İlişkin Modeller", Ersoy, M. (der.), *Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine içinde*, Ankara: Birey ve Toplum, 1 – 23.
- Erwin, A.(1990) "South Africa's Post-Apartheid Economy: Planning for Prosperity", *South African Labour Bulletin*, 14(6) : 40-44.
- Fine R. ve R. Van Wyk (1996) "South Africa: State, Labour, and the Politics of Reconstruction", *Capital&Class*, 58: 19-30.

- Freund, B. (2007) "South Africa: The End of Apartheid & the Emergence of the 'BEE Elite'", *Class, Resistance & Social Transformation, Review of African Political Economy*, 34(114): 661-678.
- Gelb, S. (1991) "South Africa's Economic Crisis: An Overview", Gelb, S. (der.) *South Africa's Economic Crisis içinde*, Cape Town: David Phillips, 1-33.
- Gentle, L. (2007) "Black Economic Empowerment and South African Social Formation", Bond, P., Horman Chitonge ve Arndt Hopfmann (der.), *The Capital Accumulation in Southern Africa içinde*, Johannesburg: Rosa Luxemburg Foundation, 127 – 139.
- Glaser, D. (1988) "Regional Development in South Africa: Towards and Alternative", Suckling J. ve L.White (der.), *After Apartheid Renewal of the South African Economy içinde*, New Jersey: Africa World, 76-89.
- Godfried, N. (1987) "Spreading American Corporatism: Trade Union Education for Third World"; *Review of African Political Economy; Workers, Unions and Popular Protest*, 39: 51-63.
- Gotz, G. (1996) "Reconstruction and Development: Shifting the Goal-posts", *South African Labour Bulletin*, 20(3): 10-18
- Gouws, (1991) "Economic Policy Challenges for a New South Africa", Lee, R. ve L. Sechelemmer (der.), *Transition to Democracy: Policy Perspective*, Cape Town: Oxford: 41-66.
- Guy, J. (2007) "'No Eyes', No Interest, No Frame of Reference': Rosa Luxemburg, Southern African Historiography, and Pre-Capitalist of Modes of production", Bond, P., Horman Chitonge ve Arndt Hopfmann (der.), *The Capital Accumulation in Southern Africa içinde*, Johannesburg: Rosa Luxemburg Foundation, 26 – 46.
- Habib, A. (1991) "The SACP's Restructuring Of Communist Theory A Shift To The Right", *Transformation*, 14: 66-81.
- Habib, A. (1995), "The Transition to Democracy in South Africa: Developing a Dynamic Model", *Transformation*, 27: 50-71.
- Habib, A. (2003) "State-Civil Society Relations in Post Apartheid South Africa", Daniel J., Habib A., Southall R. (der) *State of the Nation: South Africa 2003-2004 içinde*, Cape Town: HSRC, 227-241.
- Habib, A. Ve I. Valodia (2006) "Reconstructing a Social Movement in an Era of Globalization", R. Ballard, A. Habib, I. Valodia (der.), *Voices of Protest Social Movements in Post Apartheid South Africa içinde*, Kwa-Zulu Natal: UKZN.

- Hall, S. (1980) "Race, Articulation and Societies Structured in Dominance", *Sociological Theories: Race and colonialism içinde*, Paris: UNESCO, 305-345.
- Handley, A. (2005) "Business, Government and Economic Policymaking in the New South Africa, 1990-2000" *The Journal of Modern African Studies*, 43(2): 211-239.
- Harcourt, M. ve G.Wood (2000) "Is There a Future for a Labour Accord in South Africa?", *Capital&Class*, 79: 81-106.
- Hart, G. (2006) "Post-Apartheid Developments in Historical and Comparative Perspective", Padayachee, V. (der.) *The Development Decade: Economic and Social Change in South Africa, 1994-2004 içinde*, Cape Town, HSRC, 13-33.
- Hart, G. (2007) *Changing Concepts of Articulation*, *Africanus Magazine*, 37(2): 46-66.
- Hendricks, C. (2005) "Party Strategy Not Popular Prejudice: Electoral Politics in South Africa" Piper, L (der), *South Africa's 2004 Election The Quest fo Democratic Consolidation*, EISA Research Report (12), Johannesburg: EISA: 66-83.
- Hentz, J. J. (2000) "The Two Faces of Privatisation: Political and Economic Logics in Transitional South Africa", *The Journal of Modern African Studies*, 38(2): 203-223
- Hoffman, J.(1991) "The Slovo Critique: Socialism Utopian and Scientific", *South African Labour Bulletin*, 15(7): 57-70.
- Iheduru, O.C. (2004) "Black Economic Power and Nation-Building in Post-Apartheid South Africa" *The Journal of Modern African Studies*, 42(1): 1-30.
- Iheduru, O.C. (2008) "Why 'Anglo Licks the ANC's Boots': Globalization And State-Capital Relations in South Africa", *African Affairs*, 107(428): 333-360.
- Innes D. ve M. Plaut (1978) "Class Struggle and the State", *Review of African Political Economy*, 11: 51-61.
- Innes, D. (1995) "Monopoly Capitalism in South Africa", Webster E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der.), *Work and Industrialisation in South Africa içinde* Johannesburg: Ravan, 223-234.
- Jarvis D. ve A. Sitas (2000) "Co-Determination and Transformation", Glen Adler (der.) *Engaging the State and Business içinde*, Johannesburg: Witwatersrand University, 33-53.

- Joffe, A. (1991) "COSATU Economic Policy Conference", South African Labour Bulletin, 15(8) : 41-44.
- Johnstone, F. (1995) "Class, Conflict and Colour Bars in the South African Gold Mining Industry, 1910-1926", Webster, E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der), Work and Industrialisation in South Africa içinde, Johannesburg: Ravan, 116-129.
- Jordan, P. (1990) "Crisis of Consciences in the SACP", South African Labour Bulletin, 15(3): 66-74.
- Jordan, P. (2003) "The African National Congress: From Illegality to the Corridors of Power", Review of African Political Economy, 31 (100): 203 -212.
- Kaplan, D. (1991) "South African Capital Goods Sector and the Economic Crisis", Gelb, S.(der.), South Africa's Economic Crisis içinde, Cape Town: David Phillip, 175-198.
- Koelble, 2008, Koelble, T. (2008) "Market and Economy" Shepherd, N. ve St. Robin (der), New South African Keywords içinde, Ohio: Ohio University.
- Legassick, M. (1995) "British Hegemony And The Origins Of Segregation In South Africa, 1901-14", Beinart, W. ve S.Dubow, Segregation And Apartheid In Twentieth-Century South Africa içinde, Routledge: London, 43-60.
- Legassick, M. (2003) "Armed Struggle in South Africa: Consequences of a Strategy Debate", Journal of Contemporary African Studies, 21(2): 285-302.
- Legassick, M. ve H. Wolpe (1976) "The Bantustans and Capital Accumulation in South Africa", Review of African Political Economy, 7, Special Issue on South Africa: 87-107.
- Legassick, (2007) "Flaws in South Africa's 'First' Economy" Transcending Two Economies: Renewed Debates in South African Political Economy, Development Studies Journal Africanus, 37 (2): 111-144.
- Lipton, M. (1993) "Debate About South Africa", Kotze, D. (der.), The South African State and State Institution içinde, Pretoria: the University of South Africa, 89-101.
- MacDonald, M. (1996) "Power Politics in the New South Africa", Journal of Southern African Studies, 22(2): 221-233.
- Macozoma S. (2003) "From a Theory of Revolution to the Management of a Fragile State", Everatt D. ve V. Maphai (der.), The Real State

- of the Nation South Africa After 1990 içinde, Johannesburg: Interfund, 11 – 31.
- Marais, H. (2010) “Polarizing Impact of South Africa's AIDS Epidemic”, Daniel J., P.Naidoo, D.Pillay, R.Southall (der.), New South African Review 1: 2010 Development or Decline? içinde, Johannesburg: Wits University, 305-326.
- Marks S. ve A. Athmore (1980) “Introduction”, Marks S. ve A. Athmore (der.), Economy and Society in Pre-Industrial South Africa içinde, London: Longman, 1-44.
- Marks, S. ve R. Rathbone (1982) “Introduction”, Marks, S. ve R. Rathbone (der.), Industrialization and Social Change in South Africa: African Class Formation, Culture and Consciousness 1870-1930 içinde, London: Longman, 1-41.
- Marks, S. ve S.Trapido (1987) “The Politics of Race, Class and Nationalism”, Marks, S. ve S.Trapido (der.), The Politics of Race, Class and Nationalism in Twentieth Century South Africa içinde, Essex: London, 1-71.
- Masondo, D. (2003) "Trade Liberalisation and the Restructuring of Working post-Apartheid South Africa case study of BMW", Society in Transition, 34(2) :295-319.
- Masondo, D. (2006) “Revisiting the Relationship Between Capitalism and Racist Forms of Political Domination and Post-1994 South African Policy Alternatives” Centre for Civil Society Colloquium on the Economy, Society and Nature etkinliğine sunulmuş tebliğ,1-19, <http://ccs.ukzn.ac.za/files/Masondoyüzde20SAyüzde20poliyüzde20econ.pdf>, İndirilme tarihi 10 Mart 2012
- Masondo, D. (2007) "Capitalism and Racist Forms of Political Domination", Africanus Magazine, 37(2): 66-80. .
- Masterson, Grant ve Sydney Letsholo, 2005, “The New Challenges of Democracy Assistance in South Africa, South Africa's 2004 Election The Quest for Democratic Consolidation”, Laurence Piper (ed.) , EISA Research Report No 12, EISA: Johannesburg, 84-101.
- Mbeki, T (2003) “Bold Steps to End the 'Two Nations' Divide”, ANC Today, 3(33), <http://www.anc.org.za/docs/ancoday/2003/at33.htm>, İndirilme Tarihi: 25 Mayıs 2012.
- Mbeki, T. (2007) "The Spirit of Steve Biko Has Not Died", ANC Today, 7(36), <http://www.anc.org.za/docs/ancoday/2007/at36.htm#art1>,

İndirilme Tarihi: 12 Nisan 2012.

- Mbwani, T.(1992) "The role of Trade Union Movement in the Future South Africa", *South African Labour Bulletin*, 16(8): 24-29.
- Mc Kinley, D.T. (2008) "The Crisis of the Left in Contemporary South Africa", *Mediations Journal of the Marxist Literary Group*, 24(1): 69-93.
- Mohamed, G. ve S. Roberts (2008) "Weak Links in the BEE Chain? Procurement, Skills and Employment Equity in the Metals and Engineering Industries", *Journal of Contemporary African Studies*, 26(1), 27-50.
- Mohamed, S. (2010) "The State of the South African Economy", Daniel J., P. Naidoo, D. Pillay, R. Southall (der.), *New South African Review 1: 2010 Development or Decline?* içinde, Johannesburg: Wits University, 39-65.
- Morris, M. (1991) "State, Capital and Growth: The Political Economy of the National Question", Gelb S. (der.), *South Africa's Economic Crisis* içinde, Cape Town: David Phillips, 33-59.
- Mosoetsa, Sarah (2005) "The Consequences of South Africa's Economic Transition the Remnants of the Footwear Industry", In Edward Webster and Karl Von Holdt (Eds.), *Beyond the Apartheid Work Place*, Kwa-Zulu Natal: University of Kwa-Zulu-Natal.
- Motala E. Ve S. Vally (2010) "Class, 'Race' and State in Post-Apartheid Education", Kelsh, D, D.Hill, S. Macrine (der.), *Class in Education: Knowledge, Pedagogy, Subjectivity* içinde, London: Routledge.
- Munck, R. (1994) "The Great Economic Debate", *Third World Quarterly*, 15(2): 205-217.
- Ngoasheng, M. (1991) "The ANC Conferance: Gearing to Struggle for Power", *South African Labour Bulletin*, 16(1): 27-31.
- Öztürk, Ö. (2006) "Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması", *Praksis*, 15: 271-310.
- Padayachee, V. (1988) "The Politics of International Economic Relations: South Africa and the International Money Fund, 1975 and Beyond", Suckling J. ve L.White (der.), *After Apartheid Renewal of the South African Economy* içinde, New Jersey: Africa World, 191-204.
- Padayachee, V. (1991) "The Politics of South Africa's International Financial Relations, 1970-1990", Gelb S. (der.), *South Africa's Econo-*

- mic Crisis içinde, Cape Town: David Phillips, 88-109.
- Padayachee, V. (1998) "Progressive Academic Economists & the Challenge of Development in South Africa's Decade of Liberation", *Review of African Political Economy*, 25 (77) : 431-450.
- Padayachee, V. ve A. Adeldzadeh (1994) "The RDP White Paper Reconstruction of A Development Vision", *Transformation*, 25: 1-17.
- Padayachee, V. ve B. Freund (1998) "Post-Apartheid South Africa: The Key Patterns Emerge", *Economic and Political Weekly*, 33(20): 1173-1180
- Pampallis, J. (1995) "Apartheid Established, 1948-1960". Webster, E. L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. A. Selikow (ed.) *Work and Industrialisation in South Africa içinde*, Johannesburg: Ravan, 205 – 213.
- Pillay, D. (2006) "COSATU, Alliances and Working Class Politics", Buhlungu, S.(der), *Trade Unions and Democracy COSATU Worker's Political Attitudes in South Africa içinde*, Cape Town: HSRC, 167-199.
- Pillay, D. (2008) "COSATU, the SACP and the ANC post-Polokwane: Looking Left but Does It Feel Right?", *Labour, Capital and Society*, 41(2): 5-37.
- Pillay, D.(1990) "The South African Communist Party", *South African Labour Bulletin*, 14(6): 29-37.
- Ponte S.ve Van Sittert, L.(2007)"The Chimera of Redistribution in Post Apartheid South Africa: Black Economic Empowerment (BEE) in Industrial Fisheries", *African Affairs*, 106/424: 437–462.
- Randall, D.J. (1996) "Prospects for the Development of a Black Business Class in South Africa", *The Journal of Modern African Studies*, (34)4: 661-686.
- Rix, S. ve C. Jardine (1996) "Privatisation: The Debate over Restructuring of State Assets", J. Baskin(der.), *Against the Current içinde*, Cape Town: Ravan, 62-79.
- Sakarai, L. J. M. (1976) "Apartheid Ideology and Capitalist Growth in South Africa", *Economic and Political Weekly*, 11(41): 1627-1636.
- SALB (1990) "Interview with Joe Slovo", *South African Labour Bulletin*, 14(8): 35-47.
- SALB (1990) "The SACP: The Basis for Socialist Unity", *South African Labour Bulletin*, 15(3): .28-29.
- SALB (1992) "National Economic Forum: Parallel to CODESA", *South*

- African Labour Bulletin, 16(3): 13-19.
- SALB (2002), "Black Economic Empowerment What is In It For Labour and the Poor?", Special Report, South African Labour Bulletin, 26 (5): 21-23.
- SALB(1990) "SACP Drafts Workers Charter", South African Labour Bulletin, 14(6): 72-73.
- SALB(1996) "Engaging with the Global Economy: Interview with Alec Erwin", South African Labour Bulletin, 20(3): 18-30.
- Satgar, V. (2008), "Neoliberalized South Africa: Labour and the Roots of Passive Revolution", *Labour, Capital and Society* 41(2): 39-69.
- Saul, J. (2003) "Cry for the Beloved Country: The Post-Apartheid Denouement", *Review of African Political Economy*, State of the Union: Africa in 2001, 28(89): 429-460.
- Saul, J. S. (1992) "Structural Reform: A Model for The Revolutionary Transformation of South Africa?", *Transformation*, 20:1-11.
- Schreiner, G. (1994) "Beyond Corporatism Towards New Forms of Public Policy Formulation in South Africa", *Transformation*, 23: 1-22.
- Seekings, J. (2008) "The Continuing Salience of Race. Discrimination and Diversity in South Africa", *Journal of Contemporary African Studies*, 26(1): 1-25.
- Sitas, A. (2007) "Wolpe's Legacy of Articulating Political Economy", *Africanus Journal of Development Studies*, 37(2): 39-46.
- Slovo, J. (1990) "Has Socialism Failed", *South African Labour Bulletin*, 14(6): 11-28.
- Slovo, J. (1992) "Negotiations: What Room For Compromise?", *African Communist*, Third Quarter 1992, <http://www.sacp.org.za/people/slovo/negotiations.html>, İndirilme Tarihi: 23 Mart 2012.
- Southall R. Ve R. Tangri (2008) "The Politics of Black Economic Empowerment in South Africa", *Journal of Southern African Studies*, 34(3): 699-716.
- Southall, R (2004a) Political Change and Black Middle Class in South Africa, *Canadian Journal of African Studies*, 38(3): 521-542.
- Southall, R. (2003) "State of the Party Politics: Struggles within the Tripartite Alliance and the Decline of Opposition", J. Daniel, A. Habib, R. Southall (ed.) *State of the Nation South Africa 2003-2004* içinde, Cape Town: HSRC, 53-78.
- Southall, R. (2004b) "The ANC& Black Capitalism in South Africa", *Review of African Political Economy* , Two Cheers? South African

- Democracy's First Decade, 31(100): 313-328.
- Southall, R. (2006) "Black Empowerment and Present Limits to a More Democratic Capitalism in South Africa", Buhlungu S., J. Daniel, R. Southall, J. Lutchman (der.), *South Africa 2005 – 2006: State of the Nation içinde*, Cape Town: HSRC, 175 – 201.
- Southall, R. (2007a) "Ten Propositions about Black Economic Empowerment in South Africa", Buhlungu S., J. Daniel, R. Southall, J. Lutchman (der.), *State of the Nation içinde Review of African Political Economy*, 34 (111) 67-84.
- Southall, R. (2007b) "the ANC, Black Economic Empowerment and State Owned Industries" Buhlungu S., J. Daniel, R. Southall, J. Lutchman (der.), *State of The Nation South Africa 2007 içinde*, Cape Town: HSRC, 201-225.
- Southall, R. (1994) "The South African Elections of 1994: The Remaking of a Dominant-Party State", *The Journal of Modern African Studies*, 32(4): 629-655.
- Suttner, R. (2004) "The (Re-)constitution of the South African Communist Party as An Underground Organisation", *Journal of Contemporary African Studies*, 22(1), 43-68.
- Terreblanche, S. ve N. Nattrass (1995) "A Periodisation of the Political Economy from 1919", Webster, E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der), *Work and Industrialisation in South Africa içinde*, Johannesburg: Ravan, 190-205.
- Thomas, D. P. (2007) "Post-Apartheid Conundrums: Contemporary Debates and Divisions Within the South African Communist Party", *Journal of Contemporary African Studies*, 25(2): 251-273.
- Troçki, L. (1935) "Güney Afrika Üzerine Tezler", *Marksist Tutum (çev.)*, <http://www.marxists.org/turkce/trocki/1935/nisan/20.htm>, İndirilme Tarihi: 8 Nisan 2012.
- Von Hold, K. (1992) "What is the Future of Labour", *South African Labour Bulletin*, 16(8): 30-37,
- Von Hold, K. (1993) "The Dangers of Corporatism", *South African Labour Bulletin*, 17(1): 46-51
- Von Holdt, K. (1991) "From Resistance to Reconstruction: The Changing Role of Trade Unions ", *South African Labour Bulletin*, 15(6): 14-16
- Von Holdt, K (1991) "Towards Transforming SA Industry", *South African Labour Bulletin*, 15(6): 17-25.

- Von Holdt, K. (1990) "Class Struggle and the Mixed Economy", South African Labour Bulletin, 14(6) : 45-50.
- Von Holdt, K. (1990) "Insurrection, Negotiations and 'War of Position'", South African Labour Bulletin, 15(3): 12-18.
- Von Holdt, K. ve E.Webster (2005) "Work Restructuring and the Crisis of Social Reproduction: A Southern Perspective", Von Holdt, K. ve E. Webster (der.), Beyond the Apartheid Workplace: Studies in Transition içinde, 3-41.
- Webster E. ve S. Buhlungu (2004) "Between Marginalisation & Revitalisation? The State of Trade Unionism in South Africa", Two Cheers? South African, Democracy's First Decade, Review of African Political Economy, 31(100): 229-245.
- Webster, E. (1995,) "Black Trade Union Movement in South Africa", Webster E., L. Alfred, L. Bethlehem, A. Joffe, T. Selikow (der.) Work and Industrialisation in South Africa içinde, Johannesburg: Ravan.
- Wehner, J.(2000) "Development Strategies in Post-Apartheid South Africa", Africa Spectrum, 35(2): 183-192.
- Wolpe, H. (1972) "Capitalism and Cheap Labor Power in South Africa: From Segregation to Apartheid", Economy and Society, 1(4): 425-456.
- Wolpe, H. (1980) "Towards an Analysis of the South African State", International Journal of the Sociology of Law, 8: 399-421, http://www.wolpetrust.org.za/main.php?include=texts/analysis.html&menu=_menus/dialogue.html, İndirilme Tarihi, 10 Aralık 2011.
- Wolpe, H. (1983) "Apartheid's Deepening Crisis", Marxism Today, 26(1): 7-12.
- Wolpe, H. (1984) "Strategic Issues in the Struggle for National Liberation in South Africa", Review (Fernand Braudel Center), The Struggle for Liberation in Southern Africa, 8(2): 232-248.
- Wolpe, H. (1995) "The Uneven Transition from Apartheid in South Africa", Transformation, 27: 88-101.
- Wolpe, H. (1995a) "Capitalism and Cheap Labor Power in South Africa: From Segregation to Apartheid", Beinart, W. ve S. Dubow (der.), Segregation and Apartheid in Twentieth-Century South Africa içinde, Londra ve New York: Routledge, 60 – 90. (Kısaltılarak yeniden yayımlanmış versiyon).

Wolpe, H. ve M. Legassick (1976) “Bantustan and Capital Accumulation in South Africa”, Review of African Political Economy, Special Issue on South Africa, 7: 87-107.

Yayımlanmamış Tezler

- Acar, S. (2004) Güney Afrika’da Sosyal Hareket Sendikacılığı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dal, S. (2012) Türkiye ile Güney Afrika Arasındaki Ekonomik İlişkiler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Edigheji, O. (1997) Globalization and the Role of the State in the Promotion of Black Economic Empowerment in South Africa, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Durban: University of Durban, Faculty of Art, Department of Social Policy.
- Engdahl, C. ve H. Hauki ve (2001) Black Economic Empowerment: An Introduction for Non-South African Businesses, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gothenburg: Gothenburg University, School of Economics and Commercial Law.
- Güven, G. (1995) Ortaklaşmacı Demokrasi ve Güney Afrika Cumhuriyeti, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lambert, R. V. (1988) Political Unionism In South Africa: The South African Congress Of Trade Unions, 1955-1965, Basılmamış Doktora Tezi, Johannesburg: University of the Witwatersrand.
- Özkaya, B. I. (2000) Türkiye’de Radyo – Televizyon Yayıncılığına Etik, Meslek İlkeleri ve Yayın İlkelerinin Yasal ve Kurumsal Düzenlenmesi, Uygulanması ve Konuya İlişkin Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki Düzenlemeler ve Uygulamalar, Basılmamış doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, H.A. (2003) Change and Continuity in the Foreign Policy of South Africa in the Post Apartheid Period, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Raporlar ve Politika Metinleri

- ANC (1943) “Reports: Africans’ Claims in South Africa”,
<http://www.anc.org.za/show.php?id=4474>, İndirilme tarihi: 7

- Mart 2012.
- ANC (1944) "ANC Youth League Manifesto",
<http://www.anc.org.za/show.php?id=4439>, İndirilme tarihi: 26 Mart 2012.
- ANC (1948) "ANC Youth League Basic Policy Document",
<http://www.anc.org.za/show.php?id=4448>, İndirilme Tarihi: 2 Nisan 2012.
- ANC (1949) "Programme of Action: Statement of Policy Adopted at the ANC National Conference", <http://www.anc.org.za/show.php?id=4472> , İndirilme tarihi: 7 Şubat 2012.
- ANC (1961) "Manifesto of Umkhonto we Sizwe Leaflet ",
<http://www.anc.org.za/show.php?id=77>, İndirilme tarihi: 25 Nisan 2012.
- ANC (1963) "The ANC Spearheads Revolution: Leaflet issued by the ANC", <http://www.anc.org.za/show.php?id=4703>, İndirilme tarihi: 23 Mart 2012.
- ANC (1969) "First National Consultative Conference: Report on the Strategy and Tactics of the African National Congress",
<http://www.anc.org.za/show.php?id=149>, İndirilme Tarihi: 1 Mart 2012.
- ANC (1985) "African National Congress National Consultative Conference, Reports", <http://www.anc.org.za/show.php?id=134>, İndirilme Tarihi: 4 Mart 2012.
- ANC (1987) " ANC Statement on Negotiations",
<http://www.anc.org.za/show.php?id=3844> , İndirilme Tarihi: 28 Mart 2012.
- ANC (1989) "Constitutional Guidelines for a Democratic South Africa",
<http://www.anc.org.za/show.php?id=294>, İndirilme Tarihi: 30 Mart 2012.
- ANC (1991a) "ANC 48th National Conference: Final Resolution on Strategy and Tactics", <http://www.anc.org.za/show.php?id=107>, İndirilme tarihi: 12 Nisan 2012.
- ANC (1991b) "ANC 48th National Conference: Adopted Resolution on Umkhonto we Sizwe", <http://www.anc.org.za/show.php?id=109>, İndirilme tarihi: 12 Nisan 2012.
- ANC (1991c) "ANC National Conference: Adopted Resolution on Violence", <http://www.anc.org.za/show.php?id=110>, İndirilme tarihi: 12 Nisan 2012.

- ANC (1991d) "ANC National Conference: Adopted resolution on Building the ANC", <http://www.anc.org.za/show.php?id=111>, İndirilme tarihi: 31 Mart 2012.
- ANC (1991e) "48th National Conference Durban, July 1991: Adopted Resolutions on Negotiations", <http://www.anc.org.za/show.php?id=112>, İndirilme Tarihi: 30 Mart 2012.
- ANC (1991f) "48th National Conference Durban, July 1991: Adopted Resolutions on Policy Development", <http://www.anc.org.za/show.php?id=114>, İndirilme tarihi: 1 Nisan 2012.
- ANC (1991g) "48th National Conference Durban, July 1991 Adopted resolutions on Foreign Policy", <http://www.anc.org.za/show.php?id=113>, İndirilme Tarihi: 3 Nisan 2012.
- ANC (1992) "Policy Documents: Ready to Govern: ANC Policy Guidelines for a Democratic South Africa National Conference", Johannesburg: Policy Unit of the African National Congress.
- ANC (1994b) "RDP White Paper: Discussion Document September 1994", <http://www.anc.org.za/show.php?id=232#2.3>, İndirilme Tarihi: 30 Mayıs 2012.
- ANC (2001) "NEC Economic Transformation Committee Black Economic Empowerment Policy Workshop", Sandton.
- ANC (2002) "Defiance Campaign: After 50 Years, the Spirit of Service and Sacrifice Lives On", <http://www.anc.org.za/show.php?id=2599>, İndirilme Tarihi: 01 Mart 2012.
- ANC (2011a) "Second National Consultative Conference: National Preparatory Committee Composite and Organisational Report", <http://www.anc.org.za/show.php?id=138>, 09 Nisan 2012.
- ANC (2011b) "Second National Consultative Conference: Report, Main Decisions and Recommendations", <http://www.anc.org.za/show.php?id=137>, İndirilme Tarihi: 12 Nisan 2012.
- ANC (Tarihsiz) "A Short History of the Women's League", <http://www.anc.org.za/wl/show.php?id=3038>, İndirilme tarihi: 22 Şubat 2012.
- SACP (1989) "Path to Power Programme of the South African Communist Party as Adopted at the Seventh Congress, 1989", <http://www.sacp.org.za/docs/history/power1989.html>, İndirilme Tarihi: 23 Nisan 2012.
- SACP (1921) "Manifesto of the Communist Party of South Africa" <http://www.sacp.org.za/main.php?ID=2618>, İndirilme Tarihi: 1

Mart 2012.

SACP (2011), "Celebrating 90 Years of South African Communism!", African Communist, 184, <http://www.sacp.org.za/pubs/acommu-nist/2011/issue184.pdf>, İndirilme Tarihi, 1 Haziran 2012.

Yasalar ve Resmi Metinler

Department of Public Service and Administration (1997) Green Paper on A Conceptual Framework For Affirmative Action And The Management Of Diversity In The Public Service, Republic of South Africa, Government Gazette, 383(18034), 31 May 1997, Cape Town.

Department Of Trade and Industry (2003) "South Africa's Economic Transformation: A Strategy for Broad-based Black Economic Empowerment", Johannesburg: South Africa. Department of Trade and Industry.

Ministry of Finance and the Ministry of Public Works (1997) "Green Paper on Public Sector Procurement Reform in South Africa", <http://www.info.gov.za/greenpapers/1997/publicproc.htm>, İndirilme Tarihi: 2 Nisan 2012.

Ministry of Public Enterprises (2000) "An Accelerated Agenda towards the Restructuring of State Owned Enterprises: Policy Framework", Hatfield: Ministry of Public Enterprises.

Office of the President (1994), Reconstruction and Development Programme Fund Act, No. 7 of 1994, 13 July 1994, <http://www.info.gov.za/view/DownloadFileAction?id=71050>, İndirilme Tarihi: 2 Nisan 2012

Parliament of Republic of South Africa (2003) Broad Based Black Economic Empowerment Act No 53 of 2003, Government Gazette, 453(25899), 9 January 2004, Cape Town.

Parliament of The Republic Of South Africa (1994) White Paper On Reconstruction And Development, Government Gazette, 353 (16085), 23 November 1994, Cape Town.

Parliament of the Republic of South Africa, Preferential Procurement Policy Act No. 5 Of 2000, Government Gazette, 416(20854), 3 February 2000, Cape Town.

Presidents Office (1996) National Small Business Act of 1996, No: 102 of 196, <http://www.info.gov.za/acts/1996/a102-96.pdf>, İndirilme Tarihi: 3 Mayıs 2012.

- South African Government Information (1993) "Constitution of the Republic of South Africa Act 200 of 1993", <http://www.info.gov.za/documents/constitution/93cons.htm>, İndirilme Tarihi: 15 Mayıs 2012.
- South African Government Information (1996), Constitution of The Republic of South Africa No: 108 of 1996, <http://www.info.gov.za/documents/constitution/1996/a108-96.pdf>, İndirilme Tarihi 14 Mayıs 2012.
- South African Government Information (1997) "Green Paper on Public Sector Procurement Reform in South Africa An Initiative of the Ministry of Finance and the Ministry of Public Works", <http://www.info.gov.za/greenpapers/1997/publicproc.htm#PROCESS>, İndirilme Tarihi: 20 Mayıs 2007.
- The Department of Finance (1996), "Growth, Employment and Redistribution: A Macroeconomic Strategy", <http://www.info.gov.za/view/DownloadFileAction?id=70507> , İndirilme Tarihi: 17 Mayıs.2012.
- Truth and Reconciliation Commission, Amnesty Committee (2001) "Application In Terms Of Section 18 Of The Promotion Of National Unit And Reconciliation Act, No.34 Of 1995.", <http://www.justice.gov.za/trc/decisions/2001/ac21003.htm>, İndirilme Tarihi: 3 Nisan 2012.

Diğer

- Mbeki, T. (1998) "Statement of Deputy President Thabo Mbeki at the Opening of the Debate in the National Assembly, on Reconciliation and Nation Building", <http://www.dfa.gov.za/docs/speeches/1998/mbek0529.htm>, İndirilme Tarihi 25 Mayıs 2012.
- Nyazema, M.M. (2010), "Can sustainable tourism development be an important contributor for the success of broad-based black economic empowerment (BBBEE) in South Africa?", <http://foodstuffsa.co.za/index.php/news-stuff/brilliant-international-innovations/1062-on-cokes-125th-anniversary-coca-cola-south-africa-celebrates>, İndirilme Tarihi: 20 Nisan 2012.
- "Pass Laws in South Africa 1800 - 1994" (Tarihsiz). South African History Online (SAHO), <http://www.sahistory.org.za/south-africa-1806-1899/pass-laws-south-africa-1800-1994>, İndirilme Tarihi, 30 Mayıs 2012.

- Sesli Sözlük Open Dictionary, <http://www.seslisozluk.net/?ssQBy=0&-word=township>, İndirilme Tarihi: 1 Haziran 2012.
- South African History Online (SAHO) (Tarihsiza) "Rejuvenation of the ANC and intensification of the struggle 1940s", <http://www.sahistory.org.za/topic/rejuvenation-anc-and-intensification-struggle-1940s>, İndirilme Tarihi: 12 Mayıs 2012.
- Tambo, O. (1987) "Statement by Oliver Tambo to Business International Conference: 'South Africa: Strategic Options for International Companies'", London, <http://www.anc.org.za/show.php?id=4530>, İndirilme tarihi: 25 Mart 2012.
- The Africa Fund (1986) "Coca Cola in South Africa", <http://kora.matrix.msu.edu/files/50/304/32-130-F43-84-al.sff.document.af000217.-pdf>, İndirilme Tarihi: 15 Mart 2012.

SAV Kitapları

- * Almanak 2000+1 -----
- * Almanak 2002 -----
- * Almanak 2003 -----
- * Almanak 2004 Analizleri -----
- * Almanak 2005 Analizleri -----
- * Almanak 2006 Analizleri -----
- * Almanak 2007 Analizleri -----
- * Almanak 2008 Analizleri -----
- * Almanak 2009 Analizleri -----
- * Almanak 2010 Analizleri -----
- * Ataerkil Kapitalist Tahakküm Altında Kadın Emegi, Kadın Bedeni -----
----- Melda Yaman
- * Devlet ve Tabiat Biyoteknoloji Çağında İnsan Hakları -----
----- Hürol Çankaya
- * Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu Türkiye ve Koç Holding Örneği -----
----- M. Gürsan Şenalp
- * Hane Devlet Piyasa Kadın Emegi ve Sosyal Politikalar Bağlamında
Cinsiyetlendirilmiş Bütçe ----- Özgün Akduran
- * Bilmediğimiz Kapitalizm Gizli Elin Kurumsallaşması: YOİKK -----
----- Ayşe Cebeci
- * Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite -----
----- Der. Fuat Ercan-Serap Korkusuz Kurt
- * "Galata Hanları" (1868-1945) Paranın Serüveni ----- Başak Ergüder
- * Türkiye'de Kapitalizmin ve Sosyal Güvencesizliğin İnşası ---- Ferhat Akyüz
- * Bir Kavram Kapitalizm Neyi Anlatır?
Türkiye'de Kapitalizmin ve Fetişizmin İnşa Süreci ----- Ş. Gürçağ Tuna
- * Düşünce Fabrikaları Sermayenin Harici Belleği ----- Özlem Tezcek
- * Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim "İzzettin Önder'e Armağan" -----
----- Der. Abuzer Pınar-Ahmet Haşim Köse-Nihat Falay

- * Yıkım Çağında Direniş, Arayış ve Sınıf Mücadelesi ----- Yüksel Akkaya
- * Mahalle Bakkalından Küresel Aktöre Arçelik İşletme Tarihine Marksist Yaklaşım ----- Koray Yılmaz
- * Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi: Türkiye Örneği -----
----- Der. Saniye Dedeoğlu-Melda Yaman Öztürk
- * Türkiye’de Büyük Sermaye Grupları
Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi ----- Özgür Öztürk
- * Suyun Metalaşması: Kıtlığın Nedeni Kıtığa Çare Olabilir mi? -----
----- Gaye Yılmaz
- * Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik:
Bursa Örneği ----- Umut Ulukan
- * Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi -----Sabrina Kayıkçı
- * Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik
Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar ----- Mehmet Türkay
- * Para, Banka, Devlet Merkez Bankası Bağımsızlaşmasının
Ekonomi Politikası ----- Ümit Akçay
- * Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme ----- Fuat Ercan
- * Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye’de Mali İdarede
Yeniden Yapılanma ----- Selime Güzelsarı
- * Taşeronlu Birikim Tuzla Tersaneler Bölgesinde Üretim İlişkilerinde
Enformelleşme ----- Nevra Akdemir
- * Geç Kapitalistleşme Sürecinde Kriz: Türkiye 1979 Krizi -----
----- Melda Yaman Öztürk
- * Bankalar, Birikim, Yolsuzluk 1980 Sonrası Türkiye’de Bankacılık Sektörü
----- Nuray Ergüneş
- * Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü -----
----- Ümit Akçay
- * Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye
Uygulaması -----Tolga Tören
- * Dünden Yarına Yurttaşlık 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve
Küreselleşme ----- Eren Deniz Tol Göktürk

- * Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsele-Kültürel Değerlerinin
Korunması Türkiye-Bodrum Örneği ----- H. Perihan Kiper
- * Türkiye’de Tarım Topraklarının Tarım Dışı Amaçlarla Kullanımı
Adapazarı Örneği ----- Murat Kayıkçı
- * Halklara Karşı Bir Örgütlenme NATO Kuruluşundan İstanbul Zirvesine ---
----- Semih Hiçyılmaz
- * Yeni Dünya Düzeni ve Çevre ----- Necla Yıkılmaz
- * İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler
Sempozyumu Bildiriler Kitabı -----
- * Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak 2. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu ---
- * Türkiye İşçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor mu?
3. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu -----

